

691
GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIAÉNAK CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

EURIPIDES:
HERAKLES * HIPPOLYTOS
(GÖRÖGÜL ÉS MAGYARUL)

FORDÍTOTTA

† LATKÓCZY MIHÁLY

FORDÍTOTTA

CSENGERI JÁNOS

A GÖRÖG SZÖVEGEKET KIADTA,
A BEVEZETÉSEKET ÉS JEGYZETEKET ÍRTA

CSENGERI JÁNOS

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

Ára 7 K 20 f.

Köteles példán
FRANKLIN-TÁRSULAT

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a M. Tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 3 K 20 f. — Görögül és magyarul 4 K.

CATULLUS VERSEI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára füzve 2 K 60 f. — Latinul és magyarul 4 K.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára füzve 2 K.

CICERO A LEGFŐBB JÓRÓL ÉS ROSZRÓL.

Szövegét megállapította, ford., bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri J.**

Ára füzve 3 K. — Latinul és magyarul 5 K.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓI

Magyarra fordította s jegyzetekkel kísérte **Dr. Bozóky Alajos.**

Ára füzve 4 K. — Latinul és magyarul 6 K.

THUKYDIDES.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Zsoldos Benő.**

I. kötet. I., II. és III. könyv --- 2 K 80 f. Görögül és magyarul 4 K 80 f.

II. kötet. IV. és V. könyv --- 1 K 60 f. Görögül és magyarul 2 K 80 f.

III. kötet. VI., VII. és VIII. könyv 2 K — f. Görögül és magyarul 4 K — f.

Mind a három kötet egy kötetbe füzve magyarul, iskolai kiadás 4 K 80 f.

PUBLIUS VERGILIUS MARO AENEISE.

Fordította és jegyzetekkel kísérte

Dr. Barna Ignác.

Bevezetéssel ellátta

Dr. Némethy Géza.

Ára füzve 4 K. — Latinul és magyarul 6 K.

PLATON THEAITETOSA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor.**

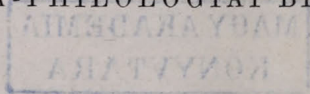
Ára füzve 1 K 20 f. — Görögül és magyarul 2 K 40 f.

MAGYAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

GÖRÖG ÉS LATIN
REMEKÍRÓK

KIADJA

A M. TUD. AKADÉMIAÉNAK
CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA

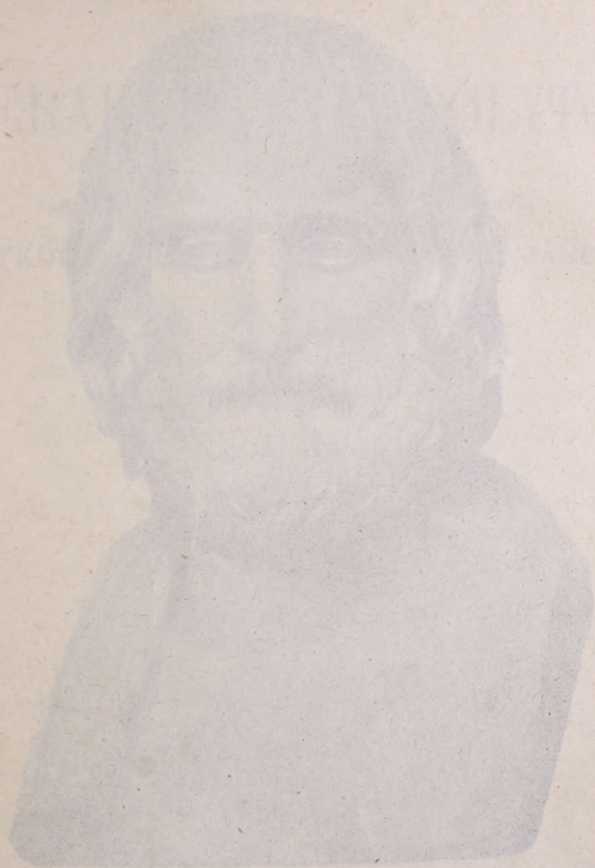

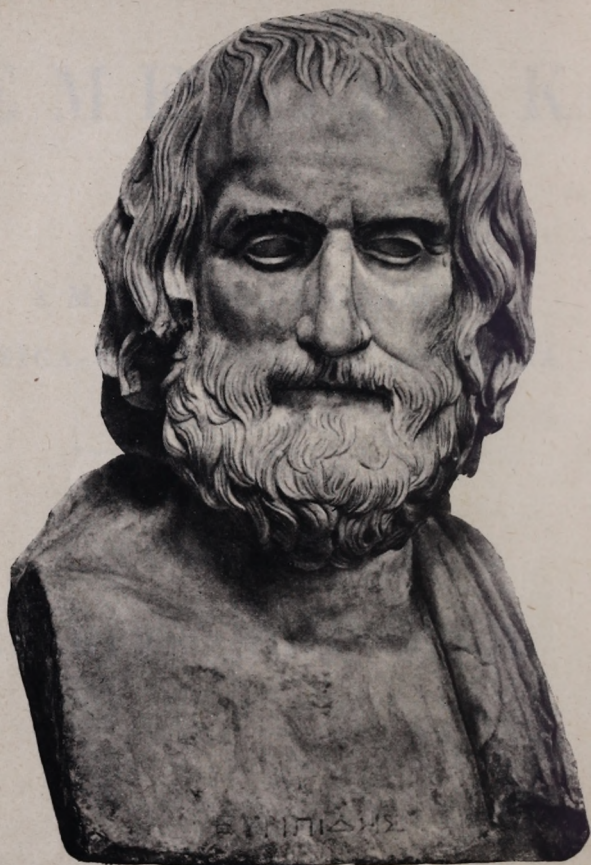
EURIPIDES:
HERAKLES ★ HIPPOLYTOS

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

EURIPIDES
a nápolyi nemzeti múzeumban.

Euripides drámái. I.

186585
EURIPIDES:

HERAKLES * HIPPOLYTOS

FORDÍTOTA

† LATKÓCZY MIHÁLY

FORDÍTOTTA

CSENGERI JÁNOS

A GÖRÖG SZÖVEGEKET KIADTA,
A BEVEZETÉSEKET ÉS JEGYZETEKET ÍRTA

CSENGERI JÁNOS

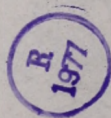
BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

295331

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Mikor 1904 november 3-ikán a Kisfaludy-társaságban széket foglalva Euripides Hippolytosát bemutattam, kijelentettem, hogy a nagynevű társaság lekötelező bizalmát, melylyel magyar Aeschylosomat jutalmazni kegyes volt, ha Isten erőt ad, Euripides átültetésével óhajtom meghálálni. Mély köszönettel tartozom ennél fogva a M. Tud. Akadémia Classica-Philologiai Bizottságának, hogy a jelen kötetnek egyrészt revisióját, másrészt elkészítését reám bízván, lehetővé tette amaz ígéretem beváltásának megkezdését. S örömmel vállalkoztam boldogult *Latkóczy Mihály* Heraklesének revideálására s bevezetéssel, jegyzetekkel ellátására: jól esik, hogy a régi barátság oltárán a kegyelet tüzét meggyújthatom. A java korában elköltözött, kiváló tehetségű tudós nemcsak tanuló társam, hanem meghitt jó barátom volt a budapesti egyetemen töltött tanulóévek alatt. Ő szüleitől, a Várból járt át és csaknem mindennap megfordult az én kis hónapos szobámban. Ugyanazokat az előadásokat hallgattuk, egymásnak olvastuk fel először verseinket és műfordításainkat, együtt szőttük a kétes jövő himes szálait. Nem mindenben értettünk egyet, de mindig megértettük egymást. Azután jött az élet és nagyon eltérítette egymástól útainkat. De azért három

alkalom még összehozott bennünket. Az első Eperjes égése volt, mely alkalmat adott arra, hogy ő — már akkor özveggy ember — a fővárosban, családom körében töltsön egy-két hetet. Eleven szelleme, vidám kedélye, melyet a rá nézve mostoha évek sora sem keseríthetett el, aprók és nagyok rokonszenvét biztosította számára. A második alkalom az 1893-iki, államilag szervezett görögországi tanulmányút volt, melyben mind a ketten részt vettünk s együtt feledhetetlen heteket éltünk át. A harmadik az volt, mikor másodszor nősülve, ifjú nejével együtt látogatott meg bennünket. Azután ismét és végkép elágaztak útaink, mert mikor ő ismét a fővárosba került tanárnak, akkor én már Kolozsvár lakója voltam.

Nem terjeszkedem itt ki életrajzi adataira, irodalmi munkáira. A Szinnyei-féle Magyar Írók és a Pallaslexikon mind ebben kellő tájékoztatást nyújt. Csak azt említem, hogy Euripidest mindig nagyon szerette s régóta foglalkozott vele. Az ő classicismusában épúgy megvolt a romantikus irány, mint a színpad multba és jövőbe tekintő, Janus-arczú philosophusában. Utolsó munkájában is Euripidesszel foglalkozott. *Medeiát* is lefordította; sajnos, özveggye, mint írja, mindeddig nem találta meg a kéziratát. *Heraklest*, mint bírálójához intézett előszavában maga mondja, a bajor erdő fenyvesei alatt fordította, nem borús sejtelmek nélkül. Gondolta-e, hogy a M. Tud. Akadémiához benyújtott Herakles-fordítását az én gondjaimra fogják bízni, s társnak az én Hippolytosom kerül melléje, hogy mintegy tanúságot tegyen arról, a mit fennebb mondtam, hogy nem mindenben értettünk egyet, de egymást mindig megértettük?... A hátrahagyott munkán nem keveset kellett módosítanom, javítnom; de mindig magam elé képzeltem a régi jó barát jóságos, derült tekintetét s minden

változtatáskor kikértem az ő helyeslését, belenyugvását. A hol ő nem engedett, ott én engedtem. Így végeztem halotti áldozatomat.*

Nyugodjál csendesen, te, az élet harcaiban megfáradott, ki az élet terhét Herakleshez méltóan, törhetetlen lélekkel hordoztad! A te neveddel, a te emlékezetednek szentelve induljon útjára a magyar Euripides.

Kolozsvár, 1908 április 1.

Csengeri János.

* Az eredeti kéziratnak a M. Tud. Akadémia kéziratтарыában fogok helyet kérni.

BEVEZETÉS.

I.

Euripides élete és művei.

A tragikus háromság legifjabb és nem egy tekintetben legérdekesebb tagjának életviszonyairól, élete folyásáról csak igen gyér ismereteink vannak, melyekből igazi életrajzot írni még senkinek sem sikerült. Egy alexandriai korból való életrajz adataiból összetákolt *γένος* (több kisebb kivonatos változatban), a *Parosi Márvány* egy pár adata, majd *Suidas* szótárának «Euripides» cikkelye s a mit legelőször említhettünk volna, a költő kortársa, *Aristophanes* nyújtotta torzkép, végre egyes íróknál, *Athenaeus*nál, *Gellius*nál található s nyilván a *γένος*-ból merített megjegyzések: ezek azok a szétszórt mozaikdarabok, melyeknek összeállítása mindaddig nem adott összefüggő, világos képet. S nem is remélhetjük, hogy a hiányzó darabok megkerülnek s képünket kiegészítik. Tudjuk, hogy az Euripides után mintegy száz évvel élt «utolsó athéni», *Philochoros*, ki Kr. e. 306-ban mint jós és oltárnéző szerepelt s Attika egész történetét megírta (261-ig), a tragikusokkal is foglalkozott, *Suidas* adata szerint Euripides életét is megírta s benne kritikai szellemről tett bizonyosságot, mert — mint egyes adatok mutatják — a költőre vonatkozó

mende-mondákat kellő értékükre szállította. Műve, sajnos, elveszett, de egyes adatai feltűnedeznek Athenæusnál, Gelliusnál, Suidasnál, sőt az említett γένος-ban vagy *Vitában* is, és mindenestre épen ezeket az adatokat tarthatjuk a leghitelesebbeknek. Minden olyan adatot, mely nem Philochorost vallja forrásának, kétkedéssel és gyanúval kell fogadnunk, mert alig van ókori író, a kit a ráfogások, pletykák és anekdoták olyan bozótja venne körül, mint Euripidest. Korunk egyik vezérlő philologusáé, *Wilamowitz-Moellendorffé* az az érdem, hogy Euripidesnek iszappal, szenyynyel elégtelenített alakját eredeti szépségében, fényében állította elénk.¹ Ezen a példán buzdulva írta meg nagyszabású könyvét *W. Nestle*,² melylyel nemcsak a classica-philológiának régi adósságát róttá le Salamis szülötte iránt, hanem jóvá tette egyúttal azt a vétket is, melyet valamikor *Schlegel* követett el az emberiség egyik vezérlő szelleme ellen.

Wilamowitz actiója nálunk sem maradt nyomtalan. Egyáltalában érdekes és nem mindig méltányolt jelenség, hogy mióta hazánkban irodalom és tudomány van, nincs a művelt Nyugat szellemi áramlatainak olyan hulláma, mely hazánk határaiba ütközve megtört volna: ellenkezőleg, mindegyik érintett bennünket is, nyoma egy kis kereséssel mindig megtalálható, s bármily elszórtak e nyomok, derék tanúi nemzetünk fogékonyságának oly időkben is, mikor a szellemiekkal való foglalkozás nemes játékának lépten-nyomon meg kellett szakadnia.

¹ Herakles 1. kiadásának bevezetésében. (Új lenyomat: Einleitung in die griechische Tragödie. Berlin, 1907.)

² *Wilhelm Nestle*: Euripides, der Dichter der griechischen Aufklärung. Stuttgart, 1901. (594. l.)

Péterfy Jenő, a classicus autodidacta, a kit a kegyetlen Moira oly hamar megirígyelt tőlünk, görög tanulmányainak legszebb gyümölcse gyanánt *A három görög tragikus*-ról írt czikkeivel ajándékozta meg irodalmunkat, s ezek közül főleg az *Euripides*-ről szóló tanulmány mutatja Wilamowitz hatását; egyúttal azonban fényes bizonyítéka Péterfy lánglelkének, lelkes elmélyedésének, lebilincselő előadásának. Beillenék a magyar Euripides méltó bevezetésének. S ha én most mégis más bevezetést írok, teszem ezt azért, mert Euripidesszel való foglalkozásunk nem zárulhat le a kezdettel, sőt ellenkezőleg, az oly tanulmányok, mint a Wilamowitzé s mint a Péterfyé, arra valók, hogy termékenyítőleg hassanak, szívet és elmét mozdítsanak.

* * *

A hagyomány szerint a híres salamisi győzelem napja (Kr. e. 480 szept. 23.) szülte Euripidest Salamis szigetén, hova szülei más athéniekkel együtt menekültek volt. Kedves ez az irodalomtörténeti mythos, mert szellemes inventióval hozza össze a hellen dicsőség nagy napján a szellem három fölKent bajnokát. *Aeschylus* t. i., a perzsaverő költő-titán, élete delén állva (45 éves korában) ott harczolt honfitársai közt és segített kivívni azt a diadalt, melynek olyan páratlan, ragyogó leírását adja *Perzsák* cz. tragédiájában; *Sophokles*, mint tizenhat éves deli ifjú (a férfikorát ábrázoló lateráni szobor is a nemes férfiszépség páratlan példája) a győzelmi ünnepet kartánczczal ünneplő ifjak vezére volt, s *Euripides* épen ezt a fényes napot nyerte földi pályája kezdetéül. Így egyesítette ez a dicső nap eszmeileg, «symbolikus igazsággal» (Wilamowitz) Dionysos három fölKentjét, mint férfit, ifjút és csecsemőt. *Se non è vero, è ben trovato.*

De nincs is messze az igazságtól, mert bár a Parosi Márvány a 484. évet jelöli meg a költő születése éveül, Wilamowitzczal ebben is bizonyos symbolismust vehetünk észre, mivelhogy Aeschylus ebben az évben aratta első győzelmét, s ennek megfelel az az adat, hogy Euripides 455-ben lép a tragédia versenyterére, mikor Aeschylus meghal. Aztán Philochoros amaz adatának, hogy mint hetvenes ember (ὀπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα) halt meg (Kr. e. 406), inkább megfelel a salamiszi győzelem éve, mint a 484. év, mert a 74 éves emberre jobban ráillik az idézett kifejezés, mint a 78 évesre.

Euripides atyja *Mnesarchos* vagy *Mnesarchides* volt, egy Phlye községbeli, nem épen nemes származású, de azért elég jó családból való ember. Hogy nem egészen alacsony sorsból származott, azt az is bizonyítja, hogy családjának Phlyében része volt a delosi Apollon cultusában s a fiatal Euripides Apollon egy ünnepén mint fáklyavivő, majd Athénben mint Apollon ünnepi tánczosainak pohárnoka szerepelt. Anyja, *Kleito*, pedig a Philochorusból merített s Suidastól is lelkesen védett adat szerint «nagyon előkelő» család sarja volt, tehát semmiesetre sem «zöltségárús kofa», (λαχανόπωλις), a minek Aristophanes csúfolja. Nem is lett volna ügyes tréfa, ha igaz lett volna. Valami kis igazság azonban lehetett benne, mint minden jó tréfában. *Mnesarchos* családja salamiszi birtokán és birtokából élt. *Kleito* a kertjében termett vetemény egy részét talán az athéni piacon árúsította, s ez adhatott alkalmat Aristophanesnek a gúnyos elnevezésre. Maga Aristophanes önkéntelenül kibökkenti az igazat, mikor Euripidest a «parlagistennő fiának» (παῖς ἀρουραίας θεοῦ, Békák 800) mondatja Aeschylusszal. S valóban Euripides egész költészetén végigvonul a földmivelő nép iránt való szeretet,

melyben a legfontosabb államfenntartó elemet látta a mindinkább fölkerülő iparossággal szemben. Így aztán Mnesarchost is földmivelő birtokosnak kell tartanunk, nem Boeotiából ¹ bevándorolt tönkre jutott szalócsnak, a minek a *Vita* mondja a vigjátékirók nyomán.² Egyéb-iránt az apa nyilván korán elhalt, s így érthető, hogy kikerülte a műzsák mosdatlan kegyeltjének csipkedéseit, míg az anyának fölösen kijutott belőle. Salamis-i birtokukat békén bírhatták tovább az apa halála után is, a miből kétségtelen, hogy atyja nem bérlője volt a birtoknak, hanem tulajdonosa. Ott született Euripides, ott nevelkedett s később is sokat ott tartózkodott. Philochoros adata szerint, melyet *Gellius* idéz,³ barlangja is volt Salamis szigetén, bizonyosan nem *tætra et horrida*, mint *Gellius* regényesen kiszínezi, hanem — mint a *Vita* rajzolja — kedves, árnyas, szellős, tengerre kilátó. Odamenekült a nagy világ elől (φεύγοντα τὸν ὄχλον, mondja a *Vita*), ott irogatott s onnan nézte a tengert, melyről annyi hasonlatát vette.⁴ Helyesebben: nem a tengerről magáról, hanem a hajóséletből.⁵ Az

¹ A boeotiai származás kitalálására valószínűleg az *Euripides* név adott alkalmat, melyet *Euripos* tengerszorosával hoztak kapcsolatba.

² Így *Stobaeus* is Flor. 44, 41.

³ XV, 20. «Philochorus refert in insula Salamine speluncam esse tætram et horridam, quam nos vidimus, in qua Euripides tragædias scriptitavit.

⁴ Salamis dicséretét l. Trójai nők 799 skk.

⁵ Dr. *Pecz Vilmos* kimutatása szerint (*Euripides* tropusai összezas. *Aeschylos* és *Sophokles* tropusaival, 1882. A M. Tud. Akadémia kiadta *Értekezések* közt) *Euripides*nél 7 synekdochét, 8 metonymiát és 69 metaphorát találunk, melyek a hajózást festik. E számot csak az emberről vett képek száma mulja felül.

athéni tengeri hatalomnak Euripides a költője.¹ Hogy Salamis szigetének melyik részén volt ez a birtok s ez a barlang, vajjon az eleusisi öböl remek amphitheatrumára s a «parlag-istennő» cultusának főszékhelyére, az Aeschylost szülő Eleusisra nézett-e vagy az aegaeusi szigettenger kapujára, a folyvást táguló athéni öbölre s Athén örök dicsőségére, az Akropolisra: erre a kérdésre nem kapunk feleletet. A barlangra vonatkozó adat mindenkép jellemző: Euripides egész életében a szemlélődő visszavonultság embere volt s «a sok élet sokra tanította».

Ifjúkori fejlődéséről keveset tudunk. Az említett adat, hogy a delosi Apollon fáklyavivőjeként s a tánczosok cultustársaságának pohárnokaul szerepelt, arra mutat, hogy apja előkelő ifjakhoz méltó nevelésben részesítette. Meseszerűleg hangzik, hogy athlétává akarta kiképeztetni egy jóslat következtében, mely avval kecségtette, hogy a versenyeken győzni fog. A jóslat kétértelmű, mint rendesen, mert a *verseny* (ἀγών) szó gymnastikai és drámai versenyt egyaránt jelent. Herodotos (IX, 33) hasonlót beszél Tisamenos jósról. Ehhez járul, hogy Euripides Autolykosában (282. töredék) hatalmas, megsemmisítő támadást intéz az athleták hasuknak élő hitvány koldusfaja ellen s általában nem a dór testedzésben, hanem az ión szellemképzésben látja az embernevelés ideálját. Könnyű volt Herodotos adatát s a jóslat félreértését Euripidesre alkalmazni s azt gondolni, hogy Euripides épen azért támadja olyan hevesen az athleta-sportot, mert valamikor nagyon is közélről volt alkalma látni az athleták életmódját.²

¹ Wilamowitz: Einl. in die griech. Trag. 6. l.

² Wilamowitz ennyi ratiót sem juttat a mende-monda kitalálójának (Einl. 19. l.), ellenben Nestle (Euripides, 376. l.) azt

Valamivel nagyobb a valószínűség a *Vita* amaz adataiban, hogy a képirással is megpróbálkozott, s Megarában mutattak egy tőle festett képet. Igaz, hogy Pausanias egy szóval sem említi, de az a kép az ő koráig Megara két feldúlása alkalmával könnyen elpusztulhatott. Annyi bizonyos, hogy a képzőművészet iránt egyik tragikus sem mutat az Euripideséhez fogható érzéket. Festői leírásai páratlanok, műremekeket is nagy részletességgel rajzol,¹ festményekre többször hivatkozik s általában a képzőművészetre tett hatása igen nagy.²

Hadi kötelezettségének eleget tett-e, arról hallgatnak adataink, míg Aeschylosról tudjuk, hogy a perzsák ellen harczolt, Sophoklesről is, hogy a tíz hadvezér közé bevásztották. A dicső harczok kora elmúlt, Euripides, ha részt vett, csak belső harczokban vehetett részt, a peloponnesosi háborúban, mint ötvenes, már alig, talán korábban, a boeotiaiak, aeginaiak ellen. Általában ép úgy elfordul a szellem műveit hátráltató háborútól, mint Aristophanes: ebben az egyben egyetértenek. De azért békevágya a nyers Sparta erős gyűlöletével s Athén dicsőségére büszke hazafiui öntudattal párosul.

Sajnosabb, hogy szellemi fejlődése olyan csukott könyv, melynek tartalmára csak a későbbi drámák tanvallomásaiból vonhatunk némi következtetést. Hogy a drámai költészetben ki volt a mestere, arról semmit se

hiszi — szerintem helyesen, — hogy a költőnek a gymnastikától való idegenkedése is alkalmat adhatott arra, hogy a Herodotos elbeszélését épen ő rá alkalmazzák. Hiszen ez az eset ismétlődik a nőgyűlölet dolgában. L. 17. l.

¹ Pl. Jon, 184 skk.

² G. Kinkel: Euripides und die bildende Kunst. Berlin, 1872. 98 lap.

hallunk. De nagyon természetes, hogy a Dionysos-ünnepnek színi versenyeire apja magával vitte, s az Akropolis déli lejtőjéről Aeschylosnak, Sophoklesnek nem egy diadalát élte át a fogékony ifjú lelke. Nemcsak az, a miben hozzájuk hasonlít, hanem az is, a miben tőlük elüt, bizonyítja nagy hatásukat. A hagyomány Euripides tanítóiról szólva, főleg négy nevet említ: *Anaxagoras*, *Protagoras*, *Prodikos* és *Sokrates* nevét. Felhozzák még *Archelaost* is, Sokrates tanítóját. S az egyes nevekhez különböző anekdoták fűződnek. Így pl. hogy Protagoras Euripides házában olvasta föl először az istenekről szóló istentagadó fejtegetését;¹ hogy Sokrates ritkán ment el színi előadásra, de ha Euripides új darabbal versenyzett vagy Piraeusban euripidesi darabot játszottak, akkor ő is mindig ott volt, mert Euripides bölcsességében s verseinek szép hangzásában nagy gyönyörűséget talált;² sőt egy pletyka szerint — melyet Aristophanes a *Felhők* első feldolgozásában hangoztatott — segített is a költőnek a drámairásban stb. Az ilyen értesítéseket erős gyanúval kell fogadnunk, különben azt is el kellene hinnünk, — hiszen szépen hangzik, — hogy Euripides Palamedesében szemrehányó czélzást tett az athéniek hálátlanságára Sokrates kivégzése miatt,³ holott tudvalevő, hogy Sokrates hét évvel túlélte Euripidest. Mivel pedig körülbelül tíz évvel fiatalabb volt nála, mestere sem lehetett, s nagyobb hatást nem tett reá. Sokrates 430-ban lépett föl, mikor Euripides már teljesen kialakult, kész ember

¹ Diog. Laert. IX, 54.

² Aelian. V. H. II. 13.

³ Diog. Laert. II, 44. V. ö. Palamedes 588. tör. (Nauck: Tragicor. Græc. fragm. p. 545.)

volt. Életnézetük, philosophiájuk is eltért egymástól. Sokrates a jó cselekvésre elégnék hiszi a jó megismerését; az Euripides-féle Medeiák látják a jót és helyeslik, de azért a rosszat teszik, mert a szenvedély erősebb ösztönző a megismerésnél. Sokrates tehát mai kifejezéssel élve optimista, Euripides pessimista. Sokrates a piac embere, Euripides az egyedülvalóságé. Mindamellettt jó viszony, rendületlen barátság volt közöttük. Hogy Sokratest épen Euripides darabjai érdekelték legjobban, azt is elhihetjük; hogyne vonzotta volna az élet bölcsét a szinpad bölcse? ¹ Hogy Euripides sokat tanult a sophistáktól, Protagorastól és Prodikostól s a philosophusoktól, Anaxagorastól és másoktól, annak fényes bizonyosságai drámái, melyek őt, mint a rhetorika és philosophia költői képviselőjét mutatják nekünk. Protagoras, mint mondtuk, állítólag Euripides házában olvasta fel az istenekről szóló művét, kikről azt se tudja, hogy vannak, azt se, hogy nincsenek. A könyv nyilvános autodaféra került. Protagoras istentelenséggel vádolva, az ítélet elől Siciliába menekült, de útközben a tengerbe veszett. Euripides Palamedesében neki állított emléket: «Megöltétek, megöltétek a bölcsék bölcsét, ó danaosok, a múzsák fülemléljét, a ki nem vétett senkinek.» ²

Ifjúságáról legérdekesebb adatunk ³ s ez egyúttal magánszeretetét is magyarázza, hogy nagy kedve telt a könyvekben és könyvtára a legtekintélyesebbek közé tartozott. Ennek nyomát műveiben is megtaláljuk, s ha

¹ Athenaeus p. 158. és 561 a. σκηνικός φιλόσοφος-nak nevezi Euripidest.

² 588. tör. Naucknál. A laertei Diogenes chronologiai tévedés alapján Sokratesre vonatkoztatta e szavakat.

³ Athenæus I, 3a.

nem tudók, Aristophanes gúnyos megjegyzései (Békák 905 «Szájaskodás könyvből leszűrt nedvét adám be néki.» 1341 skk. «Ülj magad — mondja Aeschylus — Nőd, gyermekid, meg még Kephisophon a serpenyőbe, rakd fel könyved is mind: Én meg csupán két versem mondom el.») értésünkre adnák. Könyvtára is bizonyítja, hogy anyagi gondoktól menten az elmélkedésnek és a költészetnek élhetett.

Családi életéről való képünk nagyon elmosódott. A rajta itt-ott még megmaradt rikitóbb színek a vígjátékirók festette torzkép maradványai. A mi szemünket szinte bántják. Hiszen ezek mondják atyját Boeotiából Athénbe szakadt tönkrement szatócsnak, anyját csaló kofának; ezek pletykáltak két hűtlen feleségről, sőt bigamiáról,¹ s egyik feleségének, ki a tragédiairásban segítő famulusával, Kephisophonnal megcsalta, Choirile (koczácska) nevet adtak. Ettől elválík s Melitót veszi feleségül, de avval se jár jobban stb. Természetes, valahogy csak meg kellett magyarázni Euripides hírhedt *nőgyűlöletét* s erre nézve hol lehetett volna meggyőzőbb okokat találni, mint személyes tapasztalataiban? A nőgyűlölet vádja Euripides költészetének pikáns extractuma. Tagadhatatlan, hogy drámáinak számos helye igazolni látszik Aristophanes e gúnyos vádját. Minthogy Euripides a női szív első fölfedezője, a női lélek mélységeinek első buvára, ő vitte színre az első szerelmes nőt s a női lélek mélyéről nemcsak gyönyöket hozott fel, hanem ázalagot, salakot is: természetes, hogy sok becsmérő nyilatkozatot is tesz vagy tétet a nők ellen. Ezt azonban a drámai helyzet s a beszélő jelleme, egyénisége mindenkor igazolja. S bár

¹ Gell. XV, 20.

elég szenvedélytől elvakult, bűnös női alakot vitt színre, épen úgy nem hiányoznak az ideális, nemes női alakok, mint Shaksperénél nem hiányzik Lady Macbeth vagy Goneril mellett Ophelia vagy Cordelia. Euripidesnél is ott van a Stheneboiák, Phædrák, Medeiák mellett Iphigenia, Alkestis, Makaria, Polyxena. Valóban meglepő a női jellemelekben látható sokoldalúság, gazdagság. Nála mutatja a nő először, jobban, rosszban mire képes. Megvan nála minden fokozat, a szenvedélyek legmélyebb örvényeit barbár nőkben (Medeia, Hekabe) rajzolja. «Kevés költő van — mondja Wilamowitz — kinek a női nem több hálával tartoznék.» Meglevő darabjai közül tizenegynek nő a hőse s tizennégyben nőkből áll a Kar. Ha ítélete nem mindig kedvező, annak nem ő volt az oka. Mégis lakolnia kellett, mert a nők szemében száz bók se felejtet el egy gorombaságot s a sértett női hiúságnak ügyvédő lovagja is mindig akad. Egészen stilszerűvé válik aztán, ha Aristophanes a Nők ünnepé-ben (Thesmophoriazusai) a nőket összeesküdteti Euripides ellen, sőt az is, hogy végre is a nők bosszújának esik áldozatul, mert nők (vagy kutyák) tépik szét, mint Orpheust.

Visszatérve családi életére, bizonyosnak annyit tartathatunk, hogy házas ember volt s nejétől Melitótól (Mnesilochos leányától) három fia született: Mnesarchides, Mnesilochos és Euripides. Az első kereskedő lett, a második színész, a harmadikról pedig azt halljuk, hogy apja halála után színre vitte annak a tetralogiáját, azt, a melyhez tartozott a Bacchai és az aulisi Iphigenia, melynek befejezése valószínűleg tőle való.

Csak mese lehet, a mit Gellius mond, hogy 18 éves korában írta első tragédiáját. Annyi bizonyos, hogy Kr. e. 455-ben, 25 éves korában kilépett a drámai ver-

senyek porondjára s Peliadesével harmadik díjat nyert. Első győzelmét csak 39 éves korában aratta: sokáig kellett küzdenie a drámai koszorúért. S a küzdelem egész pályája alatt se szűnt meg, bár föllépésétől haláláig, tehát csaknem ötven éven át le nem tért kitűzött útjáról s hű maradt a tragédia műzsájához. Egész életében csak négyszer nyerte el az első jutalmat, ötödik győzelmét már halála után aratta.

Mondottuk, hogy a Sokratesi *θεωρητικὸς βίος* embere volt,¹ a nyilvános életben részt nem vett, hivatalt nem viselt,² elmondhatta Sokratesszel: *οὐκ εἰμι τῶν πολιτικῶν*,³ de visszavonultságában is élénk megfigyelője volt az eseményeknek. Drámái belenyúlnak a napi, politikai kérdésekbe, egyik tragikusnál sincs annyi actualis célzás, annyi hazafias tárgy. Hazája dicsőítésére minden alkalmat megragad. Az archidamosi háború alatt valóságos iránydarabokat ír. Gyűlöli Spartát, erősen korholja a lakedaimoni hitszegést (Hiketides) s azt ajánlja hazájának, hogy Argosszal kössön frigyet.⁴ 419-ben pindarosi ódával üdvözli az olympiai játékon négyes fogatával győzelmes Alkibiadest.⁵ Egy ideig hazája reményét látja benne. De csakhamar kiábrándul, s mikor Alkibiades a siciliai expedícióra készül, a költő azzal

¹ V. ö. Jon 633 s köv.

² Mivel azonban birtoka volt, nem vonhatta ki magát bizonyos közterhekből: viselnie kellett egy liturgia terhét és valamelyik Magnesíanak proxenosá, consula volt.

³ K. Schenkl: Die politischen Anschauungen d. Eur. Ztschr. f. öst. Gymn. XIII. (1862).

⁴ A trójai háborúra vonatkozó darabokban (Orestes, Helena, Troades, Andromache) Menelaost mindig jellemtelennek, hitványnak rajzolja.

⁵ Plut. Alkib. 11.

fejezi be trójai tetralogiáját, hogy a büszke hajóhad biztos romlásba indul. S e Kassandra-jóslat beteljesedett. A radikális demokratia túlkapásai már régen keserítették: Athén szégyenletes megalázása után egészen megcsömörlött a politikától. Keserű lesz, fanyar, embergyülölő, de azért embertanító marad. A komédiairók gúnyözőne ismét ellene árad. S a 492. Melanippe-törédék, mely az üresfejű, szemtelen gúnyolókat nem is sorolja az emberek közé, mutatja, hogy a gúnyolódást nem vette közömbösen. Vagy talán attól kellett tartania, hogy *Diopethes* törvénye alapján az istentelenség (ἀσέβεια) vádját emelik ellene, mint Anaxagoras és Protagoras (később Sokrates) ellen? Annyi bizonyos, hogy a hetvenéves költő el volt keseredve s 408-ban, Orestes színrevitele után arra szánta el magát, hogy elhagyja hazáját s a költészetpártoló Archelaos makedon király meghívását elfogadva, a pellai udvarba megy élete végét leélni. Vagy remélte, hogy még visszakerül hazájába? Aligha; azzal a nagy elkeseredéssel, mely a görög műveltség egyik legnagyobb szóvivőjét egy félbarbár, katonás fejedelmi udvarba kergette, nem fért meg semmi remény. Igaz, hogy előtte volt Pindaros és Aeschylos példája, kik a század első felében Hieron syrakusai udvarában időztek, s a pellai udvarban is talált rokon művelt szellemeket, kedvelt költőtársát, az athéni Agathont, Choirilost, a samosi epikust, Timotheust, a miletosi zenészt s talán az Athénből számkivetett Thukydidest is. A hazájában annyit gúnyolt, félreértett költőt ott ünnepelték, a kitüntető figyelem minden jelével elhalmozták. A múzsák, kiknek hűséget fogadott,¹ nem hagyták el fölkent szolgájukat. Plutar-

¹ Herakles 673. skkv.

chos írja,¹ hogy Archelaos egy lakoma alkalmával elismerése és kegye jeléül arany serleggel ajándékozta meg. Mindamellet Euripides életének fája nem birhatta már meg az átültetést. Az athéni demokratia levegője után mégis csak fojtó lehetett az udvari légkör, s habár a Bacchansnők 902. és köv. versei nyilván a költő örömét fejezik ki, hogy végre boldog révpartra jutott, s «a derék embernek minden föld hazája»,² csakhamar éreznie kellett, hogy

«... a ki a tyrannus udvarába megy,
Szolgája annak, bár szabadként ment oda —»

mint Sophokles mondja egyik töredékében (789). Archelaos, a műszerető fejedelem Olympiában és Delphiben diadalt aratván négyes fogatával, saját országában is kívánt a görög nemzeti játékokhoz valami hasonlót meghonosítani s az Olympos hegyének tövében, Dionban egy Olympia nevű kilencz napos ünnepet alapított drámai és gymnastikai versenyekkel. Nestle azt hiszi, hogy ez adott alkalmat Euripides meghívására s a költő épen az első ilyen ünnep számára írta *Archelaos* cz. drámáját, melynek tárgya a makedon államnak Archelaos heros által való alapítása volt. Így a költő látszólag elkerülte a hízeltést, de csak is látszólag. Már maga az akkori uralkodó s az alapító névazonossága, melyet talán maga a költő talált ki, sok indirekt bókka járt s a darabból fennmaradt töredékek nem egyszer magasztalják a nemes származást, sőt a monarchiát is, mint a mely közel áll az istenséghez, épen csak a halhatatlanság hiányzik hozzá. Mindenesetre jogunk van azt

¹ Mor. p. 531. d.

² Schenkl id. m. p. 374.

hinni, hogy azt nem annyira a hízelgés szándéka mondatta Euripidesszel, mint inkább az athéni demokratia túlságaitól való csömör. A makedon monarcha azonban kétséggkívül köteles hódolatnak tekintette. De a költő nem fűzte műzsáját rablánczra. Makedoniában írta azt a tetralógiát, melyhez az aulisi Iphigenia is tartozott, s ebben mondja e szavakat:

βαρβάρων Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός (1400 v.) «illő, hogy a hellenek uralkodjanak a barbarokon». Az udvarnál nem maradtak el a kellemetlenségek sem, melyek a költőt elkéséríthették. Kétséggkívül irigységgel, rosszakarattal, udvari ármánynyal kellett küzdenie. Elégge megbízható forrás¹ beszél egy udvari emberrel való vizsályáról, ki a költőt kellemetlen lehellete miatt gúnyolta ki.

Euripides nem látta többé hazáját. Makedoniában halt meg másfélévi ott tartózkodás után. Hír szerint a király kegyét irigylő udvari emberek ráuszították a király vadászebeit, s azok halálra marták.²

Egy más versio szerint meg épen asszonyok tépték szét(!) a nőgyülölőt, mint utolsó darabjának, a Bacchainak a hősét, Pentheust.³ Egyik sem valószínű, mert Aristophanes a Békákban, hol Dionysos az alvilágba megy, hogy az egy éve meghalt Euripidest onnan fölhozza, egy szót se szól ilyen borzasztó végről. Már pedig ő bizonyára felhasználta volna ebbeli tudomását. Annyi bizonyos, hogy Euripides Krisztus előtti 406. év tavaszán bevégezte munkás életét, s Archelaos nagy

¹ Aristoteles Pol. V, 10 p. 1311 b. (V. ö. Stobaeus Flor. 41, 6.)

² Sotades ap. Stob. 98, 9. Diod. 13, 103 (ez véletlen szerencsétlenségről beszél).

³ A Bacchai 731. versében Agaue a bacchansnőket zúves-nek nevezi.

tisztességgel temettette el Arethusa mellett, a Bolbe tavánál. Mint Aeschylos, a kit a sicíliai Gelában temettek el egy félszázaddal előbb, ő sem pihenhetett hazája földjében. A három tragikus közül ez csak a harmonia emberének, Sophoklesnek jutott osztályrészül. Az athéniek, miután a költő hamvait hasztalanul kérték Archelaostól,¹ kenotaphionnal tisztelték meg emlékét s az ekkor még élő Sophokles a 406-ik évi nagy Dionysia drámai versenyén előadásra került drámájában gyászban léptette föl a kart, így adózott nagy pályatársának. A kenotaphion feliratát a *Vita* szerint Thukydides vagy Timotheus írta. Hangzott pedig ekképen:

μνημα μὲν Ἑλλάς ἅπας Εὐριπίδου, ὅσπερ δ' ἴσχει
 γῆ Μακεδόν, ἥπερ δέξατο τέρμα βίου.
 πατρὶς δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθῆναι· πολλὰ δὲ Μούσας
 τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει.

Euripidesnek egész Hellás a sírja, porának
 Ad helyet a makedón föld, a hol élte szakadt.
 Honja Athén, Hellasnak a Hellasa; mert a muzsáknak
 Nyújta ezernyi gyönyört, éri dicséret ezer.

Euripides arcza vonásait több herma és mellszobor fenntartotta számunkra. Tudjuk, hogy mintegy négy évtizeddel halála után egy jeles államférfi és szónok, Lykurgos indítványára az athéni Dionysos-színházat a három nagy tragikus ércszobrával díszítették. Valamint a páratlan szép, lateráni Sophokles-szobor valószínűleg az ekkor felállított ércszobornak a másolata, úgy valószínű, hogy az egymással többé-kevésbé megegyező Euripides-szobrok is a Dionysos-színház Euripides-szobrának a replikái. Így különösen a napolyi nemzeti

¹ Gell. XV, 20, 10.

múzeum Euripidese, melynek képe könyvünk élén látható. Inkább stoikus vagy cynikus bölesnek hinnők, mint költőnek. Semmi sincs benne a sophoklesi derűből, harmoniából. Helyette komoly tépelődés, nyomott kedély, elégedetlen kritikai szellem tükröződik az arcán. «Komor tekintetűnek és gondokba merültnek látszott — mondja a Vita — fanyarnak, mosoly- és asszonygyűlölőnek». S mégis van benne valami bizalomgerjesztő, megnyugtató. Szigorú, de becsületes arc, minő az elveihez ragaszkodó, bizalmunkat meg nem csaló férfiúé lehet.

Fordítsuk tekintetünket szellemi arczképére, mely műveiből sugárzik felénk. Euripides nem volt kevésbbé termékeny, mint Aeschylos vagy Sophokles. A hagyomány szerint 23 tetralogiát vagyis 92 drámát írt; egy tetralogiát¹ azonban már a régiek Kritiasnak tulajdonítottak. E szerint Euripides darabjainak száma 88. Ezek közt csak 8 (?) satyrosjáték volt; Euripides t. i. a tetralogia negyedik darabjául satyrosjáték vagyis bohózat helyett szerencsés megoldású drámát is szerepeltetett. Alkestisről pl. tudjuk, hogy az illető tetralogiának negyedik darabja volt. A sors vagy talán inkább az iránta folyvást növekedő érdeklődés drámáinak csaknem egy negyedrésztét fenntartotta számunkra, s így Euripidestől több darabot bírunk, mint Aeschylostól és Sophokleستől együttvéve. Azoknak csak 7—7 darabja maradt fenn, Euripidesnek 18 tragédiája (igaz, hogy Rhesost általában nem az ő művének tartják) és egy satyrosjátéka. A fennmaradt darabok sorrendje a következő:

Alkestis (Kr. e. 438).

Medeia (431).

Heraklidák (429—7).

¹ Tennes, Rhadamanthys, Peirithoos és egy satyrosjáték (?)

- Hippolytos (428).
- 5 Andromache (430—424).
 Hekabe (425—4).
 Hiketides (Könyörgők).
 Herakles (424 után).
 Ion (421 előtt? vagy 416—412).
- 10 Trójai nők (415?).
 Elektra.
 Helena (412).
 Iphigenia a Taurosoknál (411—409).
 Phœniciai nők (411—409).
- 15 Orestes (408).
 Bacchansnők (406).
 Iphigenia Aulisban (406).
 Kyklops (satyrosjáték; korát nem tudjuk).

Rhesost, mint említettük, általában nem tartják Euripides művének. Tudjuk ugyan, hogy ifjúkorában írt egy Rhesost, de a fennmaradt Rhesos valószínűleg a negyedik században készült Euripides-utánezet. A fennmaradt irodalmi hagyatéknak nagyértékű toldaléka az a 48 darabra vonatkozó 1106 hosszabb-rövidebb töredék, melyek Euripidesről való tudásunknak, róla alkotható ítéletünknek nagyon jelentős támasztékai.

Nem fogom e helyen az egyes drámákat ismertetni és fejtegetni. Alkalmasabb lesz erre a drámákhoz adandó bevezetések kerete. Itt inkább áttekintőleg és összefoglalólag kívánok foglalkozni Euripides drámaíráásával, költészetének megkülönböztető sajátágaival s azokkal a szempontokkal, melyekből őt megítélnünk szükséges és méltányos.

Euripidesnek valamint élete, úgy költészete is nagyon különbözik az Aeschylosétól s a Sophoklesétől. Az a tizenhat év, mely Sophoklestől elválasztja, sokkal nagyobb változást jelent, mint a Sophoklest Aeschylostól elválasztó 29—30 év. Euripides születésétől első föllépéseig nagyot fordult az idők kereke, s Euripides is, mint minden nagy ember, korának szülötte. Igaz, hogy ebben a korban benne élt egy ideig Aeschylos is, még tovább Sophokles, ki csak egy évig élt még Euripides halála után, de az ő hagyományaik, egész gondolat- és érzelmviláguk a már letűnt korhoz köti őket; abban élnek, menekülve a mind sivárabb jelentől, kiemelkedve a köznapiság zajából, «*spernunt humum fugiente penna*». A diadalittas, perzsaverő Aeschylos, mint tanúja a felfuvalkodott barbár hatalom megalázásának, hívő lélekkel csügg a szent hagyományokon s rendületlenül bízik benne, hogy a földön minden bűn megbűnhődik. Ismeri az istenek irigységét, mint Herodotos, de jámbor hittel nem a pusztá emberi boldogságban találja fel az okát, hanem a boldog ember elbizakodásában, fennhéjázásában. A néphitet meg akarja szabadítani minden rátapadt salaktól, az isteneket a hozzájuk méltatlan képzetektől s mint egy vates *interpresque deorum* az egész hagyományos istenvilágot tisztább, erkölcsösebb, humánusabb alapokra helyezi. Épen úgy, mint Pindaros, rendületlenül vallja, hogy Zeus, az erkölcsi világrend őre, nem zsarnoki szeszélylyel, nem kicsinyes irigységgel, mint a felszínes szemlélő hiszi, hanem változhatatlan, igazságos törvény szerint intézi az emberek sorsát, s ott is bölcsen, ott is javunkra működik, a hol eljárása visszatetsző a véges emberi észnek. Ugyanaz a felfogás ez, mely aztán Goethe Iphigeniájában ismétlődik.

Sophokles már nem ily naiv lélek, nem ilyen istenes

hívó; a kétség már meg-megszállja lelkét s kifakasztja belőle a lemondás fájón rezgő, néha disszonáns, irónikus hangjait, de ezek a hangok nem zavarhatják meg azt a szép harmóniát, mely a sors e kegyeltjének egész életét bezengi. A gazdasági, művészeti, műveltségi föllendülés korában éli legszebb éveit, a demokratia finomabb alakjának irigylendő idejében, mikor a névleges demokratia Thukydides szavai szerint voltakép egy nagy szellemnek, Periklesnek a vezérszerepéből állott. Athén Hellasnak nevelőiskolája, melyben az egyéniségek kialakulnak és érvényesülnek. Sophokles nem lebeg oly magas régiókban a gyakorlati élet fölött, mint Aeschylus. Empirikusabb természetű. Nem az eszmétől száll alá az inkább még tipikus egyénig, hanem a valódi egyéniségtől iparkodik az eszme magaslatára emelkedni. Észreveszi, hogy az egyén jelleme és sorsa között nincs meg a kívánatos összhang, sőt néha kirívó ellentét van, annyira, hogy a nemes, nagy léleknek nagyobb szenvedés jut osztályrészül, mint az átlagos embernek. De azért meghajlik a mindenható istenség kifürkészhetetlen útjai előtt s nyugodt megadással nézi a világ folyásának igazságtalanságait. A tehetetlen embernek nincs joga az isten tetteit bírálni, okaikat kutatni. Igaz, hogy a bűnhődés nincs mindig arányban a bűnnel, az ártatlan is szenved, a végzet könyörtelen hatalommal uralkodik a nyomorult egynapi lény fölött (kinek jobb lett volna nem születnie),¹ de ha jobban megvizsgáljuk a dolgot, azt látjuk, hogy nem az isteni végzet a hibás, hanem maga az ember *jelleme*. Nagy maga-biztában küzdelemre kel a sors titkos hatalmával, a helyett, hogy saját lelkéből iparkodnék kitépni a rossznak burjánzó csiráit.

¹ Oed. Col. 1224 skk.

A végzetet akarja legyőzni, a helyett, hogy saját szenvedélyeit fékezze. Csak önmagát okolhatja tehát, ha bajba kerül, ha elbukik. De a nagy ember bukásában is nagy, ha hibáját belátva istenével megbékél. Nagy szenvedések árán a boldogságot is elnyerheti, mint Elektra, vagy legalább sírja szélén s a halálban boldog, mint Oedipus. A szép halál már Solon szerint főkélléke a «boldog» életnek. Nem az élet a legfőbb javunk: a ki nagy eszmének áldozta életét, mint Antigone, annak a halál megváltás és örök dicsőség.

Az ötödik század második felében, melybe Euripides tevékenysége esik, oly szellemi áramlat indul meg, mely a hellén világot szinte hihetetlen módon megváltoztatja. Az Aeschylos ünnepelte hajnalhasadás, a Sophoklesnél tükröződő delelés után a nyári napnak fülledt alkonya és piaczi lármája következett, s Euripidesnek a hűnyő dicsőség visszatükröztetése jutott osztályrészül. A naiv hiten a skepsis, az optimismuson a pessimismus, a közvetetlen érzéseken az okoskodó reflexio kerekedik felül. A demokratia útát nyit minden egyéninek, minden újnak s hadat izen minden hagyománynak: a nemes származás kétes értékűvé, a gazdagság sokszor veszedelmessé válik. A tekintély tisztelete helyébe önző érdekek tusája lép. Mindenki érvényesülhet, a felső tízezer közé juthat, ha van esze s jól tud beszélni. Tehát az észnek és beszédnek életrevaló művelésére van legtöbb szükség. Azt a philosophusok, ezt különösen a sophisták végzik. Philosophusoknak és sophistáknak valóságos Mekkája volt Athén abban az időben. Azok közül a már meghalt *Herakleitos* és *Anaxagoras*, ezek közül *Protagoras* volt Euripidesre legnagyobb hatással. Egyikük se volt athéni. A próféták idegenből kerülnek s egy hely ritkán lesz állandó ott-

honukká. A vallástalanná vált Athén, mikor irigykedve volt kénytelen a vallásos és erős Spartára tekinteni, saját bűnét a philosophusokra fogta s istentelenségüket számkivetéssel, halállal büntette.

A philosophusoktól megtanulta Euripides a józan kétséget.¹ Ebből indul ki, akár istenekről, akár emberekéről van szó. Croiset helyesen óv bennünket attól, hogy philosophiai rendszert keressünk Euripidesben. Csak mindenben az észszerűséget keresi, mint Herakleitos és Anaxagoras. Ez utóbbi, Athénben a bölcselkedés első igazi magvetője, nagy mértékben hatott reá.² Őt utánozta a szemlélődő élet (θεωρητικὸς βίος) szeretetében. Az ő νοῦς-a él Euripides ξόνεσις-ében. Drámáiban és töredékeiben számos olyan helyet találunk, a hol Anaxagoras elveit, eszméit fejezi ki. Az élet problémái, conflictusai érdeklik; a hagyományt nem fogadja el vakon: mindent új vizsgálódás tárgyává tesz. Protagoras fő elvét, hogy minden dolognak az ember a mértéke, nem fejezi ki meglevő drámáiban, sem töredékeiben, de gyakorlatilag annál nagyobb mértékben megvalósította. Tőle tanulta azt a retorikai tételt, hogy minden dologról kétféleképp lehet beszélni³ s a retorikai ἀντιλογία-t egész művészetté, igazi szóversenynyé (ἄμιλλα λόγων) fejlesztette, annyira, hogy a régiek Euripides drámáit a Demosthenesek és Cicerók legjobb tanfolyamának tartották. De bár a sophisticának nagy tért enged, ő maga

¹ σώφρων ἀπιστία Helena, 1617.

² Alexander Aetolus (ap. Gell. XV, 20) Ἀναξαγόρου τρώφιμος-nak nevezte Euripidest. Szép emléket állított a költő Anaxagorasnak Alkestise 902. skk. verseiben és a 910. töredékben is. (V. ö. 16. l.)

³ 189. tör. (Antiope): ἐκ παντὸς ἂν τις πράγματις δισσῶν λογῶν ἀγῶνα σεῖτ' ἂν, εἰ λέγειν εἴη σοφός (jó szónok minden dologból két ellentétes értelmű beszédet csinálhat).

nem lesz sophistává és sehol se szószólója az erkölcsi nihilismusnak. A «kétféle beszéd» közt mindig különbséget tesz, a rossz ügynek jóvá tételét nem helyesli s azt tartja, hogy a jog nem szorul czifra szavakra: «az igazságnak a beszéde egyszerű». Nem egyszer kifakad az ügyes mesterkedéssel csillogóan összefűzött szép szavak ellen. Így Euripides művészi bravourral szerkesztett szócátáit részben a sophisták kigúnyolásának lehet tartani. Ő nem elégedett meg a sophisták kétségével, habár egyes kérdésekben nem tudott is tőle a megismerés megnyugtató bizonyosságához emelkedni. De az igazságra való becsületes törekvés ép úgy lelkesítette, mint Lessinget, s a megismert igazság szószékéül a szinpadot választotta. A salamisi barlangból indult oda, de útja az athéni agorán vitt keresztül. A költő kétségeit talán legteljesebben foglalta magában a — sajnos elveszett — *Bellerophontes* cz. tragédia, melynek azonban jelentékeny töredékei maradtak. Bellerophontes szárnyas lován az égbe emelkedik, hogy meggyőződjék az istenek létéről s Zeust kérdőre vonja a világ rossz kormányzása miatt, de már eleve meg van róla győződve, hogy nincsenek istenek. Vállalata természetesen tragikusan végződik. Lova, a Zeus küldötte bögölytől megvadítva, ledobja gazdáját: mint Hippolytost, megnyomorodott állapotban hozzák a szinpadra, hol méltósággal szenved el a halált, nyugodt, tiszta lelkiismerettel mondván önlélkéhez:

«Az istenekhez éltedben jámbor valál,
Idegent védtél, gyámolítád kedvesid!»

Ime, az euripidesi istentagadás teoriájával hogy megfér a praktikus erkölcsösség! ¹

¹ V. ö. 1029. tör. οὐκ ἔστιν ἀρετὴς κατὰ τιμιώτερον stb.

Minthogy Euripides nem Aeschylos naiv hitéből, nem is Sophokles compromissumából, hanem a korlátlan kételkedésből, az észszerűségből indult ki, természetesen nem tartotta feladatának a hagyományos monda olytén alakítását sem, hogy azzal célzatosan a régi vallás tételeit támogassa. Nem iparkodott a vallás vagy erkölcs szempontjából visszas vonásokat eltörölni, inkább még kiélezte őket. Nem kelt illúziókat, inkább a meglevőket is lerombolja. Nem közvetítő, inkább lázító. Xenophanesre emlékeztető merészséggel,¹ de egyúttal Aeschylos istenerköcsösítésében tovább haladva, ki mondja a nagy szót:

εἰ θεοὶ τι δρῶσιν αἰσχρὸν, οὐκ εἶσιν θεοί.

«Rosszat cselekvő istenek nem istenek».²

Közellátó képzelődés azt hinni, hogy az istenek szélsője gonosz játékot űzhet az emberrel; méltatlan föltevés az istenekről, hogy egymással kicsinyesen torzsalkodnak, emberi szenvedélyeknek hódolnak s nemcsak elnézik a jók szenvedését, hanem egyenesen és szántszándékkal épen ők döntik bajba a jámborokat, mint a mythosokban annyiszor látjuk. Méltatlan az a hit is, hogy imádsággal, áldozatokkal az isteneket jobb belátásra, helyesebb cselekvésre lehet bírni. Az isten, ha igazán isten, elég önmagának s nem leli kedvét a nyomorult halandók sanyargatásában. Az emberi kebel magában hordja sorsa csiráit. Ne a sorsot okolja tehát tetteiért, hanem saját magát. Mert a jó megismerése

¹ Xenophanes: εἰς θεὸς ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος, οὗ τι δέμας θνητοῖσιν ὁμοίος οὐδὲ νόημα.

² Bellerophontes 292. tör. V. ö. Sophokles Thyestesének köv. töredékével (226): αἰσχρὸν γὰρ οὐδὲν εἶν ὑφηγοῦνται θεοί (Sohsem gonosz, miben vezetnek istenek).

nem elégséges a jó gyakorlására: külső vagy belső akadályok, főkép az emberi szenvedély ennek rendesen útját állja. S itt van Euripides tragikumának főforrása. Ő az első tragikus, a ki figyelmét mély részvéttel,¹ igazi humanismussal egészen a belső emberre fordítja, a ki az emberi lélek rejtekeit fürkészi, az élet erkölcsi problémáit fölfedezi. Nála jelenik meg először a szenvedély, a mint az észszel harcban áll. Tragikuma legtöbbször az egyén lelki harcában, önmagával való meghasonlásában áll. Rendesen a szenvedély győz s e győzelem áldozata az ember. Euripides fedezte föl a szív világát s legörömebb a női szívet bonczolja. Nagy emberismerettel tárja elénk az érzelmek, szenvedélyek egész pathológiáját s nem elégszik meg azzal, hogy a szenvedélyeket csak hatásukban rajzolja, mint Aeschylos. Sophoklesnél csak a physikai fájdalom pathológiáját találjuk meg Philoktetesben. Aeschylos avval dicsekszik Aristophanesnél (Békák 1044), hogy szerelmes nőt nem alkotott. Sophokles már fölfedezte a szerelmes nőt, föl a féltékenyt, de a szerelem mindenható hatalmát csak kardalokban énekelte meg, drámai cselekvényben nem elevenítette meg. Ezt Euripidesnek köszöni a színiköltészet. S neki köszöni, hogy ideális régióiból a földre szállott s az emberi élet tükrévé lett. Tehet-e róla, hogy ebben a visszatükröztetett életben több az árny, mint a fény, több a fájdalom, mint az öröm?² Már Sophokles föl-

¹ V. ö. οὐ θαῦμα' ἔλεξας θνητὸν ὄντα δυστυχεῖν (651. tör.) vagy: πέπονθεν οἷα καὶ σὲ καὶ πάντας μένει (649. tör.).

² Diomedes p. 488, 20. «Tristitia namque tragoediae proprium ideoque Euripides petente Archelao rege, ut de se tragoediam scriberet, abnuít ac deprecatus est, ne accideret Archelao aliquid, tragoediam ostendens nihil aliud esse quam miseriarum comprehensionem.

ismerte Euripidesben a nagy újítót, a nagy realistát, a ki már belemarkolt az életbe, mikor úgy jellemezte az embereket, a milyenek valóban, míg ő idealizálta, úgy jellemezte, a milyeneknek lenniök kellene.¹ Sophokles szerint az ember a leghatalmasabb földi lény, Euripides csekélyli az emberi erőt.²

Ámbár Euripides a «világfájdalom prófétája» (Ribbeck), messze eltér Aeschylos és Sophokles vallásos felfogásától, voltaképp ebben is az ő folytatójuk, továbbfejlesztőjük. Már rámutattunk, hogy a gonoszt cselekvő istenek istenségének tagadásával csak Aeschylos útján haladt tovább. Így kétségeiben is csak Sophokles kétségei hatványozódnak s éppen ezért nem simulnak el, nem olvadhatnak megnyugtató harmoniába, mert Euripides folyvást maga előtt látja az életet, melynek hangjai, vészkiáltásai túlzengik s megbontják a sophoklesi optimizmus összhangját.

S mégis, íme Euripides, ki nem hisz a néphit emberszabású isteneiben, nem az olyposi világ költött meséiben, megtartja a mythost pőrén, vallásos burka nélkül, sőt az isteneket is szerepelteti, nem úgy, a mint ő az isten fogalmához méltónak tartaná, hanem a mythos hiú koholmánya szerint. Csakhogy ez a szerepeltetés részint burkolt, részint nyílt protestálást foglal magában. Színre viszi a polytheismus istenalakjait, hogy ügyesen alkalmazott vágással szalmabéllésüket, báb-voltukat kézzelfoghatóvá tegye. Mintha csak így szólna a vakonhivókhöz: «Nézzétek! ilyenek a ti isteneitek: irigyek, bosszúállók, kegyetlenek, csalfák, szeszélyesek,

¹ Arist. Poet. 25. Σοφοκλῆς ἔφη αὐτὸς μὲν οἷός τις θεῶν ποιεῖν, Εὐριπίδην δὲ οἷοί τ' εἶναι.

² Soph. Ant. 334. Eur. 27. tör. ἡ βραχὺ τοι σθένος ἀνέρος.

hálátlanok, egyszóval igazságtalanok és erkölcstelenek. S ti ezeket hiszitek isteneknek? ilyen isteneknek áldoztok, ilyenekhez imádkoztok? Szerencsére pusztá agy-
rémek s így szenvedéseiteket nem is okozhatják. Ti magatok, saját szenvedélyeitek és gyöngeségeitek döntenek benneteket bűnbe, gyalázatba, romlásba.»¹

Itt van a nagy ellenmondás: Euripides mythosban, istenekben nem hisz² s mythost dolgoz fel s isteneket is fölléptet.

De majdnem teljesen megszűnik ez az ellenmondás, ha megvizsgáljuk, *hogyan* teszi ezt. Épen mert a mythost nem tartja valónak, semmi kegyelettel sincs iránta, kénye-kedve szerint alakítja, változtatja, korához közelebb hozza, szinte beleállítja, eszméinek hordozójává teszi. E tekintetben, inventio dolgában általában a legnagyobb átalakító, teremtető költők egyike. Felhasználja a mythost, mert ez, mint egy biblia, benne van népe tudatában s így hamarabb és könnyebben ért-

¹ V. ö. az istenek erkölcstelenségét különösen kipellengérező passussal az *Ion*ban 436. s köv., kivált: οὐκέτ' ἀνθρώπους κακούς λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας τὰδε (nem igazságos az embereket mondani gonoszaknak, ha csak az istenek gonoszságait utánozzuk, hanem azokat, kik ilyenekre tanítanak). V. ö. még Herakles 342, hol Amphitryon azt mondja, hogy erényességben ember létére felülmúlja Zeust.

² A *Bacchansnők*ben, a költő egyik utolsó (Makedoniában írt) drámájában, mely látszólag Bacchos hatalmát magasztalja, s ellenségének, Pentheusnak bűnhődését viszi színre, többen (így különösen *Gomperz*: Griechische Denker II, 12) a költő teljes palinodiáját, vezeklését, a régi jámbor hithez való visszatérését látják. E felfogás czáfolatával legczélszerűbb lesz. majd *dis faventibus* a Bacchansnők bevezetésében foglalkoznunk. — Mint értesülők, épen most jelent meg egy angol munka Gilbert Norwood-tól (*The Riddle of the Bacchae*, Manchester 1908. XX + 188 l.), mely a darab megítélésének problémájával foglalkozik.

hető; de nem elégszik meg vele úgy, a hogy találja. Nem iparkodik erkölcsileg elfogadhatóvá tenni az erkölcsileg visszatetszőt, nem tünteti fel theodiceának azt, a mit az isten tisztult fogalmához méltatlannak ítél. Orestes tettét nem tartja Apollon parancsával kimentettnek, sőt Apollon parancsa fölött is pálczat tör. Drámáinak tárgya voltakép csak látszólag mythikus, csak látszólag régi. Régi a keret, mythikusak a nevek s a háttér, de maga a történet egy mindennap ismétlődhető emberi cselekvény, a jellemek ismerőseink, a heroikus piedestálról le vannak szállítva: nincs több joguk a bűnhöz, mint nekünk, nem mérhetők más mértékkel, a mi törvényszékünk elé kell állaniok. Hiszen csak annyiban érdekelnek bennünket, a mennyiben magunkat bennük föltalálhatjuk. Változtassuk meg a neveket, s rólunk szól a fabula.

Euripides átalakító ereje tudatában bátran hozzányúl az elődei által már színre vitt mythosokhoz is: genialis bátorsággal változtat, újít, néha csaknem paródizál. Így Elektrát nyomasztó szegénységben, egy parasztember feleségként (de azért hajadonsága birtokában) szerepelteti s így csaknem népszinműi környezetben rajzolja. S mikor ez az Elektra gúnyolódik azokon a naiv jeleken, melyekből az agg szomszéd Orestes megjötteére von következtetést, kiérzik a költő kritikája, melyet Aeschyloson is bátran gyakorol. Általában elődeit felülmuló bátorsággal ragad meg félre-eső s a drámai feldolgozás szempontjából hálátlanabb, kényesebb természetű mythosokat is. Aeolosának a testvérek incestusa a tárgya. Feltaláló képességének csatános bizonyítéka, hogy egy tárgyat kétfélekép is feldolgoz (Phædra) s egyazon személyt merőben más fogással szerepeltet, mint a hogy más darabban már

szerepeltette. Helena pl. a *Trójai nők*ben egy szépségében elvakult, hiú és gonosz asszony, *Helenában* — épen úgy, mint Stesichorosnál — ártatlan, hü nő s Páris nem őt, csak árnyképét ragadta magával Trójába. Euripidesnél a hősök sem járnak kothurnosban. Milyen emberi s milyen emberileg beszél a hős Herakles, mikor nagy munkái végeztével szeretteit ismét keblére ölelheti! Klytæmnestra és Iphigenia találkozása Aulisban, a halni készülő Alkestis búcsuja milyen megindító, életből ellesett jelenet!

Azonban a mythos önkényes változtatása sem kizárólag euripidesi sajáttság. Kisebb mértékben már elődeinél megtaláljuk s különösen egyazon tárgy drámai feldolgozásában vehetjük szemre. Aztán már Sophokles lejjebb szállította Aeschylus emberfölötti fenségét. Sőt Aeschylusnál is találkozunk realisan rajzolt, az életből ellesett alakokkal, minő Agamemnonban az ör, a Sírí áldozatban Orestes dajkája. Sophokles Antigonéjában is *shaksperei* hatást tesz reánk a bőrét féltő örnek parasztészhez való bölcselkedése. A komoly és víg elemek tragikomikus elegyítésében azonban Euripides a mester, kinek Alkestise e tekintetben *Shakspere* művészetét anticipáló alkotás.

Mikor tehát Euripides a mythost kegyelet nélkül alakította, a hősöket első sorban embereknek rajzolta, az Olympos isteneit önmagukkal megtagadtatta, csak hivatott befejezőjévé lett a görög dráma V. századbéli fejlődésének s egyúttal előkészítője a további fejlődésnek. A drámának, ha fejlődni akart, ép úgy nem volt szabad megmaradnia valláshoz és cultushoz kötött dionysosi játéknak, mint a hogy egyéb művészetek sem maradtak a vallás és a cultus szolgálatában, bár létüket épen a vallásnak köszönhették. Méltatlan tehát

Nietzsche vádja,¹ hogy Euripides szentségtörő kézzel nemcsak a mythost, nemcsak az Olympost, hanem a dráma dionysosi lényét is megölte s a görög tragédia sirját megásta. A görög dráma dionysosi lényét a mindent nivelláló racionalismus kora ölte meg. A tragédia halála elkerülhetetlen volt, mihelyt az attikai nép a mondák korából kinőtt.² E kor gyermekének bizonyult Euripides, de nemcsak gyermekének, hanem nagyeszű és lelkű irányítójának, a földön járó költészet föltalálójának. Vele hatol be a költészetbe az elfogulatlan, tudományos gondolkodás. Költészetét találóan nevezi Pöhlmann³ a gondolatok harczerének. Mikor bölcsesége szószékéül a szinpadot választja⁴ s kora felvilágosult képviselőinek nagy eszméit és az általános emberit a névleges mythos tartalmává teszi, nem frivol játékot űz, nem erkölcstelenségre tanít, hanem önismeretre és önbirálatra, épen úgy, mint Sokrates. Némelyek azt vetik szemére, miért nem ment még tovább: miért tartja meg a mythost, miért nem tette meg már ő azt a lépést, melyet az ő nyomain indulva az új-attikai dráma megtett s miért nem teremtette meg már ő a

¹ Die Geburt der Tragödie cz. szellemes, de súlykot bizony nem egyszer elhajító könyvében. Hiszen Nietzsche Sokratest se hiszi görögnek s benne, valamint Platonban, a hanyatlás symptomáit látja.

² Wilamowitz-M. Einleitung in die att. Trag. 106. l.

³ Sokrates und sein Volk. 32. l.

⁴ Verrall szerint (Essays on four plays of Eur. 1905. IX. 1.) *Jebbnek* az az állítása, hogy: «the genius of Euripides was at discord with the form in which he worked» — alapja kell hogy legyen minden az ő műveiről való észszerű kritikának. Említsük meg itt *Suidasnak* azt az érdekes passussát, mely szerint Euripides azért adta magát a tragédia műfajára, mert látta, milyen bajba jutott Anaxagoras hirdetett elve miatt.

polgári drámát?¹ Ilyet csak az követelhet, a ki a fejlődés törvényeit nem veszi figyelembe. Igaz, hogy már Euripides kortársa, Agathon Ἄνθος-ában eltért a mythologia tárgyaitól, de ez izolált jelenség. Euripidesnek épen az jutott feladatul, a mit elvégzett: poétikus gépezetté kellett sülyesztenie az Olympos lakóit, hogy lejárathassa őket s az általános érvényűt kellett megkeresnie a mythosokban, hogy a mindennapinak, hozzáunk közel állónak költői voltát magukkal a mythosokkal igazoltassa, hogy az emberi lélek tartalmát minden mythosnál becsesebbnek hirdesse, s erkölcsi szempontból kétféle igazság és kétféle igazságszolgáltatás lehetőségét megczáfolja. Mint ember, első sorban az emberi iránt érdeklődve, varázsvesszejével megnyitotta az emberi szívet, mely azóta minden költészetnek kiapadhatatlan forrása. Így lett az emberi szenvedélyek első rajzolójává, a pathos kifejezésének első mesterévé, az ész és szív harcának igazi dramaturgosává. Ő játszik először megindítóan a szív húrjain s a tragikus részvét fölkeltésében maig fölülmulatlan. Így érdemelte ki Aristotelestől a *«legtragikusabb»* nevet.

A *vallástalanság* vádját könnyű szemére vetni az uralkodó vallás, a polytheismus elszánt ellenségének,² de kérdés: jogosult-e? Euripidesre bátran alkalmazható Schiller epigrammája: vallástalanságának épen a vallásosság a forrása; az a vallásosság, mely nem talál ki-elégítést a mindenre kész tömeg vakhitében, babonáiban és ceremóniáiban, hanem az erkölcsösségben, a humanismusban, az önzetlen kötelességteljesítésben látva

¹ V. ö. Nestle: Euripides, der Dichter d. griechischen Aufklärung. 31. l.

² Aristoph. Thesm. 451. τοὺς ἀνδρας ἀναπέπεικεν οὐκ εἶναι θεούς.

az ember legfőbb feladatát: a tetteinkért való felelősséget, az emberek közötti egyenlőséget és a szellemi munka fensőségét hirdeti. Bátran kimondja, hogy az ember becse nem születésétől, hanem erkölcsi tartalmától függ, hogy némely rabszolga többet ér, mint a szabad ember, s védelmébe veszi az idegent és a fattyút. Euripides nem volt korának eléggé vallásos, mert nem volt igazán pogány. Az ő lelkében már az egyisten-hit hajnala hasadoz.¹ Nem hiába vették Euripidest harcztársokul a polytheismus ellen küzdő egyházatyák. Az igazságosságon alapuló világkormányzás talán még nem hit, de már követelmény az ő lelkében ép úgy, mint a Herakleitoséban: néha nevet is ad neki és Dikének nevére; általában azonban személytelen kosmikus hatalomnak, világszellemnek, világértelemnek képzei. Jellemző e pantheistikus istenfelfogásra nézve Hekabe fohászkodása a Trójai nőkben (884 skk.).

Csak azoknak a hibájába nem szabad esnünk, a kik Aristophanes után indulva Aeschylos és Sophokles szempontjából ítélik meg.² Mind maig akadnak ilyenek elegenden. *Klein* szerint³ nincs az attikai tragédiának olyan műtörvénye, melyet Euripides meg ne sértett volna, a nélkül, hogy új műformát tett volna helyébük. Ez, a mennyiben igaz, csak Euripides genialitását bizonyítja.

¹ 913. tör. τίς τὰδε λεύσσειν θεὸν οὐχὶ νοεῖ... stb.

² *Schlegel* is megvallja (Über dram. Kunst und Literatur. Wien. 1825. I, 138.), hogy ha Euripidest elődeivel egybe nem vetve tekintjük, *rendkívüli dicséreteket kell részesítenünk* (ausserordentliche Lobsprüche ertheilen). Ellenkező esetben: vielfáltig und strenge tadeln. Ő ez utóbbit választotta, de ütlegei voltaképp Ifflandnak és Kotzebuenek voltak szánva. (V. ö. Wilamowitz-M. Einl. in die griech. Trag. 46. jegyz.)

³ Geschichte des Dramas. I, 425.

De nem azt kell néznünk, hogy elődeinek milyen dicsérni való tulajdonsága nincs meg benne, hanem, hogy mi van meg benne, a mi amazokban nincs, s vizsgálnunk kell, miért hiányzik belőle az, a mi amazokban megvan. Mindkettőnél nagyobb inventor, merészebb átalakító. Talán nem jól esik Aeschylus Orestesét banditává, Sophokles Elektráját parasztasszonynya változtatva látnunk; talán nem szívesen válunk meg a fenségtől s a megnyugtató harmoniától, hogy a mindennapit s a nyugtalanító kétséget kapjuk helyette: de ne csak azt nézzük, mit veszítünk, azt is lássuk meg, a mit tőle kapunk először. Ne vessük szemére a szerkezeti hiányokat, mikor nála találkozunk először igazi bonyodalommal; ne hibáztassuk tragikumát,¹ mikor ő csikar először könnyet szemünkből; ne rójjuk meg a nagy stílus hiányát, mikor könnyed soraiból az emberi érzelmek polyphonikus akkordjai szívünket megrezegtetik.

Az eddig mondottak, nevezetesen a mythosok átalakítása s az istenvilág gépezetszerű szerepeltetése érthetőkké fogja előttünk tenni a velük járó technikai következményeket. Ilyen a *prologos* és a *deus ex machina* (θεὸς ἀπὸ μηχανῆς). Mindkettőért sokat korholták Euripidest, s el kell ismernünk, hogy a drámai szerkezet szempontjából egyik se jelez haladást. A *prologos* Aeschylusnál² és Sophoklesnél is megvan, de az ő *prologosuk* valóságos drámai *expositio*, mint a mai dráma első felvonása, melyben rögtön megindul a cselekvény s a szükséges előzményeket, a situatiót alkal-

¹ Eur. tragikuma Pecz Vilmos szerint (A görög tragédia, 1889. 153. l.) *erejétörött* s *phantasiája* a *reflexio* nyüge miatt *lohadozó* (Euripides tropusai 92. l.).

² Agamemnonban a darabot megnyitó őr beszéde, bár a helyzetből fakad, nagyon közel áll az euripidesi *prologos*hoz.

mas helyeken elszórt megjegyzések adják tudtunkra; csak jól kell figyelnünk, sőt valljuk meg, a mythost is (mint pl. mai történeti drámánál a történetet) ismer-nünk, hogy az expositio hiánytalanul álljon előttünk. Az ilyen prologos próbára teszi a költő művészetét, sőt olykor némi mesterkedést is kíván tőle. Aeschylos és Sophokles dolgát e tekintetben megkönnyítette a mythos ismert volta. Mert bármily szép és magában véve tökéletes pl. *Antigone* vagy *Elektra* prologosa, az, a ki a cselekvény előzményeit nem ismeri, alig szerezhethné meg belőlök a darab megértéséhez szükséges teljes tájékozódást. Euripidesnél is találunk a Sophokleséhez hasonló prologost Rhesosban (bár e darab voltaképp nem Euripides műve) és az aulisi Iphigeniában, legutolsó művei egyikében, de még ide is befurakodik az igazi euripidesi prologos (a 48. verstől kezdve), melyet modernebb szóval bátran *prológnak* nevezhetünk. Euripides t. i. ren-pesen egy, a cselekvényen kívül álló személy¹ szájába adja prológjait, s így ezek nincsenek a darab cselekvényével szerves összefüggésben: mintegy a darab élére bigy-gyesztett színlap tisztét teljesítik, sőt gyakran a színre-hozandó cselekvényt anticipálva ismertetik. A szerves összefüggés hiánya a valószínűségnek, a cselekvény el-árulása némileg az érdeklődésnek árt.² Van úgy, hogy megokoltnak tűnik fel s szervetlen volta kevésbbé érez-hető, így Medeiában. Hekabében valóban szükséges. Sokszor azonban bátran elmaradhatna s hiányát nem vennők észre, így pl. Hippolytosban.

Az euripidesi prológ már a régiek előtt sok bíráló

¹ *Ion* cselekvényéhez pl. semmi köze sincs a prológot mondó Hermesnek.

² Valckenaer éppen e szempontból rosszalja Eur. prológjait.

megjegyzés tárgya lehetett. Voltak javallói és rosszalói.¹ Aristophanes legmaróbb gúnyának czéltáblájává teszi,² sőt a *Vita* is korholja. *Lessing* hamburgi dramaturgiájában (48. és 49. darab) erősen védelmébe veszi Euripides prologjait. «A régiek közt — így szól — kivált Euripides oly biztosan intézte dolgát, hogy nézőinek csaknem mindig előre megmutatta a czélt, a melyhez őket el akarta vezetni.» Kereken tagadja, hogy ez által a cselekvény érdektelenné válnék; szerinte a legtragikusabb költő művészete nem a gyermekes kíváncsiság fölkeltését tartotta feladatának. «Habozás nélkül tudtára adott közönségének a bekövetkező cselekvényből annyit, a mennyit egy isten előre tudhatott s nem azzal kívánta meghatni a nézőket, a mi történni fog, hanem azzal, hogy mily módon fog történni.» *Lessing* még tovább megy: nemcsak menti Euripides prologjait, hanem egyenesen érdemnek tudja be s azt hiszi, Euripides épen e prologokkal vívta ki Aristotelestől a *legtragikusabb* jelzöt, mert azzal, hogy a nézőknek előre tudtára adta a bekövetkezendő szerencsétlenséget, már akkor részvétet támasztott bennük személyei iránt, mikor ezek még maguk sem sejtették, hogy részvétre méltók.

Tagadhatatlan, hogy részvétünk felidézésére az ilyen előleges leleplezések igen alkalmasak. Már *Homeros* nem annyira a pusztá cselekvénynyel akarja hallgatói érdeklődését és részvétét fölkeltetni, mint inkább a cselekvény előadásával; ezért akárhányszor előre jelzi a katasztrófát, vagy a szerencsés megoldást, hogy hallgatói annál nyugodtabban időzzenek az egyes jelenetek

¹ *Sophokles* a *Trachisi nőkben* Euripides modora szerinti prologot nyújt.

² *Békák*, 946. 1198. 1308—35.

finom ecsetű rajzánál. Arany János is tudtunkra adja már a költemény derekán, hogy Toldi nem fogja többé látni Piroskát, hogy vele együtt mi is lemondjunk minden reményről. Az igazi, benső érdeklődést nem fojthatják el az ilyen jövőbe tekintések, hiszen különben a már egyszer megismert dráma nem volna többé ránk nézve érdekes. Mégis azt kell mondanunk, hogy Lessing túllőtt a célon, mikor abból a «szükségből», mely e proológokat szülte, «erényt csinált», s a proológokra mondott panegyricusát maga tagadta meg legjobban, mikor kijelentette, hogy Euripides darabjai e proológok nélkül is kerek egészek és teljesen érthetők, úgy, hogy ha hiányoznának, észre sem vennők hiányukat. Ha Euripides proológjai bátran elmaradhatnak a dráma legkisebb csorbája nélkül (a mit nem is lehet mindegyikről mondani), akkor hogy tartsuk e proológokat a *legtragikusabb* jelző sugalmazóinak?

Másfelől, ha az ilyen leleplezések nem gyöngítik is a mélyebb érdeklődést, de azt sem lehet mondani, hogy fokoznák. Mindenesetre másnemű érdeklődés az, melylyel egy még ismeretlen tragédiát először látunk vagy akár olvasunk, mint az, a melylyel újra látjuk, újra olvassuk. A megoldás tudása érdeklődésünket múlhatatlanul megfosztja bizonyos izgalomtól, az újság ingerétől, melyről a naiv közönség, akár csak a mesét leső gyermekvilág, nem szívesen mond le s mely iránt még a reflektáló elmélyedés sem lehet teljesen közömbös.

De ha nem osztozunk is Lessing proológmagasztalásában, attól is távol vagyunk, hogy Euripides proológjait Aristophanes szemüvegén át nézzük vagy Schlegellel azokhoz a szalagokhoz hasonlitsuk, melyek régi festmények alakjainak a szájából jönnek, hogy szavaikat írásban tudtunkra adják. A proológot is történeti productum-

nak kell néznünk. *Aeschylos* nem érezte a szükségét, mert darabjainak trilogiás szerkezete lehetővé tette, hogy egy nagyterjedelmű cselekvényt csaknem teljes egészében felöleljen: az első darab előkészítette a másodikat, ez a harmadikat. Magának az első darabnak, mint jóformán bevezető résznek, nem volt szüksége külön bevezetésre, mert előzménye a drámai cselekvény kiterjesztése miatt oly kevés volt, hogy az expositio könnyen kimeríthette. *Sophokles* és *Euripides* legtöbb trilogiája drámai egységekre szakad; a cselekvény kapcsolata megszűnik, mindegyik darab önmagában befejezett kerek egész. Annak a követelménynek már most, hogy az önmagára utalt darab expositiója a cselekvény tudnivaló előzményei felől is tájékoztassa a közönséget, a két költő kétféle módon tesz eleget. *Sophokles*, a művészi szerkesztés mestere, a művésziesebb módot választotta s elődje nyomain haladva alkotta meg az expositiót, melybe az előzmények fel nem tűnő műfogásokkal voltak beszöve. Ez az eljárás mindenesetre próbára tette a közönség intelligenciáját s nagyon valószínű, hogy az előkelő költő, *Perikles* barátja és vezértársa, főleg a művelt közönséget tartotta szem előtt, első sorban annak tetszésére vágyott; másrészt, mivel a hagyományos *mythos* — kivált az előzményeket tekintve — híven követte, megvárhatta, hogy a közönség legnagyobb része a szétszórt vonásokból is meg tudja alkotni a jobbra ismert *mythos* előzményeinek képét. Más helyzetben volt és máskép számított *Euripides*. *Perikles* az ingyenes *theorikonnal* az egész népnek megnyitotta *Dionysos* színházát. *Euripides*, a «parlagistennő fia» ép úgy a népet kívánta magasabb szellemi színvonalra emelni, mint *Sokrates*. Csak a színhely és az eszközök különböztek. Ő a néphez szólt, az egész népnek írt. Ehhez járult, hogy a

mythost rendesen módosította, változtatta, néha teljesen kiforgatta magából. Ez a változtatás kiterjedt az egész mythosra, tehát a drámai cselekvény előzményeire is. Ily helyzetben éreznie kellett, hogy Sophokles művészi eljárásával nem boldogul. Expositióját nem értették volna meg, bármennyi műfogást, mesterkedést alkalmaz is. Lángeszű találékonyságával megteremtette a prológot s nem törődött azokkal, kiknek ez nem tetszett, mert látta, hogy az ő közönségének tetszik, mivelhogy ezekből az előljáró beszédekből könnyen és kényelmesen tájékozódást szereznek mindarról, a mi a darab megértéséhez szükséges s figyelmük annál éberebb marad magának a cselekvény bonyodalmanak megértésére. Mert a prológ legfeljebb azt mondta meg, mi fog történni, de a *miként*-ről hallgatott.

Euripides prológjait tehát se magasztalni, se ócsárolni nincs okunk. A művészi szerkesztés szempontjából ugyan inkább visszaesést, mint haladást jeleznek, de a fejlődés folyamán támadt szükség szülte őket s így létjogukat kétségbe vonnunk nem lehet. Aristophanes kicsinylő gúnyját, mely abban a mókában jut kifejezésre, hogy Euripides minden prológjába be lehet szúrni a butykost («Elveszté a butykost»), nem lehet komolyan venni s habár alapjában Aristophanes rosszalását érezzük is ki belőle, ezt eléggé ellensúlyozza Aristoteles hallgatása. Aristoteles se jót, se rosszat nem mond Euripides prológjairól s ez a hallgatag kritika még leginkább eltalálja az igazat. Azt a híres nyilatkozatát, melyben Euripidesről azt mondja, hogy «ha egyekben nem kifogástalanul rendezi is a dolgát, de mindenesetre legtragikusabbnak látszik a költők között» (Poét. 13. fej.) — semmiesetre sem fogjuk a prológokra vonatkoztatni, sem úgy, hogy második feléből *Lessinggel* dicséretet

olvassunk ki a prológra, sem úgy, hogy első felének rosszsalását épen a prológokra értsük, a mire *Kont* Ignác hajlandó.¹ Az euripidesi prológ nem volt halvaszületett alkotás. Az új-attikai és a római vígjáték átvette, sőt némi módosítással Shaksperenél, Goethénél is találkozunk vele: az idő próbáját tehát kiállotta.

Lássuk Euripides drámai technikájának másik különösségét, a *deus ex machinát*. A fennmaradt darabok közt csak hat van olyan,² melyben a drámai csomót nem ilyen módon oldja meg Euripides, míg Sophokles fennmaradt hét darabja közül csak egyben, *Philoktetes*ben találkozunk e naiv műfogással. Mi természetesen a művészet lényegéből kiindulva nem helyeselhettük az emberileg kötött csomónak ilyenén természetfölötti kettévágását, de a régiek, úgy látszik, eleinte a naiv hit, később a *conventio* következtében nem voltak az ilyen megoldással szemben olyan kényesek. Aristoteles erről se szól, de én azt hiszem, hogy fentebb idézett megjegyzésében («ha egyebekben nem kifogástalanul rendezi is a dolgát» ...) erre is céloz. Az bizonyos, hogy az egész nyilatkozatnak az az értelme, hogy Euripides darabjai, bár nem kifogástalan szerkezetűek, tragikus hatás tekintetében első helyen állanak. A *deus ex machina* alkalmazása épen a szerkezet szervességét bontja meg, tehát főleg szerkezeti hiba. Ebből és egyéb megjegyzésekből, melyeket a megoldásról mond Aristoteles, azt következtethetjük, hogy nem helyeselte a dráma ilyenén

¹ Euripides prologusairól. E. Phil. Közl. V, 742. Sajátságos, hogy Kont mindamellett Lessinggel a szánalom és félelem fölkeltségének célját is imputálja a prológnak.

² *Alkestis*, *Trójai nők*, *Hekabe*, *Heraklidák*, *Phoeniciai nők*, *Herakles*.

megoldását. Már Platon se helyeselte.¹ Aristophanes azonban egy szóval se gúnyolja, s abból, hogy Euripides annyiszor alkalmazta, még olyankor is, mikor nagyon könnyen mellőzhette volna (így Hippolytosban), azt gyaníthatjuk, hogy a nagy közönség kapva-kapott az efféle hatásos, görögtűzű befejezésen. Hiszen még a finom műízlésű Horatius is megengedi a deus ex machinát, ha egy isten közbelépésére méltó a bonyodalom. *Lindskog*² szerint a deus ex machinát nem Euripides találta ki s mivel mindegyikben valamely cultus felállításáról, város alapításáról, monda magyarázatáról, szóval valami αἴτιον-ról van szó, föl kell tennünk, hogy az ilyen isteni kijelentések a dionyszosi szent játék aitiologiai elemeivel függenek egybe. A költő tehát végül visszatér a szent legendához, a melyet előbb maga szétrombolt, hogy a hallgatóságra nézve érthető és vonzó módon magyarázzon meg bizonyos szent hagyományokat és meglevő intézményeket, mint Aeschylus tette pl. a Prometheusban vagy az Oresteiában. *Weil*³ is azzal védi és magyarázza a deus ex machinát, hogy a trilogiás szerkezet megszűnése után csak így lehetett megismertetni a cselekvényt betetőző jövő eseményeket, melyek a dráma keretébe már nem fértek belé.

A *karnak* a szerepe is nagyot változott Euripidesnél. Ha nem ismernők multját, ha nem tudnók, hogy Aeschylusnál nemcsak szerves tagja, hanem esetleg hordozója a drámai cselekvénynek s Sophoklesnél is, bár aktivitásából veszített, a cselekvényben bensőleg érdekelt, köz-

¹ Platon *Krat.* p. 425. O. ὥσπερ οἱ τραγωδοποιοί, ἐπειδὴν τι ἀπορῶσιν, ἐπὶ τὰς μηχανὰς καταφεύγουσι, θεοὺς αἶροντες.

² Studien zum ant. Drama. 70. l.

³ Études sur le drame ant. 131. l.

vetítő, tanácsot adó, ellentéteket enyhítő elem : azt kérdeznők, mi szüksége volt Euripidesnek a karra és a kar énekeire ? Hiszen ezek a drámai cselekvény észrevehető csorbája nélkül elmaradhatnak ! A szerkezeti elem diszitó elemmé változott, mint a görög templom nem egy szerkezeti eleme a rómaiak építésében. Így van a kerek római Pantheon elé odabiggyesztve a négyszögletes görög templom oszlopcsarnoka. Euripides kardalai lyrikus betétek; mint ilyenek, gyakran költői szépségekkel teljeseek, elragadók, a költő zenei művészete is kápráztatólag csillog bennük, de többet ne kívánjunk tőlük, inkább csodáljuk a költő művészetét, hogy a rá nézve alkalmatlan örökséggel így tudott operálni.¹ Azonkívül, hogy a kardalokkal drámai hangulatokat is intonált, a kart mintegy saját organumává is tette. A kar elmélkedéseiben, bölcselkedéseiben gyakran a költőt halljuk közönségéhez szólni. Gyakran úgy tűnik fel a kar, mint a főszemély meghitt bizalmasa, kinek kötelessége megőrizni a rábízott titkokat. Mind ez a változás nem erőszakos rontás, hanem természetes fejlődés eredménye. Valamikor a kar volt a dráma fő eleme, a kardal volt fő foglalatja. De kifejlődik a cselekvény és mindinkább terjeszkedik: Sophoklesnél már annyira tágul, hogy Aeschylus cselekvő karát háttérbe szorítja. A szálak, melyek Sophokles karát a cselekvényhez kötik, részben már lazák vagy mesterségesek. Euripidesnél még jobban kibővül a drámai cselekvény, bonyodalmassá válik s a mindennapi élet színvonalára helyezkedik. A kar elveszti

¹ Legszerveesebbek a Medeia kardalai. Decharme hangsúlyozza az euripidesi karnak a cselekvény iránt többnyire tanúsított élénk érdeklődését és ebben megtalálja cselekvényre való kellő vonatkozását.

lába alól a talajt: megmarad emlékeül a dráma cultus-jellegének, de theatrális ékességgé s zenei intermezzóvá devalválódik. Aristotelesnek, ki Sophokles kardalait dicsérte, oka volt rá, hogy az Euripidesét kifogásolja, de mi már a kardalok hanyatlásában méltán a dráma fejlődését láthatjuk.

A prológ, a deus ex machina és a kar helyzete a dráma szerkezetére is befolyással van. Ha most magát a szerkezetet vesszük szemügyre, meg kell vallanunk, hogy Euripides nem annyira mestere az egyöntetű, szerves egységnek, mint nagy elődei. Fennmaradt drámáinak nagyobb számában könnyebben találni szerkezetileg kifogásolható darabokat. Ne csodáljuk ezért, ha *Günther*¹ sokallja a fennmaradt drámákat s nem titkolja, hogy ha kevesebb maradt volna fenn, ítélete kedvezőbb lenne. De Aeschylosszal nem is méltányos Euripidest ily szempontból egybevetni. Bármily óriás feladatokat tűzött is maga elé Aeschylus, a trilogiás szerkezet bizonyos tekintetben kényelmesebbé tette a dolgát. Az egyes részek relativ egysége könnyen bele illeszkedett a nagyobb egységbe s nem támasztott magával szemben nagyon szigorú követeléseket. Az összefüggő trilogiás szerkezetre Euripidesnél is van ugyan példa (ilyen trilogia tagja épen Hippolytos), de általában Sophoklest követte és csaknem minden tragédiája magában befejezett egész. Minthogy pedig Euripides rendesen nagyobb terjedelmű, gazdagabb cselekvényt ölelt fel, mint Sophokles; magát a cselekvényt a hagyománytól eltérőbben alakította s bizonyodalmasabbá, már-már cselszövényessé tette (a *Phoeniciai nők* kiváló példája az eseményektől duzzadó bőségnek): nem lehet rajta csodálkoznunk, ha a sophoklesi

¹ Grundzüge der trag. Kunst, 1885. 202. l.

harmonikus kimértséget, böles mérsékletet, erős okadatolást nála sokszor hiába keressük. Egyik-másik darabja, mint pl. a *Trójai nők*, lazán összefűzött epizódok sorozata, *Andromache* oly két részből áll, melyek belső egység híján széthullanak. Az érdeklődést a fő személyről gyakran eltereli. Néha meglepő változások történnek minden előkészítés nélkül. Így pl. Iphigenia eleinte irtózik a haláltól, majd minden átmenet nélkül büszkén vállalkozik Hellas javáért élete feláldozására. Azonban Euripides felülmulja elődeit az emberi szenvedélyek megragadó festésében, a drámai cselekvény érdekfeszítő bonyolításában s egyes jelenetek megindító alakításában. Ő markol először szívünkbe, ő facsar először könnyet szemünkből. A felismerések művészetét ő teremtette meg. A szerelemnek ő adott a szinpadon örök otthont. S felülmulja elődeit a jellemzésben is. Ő a reális jellemzésmód megteremtője. Ha néha túlment a határon, ha személyeit gondolatai szöcsöveként szerepelteti, vagy ha az igaz emberit keresve a nagyság helyett a törpeséget, a magasztos helyett a mindennapit vitte színre, nem szabad neki felrónunk. Úttörő lángelmének kiváltsága a túlzás. A túlzás becsülteti meg velünk legjobban a mértékszerűt. Mindamellet, hogy Euripides a való élet tükrévé, az élet problémáinak disputáivá tette a tragédiát, s nyelve is az élet nyelvének tisztább visszazengése, volt érzéke a magasztos iránt, csakhogy a magasztost nem istenekben és félistenekben, hanem az emberi lélekben találta meg. A közönségest, a banalist szándékosan kerülte s szerette az embert, főleg a nőt heroikus evelációiban rajzolni. Hogy közönségének *tetszeni* vágyott, abban igaza van *Schlegel*nek, de abban nincs, hogy *csak* *tetszeni* vágyott, az eszközökben nem válogatott s az egészet feláldozta a részeknek. «Um eine grosse Persönlichkeiten zu

empfinden und zu ehren, — mondja *Goethe*¹ — muss man auch wiederum selber etwas sein. Alle, die dem Euripides das Erhabene abgesprochen, waren arme Heringe. und einer solchen Erhebung nicht fähig; oder sie waren unverschämte Charlatane, die durch Anmasslichkeit in den Augen einer schwachen Welt mehr aus sich machen wollten und auch wirklich machten, als sie waren».

Euripides az úttörő lángelmék abbéli sorsában is osztozott, hogy költészete csak lassankint tudta kivívni az elismerést,² s hogy ellenségei voltak, elkeseredett ellenségei, mint Aristophanes, a ki még halála után sem kímélte. Azonban kezdettől fogva hatott, hatása folyvást erősödött, annyira, hogy szinte a Homeroséval vetekedett. Ellenségeit is mintegy rákényszerítette, hogy vele foglalkozzanak. «Aristophanes — mondja Péterfy Jenő³ — Euripidesszel szemben mindig eszembe juttatja a cigány s az ördög meséjét. A cigány is elfogta az ördögöt, csak hogy ez többé el nem ereszti. Aristophanes is folyton támadja Euripidest, de aztán nem is nyughatik Euripidestől.» Valóban Aristophanes gúnyolódása erős bizonyossága Euripides folyvást növekvő s végül nagyra nőtt népszerűségének, mert Aristophanes nyilván abban a föltevésben idézgeti, gúnyolja Euripidesnek annyi versét s versrészletét, hogy a közönségnek legalább művelt része mindjárt rájuk ismer. «Euripidesszel való csúfolkodásában is — mondja Péterfy⁴ — több a kómikai önkény, az irodalmi com-père irigykedése — mint a meggyőződés komolysága. Aristophanes többet tanult s több irodalmi hatást nyert

¹ Eckermann: Gespräche mit Goethe, II, 269. l.

² Még olyan mesteri mű sem talált elismerésre, mint Medeia.

³ Összegyűjt. munkái II, 96. l.

⁴ Id. m. 119. l.

Euripidestől, mint a többi tragikustól.¹ Aristophanes gúnyjait, vádjait nem szabad nagyon komolyan venni. Ha Sokratest nem ítéljük el az Aristophanes rajzolta torzkép miatt, Euripidest sem szabad a rakoncátlan humorista szempontjából megítélnünk. Aristophanesnek, a ki a satnya közállapotok felett kíméletlenül suhogtatja ostorát, népszerű típusokra volt szüksége, mint ez állapotok megtestesüléseire, hogy bennük tükröt tartson az ősi egyszerűségtől, jámborságtól elfajult kor elé: ismerjen magára és mégis nevéssen, mivelhogy nem róla van szó, csak Euripidesről. Ezért nem riad vissza attól, hogy egy Sokratesben tüntesse föl a sophisták üres szócsavarásait és világbolondító böleselkedését. S ezért tette gúnyainak egyik leggyakoribb czéltáblájává az eltörpült élet leghívebb rajzolóját, Euripidest A Gráczia mosdatlan kegyltje nem törődött csip-csup igazzal; a célra irányozva tekintetét, az eszközökben nem válogatott. «Az okozatot — hogy Péterfyvel szóljunk² — okká teszi s Euripidest csapja, vágja azért, mert Marathon nemzedéke megváltozott s a hat láb magas, «hétbikabőrharagú» hősök helyébe közpályakerülők, piacon forgó ravaszok, oltári bohócok, jogi firkászok, nép majmai léptek». A régi istenek helyett a sophisták széllél-béllelt isteneit imádja s az istenfélő hősök és Penelopék helyett koldus-alakokat, rima Phædrákat, jajgató rongyalakokat szerepeltet. Aristophanes egy mértékkel méri Aeschylost és Euripidest s a régi művészetnek adva a pálmát, az ahhoz való visszatérés szükségét hirdeti, bár tudja, hogy annak kora visszahozhatatlanul letűnt. De a mi a valószínűségben lehetetlen, lehetséges a teremtető képzelet vilá-

¹ Schol. ad. Plat. VI. p. 227. Ἀριστοφάνης ἐκωμωδεῖτο ἐπὶ τῷ σκώπτειν μὲν Εὐριπίδην, μιμῆσθαι δ' αὐτόν.

² Id. m. II, 49. 1.

gában. Aristophanes megvalósítja eszméjét s Aeschylust hozza fel az alvilágból, Euripidest ott hagyja. A valóságban csaknem megfordítva történt: Aeschylos költészetét nem támasztotta fel senki, ellenben Euripides költészete eleven, ható erőként működött tovább a világban. Vajjon mit szólana Aristophanes, ha az újkori drámát s benne az Euripidesben megrótt bűnöket dús tenyészetben látná virulni?

Az a szempont, melyből Aristophanes vádjai hangzanak, ma nem irányadó, vagy csak nagyon szélső határokon az. Aristophanes főleg erkölcsi szempontból állítja össze Euripides bűnlajstromát. Ilyen szempontból Homeros sem talált Platonnál kegyelmet. Aeschylos darabjaiból vitézséget, polgári erényeket lehetett tanulni, az Euripideséiből házasságtörést, üres fecsegést, hitetlenséget. «S nem megvala már — vagy az ujjamból szoptam tán Phædra meséjét?» — veti ellen Euripides.¹ Mire Aeschylos: «Igenis, megvolt: hanem a költő a rosszat rejtse, takarja, ne pedig mutogassa, tanítsa bizony; mert lám, a gyenge gyerekek van, ki vezesse, tanító; ilyen felnőtt embernek a költő.»

Ime, a régi pör, mely azóta annyiszor megújult s napjainkban is akár mint lex Heinze, akár mint rendőrségi beavatkozás annyiszor hangoztatja veto-ját az erkölcs nevében, melynek szempontjából szólni alig van több joga, mint Aristophanesnek volt. Szó sincs róla, vannak határok, melyeken túlmenni merénylet a jóízlés, az æsthesis ellen; de hova jutott volna a költészet s mily anathémának kellene alávetnünk a legnagyobbakat, élükön Shaksperet, ha a költő mindig Aristophanes recipéjéhez ragaszkodott volna? S mit

¹ Aristophanes, Békák 1001. s köv.

csinált volna maga Aristophanes, ha tételéből magára nézve is levonta volna a következtetést? Mert ha vaskos, sőt trágár élezeit elfogadhatókká tette is a komédia levegője, kérdeem, hogy vethetett Euripidesnek istentelenséget a szemére az, ki egyes isteneket nevetésesen törpéknek, kicsinyeseknek, hitványaknak rajzol? Csak visszaélés és igazságtalan mérték követelhetett a műfajnak ennyi szabadalmat, s Aristophanes, ki magát fölmentve érezte az Aeschylus szájába adott törvény alól, bizonyára nem kevésbbé költőnek tartotta magát.

Nem akarjuk Euripides geniális gúnyolóját mint könnyelmű vádlót kárhoztatni. A gúny természete és érdeme, hogy raisonnement-val nem végzi ki önmagát. Aristophanesben nem hiányzott az érzék Euripides költészetének méltánylására. Nyelv művészetét kénytelen elismerni és követni. Ha a Békákban az Aeschylus és Euripides közt folyó szócsatát olvassuk, lehetetlen észre nem vennünk, hogy Euripides nemcsak kap, hanem osztogat is sebeket. Hogy a végső eredmény mégis az ő veresége, az a vigjátékiró szempontjából természetes. Neki két szélső irányra s e két irány legradikálisabb képviselőire volt szüksége. Ezért nem vonja bele a versenybe Sophoklest, ki már sokkal közelebb áll Euripideshez. Azt nem kívánhatjuk a komédiaírótól, hogy áldozatát maga védelmébe vegye. Így van ez a *Nők ünnepé*-ben is. Ennek fő tárgya Euripides nő-gyűlölete. Aristophanes nagyon jól tudta, hogy Euripides ideális nőalakot is szép számmal vitt színre s így a nőgyűlölet inkább csak ráfogás; de mert e ráfogásnak volt valami elfogadható alapja s mert a világ száján is hangoztatott nőgyűlölet hálás vigjátéki tárgynak kínálkozott, a költő céljának inkább megfelelt, hogy ezt a hálás tárgyat kiaknázza, mint hogy a vádat az Alkestisekre,

Iphigeniákra, Laodamiákra való hivatkozással megczáfolja. Ezen senki sem nevetett volna.

A nevetségesség azonban nem ölte meg Euripidest. Nem vált be az Aeschylus szájába adott ítélet, hogy költészete vele együtt meghalt.¹ Hiszen már Sophokles tanult tőle. Népszerűsége folytonosan növekedett,² halála után mindkét elődjénél jobban ünnepelték, valósággal rajongtak érte a görögök. Az újabb attikai dráma egyenesen mesterének tekintette. Platon elismeréssel említi, Aristoteles, bár bírálhatja s több tekintetben Sophoklesnek adja a pálmát, leginkább róla, «a legtragikusabb költő»-ről vonja le a tragédia szabályait. Philosophusok, mint Chrysippos, Krantor, számtalanszor hivatkoznak reá. A szónokok is mesterüknek vallották. A harmadik századbéli, vígjátékíró Philemon azt mondja egyik személyével: «Ha a halottaknak igazán volna öntudatuk, mint némelyek hiszik, akkor én, barátaim, fölakasztanám magamat, csak hogy Euripidest láthassam.» Nagy Sándor buzgó olvasója volt és gyakran idézte. Mondásai szálló igékké lettek s az apostolok történetébe, Szent Pál leveleibe is bejutottak. Általában a keresztény apologéták Euripidestől vették a polytheismus ellen legélesebb fegyvereiket.³ A római tragikusok Enniustól kezdve Senecáig őt fordították és utánozták. Ovidius egyik legbuzgóbb tanítványa volt. A képzőművészet mint lelkesítő, ihletadó forrásból merített belőle. Vázaképek, sarkophagosok, szobrok és szoborcsoportok (Farnèse-i bika!) illusztrációkat szol-

¹ Békák 868.

² A sicíliai háborúban elfogott athéniek Euripides verseinek szavalásával menekültek meg a haláltól (Plut. Nikias 29.).

³ Törödékeinek — sentenciáinak — jó részét Alexandriai Kelemen idézeteinek köszönjük.

gáltatnak Euripides drámáihoz. A bizánczi kor is olvasta: hatni sohase szűnt meg. A helytelenül Nazianzosi Gergelynek tulajdonított *Szenvedő Krisztus* cz. középkori dráma euripidesi versekből és versrészletekből van mozaikszerűleg egyberóva. Hid lett — mint Bernhardy mondja — a régi és az új dráma közt, sőt — tegyük hozzá — a modern operára is hatással volt (Gluck Alkestise, két Iphigeniája, Cherubini Medeája). A francia tragikusok fő-fő mintaképüknek tekintették. Igaz, hogy Voltaire és La Harpe mélyen lenézték Racine mellett és Schlegel is nagyon szigorúan, igazságtalanul ítélte meg. Schlegel ellenében azonban nem kisebb védőt nyert Euripides, mint Goethet. Már az 51. lapon idézett nyilatkozata válasz Schlegelnek. «Ich habe nichts dawider — mondja ugyan ő¹ — dass Euripides seine Fehler habe; allein er war von Sophokles und Aeschylus doch immerhin ein sehr ehrenwerther Mitstreiter. Wenn er nicht den hohen Ernst und die strenge Kunstvollendung seiner beider Vorgänger besass und dagegen als Theaterdichter die Dinge ein wenig lässlicher und menschlicher traktirte, so kannte er wahrscheinlich seine Athenienser hinreichend, um zu wissen, dass der von ihm angestimmte Ton für seine Zeitgenossen eben der rechte sei. Ein Dichter aber, den Sokrates seinen Freund nannte, den Aristoteles hochstellte, den Menander bewunderte und um den Sophokles und die Stadt Athen bei der Nachricht von seinem Tode Trauerkleider anlegte, musste doch wohl in der That etwas sein. Wenn ein moderner Mensch wie Schlegel an einem so grossen Alten Fehler zu rügen hätte, so sollte es billig nicht anders geschehen als auf den Knien.»

¹ Biedermann: Goethes Gespräche 6, 81.

E találó szavakhoz Goethének még egy nyilatkozatát kell fűznünk, azt, melyet halála előtt egy pár hónappal, 1831 nov. 22-ikén diktált naplójába:¹ «Ich las hernach den Ion des Euripides abermals zu neuer Erbauung und Belehrung. Mich wundert's denn doch, dass die Aristokratie der Philologen seine Vorzüge nicht begreift, indem sie ihn in herkömmlicher Vornehmigkeit seinen Vorgängern subordiniert, berechtigt durch den Hanswurst Aristophanes. Hat doch Euripides zu seiner Zeit ungeheure Wirkungen getan, woraus hervorgeht, dass er ein eminenter Zeitgenosse war, worauf doch alles ankommt. Und haben den alle Nationen seit ihm einen Dramatiker hervorgebracht, der nur wert wäre, ihm die Pantoffeln zu reichen?»

A végső szavak annyiban mindenesetre túlzók, hogy Shakspereről megfélekedeznek: máskülönben ma is megállhatnak s Euripides megítélésében megmutatják a helyes irányt. A philologia csak a legújabb időkben kezdte Euripidesszel szemben elkövetett mulasztásait pótolni s Valckenaer nyomdokain haladva Euripidesnek igazságot szolgáltatni. A németeknél főleg Wilamowitz-Moellendorffé az az érdem, hogy Heraklesével és Hippolytosával Euripidest kellő fénybe állította, őt megillető magaslatra helyezte. A francia Paul Decharme,² H. Weil³ és Paul Masqueray,⁴ az angol

¹ Weimari kiadás, XIII. (1903), 176.

² Euripide et l'esprit de son théâtre, Paris 1893.

³ Études sur le drame antique. Paris, 1897.

⁴ *Euripide et ses idées*. Paris, Hachette, 1908. 402. lap. E szép munkát, mint egészen új irodalmi jelenséget, sajnos, nem használhattam, mert mikor megkaptam, e bevezetés már teljesen ki volt szedve. Így csak épen e rövid említést szűrhatom bele a kefelevonatba.

A. W. Verrall¹ s a német Nestle² művei azt bizonyítják, hogy korunk érzi az Euripidesszel való bensőbb érintkezés szükségét, érzi korunk szellemének az övével való rokonságát. Erre az érintkezésre első sorban épen nekünk van szükségünk, kiknek irodalmára eddig a görög szellem csak elvétve, vagy a római közvetítés útján hatott. *Gratius ex ipso fonte bibuntur aquae.* Euripides mindenesetre jelentős helyet foglal el az ember szellemi fejlődésének történetében.³ Ma a dráma a legaktuálisabb költői műfaj; ma ismét, mint Euripides korában, a színpad az élet problémáinak szószeke. Egy élvezhető magyar Euripidesre égető szükségünk van: alig kevesebbet jelent az egy magyar Shaksperenél.

II.

Euripides magyar fordítói.

Magyar ember kimutathatólag 1550-ben foglalkozott először Euripidesszel. Ez Tordai Gelei Zsigmond volt, ki azonban nem magyarra, hanem latinra fordította Euripides Orestesét s Baselben adta ki (Basileæ, 1550).

Gallén János kassai könyvkereskedő hagyatéki inventáriumában 1583-ból egy euripidesi dráma magyar fordítása van említve ily cím alatt: *Tragedia Eurip. ungrish VI. exemplar d. 59.* E szerint Euripides valamelyik darabjának iskolai dráma alakjában való fordításáról van szó, melynek hat példánya 59 dénárra volt

¹ Euripides the rationalist, Cambridge, 1895 és Essays on four plays of Euripides, 1905.

² Euripides der Dichter der griech. Aufklärung. Stuttgart, 1901.

³ Nestle, id. m. 3. l.

becsülve.¹ E példányok mind elkallódtak s így nem tudhatjuk, Euripides melyik darabjának fordítását foglalták magukban; de mivel *Erasmus*nak 1506-ból való latin nyelvű aulisi Iphigenia- és Hecuba-fordításai nagyon kedveltek voltak,² azt hiszem, hogy e két darab valamelyike volt iskolai drámává feldolgozva vagy fordítva.

Sok ideig nem találunk ezután annak nyomára, hogy valaki nálunk Euripidesszel foglalkozott volna. 1775-ben *Zechenter Antal* adott ki egy *Fédra és Hippolitus* (sic!) cz. szomorújátékot Pozsonyban. «Magyarra szerzettett Zechenter Antal a főhadi-tanátsnak tiszte által. Posonyban, Landerer Mihály költségével és betűivel.» *Bartal Antal* A classica philologia művelése hazánkban cz. könyve 56. lapján úgy említi Zechenter e művét, mint Euripides-fordítást. Igaz, hogy maga Zechenter is azt mondja az előszónak szánt Tudósításban, hogy: «Ezen Szomorú Játék Euripidesnek talál-mánya, és már az ő ideékor egész Görög Országnak kedves vólt, nem-is tsuda, mert minden tulajdonságokkal bír, mellyek Aristotus (!) szerént meg-illetődeist és rettegést okozhatnak». Azonban Zechenter nem Euripides Hippolytosát, hanem Racine Phèdrejét adja itt sok tudatlanságról tanuskodó, nehézkes prózában. Úgy látszik, hogy Racine-t Euripides fordítójának hitte, azért nem említi. Nyilván dicsőségesebbnek tartotta magára nézve, ha közönsége azt hiszi, hogy ő nem a francia fordítást (?), hanem a görög eredetét fordította.

¹ V. ö. *Ferenczi Zoltán*: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897. 13. lap. *Magyar Könyvszemle* 1887. 136. l.

² V. ö. *Christ*: Gesch. d. griech. Litt. 257. l.

1783-ban *Molnár János* a Pozsonyban kiadott *Magyar könyv-ház* III. szakaszának 624—5. lapjain 18 bölcs mondást közöl prózában Euripides Alkestiséből, Oresztiséből, Phœniciai nőiből, a Heraklidákból és Helenából.

1805-től 1808-ig *Fabchich József* győri professzor és áldozópap (élt 1753—1809), a példátlanul buzgó műfordító, fordította le Euripides következő tíz darabját: Hecuba, Oresztes, Feníciaiak, Medea, Hippolitus, Aulisi Ifigyenia, Bordacsi ¹ Iphigyenia, Alcesztis, Andromake, Az könyörgők; ezekhez járul 130 vers Rezusból.

Fabchich bámulatos munkaerejéről tanuskodnak a következő adatok. 1802 május 22-ikén fogott hozzá *Aeschylus* fordításához s tizenegy hónap alatt 1803 április 1-én mind a hét darabbal elkészült. *Sophokles*hez mindjárt másnap, április 2-ikán hozzáfogott s két év alatt, 1805 április 1-ére az egészet elkészítette. 1805 április 4-ikén hozzákezdett *Euripides*hez s a felsorolt tíz darabbal s a Rezus-töredékkel 1808 június 25-ikén lett készen. (Medeát 26 nap alatt fordította le; «quam cito nulla fuit» — mondja maga a végén.) Mind e fordítások kéziratban maradtak. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára őrzi őket két folio-kötetben; az egyik az összes fordításokat magában foglalja, a másik csak Euripidest tisztázva (nagyon kevés javítással). Nagy kár, hogy annak idejében meg nem jelentek: annak a kornak bármely hasonlónemű fordításával kiállják a versenyt, s ha poétikus szempontból itt-ott fogyatékosak is, a bennük megnyilatkozó tudás, lelkiismeretesség és fáradhatatlan buzgalom igazán meglepő. Ha Fabchich fordításai megjelennek, a görög tragikusok sokkal hamarabb válhattak volna irodalmunk ható tényezőivé.

¹ *Bordacs* = borjú, a «tauros» fordítása akar lenni (1).

Talán nem lesz érdektelen, ha mutatványul ide iktatom
pl. Hippolytosnak kezdetét:

APHRÓDITE.

Van ugyan nagy hírem földön, és dicséretem
Menyégbe, Vénus Isten asszony az nevem,
Valamennyinél, kik tenger, Atlas határi közt
Lakoznak, és tekintik az Nap fényeit.
Kik hatalmamát böcsülik, azokat tisztetem,
De rontom, az kik ellenem kevélykedők.
Az Isteneknek nemzetében ez is vagyon:
Örülnek, hogyha emberek megtisztelik.
Hogy igaz beszédem, azt mutatni már fogom:
Fia Tezeusnak engem, Amazoni születés,
Az tiszta Pitteusnak oskolása csak
Hippolitos ez Trezeni földnek emberi
Közt mondja, hogy vagyok Istenek közt legroszabb.
Meg vet menyegzőt, házasodnia sem akar.
Fébosnak hűgát, Zefsz leányát, Artemist
Böcsüli vélvén, Istenek közt leg nagyobb.
Ez szüzzel az zöld erdejébe szüntelen
Lakó vadászsza gyors ebekkel az vadat,
Mélyebb barátságával emberi sorst halad.
Nem irigylem ugyan ezt néki. Mi nem én gondom ez?
De boszúlom érte, ellenem mit vétkezött,
Hippolitot ez nap. Már előre többnire
Azokat szereztem, nagy dologba nem kerül.
Hogy Pitteosnak háziból minap kiment
Meg nézni belsőképen az szent titkokat
Mezejére Pandionnak, apja nemzetes
Felesége Fedra rá kacsinta, szíviben
Ég tüle ádázásig: én tanácsom ez.
És minekelőtte jönne Trézen földre,
Pallas szikláján, ide is el meg látható,
Venusnak egy nagy templomot szentöltetött,
Az meszsze lévő égeté. Kiki mondja már,
Állítatott ez templom Hippolit miatt.
Cekropsz mezőjét hogy oda hagyta Tézeus,
Pallantidáknak gyilkolása kergeté.

Hajóza ez vidékre az feleségivel
 Esztendeiglen számkimentét szenvedő.
 Ottan nyög az szegényke, és siránkozik,
 Szerelemnek ösztönétül el gyötrettetött
 Vesz titkon, és nem tudja senki az baját.
 Hanem szerelme nem fog ezeké mulnia.
 Tezeusnak is jelentem, és nyilván leendő.
 És ez nagy ellenségemet, ki van ellenem,
 Átkokkal ölni fogja apja, tengeri
 Király Poszidon, mint ajánlá meg neki,
 Hogy hiában háromszorta kérne semmit is.
 Erkölesös ugyan az Fedra; még is vesznie
 Köll néki: nem böcsülöm hasznát annyira,
 Hogy tülem ellenségem olyan büntetést
 Ne tűrjön, az melly tellyesítse kedvemet.
 De, mivel tekintem Tézeusnak az fiát
 Jöddögni, el végezte az vadászati
 Dolgát, ez helyről el menéndek. Szolgai
 Kisérik hátul igen sokan, kurjongatók,
 Diána Isten asszony hangzik éneklő
 Víg verseikbe: nem tudója, tárva hogy
 Az halál kapúja, s látja végkép ez napot.

HIPPOLITUS.

Jertek énekölve, jertek
 Zefsz leányát, szent Diánát
 Meg dicsérvén, az kinek van gondja ránk.

TREZENI LEÁNYKAR.

Tisztöletes, menyegegbe böcsült
 Jupiter gyereke
 Üdvöz légy tülem o szüz,
 Üdvöz légy Jupiternek,
 S Látónának lánya, Diána,
 Szüzeknek ékesebbike,
 Kik széles egekben
 Az Jupiter nemes udvarába,
 Sár aranyos palotáiba laktok.

HIPPOLITUS.

Tülem üdvöz légy o leg szebb
 Valamennyi menyégbe lakó
 Szüzek szebbike Artemis.
 Hozom te néked ez koszorut oh Asszonyom,
 Az tiszta rétből kit kötöttem ékesen,
 Mellyben juhász sem őrzi gyapjas nyájait,
 Kasza mellyre sem jött még soha, hanem kikeleti
 Virágin az méh bongva mézért röpdöső.
 Szemérem az patak harmatával öntözi.
 Kik nem tanulták mástul, hanem önnön magok
 Természetekből tisztaságot vallanak:
 Szedik gyümölcsét; bak, kos azt nem szedhetik.
 Tehát szerelmes Asszonyom sár arany hajad
 Fogadja ájtatos kezemből ez koszrut.
 Kivülem ember nincsen, az ki birnajá
 Ez ajándokot, lakom, s beszélek én veled
 Te szavadat halló, képedet nem látható.
 Végezzem éltem úgy, miként volt kezdete.

Nehezemre esik abbahagyni ezt azt idézést abból a gondosan írt kéziratból, melyet meghatottság s bizonyos szégyenkezés nélkül nem olvashatunk. Hiszen ez a fordítás ma sem mondható teljesen elavultnak s ha megjelenhetnék, nemcsak azt bizonyítaná, hogy ez korának egyik legjobb műfordítása s fordítójuk a görög szellem egyik leghivatottabb magyar tolmácsa volt, hanem sok tekintetben még ma is irányadó, termékenyítő lehetne. S erről az emberről alig esik szó a magyar irodalom s a magyar költői nyelv fejlődése történetében!

1840-ben a Magyar Tudós Társaság *Hellen classicusok magyar fordításban* cz. vállalatának első kötete-ként jelent meg Sophokles Ödipusza és Euripides Iphigenia Auliszban cz. drámája *Guzmics Izidor* apáttól. E fordításról részletes és beható bírálatot írt Hunfalvy Pál az Athenæum 1841-iki évfolyamában (az Euripides-

fordításról a 227. s köv. s a 245—251. lapokon). A bírálat bevezetésében nagyon figyelemreméltó szavakat mond a görög tanulmányok fontosságáról. Guzmics fordítását bemeszelt gót egyháznak nevezi, melynek ablakaiban a színezett üvegek megmaradtak. «Az építész gondolatját kiösmérheted rajta, de a meszelés boszont.» Guzmics fordításában mind hűség, mind költőiség szempontjából sok hely kifogásolható. Fabchich fordításával szemben csak itt-ott jelez haladást, inkább csak annyiban, a mennyiben ezt az irodalmi nyelv akkori nagyobb fejlettsége magával hozta. Valódi hivatottságban azonban nem éri utól Fabchichot.

1842-ben *Makáry György* közli a *Feniciai nők* végét (az 1710. verstől) «négy lábú anapaestusokban» Egerben kiadott Magyar verstana Függelékében. Bartal ezt nem említi. A fordítás különben figyelemre alig méltó.

1849-ben a Kisfaludy-Társaság kiadásában jelent meg *Iphigenia Aulisban* és *Iphigenia Taurisban* Szabó Károlytól, miután a Szépirodalmi Szemle már 1847-ben mutatványt közölt belőle. Új kiadása is jelent meg 1868-ban Eggenberger Ferdinándnál. Korábban érdemes, ma sem értéktelen fordítás.

A Kisfaludy-Társaságnak 1875—6-ról szóló Évlapjai *Alkestis* fordítását közlik Szabó Istvántól, a jeles Homeros-fordítótól. Érdemes, gondos fordítás, de poétikus szempontból a mai igényeknek már nem felel meg.

1890-ben a Kisfaludy-Társaság adta ki a *Kyklopsot* Csiky Gergely pályanyertes műfordításában. *Pecz Vilmos* nagy dicsérettel emlékszik meg róla a Phil. Közl. XV, 330. lapján, mint magyaros, gördülékeny és tetszetős fordításról, mely gondosság és hűség tekintetében Sophokles fordításához képest haladást jelez.

A Kisfaludy-Társaság 1891—2-iki Évlapjaiban Szabó

Károly postumus műveként jelent meg Euripides *Elektrája*. Pontos, de idejét mult, nehézkes fordítás.

1892-ben *Radó Antaltól* jelent meg *Ifigeneja Auliszban* (Budapest, Lampel R.) Euripidest és költészetét ismertető bevezetéssel. Már az 1886-ban kiadott «Görög költők» cz. Anthológiájában közölte Radó e fordítás főbb részleteit az egész tragédiát ismertetve; ott a dialogusokat ötös jambusokban fordította, míg teljes fordításában visszatért a görög trimeterhez. E fordítást méltánylással és dicsérettel ismerteti ifj. Reményi Ede a Phil. Közl.-ben XVI, 670. l. és az Életben 335. l. Többszöri kifogást hangoztat az Orsz. Tanáregyesület Közlönyében (XXVI, 286.) megjelent bírálatom, nevezetesen hogy a fordítás — bár vannak sikerült részletei — nem elég hű, hangja nem egyenletes és verselése pongyola.

1895-ben «*Iphigenia Taurisban*» jelent meg a Jeles Írók Isk. Tárában *Kempf Józseftől*. Pozder Károly mint sikerült műfordítást ismerteti Phil. Közl. XIX, 329. l. E bírálat kiegészítéseül megemlítem e fordításnak abbéli sajátosságát, hogy a dialogusok trimeterét voltaképp francia alexandrinnal adja vissza, t. i. elhanyagolva a görög trimeter főmetszetét, a penthemimerest, többnyire a sort két egyenlő félre osztó diæresist alkalmazza s ezzel a görög trimeter jellegét lényegesen megváltoztatja.

1906-ban a budapesti III. ker. állami főgimnázium évi Értesítőjében az ifjúsághoz intézett levél alakjában talán utolsó cikkét olvassuk az akkor már jó ideje betegeskedő s 1906 aug. 16-án közülünk elköltözött *Latkóczy Mihálynak* (szül. 1857 márcz. 24. Nyitrán)¹:

¹ Életéről és munkásságáról l. Szinnyi Magyar írók cz. könyvét, a Pallas-lexikont. Nekrológ az E. Phil. Közl. XXX. 640. l. Hornyánszky Gyulától.

Néhány szó Euripidesről és a görög drámáról. Felvilágosítással fordul benne azokhoz az ifjakhoz «a kik néhány hónap mulva dönteni fognak a fölött, vajjon tanulnak-e görögöt vagy sem. De tágabb értelemben véve minden tanulót fel akarok világosítani arról, hogy midőn a görög nyelvet elsajátítja, kulcsot szerez egy kapuhoz, a mely mögött csodásan szép, elragadó világ rejtőzik . . .» Lelkesen jellemzi ezután a görög művészetet, költészetet, ismerteti Euripidest és mutatványul nyújtja belőle a *Hiketides* 399—597. verseit modern jambus-sorokban, a hogy Heraklest is fordította. E cikkely s e fordítás-részlet is ékesen szóló, kedves emléke ennek a classikus világért rajongó költői léleknek, kinek a modern élet nehézkes prózájában annyit kellett küzödni, szenvedni.

III.

Euripides Hippolytosának magyar átdolgozása.

A *Heinrich Gusztáv* szerkesztette *Régi Magyar Könyvtár* XXI. kötete a *Bernáth Lajos* által összegyűjtött Protestáns Iskoladramákat közli. Ezek közt első «Az *Phaedrának szomorú története*». Bernáth szerint Szathmári Paksi Sámuel a szerzője, a pataki ev. ref. collegiumban 1772. és 1773-ban a poéták publicus præceptora; Sárospatakon és Losonczon adták elő a XVIII. század 70-es és 80-as éveiben. Terjedelme: 1022 (négyesével rimelő) alexandrinus. Tárgya — Bernáth Lajos szavaival — a következő:

«Theseus a Minotaurus legyőzése után magával hozza Athenæba Phædrát s ünnepélyesen feleségének fogadja. Az új asszony öröme azonban nem tart sokáig. A király Pirithousszal újabb kalandra indul s az ifjú tüzesvérű

szalmaözvegy Theseusnek másik nejétől való fiába, a tiszta életű Hippolitusba szeret. Magához hivatja Phillis nevű cselédjével és járkálás közben kiönti szívének búját az elhagyatottság miatt. Megvallja rejtett tűzét is, de nem egész nyíltsággal, mivel Hippolitus hidegségével szemben nem mer őszintén nyilatkozni; hanem a séta után egy levélre bízva féltve őrzött titkát. Sóvargó, izzó hévvel, félre nem érthetőleg vall itt az ifjúnak szerelmet; találkára hívja s bűnös szándékát Theseus hűtlenségével, Jupiter példájával menti. Hippolitus a meglepetés első perczeben szánalmat érez a nő iránt, majd haragos megvetéssel kergeti el a levélhordó frajczimmert; de hiába, mert Fama asszonyság rögtön viszi szerte a legfrissebb ujságot: Phædra és mostoha fia szeretkezését. E közben a király is megérkezik kalandos útjáról s a bosszúért lihegő asszonynak első dolga bepanaszolni Hippolitust, hogy az ő rajta szégyent akart tenni. Theseus Phillisnek tanuskodása után, a ki persze Phædra mellett vall, daczára Morio intésének, tüstént összehivatja tanácsosait. «Vasban puska közt» áll előttük az ártatlan fiú s köztük csak egy akad, a ki bűnös voltán kétkedik, de ez is elnémul Theseus haragjára. És a szegény fiú hiában esküszik, hiába hozza fel a sétára hívást, a levelet, a melyet szerencsétlenségére összetépett és hiába könyörög, esdekel az anyja, Hippolite is: a végzés halál, a mit egy német kapitány, miután előbb a siró anyát eltávolítják a szomorú színterről, «pulver und blei»-val végre is hajt. Eddig a tragœdia.

Azonban a régi színházi közönség nemcsak sírni, de mulatni is akart az előadáson és a szomorújáték után vagy inkább közben egy víg következik külön czim nélkül, hozzászöve a darabhoz: egy morális. Az összefűzés akkép történik, hogy Diana, a szüzesség és vadá-

szat istenasszonya, kedvenczét, Hippolitust feltámasztatja Aesculapiusszal. Hippolité ujjongva fogad örök áldozást Dianának s fiával elbeszéli túlvilági látomásait. Az istennő azonban félbeszakítja Hippolitust és tudtára adja, hogy mivel haza már úgysem mehet, majd elviszi Olaszországba s neve ezentul Virbius leend. Anya és fiú ebben megnyugodván, a tulajdonképeni moralitás veszi kezdetét. Sorban jönnek gyógyulásért Aesculapiushoz a különféle betegek: a Bolond Kevély, ki tulságos bölcsnek hiszi magát; a Nagyravágyó, ki folyton képzelődik; a Borbeteg, kinek feje s gyomra fáj; a Szerelem betege, ki szinben és erőben egyre fogy; a Siket Ember, kinek füle zúg; a Himlőhelyes, kinek szép arcát a bibircses szeplő elfutotta; a Nevedékeny Leány, kit mejjén nőtt két nagy daganatja ijeszt és végül a Hidglelés. A doktornak és két segédének, Machaonnak és Podalirusnak tréfás kérdései, furcsa orvosságai és megjegyzései, valamint a betegeknek panaszkodásai és a Siketnek félreértései képezik a vígjáték ártatlan komikumát.

A moralitás végeztével újra Phædra lép elébünk a lelkiismeret furdalásai közt. Hiában inti bűntársa, Philis könyörgésre az istenekhez; a királyné, miután az érte aggódó Theseusnak bevallotta bűnét, felakasztja magát. És megjelen újra Fama és megjelen Iris, hogy Phædra kinlódó lelkét a pokolba vigye. Az Epilogus végül kiosztja a tanulságot.»

Látni való, hogy itt nem fordítással, hanem szabad átdolgozással, részben önálló alakítással van dolgunk. A Prologus szavai szerint:

Ezeket tanultuk mi Deák versekben
 Mégis semmi zavart nem tett a szívekben
 Most már elől adjuk Magyar beszédekben
 Mint másszor is most is igen tsekélyekben —

e magyar darabot egy már régebben előadott latin nyelvű iskolai drámából fordította vagy dolgozta át Szathmári Paksi Sámuel. Hogy semmi zavart nem tett a szívekben, azt el kell hinnünk, bár a magyar feldolgozásban csak úgy hemzsegek a pórias, sőt aljas és trágár mondasok. Cselekvénye vontatott; előadása nem annyira párbeszédes, mint inkább elnyújtott monologokból lazán összerótt s a halotti búcsuztatókra emlékeztető. Anachronismusai együgyűek és nevetségesek. Születésekor sem a Múzsák, sem a Grácziaák közül nem volt jelen egy sem.

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA A HIRÁJAINKHOZ

HERAKLES.

HERAKLES

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA A BIRÁLÓHOZ.

Szükségét érzem annak, hogy néhány magyarázó és felvilágosító szót iktassak Herakles-fordításom elé. Tettem ezt legfőképen azért, mert nem egy dologban eltértem a rendes csapástól és látszólagosan megkönnyítettem magamnak a feladatot, melyre vállalkoztam. Magyarázó és útbaigazító megjegyzéseim legfőképen az alapul vett szövegre, a fordítás külső formájára és belső felfogására vonatkoznak.

Alapul szolgált Wilamowitz-Moellendorff szövegkiadása (Berlin, Weidmann, 1895) nemcsak azért, mert ezzel kezdődik Euripidesnek igazi tanulmányozása, hanem azért is, mert a Commentarius perpetuus, melyet a kiadó második kötetképen szerepeltet, állandó vezérfonalam volt egyes (modern olvasóra nézve talán túlságosan homályos és subtilis) czélzások és vonatkozások kiegészítésében. Egészben hűségesen megtartottam a kiadónak szövegkritikai álláspontját, mindössze két dologban tértem el: az interpolációknál, melyeket a magyar fordításba felvettem, de zárójelbe tettem, és a transpositióknál, melyeket többnyire a vulgata sorrendjében hagytam. A hol kétségteleneknek láttam és elfogadtam, a kézirat margóján külön meg van jelölve.

Jóval több a mondanivalóm a fordítás külső formáját illetőleg. Szakitottam az eredeti formával, még pedig nemcsak a dialogusokban, hanem a kardalok terén is. A senariust a shakespearei ötös-hatodfeles jambussal helyettesítettem, a kardaloknál megkerestem a megfelelő magyar metrumokat, melyeknek rhythmikus sorai és taktusai az eredetinek zenei természetét hol fedik, hol legalább megközelítik, hogy így a rím csengésével pótolva némi fogalmat nyujtsanak a kardal muzsikális szerepéről. Magyarázatul és mentségül hivatkozom a dialogusok dolgában Csiky és Arany János példájára; a kardalok ügyében pedig arra, hogy czéлом nem *grammatikai* fordítás, hanem *aesthetikai* visszaadás magyar ízlésű emberek részére és — last but not least — a magyar nyelv rhythmikai kincseinek és zenei hajlékonyságának bizonyására. Kiváló gondot fordítottam a magyar költészet egyik tulajdonságára: a *gondolat-rhythmusra*. Alig van rá eset, hogy a fordítás olvasója abba a helyzetbe jöjjön, hogy gondolatával az egyik rhythmikus sorból a másikba kelljen átszállnia, gondolatát kétfelé szakítania.

Hogy a mérték változtatása maga után vonta a verssorok szaporodását, természetes és elkerülhetetlen dolog.

A fordítás belső természetére nézve meg kell jegyez-nem, hogy *a szószerint-valósággal* is szakitottam, mert képeket fordítottam és képeket akartam szavakkal kifejezni. A hol a kép olyan, hogy csak görög ember értheti meg, megpótoltam és kiegészítettem, a csonka allusiókat és czélzásokat reconstruáltam; mindenkor a Wilamowitz-féle *Commentarius perpetuus* segítségével. Néhol a margón variáns-sorok is vannak, válogasson belőlük a t. bíráló.

Még pár szót a szinpadi útbaigazítás dolgában. Az

eredeti erről mit sem mond, Wilamowitz még a felvonásokra való osztást is elejti, én azonban megtartottam, sőt a Minckwitz-féle fordításból átvettem az actio részleteit is, mert úgy hiszem, hogy Euripides Heraklese ma is megállaná helyét a színpadon, daczára annak, hogy mozgató elemei közül hiányzik a szerelem, vagy talán épen azért.

Előszómnak végére jutottam. Ismeretlenül is üdvözlöm bírálómat és kívánom neki, hogy terhes munkájáért leljen jutalmat a szeretetben, mely, azt hiszem, a fordítás sorai közül is kisugárzik. Kívánom, hogy e fordítás, mely a Bajor-erdő fenyeveiben készült, ott, a hol Rohde és Nietzsche Apollon és Dionysos elsőbbségén tusakodtak és megalkudtak, nyújtson neki, első magyar olvasómnak, legalább halvány képet a «legtragikusabb» tragikus hatalmas művéről, a tizenharmadik próbát győztesen megálló Heraklesről, az élet terhét hőiesen viselő emberről.

Budapesten, 1905 november havában.

Latkóczy Mihály.

BEVEZETÉS HERAKLESHEZ.

A *dór* törzsnek nagy nevű hőst, a görög «isten-embert», ki emberfölötti tetteivel az Olymposra küzdött fel magát s kinek mondaköre gazdagságban és geographiai kiterjedésben minden más mondakört meghalad, egészen Euripidesig nem szerepeltette tragikus hősként az *ión* Attika drámai művészete. Ellenben vígjátékban és a satyrosjátéknak nevezett bohózatban már feltűnt a hős alakja, természetesen parodistikus világításban. A rettenthetetlen, törhetetlen physikai erő a fajgyűlölet fátylán keresztül tekintve könnyen alkalmat adott olyan tulajdonságok (nagy evés, nagy ivás, durvaság) feltüntetésére, melyek az utólérhetetlen hőst, mint a testi erőszellemtelen képviselőjét, a nevetségesség körébe vonhatták. Ez annál különösebb, mert magában Attikában az istenült Herakles, mint a halandót minden bajában segítő olymposi lakó, egyike volt azoknak az isteneknek, kikhez az athéni ember bármilyen bajában leggyakrabban fohászkodott. Az apotheosis, mely Heraklest az Olymposra emelte, széttörte a localismus béklyóit s Heraklest az összes hellénség jótevő istenévé, közös dicsőségévé avatta. Nem terjeszkedünk ki itt arra a kérdésre, nincse-e igazuk azoknak, a kik, mint pl. *Beloch*

vagy *Meyer* Eduárd már eredetileg is istent, ős-boiotiai napistent látnak Heraklesben. Jól tudjuk, hogy a hősök legnagyobb része eredeti istenségét levetkezve vált emberré. Arra azonban, hogy a hőssé vedlett isten hősteteivel megint istenséget vívjon ki magának, Herakles volna az egyedüli példa. Ezért inkább azokkal tartunk, a kik, mint *Rohde*, *Wilamowitz*, *Friedländer*, az istenné dicsőült ember legkiválóbb példáját látják Heraklesben.

Nem csodálkozhatunk rajta, hogy a nagy küzdelmek diadalkoszorúzta hősével első sorban eposzokban találkozunk, helyesebben: hogy már a drámát nem ismerő, epikus korban nagy költemények középpontja. A csodálatos inkább az, hogy Homeros nagy eposzaiban nem jut neki szerep. Ez azonban könnyen megmagyarázható. A monda, mely Heraklesnek nagy tetteiről regélt, nem hozta őt kapcsolatba azzal a generációval, mely Trója alatt harczolt. Ő az előbbi nemzedék hőse, ki úgyszólván egymaga bevette Tróját s megtorolta Laomedon hitszegését. Homeros, vagy, ha úgy tetszik, a homerosi eposzok különben nagyon jól ismerik Heraklest, és szinte nehezükre esik, hogy nem szerepeltethetik, mikor annyit tudnának róla mondani. De mégis jó, hogy már előbb elvégezte dicső pályafutását, hiszen, ha élne, még Achilles is eltörpülne mellette. Az *Ilias* így is hányszor emlegeti! Jól ismeri születése körülményeit; tudja, hogy még világra jötte előtt üldözte a féltékeny Hera haragja, mint férje hűtlenségének gyümölcset; hogy ennek következtében jutott a hitvány Eurystheus hatalma alá; annak parancsára kellett nagy munkák terhe alatt görnyedeznie s ha felsírt az égre, csak Athena istennő adott neki segítséget; hogy Tróját elfoglalta s Laomedon leányát, Hesionét, bajtársának, Telamonnak adta feleségül; említi legnagyobb munkáját is, mikor Kerberost fel kellett

hoznia az Alvilágból. Érdekes, hogy az Ilias még halandónak tudja Heraklest, a ki nem kerülhette ki a köz emberi sorsot, az Odysseia ellenben úgy beszél róla, mint a kinek csak pusztá *árnya* van az Alvilágban, *ő maga* az égben, Hébével egyesülve, halhatatlanságot élvez.

A Homeros utáni epikus költészet mintegy kapva-kapott rajta, hogy Herakles maga sem az Iliasban, sem az Odysseiában nem szerepelvén, teljes egészében rá maradt örökségképen. Már az epikus kykloshoz tartozó *Kypriában*, *Stasinos* költeményében elbeszélte Nestor Menelaosnak Herakles örültségét. *Hesiodos* Theogoniája említi Herakles harcát a nemeai oroszlánnal, a lernai hydrával, Geryonnal, a Hesperisek almáinak megszerzését, Prometheus megszabadítását; s *Aspis* (= Pajzs) cz. költeménye előadja Herakles születését s Kyknosszal való harcát. A rhodosi *Teisandros* (Kr. e. VII. század) Herakleia cz. eposza Heraklesnek egész életére kiterjeszkedett s valószínű Welcker gyanítása, hogy ez a költemény kodifikálta először a 12 nagy munkát. A sicíliai *Stesichoros*, a kardalköltészet nagy megteremtője, Kr. e. 600 táján több költeményében szerepeltette Heraklest. Herodotos nagybátyja, a halikarnassosi *Panyassis* egy 9000 versre terjedő Herakleiát írt, s mint *Pausanias*ból tudjuk (IX, 11, 2), *Stesichoros* és *Panyassis* azzal a mondával is foglalkoztak, mely Euripides e drámájának tárgya, t. i. Herakles örültségével és gyermekeinek ily állapotában való megölésével. S nemcsak az epos, hanem a kezdetleges történetírás is foglalkozott Herakles személyével; az első logographusok egyike, a lerosi *Pherekydes* épen úgy, mint a heracleai *Herodoros* nagy helyet juttattak neki krónikaszerű műveikben. De legjellegesebb magasztalója az ősi dór férfi-erények ideáljá-

nak a győzelmi dalok nagy énekese, *Pindaros*. Ő az, a ki legtovább megőrizte keblében az igazi Herakles nagyságában, istenülésében való naiv hitet; így énekli meg a csecsemő Herakles kigyófojtogatását s így a diadalmas Herakles megdicsőülését.

Ezek után csakugyan feltűnhetik, hogy sem Aeschylus, sem Sophokles nem vitte színre Heraklest. Igaz, hogy Sophoklesnek egy ma is meglévő tragédiája, a *Trachisi nők* Herakles halálát és megdicsőülését dramatizálja, de ma, kivált *Wilamowitz* fejtegetései után¹ kétségtelennek tarthatjuk, hogy Sophoklesnek e drámája éppen Euripides hatásának köszönhető, valamint általában az is ki van mutatva, hogy Euripides költészete több tekintetben átalakító hatással volt az öreg Sophoklesre.

A drámai színen Euripides Alkestisében találkozunk először Herakles alakjával. Nem hőse, de mindenesetre legérdekesebb és legtevékenyebb személye e tragikomikus darabnak; azonban nem nagyszabású, tragikus alak, inkább olyan, mintha valamely satyrosjáték személyzetéből került volna a drámai színre. Nem tudva, hogy Admetos felesége a ravatalon van, a halottas házban eszik, iszik és vigad a benne uralkodó gyász kómiкус ellentétéként, hogy aztán mindenről értesülve, a boldogság fényét derítse a gyászba borult házra. A ki Kerberost felhozta az Alvilágból, a ki a halált meggyőzte, annak úgyszólván gyermekjáték a meghalt Alkestist is visszaadni az életnek.

Igazi tragikus hősként az itt következő darabban jelenik meg előttünk először, melynek keletkezését Wila-

¹ *M. v. Wilamowitz-Moellendorf*: Euripides, Herakles. 2-te Bearb. Berlin, 1895. I. 137.

mowitz fejtegetései szerint a Kr. e. 421—415 közt eső évek valamelyikére tehetjük.

Tudjuk, hogy egyik tragikus költő sem bánt olyan bátran a mondai hagyománynyal, mint Euripides. Bár ez esetben is készen találta az eseményt, melyet dramatizálni akart, készen a mondában és a költészetben, de azért itt sem tagadta meg magát s fényesen érvényesítette mythosátalakító és mythosba lelket öntő erejét. Lássuk: hogyan?

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg a szükséges előzményekkel, melyeknek főbb pontjait Amphitryon is elmondja drámánk prologosában.

Amphitryon, a Perseus családjából való Alkaios tirynsi király fia eljegyezte a szép Alkmenét, a szintén Perseus nemzetségéből való Elektryon mykenei király leányát. Elektryon a taphosiak ellen indult, hogy nyolcz fia halálát rajtuk megtorolja s távolléte idejére Amphitryonra bízta országát és leányát, Alkmenét, de megeskette, hogy visszatértéig híven és tisztán megőrzi a szüzet. Mielőtt azonban Elektryon elindulhatott volna, Amphitryon egy elszabadult marha után hajított buzogányával véletlenül Elektryont találta és halálát okozta. (Hesiodos szerint szándékosan ölte meg.) Ekkor Sthenelos, Elektryon testvére, elűzte Argolisból a gyilkossá vált Amphitryont s maga ült Tiryns és Mykene trónjára. Amphitryon Thebébe menekült anyai nagybátyjához, Kreon királyhoz, a ki befogadta és engesztelő áldozattal lemosta róla a vérontás szennyét. Alkmene is követte vőlegényét, de kezét ahhoz a föltételhez kötötte, hogy Amphitryon teljesítse a meghalt Elektryon szándékát és álljon bosszút a taphosiakon. Amphitryonnak, hogy Kreont is megnyerje szövetségesül, előbb még egy kalandos vállalatot kell végezni, t. i. megszabadítania Thebét az emberáldozato-

kat követelő teumessosi rókától. Azután együtt indulnak a taphosiai ellen, kiknek királyát, Pterelaost, csak áruló leánya, Komaitho segítségével tudják legyőzni: Komaitho t. i. kitépi apja fejéből azt a hajszaalat, mely Pterelaost halhatatlanná tette. Az áruló Komaitho azonban szerelme viszonzása helyett halált kap jutalmul Amphitryon kezéből. (Sophokles «Amphitryon» cz. elveszett drámája.) Mielőtt Amphitryon haza érkezett volna, Zeus az ő alakját öltve Alkmenéhez megy, egy arany serleget és nyaklánczot ad neki az állítólagos hadi zsákmányból s élvezi a győztes férj teljes jutalmát egy megháromszorozott hosszúságú éjtszakán. Megjő ezután az igazi férj is és csodálkozik neje magatartásán és beszédén, míg Teiresias jós értésére nem adja a történeteket. Alkmene aztán ikermagzatokat szül, Zeustól Heraklest, férjétől Iphiklest. Herakles születése előtt Zeus eldicsekszik az istenek előtt, hogy Perseus nemzetségéből *ma* olyan fia fog születni, a ki összes vérein s egész Argoson uralkodni fog, s Hera kívánságára esküvel is megerősíti szavait. Erre Hera, a születés óre, ravaszul a hét hónapos magzatot, Eurystheust, Sthenelos és Nikippe fiát, segíti hamarább világra: így jutott az erős Herakles a gyöngé Eurystheus hatalma alá, a ki félelmében hiralóval adatta tudtára Heraklesnek a végzendő feladatokat. Ez azonban később történt. Ifjúságát Thebében töltötte Herakles s a Kithairon pásztorai közt gyakorolta erejét, úgyhogy már 18 éves korában egy oroszlánval is megbirkózott. Sőt már bölcséjében megfojtotta azt a két kígyót, melyet Hera küldött a csecsemő elpusztítására. Ifjává serdülve, megszabadította Thebét az orchomenosi minyasiak fennhatóságától s az azoknak fizetett 100 ökörből álló évi adótól, melyet kétszeresen vetett ki a legyőzött ellenségre s királyukat, Erginost is megölte.

Ezért jutalmul Kreon leányát, Megarát nyerte nőül, testvére, Iphikles pedig Megara húgát, Pyrrhát. Herakles egy ideig boldog házasságban él Megarával. Több gyermekük (az adatok kettő és nyolcz közt ingadoznak) születik. De boldogságuk nem tartós. Már a Kypria, aztán Pherekydes, Stesichoros és Panyassis ismeri e házasság tragikus fordulatót. *Hera örvöngésbe ejti a hőst, minek következtében saját gyermekeit megöli s hazájából kibujdosik, miután nejét, Megarát unokaöccsének és hű bajtársának, Jolaosnak, Iphikles fiának engedte át.* Ezután Delphibe megy, hol Pythia Eurystheus szolgálatába utasítja. Így végzi aztán az Eurystheustól rárótt tizenkét nagy munkát, melylyel kivívja a halhatatlanságot.

Ilyen alakban találta a mondát Euripides. Figyelme nyilván a hős életének igazán tragikus mozzanatára irányult: az örültségre és a gyermekgyilkolásra. Együttal azonban kritikája is föléledt s a mondát nem találta eléggé rationalisnak. Ha Herakles gyermekeinek örült lemészárlása (a mondai adatok szerint tűzbe vetése) után indul hősi pályájára, akkor ez a borzalmas tett legfeljebb fájó emlékü epizód marad a hős életében, egy gyorsan átvonult romboló vihar a fényes égen, melynek később már nyoma is alig látszik s mely Herakles életére elhatározó befolyással nem lehet. Post nubila Phœbus. Tragikus hatást ezzel nem lehetett volna elérni, ha csak úgy nem akarta volna feltüntetni a tizenkét nagy munkát, mint szörnyű tettéért való vezeklést. De mindezt egy dráma keretébe foglalni úgy sem lehetett volna. Mit tett tehát a genialis költő? Az örültséget és gyermekgyilkolást a már megfutott dicső pálya végére tette, mint oly tragikus fordulatót, melytől a dicsőségben telt hősi élet ege egyszerre beborul s nem az Olympos tárul fel, hogy a hőst befogadja a halhatatlanságba,

hanem az emberi részvét, a baráti szeretet nyújt kezet, hogy segítsen az élet terhét elviselni annak a hősnek, a ki erre ép úgy rászorul, mint bármely más szerencsétlen halandó.

Euripides inventiója szerint tehát így alakul a cselekvény:

Herakles, családját Thebében hagyva, végzi Eurystheus parancsára nagy vállalatait, hogy így magának és családjának az Argosba való visszatérést biztosítsa. Épen utolsó, legnagyobb feladatát végzi: leszállt az Alvilágba, hogy felhozza megkötözve a háromfejű kutyát, az Alvilág őrét, Kerberost. Hosszadalmas távolléte alatt azonban nagy változások történnek Thebében. Polgári viszályok keletkeztek, melyeket hasznára fordítva a szomszédos Euboi szigetén egy bizonyos Lykos, kinek őseit valamikor épen Thebe trónjáról üzték el, visszatért, a város lakosságának elégedetlen részét pártjára vonta s Kreont és fiait megölvén, a trónt elfoglalta. Az öreg Amphitryon, kinek Herakles a családját gondjaira bízta volt, semmit sem tehet a bitorló ellen. Az, hogy trónját biztosítsa, azt is elhatározza, hogy Herakles egész házát kiirtja. Amphitryon leányával és három unokájával a palota előtt álló Zeus-oltárhoz menekül s *ezzel a situációval kezdődik a dráma.* A zsarnok Lykos minden esdeklésre hajthatatlan marad, sőt a Zeus-adta szent ótalmat sem hajlandó tovább tisztelni: tüzet akar rakatni az oltár körül, hogy az oda menekülteket a szent hely elhagyására kényszerítse. A gyöngé aggokból álló karban nem hiányzik az erkölcsi bátorság, hogy a hatalommal szembe szálljanak, de gyöngé szavuk csak kiáltó szó a pusztában. Megara a nagy Herakles nejéhez méltó nemes elszántsággal véget vet a húzavonának: kész meghalni gyermekeivel és ipával együtt, csak azt engedje meg

Lykos, hogy régi otthonukban illő halotti diszt ölthesenek. Ezt megengedi az elbizakodott, rövidlátó hatalom.

Ime, ez a feszült várakozást keltő tragikus helyzet, a nagynevű család vigasztalan nyomora,¹ melyben — bár kötelessége volna — még Zeus sem ad segítséget, s ezzel szemben mint hatalmas ellentét, a hitvány ellenség ddaalmas öröme: ez a tragédia első fele, melyet a költő teljesen önállóan alkotott, mint legalkalmasabb előkészítést arra, hogy a monda diadalmas hősenek, akár csak a fölkelő napnak, megjelenése a legszebb fényben tündököljön.

Igen, a halált is meggyőző istenfiú visszatér az Alvilág homályából, elvégezte a tizenkettedik küzdelmet is; most már neki csak játék szorongatott családját megszabadítani s a bitorlót megölve, házát ismét az öröm és jóllét fényébe vonni. Úgy van, családját megmenti (az *apát* általános emberi szempontból megkapóan rajzolja benne a költő), a gonosz zsarnokot megöli, de háza még sem lehet többé az öröm és jóllét tanyája. A fenyegető vihar elvonult, de a napfény csak rövid ideig üdíti a mosolyra derült virágokat; csak azért, hogy gyújtó hevétől csakhamar megperzselve fonnyadjanak halálra. Ezért rajzolta tehát a költő eddig a diadalmas hőst, a várva-várt isteni megmentőt, hogy a fényes előzmény után annál tragikusabb megdöbbenést keltsen a szívekben a rombolóvá vált megmenő elemi erejű rajzával. Itt következik az, a miről nemcsak a monda, hanem több költemény is beszélt: a bosszuló Hera örültséget küld Heraklesre s ez állapotban a hős megöli fiait és feleségét: atyját is megölné, de ebben meggátolja Athena

¹ Arany «Both bajnok özvegye» itt érdekes párhuzammal kínálkozik.

istennő. Mikor magához tér és látja, mit művelt, magát is meg akarja ölni, de megjelenik a jó barát, a hálás Theseus, ki szavaival balzsamot csepegtet a szenvedő sebére s erejét és önbizalmát fölkeltve, rábírja, hogy hagyja el hazáját s menjen vele Athénbe, ő támasza lesz az élet terhének elviselésében.

E második résznek az elsőhöz közvetetlen hozzá-füzése a költőre nézve általában kedvezőtlen megítélésben részesült. Minthogy Euripidesnek van egy pár, szerkezetileg méltán kifogásolt darabja (ilyen pl. *Andromache*, kevésbbé *Hekabe*), azt hitték, hogy a szerkezeti hibát *Herakles*nek is jogosan szemére vethetik. Így már *Schlegel* Vilmos két teljesen különálló cselekvényt látott e darabban, melyek egymásután, de nem egymásból következnek. *Bernhardy* is minden belső összefüggés nélkül összeragasztott töredékeket lát a darab két részében, bár különben *Herakles* kitűnően rajzolt resignatióját (mely sorsa váratlan kegyetlenségét enyhíti) és a második rész lendületét, melegségét, tragikus hangulatát és magasztos voltát dicséri. Még erősebben nyilatkozik *Günther*,¹ ki két teljesen különböző cselekvénynek teljesen megokolatlan összekapcsolását látja tragédiánkban, s szerinte mind a két cselekvény teljesen be van fejezve: «a hős tudatosan cselekszik, mint megmentő és győzelmet ül, a hős öntudatlanul cselekszik mint gyilkos és gyászol». Rossz szerkezetről s két különböző tárgyról beszél *M. Croiset* is.² *Christ*³ azt mondja, hogy a darab megrázó pathosával és egységhiányával *Hekabéra* emlékeztet. *Patin*⁴ ellenben, bár szintén két tragédiáról

¹ Grundzüge der trag. Kunst, 177. l.

² Hist. de la litt. Grecque III, 299.

³ Gesch. d. griech. Litt. 267. l.

⁴ Études sur les Tragiques Grecs II, 16.

beszél, «a gyors átmenetben s az ez által okozott ellentétben, melyet a költő keresett és talán megtalált», meglátja a dráma egységét. Lelkes védelmezője e drámai egységnek *Hartung* is, annyira, hogy az egység el nem ismerőit *homines vecordes* névvel illeti. Voltakép maga sem tagadja a cselekvény kettős voltát, de a kettős cselekvényt szükségesnek tartja, mivelhogy maga az őrjöngés és az őrjöngésben elkövetett tettek nemcsak drámaiak, de még költőiek sem lehetnek. Magáról a tragédiáról így nyilatkozik: «Herakles költőnk legérdekesebb alkotásainak egyike, egyrészt a művésziesen szövött mese, másrészt a nagyszabású jellemek és élményeik nagyszerűsége miatt, továbbá leplezetlen feltárása miatt a költő philosophiai nézeteinek, melyek rikitó ellentétben vannak a darab tartalmát szolgáltató köznapi felfogással». S magára az egységre vonatkozólag: «Láthatjuk végül, hogy épen a hős hozzátartozóinak ez az insége mily szoros összefüggésben áll a hős utolsó és legnehezebb hőstettével, s hogy gyermekeinek és feleségének saját kezével való kegyetlen elpusztítása harcainak bevégezéséből, kiváltképen pedig utolsó harcának bevégezéséből veszi eredetét: így a kifejeletet megelőző előkészítő cselekmény megszűnik önállónak lenni, sőt még mint a célhoz vezető eszköz sem állhat meg külön, hanem, mint egy jól és bölcsen berendezett szervezetnek tagja, belsőleg össze van olvadva vele».

Részletesen és *Hartung* apologiáját részben megigazítva, részben kiegészítve foglalkozik az egység kérdésével *Minckwitz* fordítása bevezetésében. Elismeri ugyan, hogy *Lykos* megöléséig nem lehetünk elkészülve a dolgok ilyen borzasztó fordulatra, de ettől kezdve már értesülünk arról, hogy *Herakles* most már ki van téve *Hera* bosszújának. Míg *Eurystheus* szolgálatában

hős tetteit végezte, addig Zeus és a Sors megvédte Hera üldözésétől: most, hogy a legutolsó tettet is végrehajtotta, nincs többé gátja Hera bosszújának. E szerint Iris és Lyssa megjelenése és párbeszéde, mely ezt tudunkra adja, az *egységet közvetítő és megteremtő átmenet*. Ez a sorsváltozás, ha nem is szükségképeni, de legalább *valószínű* s így Aristoteles kívánságának megfelel. Arra a kérdésre pedig, melyet *mai* szempontból tenni lehet: mily jogon enged meg magának Hera ily rettentő és igazságtalan bosszút? — Minckwitz egyszerűen arra figyelmeztet bennünket, ne támaszszunk modern s ennélfogva jogosulatlan követeléseket egy antik *sorstragédiával* szemben, minő Euripides Heraklese, mely antik szempontból az ókor egyik legkifogástalabb és leghatásosabb tragédiája. Tehát sorstragédia, mint Sophokles Oedipus királya s ezért nem szabad hibáztatnunk! Ámde ha azt látjuk, hogy a sorstragédia atyja, Sophokles is arra törekszik, hogy minden cselekvény nem annyira a sorsból, mint inkább a jellemből kifolyóan, mindenesetre abból megmagyarázhatónak tűnjék fel, mint Oedipus királyban, nem jogosult-e az a kívánságunk, hogy olyan nagy, végzetes fordulat, a milyen Herakles őrvongése, ne tűnjék fel egyedül egy ellenséges isten méltatlan bosszújának, hanem a hős jellembeli sajátásaival is okadatolva legyen? S ha csakis az Iris- és Lyssa-jelenet teremti meg a két rész között az egységet, nem jogos állítás-e, hogy az efféle egység nem szerves; hanem külsőleges, s inkább meglepő, mint valószínű *deus ex machina*-féle fordulattal van előidézve?

Wilamowitz-Moellendorf említett nagy művének s Euripides-tanulmányainak köszönhetjük, hogy Euripides Heraklesét igaz értéke és valódi tartalma szerint érthet-

jük, becsülhetjük, és nem széthulló részek mesterkéltné kapcsolatának, hanem egységes műremeknek tarthatjuk. Láttuk, hogy *Hartung* és *Minckwitz* is meg akarták védeni Heraklest a rossz szerkezet vádja ellen, de ezt a védelmet részint kétes értékű fegyverekkel folytatták, részint túl lőttek a czélon. Sokkal jobban eligazodunk Euripides költészetének bonyodalmas útjain, ha *Wilamowitz* álláspontjára helyezkedünk. Iparkodjunk az ő terjedelmes és mélyreható fejtegetései alapján a magunk fejével elgondolni a dolgot.

Hogy a költő abban az örülségben, melyről a monda beszélt s melyben Herakles saját gyermekeit (költőnk szerint feleségét is) kiirtotta, nem olyan átvonuló fergeteget látott a hős életének egén, mint a monda, az abból is kitűnik, hogy az örülséget a dicső küzdelmek sorának végére helyezte. Elénk állítva fényes rajzát a diadalmas, félelmes hősnek, Euripides, a lelki élet bölcs megfigyelője és bonczolója, azt akarta rajzolni, mint esik a túltengő physikai erő öntelt, magát szinte istennek vélő, mindenesetre istenségre törekvő képviselője a nagyzás hóbortjába, bűnbe és gyalázatba. Ő nem fogadja el a dór férfideált megtestesítő Herakles mythosának azt a büszke tanulságát, hogy az embernek csak akarnia kell, tetteivel eget és istenséget vívhat ki magának. Elvetendő agyrémnek tartja azt, hogy az ember természetében megvan a veleszületett nemesség, az ember saját erejéből képes a jóra, saját öklével ki-küzdheti az eget. Herakles vagy más, az neki mindegy: ő az *embert* látja a maga végességében, szenvedélyei hatalmával, a szív és akarat gyöngeségeivel küzdve. Az erőszak embere, a milyen Herakles, nem szerezhet békét, legkevésbbé saját lelkének. A teljes önelégültség nem istenségre emeli, hanem a nagyzás hóbortjába dönti

az embert. Saját maga meggyőzése volna a tizenharmadik munka: ez egyelőre nem sikerül neki, erre csak a szenvedés tanítja meg. Fenevadakkal, szörnyetegekkel küzdve annyira megszokta a vért és az öldöklést, hogy már el sem lehet nélküle. A rombolás vágya lényeges és többször nyilvánuló jellemvonás benne. S épen ez az, mely őrvongását előkészíti és megérteti. Mikor Lykos gazságáról értesül, nemcsak őt magát szándékozik levágni, hanem házat is porba akarja dönteni s mikor házi oltárán hálaáldozatot akar bemutatni, ismét megszállja a rombolás vágya, csákányokat és emelőrudakat kér, hogy Mykene kyklopsi falait felforgassa. A nagyzás mániája azt képzelteni vele, hogy kocsin az isthmosi játékokra megy, ott magát hirdeti győztesnek, majd Mykenébe ér. Azt hiszi, zsarnoka, Eurystheus és annak gyermekei állanak előtte s nekidühödve öldösi le saját gyermekeit. Az örülség megszemélyesítője, Lyssa, nem egyéb a nagy közönségnek szánt mythikus ornamantumnál; nem Hera küldi az örültséget, melyben sem Euripides, sem maga Herakles nem hisz, hanem a hős erőszakos természete, öntelt jelleme idézi elő. Sophokles Aiasa megismeri sorsában az istenek gyűlöletét s ezért megöli magát. Herakles ellenben nem hisz lelki elborulásának vallásos okában, természetes szerencsétlenségnek tekinti s elszánja magát arra, hogy tovább éljen...¹ Euripides egészen természetesen és nagy realismussal rajzolja Herakles dühöngésének pathologikus lefolyását. Ebben Lyssának már semminemű látható szerep nem jut s bár ismét egy isten, Athena az, a ki tombolásának gátat vet s a dühöngőt, hogy

¹ W. Nestle: Euripides, der Dichter der griechischen Aufklärung. Stuttgart, 1901. 102. l.

apját le ne vágja, megfékezi, a költő ebben is a néphitnek tett engedményt, mert *költői szempontból* jónak látta.

A költő tehát nyilván azért vitte színre a monda istenített alakját, hogy mythikus glóriájától megfosztva, benne az általános emberit tüntesse fel, magát a mythost s a szeszélyes, bosszúálló isteni beavatkozást hiú agyrémnek bizonyítsa. Ezért először a mythos diadalmas hősét, Zeus fiát mutatja be a naiv hit teljes glorificatiójában, hogy ezt azután saját fegyvereivel leverhesse, sorsáért az *embert* magát tehesse felelőssé; hogy ki-mutassa, nem a physikai erőé az elsőség, az nem az eget nyitja meg az elbizakodott halandó előtt, hanem az örültség örvényét. «Csak az az ember, ki saját gyönge-ségét belátja, csak az lesz elég erős arra, hogy az igazi emberi nemességet gyakorolja, magát megfékezze és szerénységet tanuljon.» (Wilamowitz.)

E belátásra azonban a physikai erő incarnatus képviselője nem juthat el magától. A rombolásdüh végre a romboló ellen fordul s a visszatért eszmélet büntudata szörnyű igazságot szokott tenni. Ezért van szükség a darab végén egy új személyre, kinek föllépése különben sem egészen meglepő vagy okadatolatlan, Theseusra, kinek szerepeltetése nyilván a költő inventiója. Hiszen nagy hálára van kötelezve Herakles iránt, ki épen utolsó nagy munkája alkalmával szabadította ki az alvilág börtönéből, nem parancsszóra, hanem saját jószántából. Értesülvén Lykos merényletéről, természetes, hogy segítségére siet megmentőjének. Sajnos, későn érkezik arra, hogy megvédje Herakles családját a Lykosnál nem kevésbé félelmes ellenséggel, magával Heraklesszel szemben, de épen jókor arra, hogy az elbukott hőst az emberi szeretet mindenható hatalmával föl-

emelje, a nyers erő képviselőjét a nemes (attikai!) humanismus magaslatára emelje. Ő kelti fel Heraklesben a szunnyadó lelki erőt, az önbizalmat. Nála nélkül az istenkáromló, istenekkel daczoló bukott emberi nagyság elvesztené lába alól a talajt, eldobná magától a gyűlölt életet. Az emberi szeretet, a barátság állítja helyre a szertelen ember lelki egyensúlyát itt is épen úgy, mint Goethe Tassójában, melynek befejezése érdekes párhuzam a Herakles befejezéséhez.

Ime a költő végcélja! Egy percz alatt romba dőlhet az emberi boldogság épülete, nem isteni bosszú, hanem saját maguk által. S akkor a gyáva mit tesz? Eldobja magától a becsevesztett életet. S mit tesz a nagy lélek, a méltatlanul szenvedő ember? Nem esik kétségbe, míg van szeretet a földön, mely a sorscsapástól vérző szívet enyhítheti s így végtére győz, ha a humanismus magaslatára emelkedve, önmagát meggyőzi. Nem, mintha e pár mondatba akarnók leszűrni a tragédia «eszméjét». Ettől helyesen óv bennünket Wilamowitz. Hiszen eszmét, sőt «alapeszmét» is nem egyet le lehet szűrni bármely darabjából Euripides költészetének, mely gondolatokban s «modern» problémák fölvetésében oly gazdag. De mindenesetre benne van Heraklesben ez a gondolat is. Reámutat erre már a *Pflugk-Klotz*-féle kiadás (1859) előszava: «Hic est exitus fabulæ Euripideæ, quo mea quidem sententia gravior splendidiorque ne cogitari quidem potest, nec mihi maior unquam visus est Hercules, quam quum se ipse devicit».

De miért viszi színre Euripides Heraklest, az istenfiút, kiben nem hisz? miért Irist, Lyssát, Athenát? Miért ismeri el a kar Herakles isteni eredetét, miért zeng tetteiről pæánt? s miért hisz az istenek igazság-

szolgáltatásában, melyet a költő nevetségessé tesz? — Ezek kétségkívül disharmonikus ellentétek, de a költő nem kerülhette el őket. Szüksége volt a mythosra, ha meg akarta dönteni. Szüksége volt a néphit naiv világára, ha ürességét, hazugságát be akarta bizonyítani. Költői szükségszerűséggel felidézi a közhit mythikus világát, de egyéni világításba helyezi s Heraklesszel, a görög Sámsonnal, magával romboltatja össze. Az istenség nem lehet se gyöngeségnek, se gonoszságnak, sem emberi szenvedélynek rabja: az ilyen isten nem isten, tehát nem is létezik. A költő Heraklese maga sem hisz Zeus Heraklesében. A költő Euripides szépnek találja a görög képzelet olymposi világát, de Euripides, az ember és a philosophus nem sajnálja szemünk előtt összetörni. Mindamellet — épen úgy, mint Herakles, az ember — tovább is viszi az élet terhét s tovább is költ s költészete mégis a mythosok világába vonja.

«Ősz a dalos, ánde lantja zendül,
Megihletve az Emlékezettül».

(678—9. v.)

Van-e már most erkölcsös, gondviselő istenség, ha erkölcstelen nincs, arra a költő nem felel. Tárgyának és saját lelkének disharmóniáját nem tagadja. A legnagyobb problémát ép úgy nem tudja megoldani, mint legmodernebb pályatársai. Az Olympos elveti, de pótolni nem tudja. Népéhez népe nyelvén beszél s a mythosok világát teszi háttérévé mythostagadó eszméinek. A karral csak azért ismerteti el az isteni igazságszolgáltatást (772. v.), hogy Hera aljas bosszújával nyomban megczáfolja a jámbor hitet. A karral azért magasztaltatja a dicsőséges istenfiút, hogy ő maga az ember bűnbe,

gyalázatba és nyomorba süllyedt s abból emberi erővel kiemelkedő fiát mutassa be. Heraklesben, mint Goethe Faustban, *nem egy* embert, hanem *az* embert rajzolja, mint az élet terheinek nagylelkű hordozóját; a boldogságot, dicsőséget kereső ember tragikumát, ki végig küzdi a legnagyobb küzdelmet is, mert az igazán istenit, mi az embert fölemeli, saját keblében, az emberi szívben találja meg.

Melyik évben, mily darabokkal együtt pályázott a «Herakles», jutalmat nyert-e, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy csak sok keserű élettapasztalat leszűrődése lehet. Fiatal ember nem írhatta. Az öreg emberekből álló kar, mikor eltünt ifjúságát emlegeti, az aggkor terhes voltát rajzolja, de egyúttal azt a fogadalmat fűzi hozzá, hogy hű marad a múzsákhoz, egészen a költő nevében beszél. Nem foglalkozunk bővebben a darab keletkezésének idejével, melyet Wilamowitz, mint említettük, a külső és belső okokat egybevetve a 421. és 415. év közé helyez. Ezt az eredményt bátran elfogadhatjuk s vele együtt azt is csaknem kétségtelennek tartjuk, hogy Szophokles Trachisi nők cz. drámáját épen Euripides Heraklese sugalmazta. Euripides épen úgy ismerte a hősnek Deianeirával való viszonyát, annak szerelmi varázsszere (Nessos vére!) következtében történt, önkéntes máglyahalált és megdicsőülését, mint Szophokles; de mind ezt a mythost ignorálta. Ezért helyezte Herakles örjöngését ezeknek helyébe, a küzdelmek végére. Az ő Heraklese nem öli meg magát, mint a Szophoklesé, s míg Sophokles Antigonéjában három öngyilkossal találkozunk s Heraklesén kívül Aiasa is eldobja magától az életet, addig Euripides Heraklese így tanít:

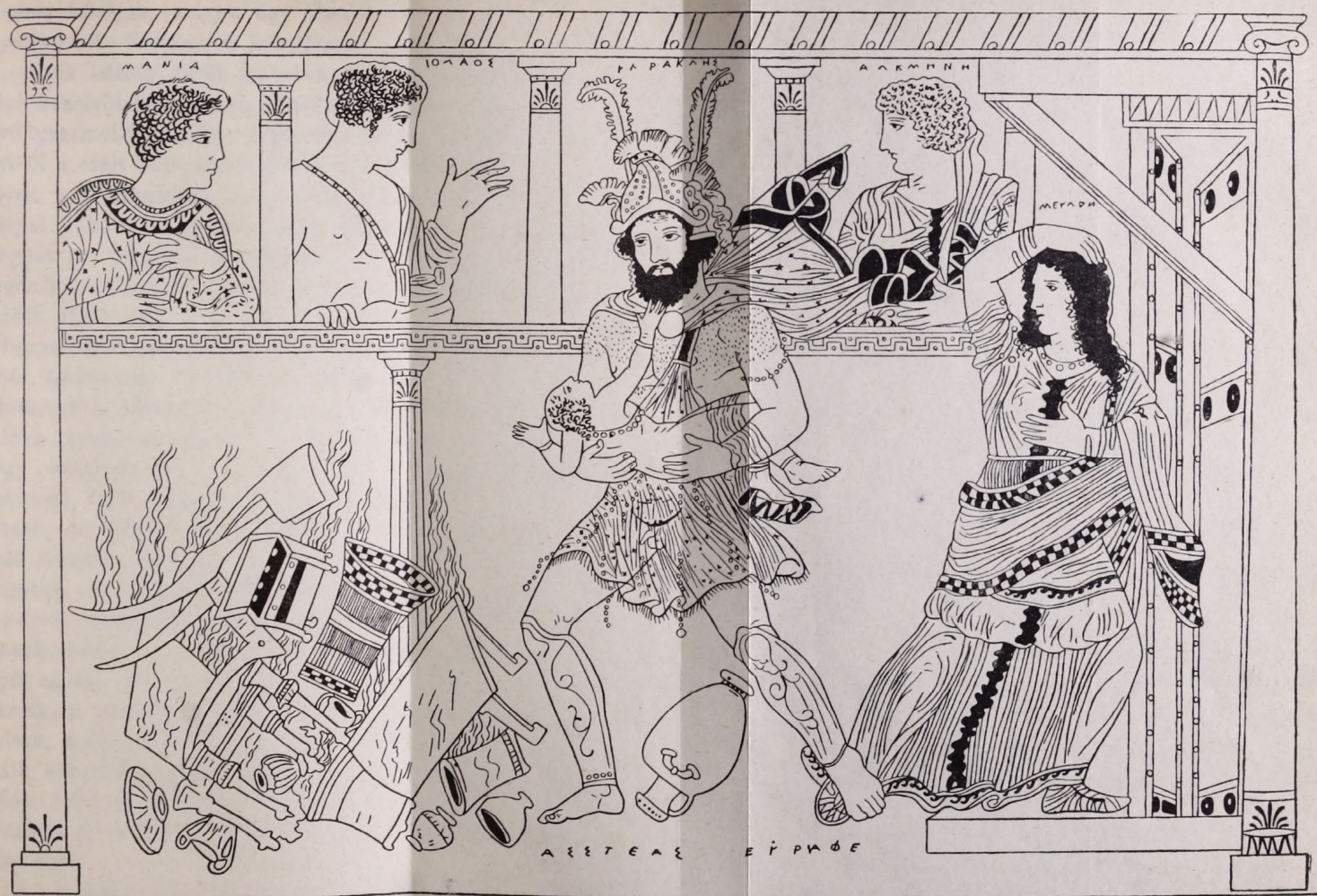
«Bajomba' mégis most meggondolám,
 Hogy gyáva lennék, hogyha éltemet
 Magamtól elhajítnám, mert a ki
 Csapást viselni nem tud férfiként,
 A harcmezőn sem állja meg helyét.» (1347. skk. v.)

Érdekes az is, hogy Sophokles Trachisi Nőiben egy pár sor az euripidesi darab visszhangjának tetszik. Minthogy Euripides költészete tagadhatatlanul hatással volt az öreg Sophokles drámáira s azt is tudjuk, hogy Sophokles nagy elismeréssel adózott Euripides műzsájának, nagyon természetesnek kell találnunk, hogy olyan tragédia, mint Euripides Heraklese, termékenyítőleg hatott nagy pályatársára. Abban, hogy a lelki harmónia embere, Sophokles, a kinek élete a fényes sikerek láncolatából állott, Heraklest ismét visszahelyezte a mythos olymposi fényébe, egyúttal feleletet találhatunk az euripidesi disharmónia nagy kérdőjélére.

Másfelől az őrzöngő Herakles motivuma épen Euripides költeménye révén lett kedveltté költészetben és művészetben. Így a *Moschos* (Kr. e. 150?) neve alatt fennmaradt 4. idyll a gyermekeitől megfosztott, de életben maradt Megara siralmas panaszát s Alkmene vigasztalását foglalja magában.

Egy Pæstumban talált vázakép, melyet *Assteas* festett, részben illusztrációja lehetne Euripides drámájának, bár rajta a monda régiebb változata szerint Herakles nem nyilával vagy buzogányával öli meg gyermekeit, hanem a házibútorokból rögtönzött máglyára dobja. (Lásd az ide mellékelt képet.) Jobb oldalon Megara szörnyedve menekül, Alkmene, Jolaos és Mania (= Lyssa) a páholy-szerű emeletes oszlopközökből tétlenül, szinte részvétlenül nézik a borzalmas jelenetet.

A Krisztus utáni III. században élt *Philostratos* ne-

ASSTEAS VÁZA-KÉPE.

not only a work
A. E. H. H. H. H.

1871-1872

A. E. H. H. H.

vezetes képleírásai közt egy olyan nápolyi festménynek leírását találjuk, melyet, úgy látszik, Euripides drámája sugalmazott. E leírás a következő:

«Csak bátran, derék emberek, neki Heraklesnek, lép-jetek közelebb! Különben nem fogja kimélni még életben levő gyermekét, miután kettő már holtan hever és nem véti el a czélt keze, mint illik is egy Herakleshez. Nagy ugyan a ti munkátok és semmivel se kisebb, mint az, melyet dühöngése előtt ő maga állt meg. De azért egy cseppet se féljete; hiszen távol van tőletek, szeme Argos felé irányul s azt képzei, hogy Eurystheus fiait üldözi. Hallottam *magánál Euripidesnél*, hogy haladt a harci szekeren, lovait hogy ösztökélte s hogy fenyegette feldúlással Eurystheus házáat. Mert az őrzöngés csalékony és alkalmas arra, hogy a való világból a nem-valóba ragadja az embert. — Ennyit ezeknek! De ideje, hogy megismerd e festményt. Az a terem, melynek nekiront, rejti Megarát és fiát. Az áldozó-kosarak, kéz-mosók, az áldozati dara, fahasábok és a vödör, a ház-védő Zeushoz tartozó szent szerek, mind fel vannak forgatva. Az áldozati bika még ott áll, de áldozatul a nemes magzatok vannak odadobva az oltárhoz, az oroszlánbőrre. Az egyik torkán van találva, gyöngé gé-géjét szúrta át a nyilvessző; a másik arcra borúlva fekszik, a nyilvessző horgai gerinczesigolyái közé fú-ródtak, a mint jól látható, mivel oldalvást fekszik. Or-czáik átázottak; ne csodáld, ha a rendes sírás mér-téken felül könnyekben fürödnek, hisz gyermekeknél könnyen áll a sírás, akár kis ijedelem szállja meg őket, akár nagy.

Az őrzöngő Herakles körül ott tolong az egész cse-lédség, mint a pásztorok a dühös bika körül; ez lesi az időt, mikor kötözheti meg, a másik visszatartani

erőlködik, egy harmadik hangosan kiabál; ez a kezén csügg, az gáncsot készül neki vetni, amazok neki rugaszkodnak. Az semmit se tud róluk, csak mikor rátörnek, akkor dobálja vissza őket, tapossa lábbal, szája csupahab, ijesztően, különösen nevet s arra mereszti szemét, a mit cselekszik, de révedező tekintete a neki feltűnt csalfa képekre irányul. Torka üvölt, nyaka duzzadt, kidagadtak rajta az erek, mivel a kórnak egész anyaga a fejnek érzékeny helyeire gyülemlik.

Az Erinyest, a ki ezt a bajt okozta, a szinpadon gyakran láttad, de itt nem láthatod; mert *magába Heraklesbe fészkelte be magát* s keblén át belebújva, benne tánczol és ugrál örömeiben s eszméletét megzavarja. Idáig a festmény. A költők még tovább mennek mámorukban és megköötztetik Heraklest, pedig maguk mondják róla, hogy ő vette le Prometheusról a kötelekeket.»

Íme, Euripides, a ki maga is foglalkozott képírással, milyen hű illustrátorra talált! Wilamovitz ugyan az egész leírást épen a költészet adataiból összekontárvkodottnak tartja, azonban Brunn, Hirzel, Baumeister és mások kétségtelennek tartják, hogy Philostratos valóban létező képet ír le.

Végre visszatérve a költészetre, *Seneca* Euripides nyomán dolgozta az ő *Hercules furens*-ét. Az ezzel való összehasonlítás (l. *Patin* id. m. II, 34 skk.) bár egybenmásban *Seneca*t eléggé önállónak s inventornak mutatja (pl. nála *Lykos* emberibb, mert nőül kéri *Megarát*), általában mindenképen Euripides javára üt ki.

Szólhatnánk még a dráma jellemeiről, a jellemzés finomságairól, a jellemek hatásos ellentéteiről, különösen az erős individualitással rajzolt, szenvedélyes, büszke *Megaráról* s a megtört, de fiára büszke aggas-

tyánról, Amphitryonról, ki csak azért félti életét, hogy annak kioltásával fia bűne és majdani bűnbánata ne növekedjék; a legnagyobb sorsváltozáson átment hősről, ki mint láttuk, az emberi törekvések tipikus képviselője s a még tipikusabb, de azért rokonszenves Theseusról...

De mindezekről legékebben szól maga a dráma, a legtragikusabb költőnek egyik legmélyebb tragikumú alkotása.

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΗΡΑΚΛΗΣ

EDIDIT

JOANNES CSENGERI

PRÆFATIUNCULA

Quamquam hæc editio fabulæ Euripideæ editione potissimum Weckleiniana (Lipsiæ, MDCCCXCIX) nititur, diligenter tamen examinavi lectiones librorum manu scriptorum editionumque præstantiorum, imprimis editionis Wilamowitzii omni laude dignæ, qua etiam interpretes noster, † Michael Latkóczy usus erat, summaque cura id egi, ut verba poetæ sine quæsitâ emendandi arte ita restituerentur, ut fides librorum optimorum sensusque elocutionis poeticæ postulat. Sub linea paginarum notavi locos, quibus ab editione Weckleiniana secesseram. Notis autem iisdem usus sum :

L = Codex Laurentianus 32,2 chartaceus sæc. XIV.

G = Codex Laurentianus 172 membranaceus sæc. XIV.

EURIPIDES
HERAKLESE

FORDÍTOTTA

† LATKÓCZY MIHÁLY

AZ EREDETIVEL EGYBEVETVE JAVÍTOTTA

CSENGERI JÁNOS

Τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα·

Ἀμφιτρύων.

Μεγάρα.

χορός.

Λύκος.

Ἡρακλῆς.

Ἴρις.

Αἴσσα.

ἄγγελος.

Θησεύς.

A dráma személyei:

AMPHITRYON, Herakles atyja.

HERAKLES, Alkmene fia, állítólag Zeustól.

MEGARA, Herakles felesége, Kreon thébai király
leánya.

LYKOS, államcsíny következtében Thebe ura.

IRIS, az istenek hírmondója.

LYSSA, az eszelősség istenasszonya.

THESEUS, Herakles barátja, Athén király.

HIRMONDÓ, Amphitryon cselédei közül.

HERAKLES HÁROM FIACSKÁJA, néma személyek.

A kar előkelő thebei aggastyánokból áll, a kik az államcsíny után is megmaradtak az Amphitryon házához való hűségben.

Történik: Thebe városában, szabad téren, Amphitryon (Herakles) palotája előtt.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

Τίς τὸν Διὸς σύλλεκτρον οὐκ οἶδεν βροτῶν,
Ἄργεϊον Ἀμφιτρυῶν, ὃν Ἀλκαῖός ποτε
ἔτιχθ' ὁ Περσέως, πατέρα τόνδ' Ἡρακλέους;
ὃς τάσδε Θήβας ἔσχον, ἔνθ' ὁ γηγενῆς
σπαρτῶν ττάχως ἔβλασταν, ὧν γένους Ἄρης 5
ἔσωσ' ἀριθμὸν ὀλίγον, οἱ Κάδμου πόλιν
τεκνοῦσι παίδων παισίν. ἔνθεν ἐξέφυ
Κρέων Μενοικέως παῖς, ἀναξ τῆσδε χθονός.
Κρέων δὲ Μεγάρας τῆσδε γίγνεται πατήρ,
ἧς πάντες ὕμεναίοισι Καδμεῖοί ποτε
λωτῷ συνηγάλαξαν, ἥνικ' εἰς ἐμοὺς
δόμους ὁ κλεινὸς Ἡρακλῆς νιν ἤγετο.

ELSŐ FELVONÁS.

(A háttérben Herakles thébai palotája; közepén hatalmas szárnyas ajtó. A ház előtt a színpad közepén nagy oltár, lépcsőin ülnek Amphytryon, Megara és Herakles három kis fiacskája.)

ELSŐ JELENET.

Amphytryon. Megara.

AMPHITRYON (előbbre lépve).

Van-é halandó, ki nem ismer engem,
Argosból származott Amphytryont,
Zeus násztársát, hős Herakles apját,
Perseus sarját, Alkaios fiát? ¹
Thébába jöttem, hol a földszülötte
Népnek vetése egykor sarjadott, ²
A nép, a melyből harczos Ares isten
Alig hagyott meg magnak egy maroknyit,
Magnak, a melyből Kadmos városának
Az emberöltők koszorúja nyílt.
Belőle sarjadt Kreon is, e város
Királya és Menoikeus fia.
Az ő leánya Megara, ki itt ül; ³
Ujjongva zengte egykor nászdalát
Kadmosnak népe, hogy a hírneves
Herakles tűzhelyemhez hozta őt.

5

10

λιπών δὲ Θήβας, οὐ κατῴκησθην ἐγώ,
 Μεγάραν τε τήνδε πενθερούς τε παῖς ἐμὸς
 Ἀργεῖα τεῖχῃ καὶ Κυκλωπίαν πόλιν 15
 ὠρέξατ' οἰκεῖν, ἦν ἐγὼ φεύγω κτανῶν
 Ἥλεκτρύωνα· συμφορὰς δὲ τὰς ἐμὰς
 ἐξευμαρίζων καὶ πάτραν οἰκεῖν θέλων,
 καθόδου δίδωσι μισθὸν Εὐρυσθεῖ μέγαν,
 ἐξημερῶσαι γαῖαν, εἴθ' Ἥρας ὕπο 20
 κέντροις δαμασθεῖς εἴτε τοῦ χρεῶν μέτα.
 καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἐξεμόχθησεν πόνους,
 τὸ λοίσθιον δὲ Ταινάρου διὰ στόμα
 βέβηκ' ἐς Αἰδοῦ τὸν τρισώματον κύνα
 ἐς φῶς ἀνάξων, ἔνθεν οὐχ ἦκει πάλιν. 25
 γέρων δὲ δὴ τις ἔστι Καδμείων λόγος
 ὥς ἦν πάρος Δίρκης τις εὐνήτωρ Λύκος
 τὴν ἐπτάπυργον τήνδε δεσπόζων πόλιν,
 τῷ λευκοπώλῳ πρὶν τυραννῆσαι χθονὸς
 Ἀμφίον' ἠδὲ Ζῆθον, ἐκγόνῳ Διός. 30
 οὐ ταῦτ' ὄνομα παῖς πατρὸς κεκλημένος,
 Καδμείος οὐκ ὦν, ἀλλ' ἀπ' Εὐβοίας μολών,
 κτείνει Κρέοντα καὶ κτανῶν ἄρχει χθονός,
 στάσει νοσοῦσαν τήνδ' ἐπεσπασὼν πόλιν.
 ἡμῖν δὲ κῆδος ἐς Κρέοντ' ἀνημμένον 35
 κακὸν μέγιστον, ὥς ἔοικε, γίνεται.
 τοῦμοῦ γὰρ ὄντος παιδὸς ἐν μυχοῖς χθονὸς
 ὁ καινὸς οὗτος τῆσδε γῆς ἄρχων Λύκος

De Thébából, hol megtelepedém,
 Nem sokkal aztán elment hős fiam,⁴
 S ott hagyta Megarát atyafiastul,
 Mert Argos várában kívánt lakozni, 15
 S Mykene kyklops-falai között,⁵
 Miket kerülnöm kell, mint száműzöttnek,
 Mivel kezemtől halt Elektryon.
 Hogy vétkemet levégye vállaimról
 És újra hont szerezzen őshazámban,
 Eurystheus királynak megfogadta
 Nehéz sarczul a föld megtisztítását;⁶
 Akár Héra fulánkja ösztökelte,⁷ 20
 Akár a sorsnak kénye vitte rá.
 Sikerrel állá meg küzdelmeit,
 Csak most végül, hogy Tainaron fokánál
 Felhozni a hármastestű kutyát
 Az alvilágba szállott,⁸ most esett meg,
 Hogy vissza mindedig nem érkezett. 25
 De Kadmos népe közt rég híre jár
 Egy Lykosnak, ki Dirke férje volt⁹
 S a hétkapús városnak főura,
 Korábban, mintsem Zéthos s Amphion,
 Fehér-lovas két Zeus-sarjadék,
 Eljött s e föld uralmát megnyeré. 30
 Lykosnak egy azonnevű utódja,
 Kit Euboiá, és nem Thebe szült,
 Kreont megölte s úrrá lett e földön,
 Polgári közt mert dúlt a pártviszály.
 Ám, hogy Kreonnal rokonok levénk, 35
 Vesztünkre válik, ez nyilvánvaló,
 Mert míg a föld mélyébe' jár fiam,
 Addig Lykos, ez ország új királya,
 Kiontott vért hogy új vérrel lemosson,

τοὺς Ἡρακλείους παῖδας ἐξελεῖν θέλει
 κτανὼν δάμαρτά θ', ὥς φόνῳ σβέσῃ φόνον, 40
 κᾶμ', εἴ τι δὴ χρὴ κᾶμ' ἐν ἀνδράσιν λέγειν
 γέροντ' ἀχρεῖον, μή ποθ' οἷδ' ἡνδρωμένοι
 μήτρῳ συνεκπράξωσιν αἵματος δίκην.
 ἐγὼ δέ· λείπει γάρ με τοῖσδ' ἐν δώμασιν
 τροφὸν τέκνων οἰκουρόν, ἡνίκα χυθόνος 45
 μέλαιναν ὄρφνῃν εἰσέβαινε παῖς ἐμός·
 σὺν μητρὶ, τέκνα μὴ θάνωσ' Ἡρακλέους,
 βωμὸν καθίζω τόνδε σωτήρος Διός,
 ὃν καλλινίκου δορὸς ἄγαλμ' ἰδρύσατο
 Μινύας κρατήσας οὐμὸς εὐγενῆς τόκος. 50
 πάντων δὲ χρεῖοι τάσδ' ἔδρας φυλάσσομεν,
 σίτων ποτῶν ἐσθῆτος, ἀστρώτῳ πέδῳ
 πλευρὰς τιθέντες· ἐκ γὰρ ἐσφραγισμένοι
 δόμων καθήμεθ' ἀπορία σωτηρίας.
 φίλων δὲ τοὺς μὲν οὐ σαφεῖς ὁρῶ φίλους, 55
 οἳ δ' ὄντες ὁρθῶς ἀδύνατοι προσωφελεῖν.
 τοιοῦτον ἀνθρώποισιν ἢ δυσπραξία·
 ἥς μήποθ' ὅστις καὶ μέσῳ εὖνους ἐμοὶ
 τύχοι, φίλων ἔλεγχον ἀψευδέστατον.

ΜΕΤΑΡΑ.

ὦ πρέσβυ, Ταφίων ὅς ποτ' ἐξεῖλες πόλιν 60
 στρατηλάτης κλεινὰ Καδμείων δορὸς,
 ὥς οὐδὲν ἀνθρώποισι τῶν θείων σαφές.
 ἐγὼ γὰρ οὗτ' ἐς πατέρ' ἀπηλάθην τύχης,
 ὅς εἶνεκ' ὀλβου μέγας ἐκομπάσθη ποτέ,
 ἔχων τυραννίδ', ἥς μακραὶ λόγχοι πέρι 65

Herakles gyermeket megölni készül:
 Halálra szánta hős fiam nejét, 40
 Halálra engem gyöngé aggot is,
 A ki már emberszámba sem megyek,
 Hogy e fiúk majd férfikorba jutva
 Nagyapjukért bosszút ne álljanak.
 Én meg, kit házőrzőül itt hagyott 45
 Fiam, midőn az alvilágba ment,
 Itt ülök anyjukkal, s hogy pusztulás
 Ne érje hős Herakles gyermeket,
 A Megváltó Zeus oltárához ültem,
 Melyet fiam győzelme szép jeléül
 Emelt, hogy megvivá Orchomenost.¹⁰ 50
 Most itt ülünk a pusztta föld rögén
 Inségben, étlen-itlan' és ruhátlan';
 Ki vagyunk zárva ősi palotánkból
 S mentségre nincs remény; barátaink
 E névre jórészt érdemetlenek, 55
 És a ki hű, az semmit sem tehet.
 Ez az, mire a balsors megtanít.
 Ó bár ne tudná ezt meg ilyen áron,
 Ki csak kis részben is hívem vala!
 (Megara Zeus oltárát elhagyva, közelebb jön.)

MEGARA.

Ó öregem, ki egykor hős vezérként 60
 Taphost legyőzve dísz hozál e honra,¹¹
 Az istenek végzése mily homályos
 Nekünk, halandó földi embereknek!
 Az én üdvömből egy parányi sem
 Hiányzott egykor atyám oldalán,
 Kit egykoron boldognak ünnepeltek;
 Hiszen király volt, s a világ szemében 65

πηδῶσ' ἔρωτι σώματ' εἰς εὐδαίμονα,
 ἔχων δὲ τέκνα· κάμ' ἔδωκε παιδὶ σφ
 ἐπίσημον εὐνὴν Ἑρακλεῖ συνοικίσας.
 καὶ νῦν ἐκεῖνα μὲν θανόντ' ἀνέπτατο,
 ἐγὼ δὲ καὶ σὺ μέλλομεν θνήσκειν, γέρον, 70
 οἷ θ' Ἑράκλειοι παῖδες, οὓς ὑπὸ πτεροῖς
 σφύζω νεοσσοὺς ὄρνις ὡς ὑφειμένους.
 οἷ δ' εἰς ἔλεγχον ἄλλος ἄλλοθεν πίτνων,
 ὦ μητερ, αὐδᾶ, ποῦ πατήρ ἄπεστι γῆς;
 τί δρᾶ, πόθ' ἤξει; τῷ νέφ' δ' ἐσφαλμένοι 75
 ζητοῦσι τὸν τεκόντ'. ἐγὼ δὲ διαφέρω
 λόγοισι μυθεύουσα. θαυμάζων δ', ὅταν
 πύλαι φοφῶσι, πᾶς ἀνίστησιν πόδα,
 ὡς πρὸς πατρῶον προσπεσούμενοι γόνυ.
 νῦν οὖν τίν' ἐλπιδ' ἢ πόρον σωτηρίας 80
 ἐξευμαρίζῃ, πρέσβυ; πρὸς σὲ γὰρ βλέπω.
 ὡς οὔτε γαίης ὄρι' ἂν ἐκβαῖμεν λάθρα·
 φυλακαὶ γὰρ ἡμῶν κρείσσονες κατ' ἐξόδους·
 οὔτ' ἐν φίλοισιν ἐλπίδες σωτηρίας
 ἔτ' εἰσὶν ἡμῖν. ἦντιν' οὖν γνώμην ἔχεις 85
 λέγ' ἐς τὸ κοινόν, μὴ θανεῖν ἔτοιμον ἦ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ θύγατερ' οὔτοι ῥάδιον τὰ τοιάδε
 φαύλως περαίνειν σπουδάσαντ' ἄνευ πόνου.

ΜΕΓΑΡΑ.

χρόνον δὲ μηχανώμεν ὄντες ἀσθενεῖς. 87
 λύπης τι προσδεῖς ἢ φιλεῖς οὕτω φάος; 90

Mindig irígylendő a trón hatalma.
 Volt szép családja, s engem hős fiadhoz
 Adott, társítva kincset és babért.
 Most mindez eltűnt, elsöpré a vész;
 S te néked meg kell halnod, s nekem is, 70
 S nekik, Herakles kis cselédinek,
 A gyöngé kis fiókák serginek,
 Szárnyam alá hiába búvtak ők;
 Hol egyik jó, hol másik s kérdezi:
 «Anyáskánk, mondd, hová lett jó apánk?
 Vajh mit csinál, s mikor jön már haza?» 75
 S mennek keresni gyermekésszel őt,
 Én meg mesét mondok, vigasztalót
 És bámulok, ha csikorog az ajtó,
 Mikép izegnek ifjú lábaik,
 Hogy apjuk térdéhez boruljanak! . . .
 Milyen vigaszt, mily megmentő utat 80
 Tudsz, ó öreg? Csak rajtad csügg szemem.
 Mert titkon el nem érjük a határt,
 Hisz őrség állja mindenütt utunk',
 Barátainkba sem vetek reményt.
 Közöld tehát, hogy mit határozál, 85
 Másként el nem kerüljük a halált.

AMPHITRYON.

Ó gyermekem, nehéz, a mit kívánsz;
 Üres tanácsok, puszta tervezés! . . .

MEGARA.

Gyöngék vagyunk; nyerjünk tehát időt. 87
 Hát nem szenvedtél eddig eleget, 90
 Vagy oly kedves a napsugár neked?

ΑΜΦΙΤΡΩΝ.

καὶ τῷδε χαίρω καὶ φιλῶ τὰς ἐλπίδας.

ΜΕΓΑΡΑ.

κἀγὼ δοκεῖν δὲ τὰδόκητ' οὐ χρῆ, γέρον.

ΑΜΦΙΤΡΩΝ.

ἐν ταῖς ἀναβολαῖς τῶν κακῶν ἔνεστ' ἄκη.

ΜΕΓΑΡΑ.

ὁ δ' ἐν μέσῳ με λυπρὸς ὢν δάκνει χρόνος.

ΑΜΦΙΤΡΩΝ.

γένοιτό τ᾽ ἄν, ὦ θύγατερ, οὔριος δρόμος 95
 ἐκ τῶν παρόντων τῶνδ' ἐμοὶ καὶ σοὶ κακῶν,
 ἔλθοι τ' ἔτ' ἂν παῖς οὐμός, εὐνήτωρ δὲ σός.
 ἀλλ' ἡσύχαζε καὶ δακρυρρόους τέκνων
 πηγὰς ἀφαίρει καὶ παρσκευκῆλει λόγοις,
 κλέπτουσα μύθοις ἀθλίους κλοπὰς ὅμως. 100
 κάμνουσι γάρ τοι καὶ βροτῶν αἱ συμφοραί,
 καὶ πνεύματ' ἀνέμων οὐκ αἰεὶ ῥώμην ἔχει·
 οἳ τ' εὐτυχοῦντες διὰ τέλους οὐκ εὐτυχεῖς.
 ἐξίσταται γὰρ πάντ' ἀπ' ἀλλήλων δίχα.
 οὗτος δ' ἀνὴρ ἄριστος ὅστις ἐλπίσι 105
 πέποιθεν αἰεὶ· τὸ δ' ἀπορεῖν ἀνδρὸς κακοῦ.

ΧΟΡΟΣ.

Stropha.

ὕψόροφα μέλαθρα
 καὶ γεραιὰ δέμνι', ἀμφὶ βάκτροις
 ἔρεισμα θέμενος, ἐστάλην ἠγλέμων

AMPHITRYON.

O szép az élet, édes a reménység!...

MEGARA.

Nekem is, ámde a mi nem lehet,
Azt még remélni sem kell, jó atyám.

AMPHITRYON.

Az elhalasztott baj már gyógyulás!

MEGARA.

Én csak a kétség kínját érzem.

AMPHITRYON.

Hát nem lehet, hogy mindezen bajunktól 95

Megváltson egy szerencsés fordulat?

Fiam s urad nem térhet vissza még?

Nem, térj magadhoz s gyermekid szemén

Száritsd fel a patakozó könnyeket;

Vigasztald, csald meg szép mesékkal őket. 100

Hisz végre még a balsors is kifárad,

A szélvihar sem egyenlőn dühöng;

Mindvégig boldog senki sem lehet,

Mert föl s alá hullámszik minden élet,

Az igaz ember bizik a reményben, 105

Kétségbe esni csak hitvány szokott.

(Oldalról thébai aggastyánok kara vonul be; fejükön koszorú, kezükben bot; menetközben énekelnek.)

Karének.

Stropha.

E fenséges háznak fényes küszöbéhez,

A királyi aggastyánnak pihenő helyéhez

Jó botunkra támaszkodva, ime, eljövénk;

γέρων ἀοιδὸς ὥστε πολλὸς ὄρνις, 110
 ἔπεα μόνον καὶ δόκημα νυκτερωπὸν
 ἐννύχων ὀνείρων,
 τρομερὰ μὲν, ἀλλ' ὅμως πρόθυμα.
 ὦ τέκεα πατρὸς ἀπάτορ', ὦ
 γεραιὲ σύ τε τάλαινα μᾶ- 115
 τερ, ἃ τὸν Ἄϊδα δόμοις
 πόσιν ἀναστενάξεις.

Antistrophe.

μὴ πόδα προκαμήτε
 βαρὺ τε κῶλον, ὥστε πρὸς πετραῖον 120
 λέπας ζυγηφόρος ἄναντες ἄρματος
 βάρος φέρων τροχηλάτοιο πῶλος.
 λαβοῦ χερῶν καὶ πέπλων, ὅτου λέλοιπε
 ποδὸς ἀμαυρὸν ἔχνος·
 γέρων γέροντα παρακόμιζε, 125
 τὸ πάρος ἐν ἡλίκων πόνοις
 ὧ ξύνοπλα δόρατα νέα νέφ
 ξυνῆν ποτ', εὐκλεεστάτας
 πατρίδος οὐκ ὀνειδίη.
 ἴδετε, πατρὸς ὡς 130
 γοργῶπες αἶδε προσφερεῖς
 ὀμμάτων ἀνγαί,
 τὸ δὲ κακοτυχὲς οὐ λέλοιπεν ἐκ τέκνων
 οὐδ' ἀποίχεται χάρις.
 Ἑλλὰς ὦ ξυμμάχους 135
 οἷους οἷους ὀλέσασα
 τούσδ' ἀποστερήσῃ.

121. ζυγηφόρος ἄναντες ἄρματος βάρος φέρων τροχηλάτοιο πῶλος
 scripsi pro depravata codicum lectione ex parte emendatione
 Nauckii usus.

Mi, a kik a legborúsabb gyásznak,
 Mint énekes hattyú,¹² hirnöki levénk; 110
 Puszta hangok lettünk, éji álmokképek
 Ködbe vesző, lenge árnyalakjai;
 Testünk bárha reszket, javatok' akarjuk,
 (Odanéznek az oltárnál megvonult csoportra.)
 Apátlan kis árvák, dicső aggastyán te,
 S te fájdalmas szívű, édes jó anya, 115
 Ki epedve várod hitestársad vissza,
 Kinek Hádes mélyén kell még járnia!...

Antistropa.

Ne is ernyedjünk el, tartson ki a léptünk,
 Igás ló módjára megroppanó térdünk, 120
 Mely a sziklás hágón a magasba lép;
 Kart a karba öltve, ó aggastyán, támaszd
 Aggastyán barátod meg valamikép...
 Fogd meg köntösét is, mikor lába reszket, 125
 Hiszen egykor régen, viruló korodban
 Úgy álltál mellette, viruló társ mellett...
 Pajzsod odasímult az ő paizsához,
 Fényes fegyveretek bizony összeére:
 Méltón édes hazánk, egykor híres Thébe
 Dicső hírnevére, nagy dicsőségére...

Záró-stropha.

Nézzetek csak rájuk, hogy e szép szemekben 130
 Mint gyúl atyjuk lelke egyre lelkesebben,
 Balsors le nem törli róluk, a mi szép!
 Dicső hazám Hellas! mily sokat veszítnél,
 Mekkora hősökkel szegényebbé lennél, 135
 Ha e gyermekeket elveszítenéd!...
 (A távolból Lykos király közeledik a város felől.)

ἐλλ' εἰσορῶ γὰρ τῆσδε κοίρανον χθονὸς
 Λύκον περῶντα τῶνδε δωμάτων πέλας.

ΛΥΚΟΣ.

τὸν Ἡράκλειον πατέρα καὶ ξυνάορον, 140
 εἰ χρή μ', ἐρωτῶ· χρή δ', ἐπεὶ γε δεσπότης
 ὑμῶν καθέστηχ', ἱστορῶν ἃ βούλομαι.
 τίν' ἐς χρόνον ζητεῖτε μηκῦναι βίον;
 τίν' ἐλπίδ' ἀλκὴν τ' εἰσορᾶτε μὴ θανεῖν;
 ἢ τὸν παρ' Αἰδῆ πατέρα τῶνδε κείμενον 145
 πιστεύεθ' ἥξειν; ὥς ὑπὲρ τὴν ἀξίαν
 τὸ πένθος αἴρεσθ', εἰ θανεῖν ὑμᾶς χρεῶν,
 σὺ μὲν καθ' Ἑλλάδ' ἐκβαλὼν κόμπους κενούς,
 ὥς σύγγαμός σοι Ζεὺς ἐκοινώνει λέχους,
 σύ, δ' ὥς ἀρίστου φωτὸς ἐκλήθης δάμαρ. 150
 τί δὴ τὸ σεμνὸν σφ' κατείργασται πόσει,
 ὕδραν ἔλειον εἰ διώλεσε κτανῶν
 ἢ τὸν Νέμειον θῆρ'; ὃν ἐν βρόχοις ἐλὼν
 βραχίονός φησ' ἀγχόναισιν ἐξελεῖν.
 τοῖσδ' ἐξαγωνίζεσθε; τῶνδ' ἄρ' εἵνεκα 155
 τοὺς Ἡρακλείους παῖδας οὐ θνήσκειν χρεῶν;
 ὃς ἔσχε δόξαν οὐδὲν ὦν εὐφυχίας
 θηρῶν ἐν αἰχμῇ, τᾶλλα δ' οὐδὲν ἄλκιμος,

149. ἐκοινώνει λέχους Pflugk pro corrupta codicum lectione :
 τέκοι νέον, quam Wecklein retinuit.

KARVEZETŐ.

De ott látom Lykost, e föld királyát,
A mint közelg a palota felé.

MÁSODIK JELENET.

Lykos, Amphitryon, Megara, a kar.

LYKOS.

Ti töletek, Herakles hitvese	140
És apja, kérdem, ha ugyan szabad;	
Hisz én, uratok, mindent kérddhetek:	
Hát mily soká akartok élni még?	
Miben reméltek? Hol van pajzsotok,	
Mely óvjon a haláltól? vagy talán	
Reméletek, hogy e fiúknak apja,	145
A kit magába nyelt az Alvilág,	
Megjő? Mit is jajgattok oly nagyon,	
Amért enyészet sorsa vár reátok?	
Te, a ki Hellasban fennen dicsekvél,	
Hogy Zeus egykor nászodnak társa lett;	
Te meg, ki férjedről azt képzeled,	150
Hogy a hősök sorában legkülömb.	
Mit is művelt hát voltakép urad,	
Ha elpusztított egy-egy vízi szörnyet,	
Az oroszlánt, ¹³ melyet hurokra csalt	
S azt hirdeté, karját hurkolta rá?	
Ezzel vagytok ti nagyra? És ezért	155
Ne érje vész Herakles gyermekit?	
Ki e Herakles? Szép egy hős vitéz,	
Ki a hősnek hírébe úgy jutott,	
Hogy vadakat pusztított, ám csatát	

ὅς οὔ ποτ' ἀσπίδ' ἔσχε πρὸς λαιᾷ χερὶ
 οὐδ' ἦλθε λόγχης ἐγγύς, ἀλλὰ τόξ' ἔχων, 160
 κάκιστον ὄπλον, τῇ φυγῇ πρόχειρος ἦν.
 ἀνδρὸς δ' ἔλεγχος οὐχὶ τόξ' εὐψυχίας,
 ἀλλ' ὅς μένων βλέπει τε κἀντιδέρκεται
 δορὸς ταχεῖαν ἄλοκα, τάξιν ἐμβεβώς.
 ἔχει δὲ τοῦ μὲν οὐκ ἀναΐδειαν, γέρον, 165
 ἀλλ' εὐλόβειαν· οἶδα γὰρ κατακτανῶν
 Κρέοντα πατέρα τῆσδε καὶ θρόνους ἔχων.
 οὐκ οὖν τραφέντων τῶνδε τιμωροὺς ἐμοὶ
 χρήζω λιπέσθαι τῶν δεδραμένων δίκην.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

τῷ τοῦ Διὸς μὲν Ζεὺς ἀμυνέτω μέρει 170
 παιδός· τὸ δ' εἰς ἔμ', Ἡράκλεις, ἐμοὶ μέλει
 λόγοισι τὴν τοῦδ' ἀμαθίαν ὑπὲρ σέθεν
 δεῖξαι· κακῶς γὰρ σ' οὐκ ἐάτεον κλύειν.
 πρῶτον μὲν οὖν τάρρητ'· ἐν ἀρρήτοις γὰρ
 τὴν σὴν νομίζω δειλίαν, Ἡράκλεες· 175
 σὺν μάρτυσιν θεοῖς δεῖ μ' ἀπαλλάξαι σέθεν.
 Διὸς κεραυνὸν δ' ἡρόμην τέθριππά τε,
 ἐν οἷς βεβηκῶς τοῖσι γῆς βλαστήμασιν
 Γίγασι πλευροῖς πτήν' ἐναρμόσας βέλη
 τὸν καλλίνικον μετὰ θεῶν ἐκώμασεν· 180
 τετρασκελὲς θ' ὕβρισμα, Κενταύρων γένος,
 Φολόην ἐπελθὼν, ὃ κάκιστε βασιλέων,
 ἔροῦ τίν' ἀνδρ' ἄριστον ἐκκρίνειαν ἄν
 ἢ οὐ παῖδα τὸν ἐμόν, ὃν σὺ φῆς εἶναι κακόν.
 Δίρφυν τ' ἐρωτῶν ἢ σ' ἔθρεψ' Ἀβαντίδα, 185
 οὐκ ἄν σ' ἐπαινέσειεν· οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπου

Nem látott, balján pajzsot nem viselt;
 Lándzsát nem forgató, hitvány ijász, 160
 A harczra gyáva, csak futásra kész.
 Az ij nem hősi kéznek fegyvere,¹⁴
 Az hős, ki helyt áll és lándzsát repít
 S a lándzsa gyors röptével szembe néz.
 S mit én teszek, öreg, nem gyávaság, 165
 Csak óvatosság; mert hogy én valék,
 A ki Kreont, e nő apját megöltem
 S a trónt magamnak megszerzém, tudom;
 Nem engedem hát, hogy megnőjjenek
 Fiai tettem megtorlóivá.

AMPHITRYON.

Fiam, mi benned Zeusé, védje ő; 170
 De Lykosnak e dőre szitkait
 Nevedben visszautasítani
 Habár csak szóval, én is tartozom: ¹⁵
 Jó híreden csorbát nem tűrhetek.
 Először is az istenek nevében 175
 Elhárítom vádját a gyávaságnak,
 A hallatlant, te rólad, hős fiam.
 Legyen tanúm a villám sugara
 S Zeusnak dörgő kocsija, melyen
 Nyilát a földfiak szívébe lőtte ¹⁶
 S győzelmet ült az istenekkel együtt; 180
 Vagy Pholoéba menj s kérdezd meg ott
 Kentaurosok négylábú vad hadától,¹⁷
 Te leghitványabb minden fejdelem közt,
 Kit vélnek legvitézebb férfiúnak,
 Nem őt, a kit te gyávának nevezteél?
 Hazád hegyét, a Dirphyst, kérddheted: ¹⁸ 185
 Dicséretedre nem lesz egy szava,

ἐσθλόν τι δράσας μάρτυρ' ἄν λάβοις πάτρην.
 τὸ πάνσοφον δ' εὗρημα, τοξήρη σάγην,
 μέμφη· κλύων νῦν τὰπ' ἐμοῦ σοφὸς γενοῦ.
 ἀνὴρ ὀπλίτης δοῦλός ἐστι τῶν ὅπλων 190
 καὶ τοῖσι συνταχθεῖσιν οὔσι μὴ ἀγαθοῖς
 αὐτὸς τέθνηκε δειλιά τῇ τῶν πέλας,
 θραύσας τε λόγχην οὐκ ἔχει τῷ σώματι
 θάνατον ἀμῦναι, μίαν ἔχων ἀλκὴν μόνον·
 ὅσοι δὲ τόξοις χεῖρ' ἔχουσιν εὔστοχον, 195
 ἐν μὲν τὸ λῶστον, μυρίους οἰστοὺς ἀφείς
 ἄλλοις τὸ σῶμα ῥύεται μὴ κατθανεῖν,
 ἐκάς δ' ἀφεστὼς πολεμίους ἀμύνεται
 τυφλοῖς ὀρῶντας οὐτάσας τοξεύμασιν
 τὸ σῶμά τ' οὐ δίδωσι τοῖς ἐναντίοις, 200
 ἐν εὐφυλάκτῃ δ' ἐστί· τοῦτο δ' ἐν μάχῃ
 σοφὸν μάλιστα, δρῶντα πολεμίους κακῶς
 σφάζειν τὸ σῶμα, μὴ ἔκ τύχης ὠρμισμένον.
 λόγοι μὲν οὔδε τοῖσι σοῖς ἐναντίαν
 γνῶμην ἔχουσι τῶν καθεστῶτων πέρι. 205
 παῖδας δὲ δὴ τί τοῦσδ' ἀποκτεῖναι θέλεις;
 τί σ' οἷδ' ἔδρασαν; ἔν τί σ' ἡγοῦμαι σοφόν,
 εἰ τῶν ἀρίστων τᾶκγον' αὐτὸς ὦν κακὸς
 δέδοικας. ἀλλὰ τοῦθ' ὅμως ἡμῖν βαρὺ,
 εἰ δειλίας σῆς κατθανούμεθ' εἵνεκα, 210
 ὃ χρῆν σ' ὑφ' ἡμῶν τῶν ἀμεινόνων παθεῖν,
 εἰ Ζεὺς δικαίας εἶχεν εἰς ἡμᾶς φρένας.
 εἰ δ' οὖν ἔχειν γῆς σκῆπτρα τῆσδ' αὐτὸς θέλεις,
 ἕασον ἡμᾶς φυγάδας ἐξελθεῖν χθονός·
 βία δὲ δράσης μηδέν, ἢ πείσῃ βίαν, 215

Mert semmi nagyra nem vállalkozál,
 Miről hazád tanúságot tehetne.

Fitymáltad aztán az íjat, nyilat,
 E módfelett okos művészetet.

Hallgass tehát rám és tanulj, okulj:

A fegyverhordó rabja fegyverének 190

S ha jó szomszédokat nem nyújt a sors,¹⁹

Hibájukért vérével ő fizet;

S ha eltörik dárdája, a halált

Csupasz ököllel nem hárítja el;

De hogyha karja jól feszít íjat, 195

Az nagy szerencse: száz nyilat röpít

Másokra, míg testéhez vész nem ér;

Mert távolból találja ellenét,

És az nem látja, honnan jó a vész;

Az ő testéhez nem fér senki sem, 200

Mert az mindenkor biztosságba' van; ²⁰

Csaták zajában legfőbb bölcsesség:

Magunkat óva sujtani az ellent,

A míg mi biztos révparton vagyunk.

Szavam tehát mindenben czáfolat,

Mindarra, mit te itt hangoztatál. 205

De mért szántál halált e gyermekeknek?

Mit vétettek neked? Bár meg lehet,

Bölcsen gondolkozol, ha gyáva lévén

A hősnek sarjadékitól remegsz,

De kemény sors, hogy gyávaságodért 210

Mi, nemesebbek szenvedjünk halált,

Holott te érdemelnéd meg mi tőlünk,

Ha igazságot adna Zeus nekünk.

De hogyha úgy áhítod ezt a trónt,

Bocsáss el innen, hadd menjünk világgá

S ne légy erőszakos, mert az erőszak 215

ὅταν θεοῦ σοι πνεῦμα μεταβαλὼν τύχη.

φεῦ·

ὦ γαῖα Κάδμου· καὶ γὰρ εἰς σ' ἀφίξομαι
λόγους ὀνειδιστῆρας ἐνδατούμενος·

τοιαῦτ' ἀμύνεθ' Ἡρακλεῖ τέκνοισί τε;

ὅς εἰς Μινύαισι πᾶσι διὰ μάχης μολῶν

220

Θῆβαις ἔθηκεν ὄρμ' ἐλεύθερον βλέπειν.

οὐδ' Ἑλλάδ' ἦνεσ' οὐδ' ἀνέξομαί ποτε

σιγῶν, κακίστην λαμβάνων ἐς παῖδ' ἐμόν,

ἣν χρῆν νεοσσοῖς τοῖσδε πῦρ λόγχας ὄπλα

φέρουσιν ἐλθεῖν, ποντίων καθαρμάτων

225

χέρσφ τ' ἀμοιβὰς ὧν ἐμόχθησεν πατήρ.

τὰ δ', ὦ τέκν', ὁμῖν οὔτε Θηβαίων πόλις

οὔθ' Ἑλλάς ἀρκεῖ· πρὸς δ' ἔμ' ἀσθενῇ φίλον

δεδόρκατ', οὐδὲν ὄντα πλὴν γλώσσης ψόφον.

ῥώμη γὰρ ἐκλέλοιπεν ἣν πρὶν εἵχομεν,

230

γῆρα δὲ τρομερὰ γυῖα κάμαυρον σθένος.

εἰ δ' ἡ νέος τε κᾶτι σώματος κρατῶν,

λαβὼν ἂν ἔγχος τοῦδε τοὺς ξανθοὺς πλόκους

καθημάτων' ἂν, ὥστ' Ἀτλαντικῶν πέραν

φεύγειν ὄρων νιν δειλίᾳ τοῦμὸν δόρυ.

235

ΧΟΡΟΣ.

ἄρ' οὐκ ἀφορμὰς τοῖς λόγοισιν ἀγαθοὶ

θνητῶν ἔχουσι, κἄν βραδύς τις ἢ λέγειν;

ΛΥΚΟΣ.

σὺ μὲν λέγ' ἡμᾶς οἷς πεπύργωσαι λόγοις,

ἐγὼ δὲ δράσω σ' ἀντὶ τῶν λόγων κακῶς.

Fejedre is lesújthat egykoron,
Ha fordul a szerencse szelleje.

Ó jaj! Ó Kadmos földje, néked is
Szemedre kell, hogy vessem a hibád:
Hát így véded Herakles magzatit,
Ki maga szálla szembe Minyas
Népével,²¹ a kinek köszönhető,

220

Hogy Théba büszkén hordja homlokát?
De Hellast sem dicsérem ám azért,
Hogy így fizet fiamnak, a helyett,
Hogy tűzzel-vassal, harci fegyverekkel

225

Hálálná azt meg édes magzatin,

Hogy apjuk arcza verejtékivel

Tisztíta egykor földet és vizet.

Tinéktek gyermekek, nem ad segélyt

Hellas, se' Théba, esdő szemetek

Csak tőlem vár vigaszt, a gyöngé aggtól,

Ki semmi, elhangzó szó vagyok.

Eltűnt erőm, mely rég bennem lakott;

230

Térdem remeg, hatalmam elröpült.

Lennék csak ifjú s testem tetterős,

A kard után nyúlnék és ennek itt (Lykosra mutat)

Úgy festeném biborra szöghaját,

Hogy messze, a világ határáig

Szaladna gyáván kardom élitől.

235

KAR.

A nemes ajk, ha nem ékesszavú is,
Jól tudja mindig, mit kell szólnia.

LYKOS.

Üres szóval csak támadj ellenem,
Szavaidért én tettel fizetek.

ἄγ', οἳ μὲν Ἑλικῶν', οἳ δὲ Παρνασοῦ πτυχὰς 240
 τέμνειν ἄνωχθ' ἐλθόντες ὕλουργοὺς δρυὸς
 κορμούς· ἐπειδὴν δ' ἐσκομισθῶσιν πόλει,
 βωμὸν πέριξ νήσαντες ἀμφήρη ἔβλα
 ἐμπίπρατ' αὐτῶν καὶ πυροῦτε σώματα
 πάντων, ἵν' εἰδῶσ' οὔνεκ' οὐχ ὁ κατθανῶν 245
 κρατεῖ χθονὸς τῆσδ', ἀλλ' ἐγὼ τὰ νῦν τάδε.
 ὑμεῖς δέ, πρέσβεις, ταῖς ἐμαῖς ἐναντίοι
 γνώμαισιν ὄντες, οὐ μόνον στενάξετε
 τοὺς Ἡρακλείους παῖδας, ἀλλὰ καὶ δόμου
 τύχας, ὅταν πάσχη τι, μεμνήσεσθε δὲ 250
 δοῦλοι γεγῶτες τῆς ἐμῆς τυραννίδος.

ΧΟΡΟΣ.

ὦ γῆς λοχεύμαθ', οὗς Ἄρης σπεῖρει ποτὲ
 λάβρον δράκοντος ἐξερημώσας γένυν,
 οὐ σκῆπτρα, χειρὸς δεξιᾶς ἐρείσματα,
 ἀρεῖτε καὶ τοῦδ' ἀνδρὸς ἀνόσιον κᾶρα, 255
 καθαιματώσεθ', ὅστις οὐ Καδμείος ὢν
 ἄρχει κᾶκιστος τῶν ἐμῶν ἔπηλυς ὢν;
 ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ γε δεσπόσεις χαίρων ποτέ,
 οὐδ' ἀπόννησα πόλλ' ἐγὼ καμῶν χερὶ
 ἔξεις· ἀπέρρων δ' ἔνθεν ἤλθες ἐνθάδε, 260
 ὕβρις· ἐμοῦ γὰρ ζῶντος οὐ κτενεῖς ποτε
 τοὺς Ἡρακλείους παῖδας· οὐ τοσόνδε γῆς
 ἔνερθ' ἐκεῖνος κρύπτεται λιπῶν τέκνα.
 ἐπεὶ σὺ μὲν γῆν τήνδε διολέσας ἔχεις,
 ὃ δ' ὠφελήσας ἀξίων οὐ τυγχάνει 265
 κᾶπειτα πράσσω πόλλ' ἐγὼ, φίλους ἐμοὺς

Előre, szolgák, ti a Helikonra, 240
 Ti meg a Parnassosra menjeteK,
 Vágassatok hasábra tölgyeket
 És a városba hozva, rakjatok
 Máglyát belőlük az oltár körül,²²
 Égessétek hamúvá ezeket,
 Tudják meg azt, e földön én vagyok 245
 Az úr, nem az, ki régen sírba szállt.
 S ti aggastyánok, a kik óhajomnak
 Ellenszegültetek, majd sírni fogtok
 Nemcsak Herakles gyermekin, hanem
 A magatok házának pusztulásán.
 Belátjátok majd, én vagyok az úr, 250
 Ti meg hatalmam rabszolgái csak.

KARVEZETŐ.

Ti földfiak, kiket Ares vetett el,²³
 Hogy kitöré a bősZ sáRkány fogát,
 Miérthogy jobbotoknak támaszát,
 A botot nem emelitek reá,
 Hogy vérrel fessétek gonosz fejét, 255
 Hisz nem Kadmosfi, betolakodott,
 S uralg itt mégis Théba gyermekin.
 De uralmadnak nem soká örülsz,
 S a mit mi két kezünkkel megszereztünk,
 Nem lesz tiéd! Eredj, a honnan jöttél 260
 S istentelenkedj! Itt, míg élek én,
 Le nem ölod Herakles gyermekit!
 Nincs Alvilág oly mély, hogy elszakítsa
 Szülöttitől végkép a jó apát.
 Te vagy, ki vészbe döntéd ezt a földet,
 Ő jóltevőnk volt, hálát mégse kap; 265
 Vagy tán hibám, hogy hűségben kitartok

θανόντας εὖ δρῶν, οὗ φίλων μάλιστα δεῖ;
 ὧ δεξιὰ χεῖρ, ὡς ποθεῖς λαβεῖν δόρυ,
 ἐν δ' ἀσθενείᾳ τὸν πόθον διώλεσας.
 ἐπεὶ σ' ἔπαυσ' ἂν δοῦλον ἐννέποντά με
 καὶ τάσδε Θήβας εὐκλεῶς ᾠκήσαμεν,
 ἐν αἷς σὺ χαίρεις. οὐ γὰρ εὖ φρονεῖ πόλις
 στάσει νοσοῦσα καὶ κακοῖς βουλευμάσιν·
 οὐ γὰρ ποτ' ἂν σὲ δεσπότην ἐκτήσατο.

270

ΜΕΓΑΡΑ.

γέροντες, αἰνῶ· τῶν φίλων γὰρ εἵνεκα
 ὀργὰς δικαίας τοὺς φίλους ἔχειν χρεῶν·
 ἡμῶν δ' ἕκατι δεσπόταις θυμούμενοι
 πάθῃτε μηδέν. τῆς δ' ἐμῆς, Ἀμφιτρώων,
 γνώμης ἄκουσον, ἣν τί σοι δοκῶ λέγειν.
 ἐγὼ φιλῶ μὲν τέκνα· πῶς γὰρ οὐ φιλῶ
 ἄτικτον, ἀμόχθησα; καὶ τὸ κατθανεῖν
 δεινὸν νομίζω· τῷ δ' ἀναγκαίῳ τρόπῳ
 ὃς ἀντιτείνει σκαιὸν ἡγοῦμαι βροτῶν.
 ἡμᾶς δ', ἐπειδὴ δεῖ θανεῖν, θνήσκειν χρεῶν
 μὴ πυρὶ καταξανθέντας, ἐχθροῖσιν γέλων
 διδόντας, οὔμοι τοῦ θανεῖν μείζον κακόν.
 ὀφείλομεν γὰρ πολλὰ δώμασιν καλὰ·
 σὲ μὲν δόκησις ἔλαβεν εὐκλεῆς δορός,
 ὥστ' οὐκ ἀνεκτὸν δειλίας θανεῖν σ' ὕπο·
 οὔμους δ' ἀμαρτύρητος εὐκλεῆς πόσις,
 ὡς τοῦσδε παῖδας οὐκ ἂν ἐκσῶσαι θέλοι
 δόξαν κακὴν λαβόντας· οἱ γὰρ εὐγενεῖς

275

280

285

290

A jó barát mellett, habár halott,
 Mikor oly szükséges a jó barát?!...
 Mint vágyol a dárdára jobb kezem!
 Oh mind hiába, gyöngé, vézna vagy.
 Másként ajkad', mely rabnak hirdetett, 270
 Elnémítottam vón s hol nagyra vagy,
 Thébát tisztességben laknók tovább.
 De elvesztette ép eszét e város,
 Melyet visszály dúl²⁴ s rossz tanács megejt,
 Másként urává nem tett vón soha.

MEGARA.

Köszönöm, aggastyánok! Jó barátért 275
 Haragra gyűlni illik a baráthoz,
 Óh csak ne kelljen megszenvednetek,
 Hogy uratok ingerlitek miattunk!
 Amphitryon! hallgasd meg tervemet
 S íteld meg, vajjon helyes és okos.
 Én szeretem e kis cselédeket, 280
 Hogyne szeretném méhemnek gyümölcsit?
 És a haláltól borzadok, de mégis
 Hitványnak tartom azt a földi lényt,
 Ki kényszerűség ellen síkra száll.
 Hát hogyha meg kell halnunk, ám legyen,
 De nem a lángok nyelvétől emésztve 285
 Gúny tárgyául az ellenség szemének,
 Mi a halálnál is nagyobb gyalázat.
 Sokat kíván házunk becsülete.
 Te harczy hírben oly magasra szálltál,
 Hogy gyáván elpusztulnod nem szabad;
 Hős férjem híre nem szorúl tanúra; 290
 Ő gyermeket nem váltaná meg úgy,
 Hogy szégyennel fizessen éltükért.

κάμνουσι τοῖς αἰσχροῖσι τῶν τέκνων ὕπερ·
 ἐμοί τε μίμημ' ἀνδρὸς οὐκ ἀπωστέον.
 σκέψαι δὲ τὴν σὴν ἐλπίδ' ἥ λογίζομαι· 295
 ἥξειν νομίζεις παῖδα σὸν γαίης ὕπο·
 καὶ τίς θανόντων ἦλθεν ἐξ Αἰδοῦ πάλιν;
 ἀλλ' ὥς λόγοισι τόνδε μαλθάξαιμεν ἄν;
 ἥκιστα· φεύγειν σκαιὸν ἄνδρ' ἐχθρὸν χρεῶν,
 σοφοῖσι δ' εἴκειν καὶ τεθραμμένοις καλῶς· 300
 ῥᾶον γὰρ αἰδοῦς ὑποβαλὼν φίλ' ἂν τύχοις.
 ἦδη δ' ἐσῆλθέ μ' εἰ παραιτησαίμεθα
 φυγὰς τέκνων τόνδ'· ἀλλὰ καὶ τόδ' ἄθλιον,
 πενία σὺν οἰκτρῷ περιβαλεῖν σωτηρίαν·
 ὥς τὰ ξένων πρόσωπα φεύγουσιν φίλοις 305
 ἐν ἡμαρ ἡδὺ βλέμμ' ἔχειν φασὶν μόνον.
 τόλμα μεθ' ἡμῶν θάνατον, ὃς μένει σ' ὅμως.
 προκαλούμεθ' εὐγένειαν, ᾧ γέρον, σέθεν·
 τὰς τῶν θεῶν γὰρ ὅστις ἐκμοχθεῖ τύχας,
 πρόθυμός ἐστιν, ἥ προθυμία δ' ἄφρων· 310
 ὃ χρή γὰρ οὐδεὶς μὴ χρεῶν θήσει ποτέ.

ΧΟΡΟΣ.

εἰ μὲν σθενόντων τῶν ἐμῶν βραχιόνων
 ἦν τίς σ' ὑβρίζων, ῥαδίως ἔπαυσά τ' ἄν·
 νῦν δ' οὐδέν ἐσμεν. σὸν δὲ τοῦντεῦθεν σκοπεῖν
 ὅπως διώσῃ τὰς τύχας, Ἀμφιτρώων. 315

ΑΜΦΙΤΡΩΩΝ.

οὔτοι τὸ δειλὸν οὐδὲ τοῦ βίου πόθος
 θανεῖν ἐρύκει μ', ἀλλὰ παιδὶ βούλομαι

A nemes lélek mélyen érzi azt,
 Ha sarjadékait gyalázat éri;
 Férjem példája áll előttem is.
 Halld, mint itélek szép reményeidről; 295
 Hiszed, feljő a Hádeshből fiad?
 Az Alvilágból van, ki visszatért?
 Avagy tán ezt lágyítsuk lágy szavakkal? (Lykosra mutat.)
 A viláért se; szóba sem fogunk
 Ily aljas ellenséggel állani.
 Csak bölcsnek és műveltnek engedünk, 300
 Mert azt jó szóval megindíthatod.
 Már arra is gondoltam, hogy talán
 A gyermekeknek esdenénk csupán
 Kegyes száműzetést, de nyomorult
 Az ily szabadság koldussorsra jutva.
 Jól mondják: egy napig lát csak mosolyt 305
 Gazdája arczán a földönfutó.
 Halj meg velünk! Úgysem kerülöd el;
 Nemes véredre kérünk, jó öreg!
 Ki égi végzés ellen perbe száll,
 Tán bátor, ám küzdése oktalan: 310
 Eljő bizonynyal, minek jönni kell.

KARVEZETŐ.

Csak lenne két karom még oly erős,
 Mint egykor, könnyen végeznék vele,
 Ki téged bánt; de semmi sem vagyok!
 Azért te lásd, Amphytryon, hogyan
 Fordíthatod meg sorsod kerekét! 315

AMPHITRYON.

Nem gyávaság riaszt el a haláltól,
 Sem életvágy; csak unokáimat

σῶσαι τέκν'· ἄλλως δ' ἀδυνάτων ἔοικ' ἐρᾶν.
 ἰδοὺ πάρεστιν ἦδε φασγάνῳ δέρῃ
 κεντεῖν φονεύειν, ἰέναι πέτρας ἄπο. 320
 μίαν δὲ νῶν δὸς χάριν, ἄναξ, ἰκνούμεθα·
 κτεῖνόν με καὶ τήνδ' ἀθλίαν παίδων πάρος,
 ὥς μὴ τέκν' εἰσίδωμεν, ἀνόσιον θέαν,
 ψυχorroαγοῦντα καὶ καλοῦντα μητέρα
 πατρός τε πατέρα. τᾶλλα δ' ἦ πρόθυμος εἶ 325
 πρᾶσσο· οὐ γὰρ ἀλκὴν ἔχομεν ὥστε μὴ θανεῖν.

ΜΕΓΑΡΑ.

καὶ γὰρ σ' ἰκνούμαι χάριτι προσθεῖναι χάριν,
 ἡμῖν ἴν' ἀμφοῖν εἰς ὑπουργήσεως διπλᾶ·
 κόσμον πάρες μοι παισὶ προσθεῖναι νεκρῶν,
 δόμους ἀνοίξας· νῦν γὰρ ἐκκεκλήμεθα· 330
 ὥς ἀλλὰ ταῦτά γ' ἀπολάχσο' οἴκων πατρός.

ΛΥΚΟΣ.

ἔσται τάδ'· οἴγειν κληῖθρα προσπόλοις λέγω.
 κοσμεῖσθ' ἔσω μολόντες· οὐ φθονῶ πέπλων.
 ὅταν δὲ κόσμον περιβάλησθε σώμασιν,
 ἥξω πρὸς ὑμᾶς νερτέρᾳ δώσων χθονί. 335

ΜΕΓΑΡΑ.

ὦ τέκν', ὁμαρτεῖτ' ἀθλίῳ μητρὸς ποδὶ
 πατρῶν ἐς μέλαθρον, οὗ τῆς οὐσίας
 ἄλλοι κρατοῦσι, τὸ δ' ὄνομ' ἔσθ' ἡμῶν ἔτι.

Óhajtánám megmenteni fiamnak,
De azt hiszem e vágy csak vágy marad.
Nézd! im nyakam önként ajánlom én:

(Elhagyja az oltár menedékét; Megara és a gyermekek követik.)

Döfd át, vagy üsd le, vagy taszíts le szirtről! 320

Csak egy kegyelmet kérünk, ó király: ²⁵

Haljunk korábban, mint a gyermekek;

Halálküzdelmüket látnunk ne kelljen,

A szörnyű látványt, mikor anyjukat

És apjuk apját szólítják! Tehetsz,

A mint akarsz; nincs semmi fegyverünk, 325

Hogy távol tartsuk az enyészetet!

MEGARA.

S én kérlek: adj a kegyhez új kegyet,

S légy egy szavaddal kettőnkhez szives.

Engedd, hogy gyermekimre gyászruhát,

Halotti pompát adjak, és a házat

Nyittasd ki nekünk, mely most zárva van; 330

Atyjuk kincséből jusson nekik ennyi!

LYKOS.

Legyen! — Szolgák! Feltárni mindent!

Fel minden ajtót! — És most menjetek,

Csak öltsetek díszet, nem irigylem azt;

De hogyha már halotti díszbe' lesztok,

Jövék s az Alvilágba küldelek!... 335

(Kisérétével együtt eltávozik.)

MEGARA.

Ó gyermekek, szegény anyátokat

Kövessétek apátok csarnokába;

Más ott az úr, miénk a puszta név.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ Ζεῦ, μάτην ἄρ' ὁμόγαμόν τ' ἐκτησάμην,
 μάτην δὲ παιδὸς τὸν νεῶν ἐκλήζομεν.
 σὺ δ' ἦσθ' ἄρ' ἤσσον ἢ δόκεις εἶναι φίλος.
 ἀρετῇ σε νικῶ θνητὸς ὦν θεὸν μέγαν.
 παῖδας γὰρ οὐ προύδωκα τοὺς Ἑρακλέους.
 σὺ δ' ἐς μὲν εὐνάς κρύφιος ἠπίστω μολεῖν,
 τάλλότρια λέκτρα δόντος οὐδενὸς λαβών,
 σφίζειν δὲ τοὺς σοὺς οὐκ ἐπίστασαι φίλους.
 ἀμαθὴς τις εἶ θεός, ἢ δίκαιος οὐκ ἔφυς.

340

345

AMPHITRYON.

Hiába lettél násztársam, Zeus,
 Hős fiam apjának hiába mondtunk! 340
 Oly hű barát, mint hittük, nem valál.
 Erény dolgában én a földi ember,
 Te nálad, istennél különb vagyok: ²⁶
 Herakles vérit én el nem hagyám.
 Be tudtál csúszni olyan ágyba, mely
 Nem a tied, titkon, hivatlanúl, 345
 De tieid megvédni nem tudod:
 Vagy a fejed hiányos, vagy szived.

(Megara után bemegy.)

ΧΟΡΟΣ.

Stropha I.

αἴλινον μὲν ἐπ' εὐτυχεῖ
μολπᾷ Φοῖβος ἰαχεῖ,
τὰν καλλίφθογον κιθάραν 350
ἐλαύνων πλήκτρῳ χρυσέῳ·
ἐγὼ δὲ τὸν γᾶς ἐνέρων τ' ἐς ὄρφναν
μολόντα παῖδ', εἴτε Διὸς νιν εἴπω
εἴτ' Ἀμφιτρύωνος ἱνιν,
ὕμνῃσαι στεφάνωμα μό- 355
χθων δι' εὐλογίας θέλω.
γενναίων δ' ἀρεταὶ πόνων
τοῖς θανοῦσιν ἄγαλμα.

πρῶτον μὲν Διὸς ἄλσος
ἡρήμωσε λέοντος,
πυρσῷ δ' ἀμφεκαλύφθη 360
ξανθὸν κρᾶτ' ἐπινωτίσας
δεινῷ χάσματι θηρός·

MÁSODIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

A kar egymagában.

Teljes karének.

Első strophá.

Phoibos arany lantverője
Vidám hangot ha kicsal,
Mégis panasz hangjaival 350
Végződik a hősi dal: ²⁷
Én vidáman őt dicsérem,
Ki a föld méhébe tért;
Akár Zeus volt az apja,
Akár más, tőlem megkapja 355
Hős fejére a babért.
Dicső tettek szép emléke
A sírnak is ékessége.

Ő volt az, ki Zeus berkét
Vad oroszlántól megmentve ²⁸ 360
A vadállat sárga bőrét,
Hős hátára rávetette;
Ott tátongott szörnyű torka
Szőke fürtének felette.

Antistropa I.

τάν τ' ὀρεινόμον ἀγρίων
 Κενταύρων ποτὲ γένναν 365
 ἔστρωσεν τόξοις φονίοις,
 ἐναίρων πτανοῖς βέλεσιν.
 ξύνοιδε Πηνειὸς ὁ καλλιδίνας
 μακραί τ' ἄρourke πεδίον ἄκαρποι
 καὶ Πηλιάδες θεράπναι 370
 σύγχορτοί τ' Ὀμόλας ἔναυ-
 λοι, πεύκαισιν ὄθεν χέρας
 πληροῦντες χθόνα Θεσσαλῶν
 ἱππείαις ἐδάμαζον·

τάν τε χρυσοκάρανον 375
 δόρκα ποικιλόνωτον
 συλήτειραν ἀγρωστᾶν
 κτείνας, θηροφόνον θεᾶν
 Οἰνωᾶτιν ἀγάλλει·

Stropha II.

τεθρίππων τ' ἐπέβα 380
 καὶ ψαλίοις ἐδάμασε πώλους
 Διομήδεος, αἷ φονίαισι φάτναις
 ἀχάλιν' ἐθάαζον
 κάθαιμα σῖτα γένυσι, χαρμοναῖσιν
 ἀνδροβρῶσι δυστράπεζοι· 385
 περῶν δ' ἀργυρορρύταν Ἔβρον
 διεπέρασε μόχθον,
 Μυκηναίῳ πονῶν τυράννῳ.

ἄν τε Μηλιάδ' ἀκτάν
 Ἀναύρου παρὰ πηγᾶς 390
 Κύννον ξεινοδαΐκταν

Első antistropa.

Kentaurosok vad népének,
 Megfékezte bőszeját,²⁹ 365
 Mikor tollas vesszejével
 Osztogatta a halált;
 A kanyargó Peneiosnak
 Szólnak erről habjai;
 Tarlott tájak is beszélnek,
 Pelion sziklás fejének 370
 Visszhangja is hirdeti.
 Fenyű volt fegyver kezökben
 Patkójuktól a föld döbben,
 Dúlva, pusztítva tiportak
 Thessalia szép síkjára.

Aztán foltos szarvasünő³⁰ 375
 Jutott a hős kezijára;
 Arany agancsát letette
 Artemisnak oltárára.

Második stropa.

Véres jászol mellett zabla nélkül álltak 380
 Vad lovai Diomedes thrákföldi királynak;³¹
 És a milyen vadak voltak, olyan vadúl éltek:
 Összetépett embertestet, nagy-mohón evének. 385
 De Herakles megtanítá őket zabolára,
 Be is fogta erős kézzel saját kocsijába;
 Velük hajtott Hebrus ezüst habján át Mykénbe,
 Eurystheus kívánságát imígyen tölté be.

Pelion alján, hol az Anauros fakad, 390
 Kyknos halt meg a hős nyíllövése alatt;³²

τόξοις ὤλεσεν, Ἀμφαναί-
ας οἰκήτορ' ἄμικτον·

Antistrophe II.

ὕμνωδῶν τε κορᾶν
ἤλυθεν ἐσπέριον ἐς αὐλάν, 395
χρύσειον πετάλων ἀπὸ μηλοφόρων
χερὶ καρπὸν ἀμέρξων,
δράκοντα πυρσόνωντον, ὅς σφ' ἄπλατον
ἀμφελικτὸς ἔλικ' ἐφρούρει,
κτανῶν· ποντίας θ' ἄλός μυχοῦς 400
εἰσέβαινε, θνατοῖς
γαλανείας τιθεῖς ἐρετμοῖς·

οὐρανοῦ θ' ὑπὸ μέσταν
ἐλαύνει χέρας ἔδραν,
Ἄτλαντος δόμον ἐλθῶν, 405
ἀστρωπούς τε κατέσχευεν οἴ-
κους εὐανορίᾳ θεῶν·

Strophe III.

τὸν ἱππευτάν τ' Ἀμαζόνων στρατὸν
Μαιῶτιν ἀμφὶ πολυπόταμον
ἔβα δι' Εὐξεινον οἶδμα λίμνας, 410
τὶν' οὐκ ἄφ' Ἑλλαντίας
ἄγορον ἀλίσας φίλων,
κόρας Ἀρείας πέπλων
χρυσεόστολον φάρος,
ζωστήρος ὀλεθρίους ἄγρας. 415

Amphanaia koponyákat
 Gyűjtő vad lakója,
 A kitől a jámbor utast
 Nem volt ki megóvjá.

Második antistropa.

S ment a föld szélére, nyugat mezejére, 395
 Szép szűzek dalától zengő ligetébe ;³³
 Ott arany lombok közt csillog arany alma,
 Rötpikkelyű sárkány vissza őt nem tartja ;
 Nekimegy, leveri, letépi az almát.
 Azután a tenger mélységébe leszállt,³⁴ 400
 Tengernek mély ágyát jól elegyengette,
 Hogy a hajó bátran járhasson felette.

És nem is volt nehéz neki az ég boltja,
 Atlashoz érkezvén vállát alátolta³⁵ 405
 S férfias erőben odatartva vállát
 Hordta isteneknek fényes palotáját.

Harmadik stropa.

Mikor aztán Pontos sötét
 Örvényéhez közel járt,
 Szép Hellasból vele szállott
 Hadba sok-sok jó barát, 410
 Mæotis zúgó tavához,
 Asszony nép lovas hadához ;³⁶
 S a mit kincsül őrzött mindig
 Ares isten hős leánya,
 Azt a remek arany övet
 Megszerezte vad csatába' ; 415
 Mostan őrzi egész Hellas
 Dicsőségeül Mykéne,

τὰ κλεινὰ δ' Ἑλλάς ἔλαβε βαρβάρου κόρας
λάφυρα, καὶ σφίζεται Μυκήναις.

τάν τε μυριόκρανον
πολύφονον κύνᾳ Λέρνας 420
ὕδραν ἐξεπύρωσεν
βέλεσί τ' ἀμφέβαλ' ἰόν,
τὸν τρισώματον οἷσιν ἔ-
κτα βοτῆρ' Ἑρυθείας.

Antistropa III.

δρόμων τ' ἄλλων ἀγάλματ' εὐτυχῇ 425
διῆλθε· τόν τε πολυδάκρυον
ἔπλευσ' ἐς Αἰδαν, πόνων τελευτάν,
ἵν' ἐκπεραίνει τάλας
βίον οὐδ' ἔβα πάλιν.
στέγαι δ' ἔρημοι φίλων, 430
τὰν δ' ἀνόστιμον τέκνων
Χάρωνος ἐπιμένει πλάτα
βίου κέλευθον ἄθρον ἄδικον· ἐς δὲ σὰς
χέρας βλέπει δώματ' οὐ παρόντος. 435
εἰ δ' ἐγὼ σθένος ἦβων
δόρυ τ' ἔπαλλον ἐν αἰχμῇ
Καδμείων τε σύνηβοι,
τέκεσιν ἂν προπαρέστην

A mi egykor díszül simúlt
Hős királynő szűz testére ...

Aztán Lerna ezerfejú
Vizi szörnyét is leverte,³⁷ 420
Tűzzel-vassal elpusztítá,
De a mérgét kölcsönvette;
Kölcsönvette, reákenete
Halálhozó sok nyilára,
S hármassal testű Geryon, téged³⁸
Sebezett velük halálra!

Harmadik antistropa.

S annak a sok büszke útnak 425
Bizony nincsen szere-száma,
A melyeket hős Herakles
Szerencsésen végigjára;
A míg aztán utóljára
Leszállott az Alvilágba
Az utolsó mérkőzéshez:
Ott vége lett életének,
Nyilvánvaló, onnan többé
A mi hősrünk nem is tér meg.
Házadnak nincs jó barátja, 430
Fiaidnak tört vetének,
Megmentő karodat várva
Az egész ház óhajt téged! 435

Virulna csak ifjúságom,
Bírnám még a harci dárdát,
Magzatidnak gyámolául
Mit tennék, bizony meglátnád!
Én lehetnék te helyetted
Apátlanok édes apja;

ἀλκᾶ· νῦν δ' ἀπολείπομαι
τᾶς εὐδαίμονος ἥβας.

440

ἀλλ' ἐσορῶ γὰρ τούτῳ φθιμένων
ἔνδυσ' ἔχοντας, τοὺς τοῦ μεγάλου
δὴ ποτε παῖδας τὸ πρὶν Ἡρακλέους,
ἄλοχόν τε φίλην ὑποσειραίους
ποσὶν ἔλκουσαν τέκνα καὶ γεραιὸν
πατέρ' Ἡρακλέους. δύστηνος ἐγώ,
δακρύων ὥς οὐ δύναμαι κατέχειν
γραίᾳς ὅσων ἔτι πηγᾶς.

445

450

ΜΕΓΑΡΑ.

εἶεν· τίς ἱερεύς, τίς σφαγεὺς τῶν δυσπότημων
ἢ τῆς ταλαίνης τῆς ἐμῆς ψυχῆς φονεὺς;
ἔτοιμ' ἄγειν τὰ θύματ' εἰς Ἄϊδου τάδε.
ὦ τέκν', ἀγόμεθα ζευγος οὐ καλὸν νεκρῶν,
ὁμοῦ γέροντες καὶ νέοι καὶ μητέρες.
ὦ μοῖρα δυστάλαιν' ἐμῇ τε καὶ τέκνων
τῶνδ', οὗς πανύστατ' ὄμμασιν προσδέρκομαι.
ἔτεκον μὲν ὑμᾶς, πολεμίῳις δ' ἐθρεψάμην
ὕβρισμα κἀπίχαρμα καὶ διαφθοράν.
φεῦ·

455

ἦ πολὺ γε δόξης ἐξέπεσον εὐέλπιδος,
ἦν πατὴρ ὑμῶν ἐκ λόγων ποτ' ἤλπισα.

460

σοὶ μὲν γὰρ Ἄργος ἔνεμ' ὁ κατθανὼν πατήρ,
Εὐρυσθέως δ' ἔμελλες οἰκῆσειν δόμους

Ó de eltűnt életemből

440

Az ifjúság fényes napja! . . .

(Amphitryon palotájának kapuja kinyílik, Megara és gyermekei kilépnek rajta.)

KARVEZETŐ.

Halotti ruhában, nézzétek, már jönnek

Magzatjai a rég' félelmetes hősnek,

Anyjuk ruhájába fogódzó kis csapat,

Terhétől az asszony csak nehezen halad; 445

S jó Herakles apja, az öreg fejdelem!

Könnyeimnek árját, ó én szegény fejem!

Tovább nem tarthatom,

Kitör a szívemből a rejtett fájdalom. 450

MÁSODIK JELENET.

A kar, Megara három fiával, Amphitryon.

MEGARA.

Nos hát! Ki itt a pap,³⁹ ki a bakó?

Ki lesz szegény lelkemnek gyilkosa?

Halálba menni kész az áldozat.

Ó gyermekim, mily gyászos egy menet,

A melyben aggot, gyermeket, anyát

Együtt hurczolnak, egy úton halálra. 455

Mi szörnyű sors nekem és magzatimnak,

Kiket utólszor most lát a szemem!

Én szültelek s neveltelek azért,

Hogy ellenség tiporjon rajtatok

Gúnynyal, halállal, ádáz kárörömmel!

Ó hogy kiestem minden szép reményből, 460

Miben apátok szava ringatott!

(Egyik gyermekéhez fordulva.)

Te néked Argost hagyta holt apád

Lakásul, csarnokát Eurystheusnak,

τῆς καλλικάρπου κράτος ἔχων Πελασγίας,
στολήν τε θηρὸς ἀμφέβαλλε σῶ κάρᾳ 465
λέοντος, ἥπερ αὐτὸς ἐξωπλίζετο·

σὺ δ' ἦσθα Θηβῶν τῶν φιλαρμάτων ἀναξ,
ἔγκληρα πεδία τὰμὰ γῆς κεκτημένος,
ὥς ἐξέπειθες τὸν κατασπείραντά σε·
ἐς δεξιάν τε σὴν ἀλεξητήριον 470
ξύλον καθίει δαίδαλον, ψευδῇ δόσιν.

σοὶ δ' ἦν ἔπερσε τοῖς ἐκηβόλοις ποτὲ
τόξοισι δώσειν Οἰχαλίαν ὑπέσχετο.
τρεῖς δ' ὄντας ὑμᾶς τριπτύχοις τυραννίσι
πατὴρ ἐπύργου μέγα φρονῶν εὐανδρία. 475

ἐγὼ δὲ νόμφας ἤχροθινιαζόμεν,
κῆδη συνάπτουσ', ἔκ τ' Ἀθηναίων χθονὸς
Σπάρτης τε Θηβῶν θ', ὥς ἀνημμένοι κάλῃς
πρυμνησίοισι βίον ἔχουσ' εὐδαίμονα.

καὶ ταῦτα φροῦδα· μεταβαλοῦσα δ' ἡ τύχη 480
νόμφας μὲν ὑμῖν Κῆρας ἀντέδωκ' ἔχειν,
ἐμοὶ δὲ δάκρυα λουτρὰ δυστήνοις φέρειν.

πατὴρ δὲ πατρός ἐστι γάμους ὅδε,
Ἄϊδην νομίζων πενθερόν, κῆδος πικρόν.
ὦμοι, τίν' ὑμῶν πρῶτον ἢ τίν' ὕστατον 485

πρὸς στέρνα θῶμαι; τῷ προσαρμόσω στόμα;
τίνος λάβωμαι; πῶς ἂν ὥς ξουθόπτερος
μέλισσα συνενέγκαιμ' ἂν ἐκ πάντων γόους,
ἐς ἐν δ' ἐνεγκοῦς' ἀθρόον ἀποδοίην δάκρυ;
ὦ φίλτατ', εἴ τις φθόγγος εἰσ ακούεται 490

471. δαίδαλον Hermann, Wilamowitz: δαιδαλου codd. Wecklein.

Hogy ott légy a pelasg mezőkön úr.
S az arszlánbört, mely földte vállait,
Kicsiny fejedre szépen rátevé.

465

(A másikhöz.)

Téged szánt a lovas Thébé urának,
S neked hagyá, melyért úgy esdekeltél,
A rám szálló örökség birtokát
S kezedbe adta hiú ajándokul
A szép veretű hősi buzogányt.⁴⁰

470

(A harmadikhoz.)

Neked pedig Oichaliát ígerte,⁴¹
Messzelöví nyilának szerzeményét.
Így hármótokra hármass trónt hagyott
Vitéz erőben tündöklő apátok.

475

Nekem jövődő nászon járt eszem,
Keresve szép arákat szép Athénben,
És Spárta, Theba földjén számotokra,
Hogy biztosan horgonyt vethessetek
Boldog családi élet réviben.

Mindennek vége! Változott a sors,
Arátok a halálnak éje lett,

480

És nászfürdő helyett könnyben fürösztlek,
A nász torát apátok apja nyújtja,
Az örömapa Hades, szörnyű nász!
Ó jaj nekem, először kit szorítsak

485

Keblemre és legutóljára kit?
Kit csókoljak? Kinek nyujtsam kezem?
Mint a virágnak himporát a méh,
Szeretnék én is minden bánatot
Mit érzek értetek, meggyűjteni
S egy könnypatakban önteni ki mind.
Ó én szerelmesem! ha úgy lehet,
Hogy földi szó lehet az Alvilágba,

490

θνητῶν παρ' Αἰδῆ, σοὶ τὰδ', Ἡράκλεις, λέγω·
 θνήσκει πατὴρ σὸς καὶ τέκν', ὄλλομαι δ' ἐγώ,
 ἢ πρὶν μακαρία διὰ σ' ἐκκληζόμεν βροτοῖς.
 ἄρηξον, ἐλθὲ καὶ σκια φάνηθί μοι·
 ἄλλος γὰρ ἐλθὼν καὶ ὄναρ γένοιτο σύ·
 κακοὶ γὰρ εἰσιν οἱ τέκνα κτείνουσι σά.

495

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

σὺ μὲν τὰ νέρθεν εὐτρεπῇ ποιοῦ, γύναι·
 ἐγὼ δὲ σ', ὦ Ζεῦ, χεῖρ' ἐς οὐρανὸν δικῶν
 αὐδῶ, τέκνοισιν εἴ τι τοισίδ' ὠφελεῖν
 μέλλεις, ἀμύνειν, ὥς τάχ' οὐδὲν ἀρκέσεις.
 καίτοι κέκλησαι πολλάκις· μάτην πονῶ·
 θανεῖν γάρ, ὥς ἔοικ', ἀναγκαίως ἔχει.

500

ἀλλ', ὦ γέροντες, μικρὰ μὲν τὰ τοῦ βίου,
 τοῦτον δ' ὅπως ἥδιστα διαπεράσατε,
 ἐξ ἡμέρας ἐς νύκτα μὴ λυπούμενοι.
 ὥς ἐλπίδας μὲν ὁ χρόνος οὐκ ἐπίσταται
 σφῆζειν, τὸ δ' αὐτοῦ σπουδάσας διέπτατο.
 ὁρᾷτ' ἔμ' ὅσπερ ἡ περιβλεπτος βροτοῖς
 ὀνομαστὰ πράστων, καὶ μ' ἀφείλεθ' ἡ τύχη
 ὥσπερ πτερὸν πρὸς αἰθέρ' ἡμέρα μιᾷ.
 ὁ δ' ὄλβος ὁ μέγας ἢ τε δόξ' οὐκ οἶδ' ὅτῳ
 βέβαιός ἐστι. χαίρειτ'· ἄνδρα γὰρ φίλον
 πανύστατον νῦν, ἥλικες, δεδόρκατε.

505

510

ΜΕΓΑΡΑ.

ἔα·

ὦ πρέσβυ, λεύσσω τὰμὰ φίλτατ'· ἢ τί φῶ;

507. διέπτατο LG: ἀφείλετο Wecklein. — 509. μ' ἀφείλεθ' LG: διέπταθ' Wecklein.

Férjem, Herakles, hallgasd meg szavam :
 Nézd, veszve gyermekid, apád, s a nő,
 Kit érted egykor a világ irígyelt.
 Ó jöjj, segíts! mutasd csak *árnyadat* ;
 Mint álmkép ha megjelenysz, elég :
 Hisz gyáva mind, ki gyermekidre tör.

495

AMPHITRYON.

Lányom, te csak kérleld az Alvilágot,
 De én az égre tárom két kezem,
 És téged kérlek, nagy Zeus, ha tán
 Szándékod az, hogy hős fiam fáját
 Megmentsd, jöjj akkor, ámde jöjj hamar,
 Mert nemsokára semmit sem tehetsz !
 Nem egyszer hívtalak már, s mindhiába !
 Már bizonyosnak látszik a halál.

500

(A karhoz.)

Öreg barátim! az élet rövid,
 Hát éljetez vidáman, míg lehet,
 S reggeltől estig ne búsuljatok.
 Az idő reményeinkkel nem törődik,
 Saját dolgát végezve, elrepül.
 Im nézzetek rám, a kit egykoron
 Irígyelt, bámult a világ, a kit
 Úgy emlegettek! Mint repít a sors
 Szárnyas helyként mindent légbe most!
 Kihez maradt hű hírnév és vagyon?
 Isten veletek, hű barátaim,
 Utólszor látjátok most hívetek.

505

510

(A távolban feltűnik Herakles alakja.)

MEGARA.

Atyám, mi ez? őt látom, drágaságom?

ΑΜΦΙΤΡΩΝ.

οὐκ οἶδα, θύγατερ· ἀφασία δὲ καῖμ' ἔχει.

515

ΜΕΓΑΡΑ.

ὅδ' ἐστὶν ὃν γῆς νέρθην εἰσηκούομεν,

εἰ μὴ γ' ὄνειρον ἐν φάει τι λεύσσομεν.

τί φημί; ποί' ὄνειρα κηραίνουσ' ὄραν;

οὐκ ἔσθ' ὅδ' ἄλλος ἀντὶ σοῦ παιδός, γέρον.

δεῦρ', ὦ τέκν', ἀκκρίμνασθε πατρώων πέπλων,

520

ἵτ' ἐγκονεῖτε, μὴ μεθῇτ', ἐπεὶ Διός

σωτήρρος ὑμῖν οὐδέν ἐσθ' ὅδ' ὕστερος.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ὦ χαῖρε, μέλαθρον πρόπυλά θ' ἐστίας ἐμῆς,

ὥς ἄσμενός σ' ἐσεῖδον ἐς φάος μολών.

ἔα· τί χρήμα; τέκν' ὁρῶ πρὸ δωμαίων

525

στολμοῖσι νεκρῶν κρατὰς ἐξεστεμμένα,

ὄχλῳ τ' ἐν ἀνδρῶν τὴν ἐμὴν ξυνάορον,

πατέρα τε δακρύοντα — συμφορὰς τίνας;

φέρ' ἐκπύθωμαι τῶνδε πλησίον σταθείς·

γύναι, τί καινὸν ἦλθε δώμασιν χρέος;

530

ΜΕΓΑΡΑ.

ὦ φίλτατ' ἀνδρῶν,

AMPHITRYON.

Nem tudom, lányom; én is bámulok.

515

MEGARA.

Ő az, kit a holtak közt képzelénk,
 Ha fényes nappal ez nem álmodás.
 De mit beszélek? ó nem álom ez,
 Atyám, hisz ő az; ő az, hős fiad.
 Ó jertek, gyermekim; siessetek
 Megfogni jó apátok köntösét,
 S ne engedjétek el, hisz nem csekélyebb
 Oltalmunk ő a megváltó Zeusnál.

520

HARMADIK JELENET.

Herakles, az előbbieik.

HERAKLES

(fejedelmi ruhában, oroszlánbőr nélkül, fjjal és puzdrával, kezében buzogánya.
 Nem arról az oldalról jön, melyről Lykos és a kar; közeledés közben beszél).

Légy üdvöz, házam, honi tűzhelyem,
 Ó mily öröm, a napvilágra térve
 Ismét meglátni téged! Hah, mi ez?
 Halotti díszben látom gyermekim',
 S a férfinép között jár hitvesem;⁴²
 Atyám pedig könnyárban úszik ott.
 Közelgek hozzájuk s megkérdezem,
 Szólj, nóm, mi baj sujtotta házamat?

525

530

MEGARA.

Ó drágaságom! . . .

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ φάος μολῶν πατρί,
ἦκεις, ἐσώθης εἰς ἀκμὴν ἐλθὼν φίλοις;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί φῆς; τίν' ἐς ταραγμὸν ἤκομεν, πάτερ;

ΜΕΓΑΡΑ.

διολλύμεσθα· σὺ δέ, γέρον, σύγγνωθί μοι,
εἰ πρόσθεν ἤρπασ' ἃ σὲ λέγειν πρὸς τόνδε χρῆν·
τὸ θῆλυ γάρ πως μᾶλλον οἰκτρὸν ἀρσένων,
καὶ τᾶμ' ἔθνησκε τέκν', ἀπολλύμην δ' ἐγώ.

535

ΗΡΑΚΛΗΣ.

Ἄπολλον, οἷοις φροιμίοις ἄρχῃ λόγου.

ΜΕΓΑΡΑ.

τεθναῖσ' ἀδελφοὶ καὶ πατήρ οὐμὸς γέρων.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

πῶς φῆς; τί δράσας ἢ δορὸς ποίου τυχών;

540

ΜΕΓΑΡΑ.

Λύκος σφ' ὁ καινὸς γῆς ἄναξ διώλεσεν.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ὅπλοις ἀπαντῶν ἢ νοσησάσης χθονός;

ΜΕΓΑΡΑ.

στάσει· τὸ Κάδμου δ' ἐπτάπυλον ἔχει κράτος.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί δῆτα πρὸς σὲ καὶ γέροντ' ἦλθεν φόβος;

AMPHITRYON.

Atyád szemefénye,
Sértetlen itt vagy, végső pillanatban
Szeretteidnek váltságot hozol?

HERAKLES.

Mit mondasz? mily zavar van itt, atyám?

MEGARA.

Elvesztünk. — Ó atyám, bocsáss meg érte,
Hogy válaszodnak így eléje vágtam. 535
A férfinál érzékenyebb a nő;
Sír szélén álltunk én s e gyermekek.

HERAKLES.

Ó Apollon! Mily szörnyű kezdet ez!

MEGARA.

Sírban testvérim és szegény atyám!

HERAKLES.

Hogyan? mit tett? minő kard ölte meg? 540

MEGARA.

Lykos ölé meg, e föld új királya.

HERAKLES.

Hogy? nyílt csatában? avvagy árulással?

MEGARA.

Gaz pártütéssel nyerte el a trónt.

HERAKLES.

S te mért remegsz? s ez aggastyán miért?

ΜΕΓΑΡΑ.

κτείνειν ἔμελλε πατέρα κάμῃ καὶ τέκνα.

545

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί φῆς; τί ταρβῶν ὀρφάνευμ' ἐμῶν τέκνων;

ΜΕΓΑΡΑ.

μή ποτε Κρέοντος θάνατον ἐκτισαίατο.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

κόσμος δὲ πέπλων τίς ὅδε νερτέροις πρέπων;

ΜΕΓΑΡΑ.

θανάτου τάδ' ἤδη περιβόλαι' ἀνήμμεθα.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

καὶ πρὸς βίαν ἐθνήσκειτ'; ὦ τλήμων ἐγώ.

550

ΜΕΓΑΡΑ.

φίλων γ' ἔρημοι· σὲ δὲ θανόντ' ἠκούομεν.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

πόθεν δ' ἐς ὑμᾶς ἦδ' ἐσῆλθ' ἀθυμία;

ΜΕΓΑΡΑ.

Εὐρυσθέως κήρυκες ἡγγελλον τάδε.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί δ' ἐξελείπετ' οἶκον ἐστίαν τ' ἐμήν;

ΜΕΓΑΡΑ.

βία, πατὴρ μὲν ἐκπεσὼν στρωτοῦ λέχους.

555

MEGARA.

Öt, engem s gyermekid halálra szánta. 545

HERAKLES.

Hogyan? árváktól is remeghetett?

MEGARA.

Félt, hogy Kreon halálát megtorolják.

HERAKLES.

De mért e dísz, mely csak halottat illet? ⁴³

MEGARA.

Mi már felöltők halotti ruhánk.

HERAKLES.

Jaj, a halálnak révén voltatok! 550

MEGARA.

Holt híred költék s nem akadt hívünk!

HERAKLES.

S mely elcsüggesztett, honnan jött a hír?

MEGARA.

Eurystheusnak híradói hozták.

HERAKLES.

S a palotát miért hagyátok el?

MEGARA.

Vad erő űzé ki ágyából atyádat. 555

ΗΡΑΚΛΗΣ.

κούκ ἔσχεν αἰδῶ τὸν γέροντ' ἀτιμάσαι;

ΜΕΓΑΡΑ.

αἰδῶ γ' — ἀποικεῖ τῇσδε τῆς θεοῦ πρόσω.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οὔτω δ' ἀπόντες ἐσπανίζομεν φίλων;

ΜΕΓΑΡΑ.

φίλοι γάρ εἰσιν ἀνδρὶ δυστυχεῖ τίνες;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

μάχας δὲ Μινυῶν ἅς ἔτλην ἀπέπτυσαν;

560

ΜΕΓΑΡΑ.

ἄφιλον, ἴν' αὖθίς σοι λέγω, τὸ δυστυχές.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οὐ ρίψεθ' Ἄιδου τάσδε περιβολὰς κόμης
καὶ φῶς ἀναβλέψεσθε τοῦ κάτω σκότου
φίλας ἀμοιβὰς ὅμμασιν δεδορκότες;
ἐγὼ δέ· νῦν γὰρ τῆς ἐμῆς ἔργον χερός·
πρῶτον μὲν εἴμι καὶ κατασκάψω δόμους
καινῶν τυράννων, κρᾶτα δ' ἀνόσιον τεμῶν
ρίψω κυνῶν ἔλκημα· Καδμείων δ' ὄσους
κακοὺς ἐφηῦρον εὖ παθόντας ἐξ ἐμοῦ,
τῷ καλλινίκῳ τῷδ' ὅπλῳ χειρώσομαι·
τοὺς δὲ πετρωτοῖς διαφορῶν τοξεύμασι

565

570

HERAKLES.

S nem szégyenelt egy ősz embert gyalázni?

MEGARA.

Erőszaktól távol van a szemérem.

HERAKLES.

Míg messze jártunk, nem volt hát hivünk?

MEGARA.

Boldogtalannak hol terem barátja?

HERAKLES.

Ez hát a hála szép győzelmemért, 560
Miket a minyasokon arattam?

MEGARA.

Ismétlem: a balsorsba' nincs barátunk.

HERAKLES.

Immár tehát mért nem dobjátok el
Fejeteokről a gyásznak fátyolát
S szemeteket mért nem emelitek
A gyász honából égi fény felé?
De én, hiszen most rajtam van a sor, 565
Először is az új király lakát⁴⁴
Roskasztom porba és gonosz fejét
Levágva a kutyák elé dobom.
Aztán a kik Kadmosnak népe közt
Hálátlanok jótéteményimért,
Majd tort ül rajtuk győztes buzogányom; 570
Szárnyas nyílaim lödöz le másokat,

νεκρῶν ἅπαντ' Ἰσμηνὸν ἐμπλήσω φόνου,
 Δίρκης τε νᾶμα λευκὸν αἵμαχθήσεται.
 τῷ γάρ μ' ἀμύνειν μᾶλλον ἢ δάμαρτι χρή
 καὶ παισὶ καὶ τεκόντι; χαϊρόντων πόνοι· 575
 μάτην γὰρ αὐτοὺς τῶνδε μᾶλλον ἤνυσα.
 καὶ δεῖ μ' ὑπὲρ τῶνδ', εἴπερ οἷδ' ὑπὲρ πατρός,
 θνήσκειν ἀμύνοντ'· ἢ τί φήσομεν καλὸν
 ὕδρα μὲν ἐλθεῖν ἐς μάχην λέοντί τε
 Εὐρυσθέως πομπαῖσι, τῶν δ' ἐμῶν τέκνων 580
 οὐκ ἐκπονήσω θάνατον; οὐκ ἄρ' Ἡρακλῆς
 ὁ καλλίνικος ὡς πάροιθε λέξομαι.

ΧΟΡΟΣ.

δίκαια τοὺς τεκόντας ὠφελεῖν τέκνα
 πατέρα τε πρέσβυν τήν τε κοινωνὸν γάμων.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

πρὸς σοῦ μέν, ὦ παῖ, τοῖς φίλοις τ' εἶναι φίλον
 τά τ' ἐχθρὰ μισεῖν· ἀλλὰ μὴ πείγου λίαν. 585

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί δ' ἐστὶ τῶνδε θᾶσσον ἢ χρεῶν, πάτερ;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

πολλοὺς πένητας, ὀλβίους δὲ τῷ λόγῳ
 δοκοῦντας εἶναι συμμάχους ἄναξ ἔχει,
 οἳ στάσιν ἔθηκαν καὶ διώλεσαν πόλιν 590
 ἐφ' ἀρπαγαῖσι τῶν πέλας, τὰ δ' ἐν δόμοις

Míg a halottak omló véritől
 Az Ismenosnak medre megdagad
 S pirosra válik Dirke szép vize.⁴⁵
 Hisz kin segítsek inkább, mint a nőn,
 Fiaimon s az ősz atyán? El, el 575
 Ti nagy próbák! E mellett mit sem értek!
 Ezek halálra készek voltak értem,
 Most értük éltem én kockáztatom.
 Dicsőség volna-e, ha csak kigyókkal
 S oroszlánokkal tudnék küzdeni
 Eurystheus szavára s gyermekimről 580
 Nem tudnám elhárítani a halált?
 Hisz akkor nem volnék többé Herakles,
 A «győzhetetlen», mint eddig neveztek.

KAR.

Szép tartozás megvédni gyermekid',
 Öreg atyádat s drága hitvesed.

AMPHITRYON.

Helyes, fiam, barátodat szeretni 585
 S gyűlölni ellenid', de ne siesd el!

HERAKLES.

Hát mit lehet itt elsietni, mondd!

AMPHITRYON.

Egy koldus had,⁴⁶ kiket a balga néphit
 Gazdagnak képzeli, czinkosúl szegődék
 Az új királyhoz. Im ezek valának,
 A kik viszálylyal gyöngíték a várost, 590
 Hogy fosztogathassák szomszédikat.
 Mert a mijök volt, torkukon lement,

δαπάναισι φροῦδα διαφυγόνθ' ὑπ' ἀργίας.
 ὥφθη ἐσελθὼν πόλιν· ἐπεὶ δ' ὥφθη, ὅρα
 ἐχθροὺς ἀθροίσας μὴ παρὰ γνώμην πέσσης.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

μέλει μὲν οὐδὲν εἴ με πᾶς εἶδεν πόλις·
 ὄρνιν δ' ἰδὼν τιν' οὐκ ἐν αἰσίοις ἔδραις,
 ἔγνω πόνον τιν' ἐς δόμους πεπτωχότα·
 ὥστ' ἐκ προνοίας κρύφιος εἰσῆλθον πόλιν.

595

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

καλῶς· παρελθὼν νῦν πρόσσειπέ θ' ἐστίαν
 καὶ δὸς πατρώοις δώμασιν σὸν ἥμ' ἰδεῖν.
 ἥξει γὰρ αὐτὸς σὴν δάμαρτα καὶ τέκνα
 ἔλξων φονεύσων κἄμ' ἐπισφάξων ἄναξ·
 μένοντι δ' αὐτοῦ πάντα σοι γενήσεται
 τῇ τ' ἀσφαλείᾳ κερδανεῖς· πόλιν δὲ σὴν
 μὴ πρὶν ταράξῃς πρὶν τόδ' εὖ θέσθαι, τέκνον.

600

605

ΗΡΑΚΛΗΣ.

δράσω τάδ'· εὖ γὰρ εἶπας· εἴμ' ἔσω δόμων.
 χρόνῳ δ' ἀνελθὼν ἐξ ἀνηλίων μυχῶν
 Αἰδοῦ Κόρης τ' ἔνερθεν οὐκ ἀτιμάσω
 θεοὺς προσειπεῖν πρῶτα τοὺς κατὰ στέγας.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἦλθες γὰρ ὄντως δώματ' εἰς Αἰδοῦ, τέκνον;

610

ΗΡΑΚΛΗΣ.

καὶ θῆρά γ' ἐς φῶς τὸν τρίκρανον ἤγαγον.

Vagy tétlen két kezük közt elfogyott.
 Láttak bejönni és mert jönni láttak
 Vigyázz, az ellenség, ha összeáll,
 Váratlanul még vést hozhat reád.

HERAKLES.

Látott a város vagy se, bánom én? 595
 De egy madár röpült baljóslatúlag,
 Abból felismerém, hogy baj van itthon
 S azért szándékosan lopvást jövék.

AMPHITRYON.

Helyes! de mostan jer be és köszöntsd
 A tűzhelyet, és őseid lakát 600
 Derítse fel szemed tekintete.
 Eljő majd a király, hogy hitvesed'
 Megölje vélem s gyermekiddel együtt.
 Ha itt bevárod, biztonságba' vagy,
 S minden rendén halad. Azért előbb,
 Semmint a város népét felterved, 605
 Rendezz el itthon mindent, gyermekem.

HERAKLES.

Tanácsod jó; követem és megyek!
 Hades világtalan világiból
 És Persephonétól megtérve most,
 Hadd üdvözljem házam istenit....

AMPHITRYON.

Hades honában jártál hát valóban? 610

HERAKLES.

S felhoztam a háromfejű kutyát.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

μάχη κρατήσας ἢ θεᾶς δωρήμασιν;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

μάχη· τὰ μυστῶν δ' ὄργι' ἠτύχησ' ἰδών.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἦ καὶ κατ' οἴκους ἐστὶν Εὐρυσθέως ὁ θῆρ;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

Χθονίας νιν ἄλσος Ἑρμιῶν τ' ἔχει πόλις.

615

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

οὐδ' οἶδεν Εὐρυσθεύς σε γῆς ἦκοντ' ἄνω;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οὐκ οἶδ', ἔν' ἐλθὼν τάνθαδ' εἰδείην πάρος.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

χρόνον δὲ πῶς τοσοῦτον ἦσθ' ὑπὸ χθονί;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

Θησέα κομίζων ἐχρόνισ' ἐξ Αἰδου, πάτερ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

καὶ ποῦ 'στιν; ἦ γῆς πατρίδος οὔχεται πέδον;

620

ΗΡΑΚΛΗΣ.

βέβηκ' Ἀθήνας νέρθεν ἄσμενος φυγών.

AMPHITRYON.

Az istenasszony adta,⁴⁷ vagy lebírtad?

HERAKLES.

Lebírtam s láttam a szent titkokat.⁴⁸

AMPHITRYON.

S ott van a szörny Eurystheus lakában?

HERAKLES.

A földanyának szentelt berke rejti
És Hermione kedves városa.⁴⁹

615

AMPHITRYON.

S Eurystheus tudja-e, hogy feljövél?

HERAKLES.

Még nem. Ide jövék először is,
Hogy lássam, itt hogy' állnak dolgaim.

AMPHITRYON.

Mért voltál oly soká az Alvilágban?

HERAKLES.

Mert visszahoztam Theseust, apám.⁵⁰

AMPHITRYON.

És hol van ő? Talán honába' ment?

620

HERAKLES.

Kiszabadulván az örök homályból,
Vígán halad a szép Athén felé!

ἀλλ' εἴ', ὁμαρτεῖτ', ὦ τέκν', ἐς δόμους πατρί·
καλλίονές τ᾽ ἄρ' εἴσοδοι τῶν ἐξόδων
πάρεσιν ὁμῖν. ἀλλὰ θάρσος ἴσχετε
καὶ νόματ' ὅσων μηκέτ' ἐξανίετε·
σύ τ', ὦ γύναι, μοι σύλλογον ψυχῆς λαβέ
τρόμου τε παῦσαι, καὶ μέθεσθ' ἐμῶν πέπλων·
οὐ γὰρ πτερωτὸς οὐδὲ φευξείω φίλους.

625

ᾄ,

οἷδ' οὐκ ἀφιᾶσ', ἀλλ' ἀνάπτονται πέπλων
τοσῶδε μᾶλλον· ὥδ' ἔβητ' ἐπὶ ξυροῦ
ἀκμῆς; λαβὼν γε τούσδ' ἐφολκίδας χεροῖν
ναῦς ὧς ἐφέλξω· καὶ γὰρ οὐκ ἀναίνομαι
θεράπευμα τέκνων. πάντα τάνθρωπων ἴσα·
φιλοῦσι παῖδας οἳ τ' ἀμείνονες βροτῶν
οἳ τ' οὐδὲν ὄντες· χρήμασιν δὲ διάφοροι·
ἔχουσιν, οἳ δ' οὔ· πᾶν δὲ φιλότεκνον γένος.

630

635

ΧΟΡΟΣ.

Stropha I.

ἅ νεότας μοι φίλον αἰεὶ· τὸ δὲ γῆρας ἄχθος
βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων
ἐπὶ κρατὶ κεῖται,
βλεφάρων σκοτεινὸν
φάος ἐπικαλύψαν.
μή μοι μήτ' Ἀσιήτιδος
τυραννίδος ὄλβος εἴη,

640

De rajta, gyermekek, kövessetek,
 Nagyobb örömmel mentek, úgy-e, be,
 Mint a hogy az imént kijöttetek?
 Azért vigan és bátran, többet itt
 Ne folyjon szemetekből könnypatak. 625
 S te nő, szedd össze bátorságodat
 Ne reszkess! . . . Mért fogjátok köntösöm'?
 Hiszen nincs szárnyam és ha lenne is,
 El nem repülnék, drágám, tőletek . . .
 Ó!

Lám! nem tágitnak és annál szorosbban
 Fogóznak köntösömbe! Oly közel 630
 Valátok a halálhoz? Úgy, no jó,
 Magammal húzlak hát, mint a hajó
 A csolnakot. Ápolni titeket
 Sohsem teher. Egyek vagyunk ez egyben:
 A leghitványabb ép úgy szereti
 Szülöttit, mint a leghatalmasabb. 635
 Válaszfal a pénz; ámde gyermekink
 Szeretetében nincs köztünk különbség.

(Herakles kézen fogja nejét és gyermekeit és mialatt a föntebbieket mondja,
 lassan bevonul a palotába; Amphitryon is követi. A kar egyedül marad.)

Karének.

Első strophá.

Be kedves a szép ifjúság!
 Te, öregség ólomsúlya
 Nehezebben nyomod fejünk, 640
 Mint az Aetna havas csúcsa.
 Éjtszakának bús homálya
 Ült már szemem pillájára.
 Ha még egyszer ifjú volnék,
 Nem adnám oda semmiért,

μὴ χρυσοῦ δώματα πλήρη 645
 τὰς ἥβας ἀντιλαβεῖν,
 ἃ καλλίστα μὲν ἐν ὀλβῳ,
 καλλίστα δ' ἐν πενίᾳ.
 τὸ δὲ λυγρὸν φθονερὸν τε γῆ-
 ρας μισῶ· κατὰ κυμάτων δ' 650
 ἔρροι μὴδέ ποτ' ὥφελεν
 θνατῶν δώματα καὶ πόλεις
 ἐλθεῖν, ἀλλὰ κατ' αἰθέρ' αἰ-
 εῖ πτεροῖσι φορεῖσθω.

Antistropa I.

εἰ δὲ θεοῖς ἦν ξύνεσις καὶ σοφία κατ' ἄνδρας, 655
 δίδυμον ἂν ἦβαν ἔφερον
 φανερόν· χαρακτῆρ'
 ἀρετᾶς ὅσοισιν
 μέτα, κατθανόντες τ' 660
 εἰς αὐγὰς πάλιν ἀλίου
 δισοῦς ἂν ἔβαν διαύλους,
 ἃ δυσγένεια δ' ἀπλοῦν ἂν
 εἶχεν ζόας στάδιον,
 καὶ τῷδ' ἦν τοὺς τε κακοὺς ἂν 665
 γινῶναι καὶ τοὺς ἀγαθοὺς,
 ἴσον ἅτ' ἐν νεφέλαισιν ἄ-
 στρων ναύταις ἀριθμὸς πέλει.
 νῦν δ' οὐδεὶς ὅρος ἐκ θεῶν
 χρηστοῖς οὐδὲ κακοῖς σαφής, 670
 ἀλλ' εἰλισσόμενός τις αἰ-
 ῶ πλοῦτον μόνον αὔξει.

Nem aranyos palotáért,
 Perzsa király kincseiért.
 Ó ifjúság, legszebb dísz vagy
 Te kolduson és királyon,
 Az irigy, a zord vénséget
 Teljes szívemből utálom.
 Bár vinné a szelek szárnya
 Pusztá tenger hullámára!
 Bár sohase szállott volna
 Ember-lakta hajlékokra,
 Fent a légben szárnyra kelve
 Örökké ott keringelne.

Első antistropa.

Ha emberi bölcs belátás
 Lakoznék az istenekbe',
 A jámbor két éltet élne
 S érdeme világos lenne;
 Ha meghalt is, a napfényre
 Élni megint visszatérne.
 Ám hitványnak, nemtelennek
 Csak egy élet volna adva:
 Úgy mindenki ráismerne
 Igazakra, gonoszakra.
 A hajóst csillag sugára
 Felhős égen is vezérli:
 A földön a jót s gonoszt
 Nincsen miről felismérni;
 Biztos jelt a föld fiának
 Isteneink nem adának.
 Csak forog az emberélet
 Küllőjén a sors keréknek
 Hol lefordul, hol fölkerül,
 S mindig csak a pénz van felül.

Stropha II.

οὐ παύσομαι τὰς Χάριτας
 Μούσαις συγκαταμιγνύς,
 ἀδίσταν συζυγίαν. 675
 μὴ ζῶην μετ' ἁμουσίας,
 αἰεὶ δ' ἐν στεφάνοισιν εἵ-
 ην· ἔτι τοι γέρων ἄοι-
 δὸς κελαδεῖ Μναμοσύναν·
 ἔτι τὰν Ἡρακλέους 680
 καλλίνικον ἀεῖδω
 παρά τε Βρόμιον οἶνοδόταν
 παρά τε χέλυος ἐπτατόνου
 μολπὰν καὶ Λίβυν αὐλόν·
 οὐπω καταπαύομεν 685
 Μούσας, αἶ μ' ἐκόρευσαν.

Antistropha II.

παιᾶνα μὲν Δηλιάδες
 ὕμνοῦσ' ἄμφι πύλας τὸν
 Λατοῦς εὐπαιδα γόνον
 εἰλίσσουσαι καλλίχοροι· 690
 παιᾶνας δ' ἐπὶ σοῖς μελά-
 θροις κύκνος ὥς γέρων ἄοι-
 δὸς πολιᾶν ἐκ γενύων
 κελαδήσω· τὸ γὰρ εὖ
 τοῖς ὕμνοισιν ὑπάρχει, 695
 Διὸς ὁ παῖς· τὸ δ' εὐγενίας
 κλέος ὑπερβάλλων <ἀρετᾷ>
 μοχθήσας τὸν ἄκυμον
 θῆκεν βίοτον βροτοῖς,
 πέρσας δεῖματα θηρῶν. 700

687. παιᾶνα LG: παιᾶνι Wecklein. — 688. ὕμνοῦσ' ἄμφι πύλας LG: μουσῶν (Fritzschē) ἄμφιπολοι (Reiske): Wecklein utrumque secutus.

Második strophá.

Múzsasereg Charisokkal frigyre lépve,⁵¹
 Éljen mindig gyönyörű szép egyességbe'. 675
 Fejemet örökké virág koszorúzza:
 Nincs ott igaz élet, hol hallgat a Múzsá.
 Ősz a dalos, ámde lantja zendül
 Megihletve az Emlékezettül: ⁵²
 Herakles sok dicső küzdelmének 680
 Lantomon is megcsendül az ének,
 Hogyha vérem általtjárja
 Bromiosnak adománya; ⁵³
 Szava mellett édes lantnak
 Libyai fuvola-hangnak ⁵⁴
 Áldozok még a Múzsáknak, 685
 A kik dalra tanítanak.

Második antistrophá.

Kapu előtt Leto dicső fiát zengve ⁵⁵
 Kedves tánczát járja Delos szűzi serge. 690
 Én is a te házad előtt, Heraklesem,
 Dicsőítő himnuszomat zengedezem.
 Ősz a dalos, fehér a szakállá
 S zeng, mint hattyú, ha közel halála.
 És dalunknak szép a tárgya, 695
 Mert száll Zeus nagy fiára.
 Születése dicsőségét
 Hőstettei megtetézték;
 Vad szörnyeket megigázva
 Békét hozott a világra. 700

ΛΥΚΟΣ.

ἔς καιρὸν οἴκων, Ἀμφιτρύων, ἔξω περᾶς·
χρόνος γὰρ ἤδη δαρὸς ἐξ ὅτου πέπλοις
κοσμεῖσθε σῶμα καὶ νεκρῶν ἀγάλμασιν.
ἀλλ' εἶα, παῖδας καὶ δάμαρθ' Ἡρακλέους
ἔξω κέλευε τῶνδε φαίνεσθαι δόμων,
ἐφ' οἷς ὑπέστητ' αὐτεπάγγελτοι θανεῖν.

705

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἄναξ, διώκεις μ' ἀθλίως πεπραγότα
ὕβριν θ' ὑβρίζεις, ἐπὶ θανοῦσι τοῖς ἐμοῖς·
ἂ χρῆν σε μετρίως κεῖ κρατεῖς, σπουδὴν ἔχειν.
ἐπεὶ δ' ἀνάγκην προστιθεῖς ἡμῖν θανεῖν,
στέργειν ἀνάγκη· δραστήον δ' ἂ σοὶ δοκεῖ.

710

ΛΥΚΟΣ.

ποῦ δῆτα Μεγάραι; ποῦ τέκν' Ἀλκμήνης γόνου;

HARMADIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

(Lykos király semmit se tudva a történetekről, kíséretével a szinpadra jő, hogy Herakles családján végrehajtsa az ítéletet. Ugyanekkor a palota kapuján kilép Amphitryon.)

Lykos, Amphitryon, a Kar.

LYKOS.

Ép jókor jössz elő, Amphitryon,
Nagyon sokáig tart, míg gyászruhátok
S halotti diszetek felöltitek.
Előre, hívd Herakles gyermekit,
És feleségét; jöjjenek a házból,
A mint ígérték, önként a halálra.

705

AMPHITRYON.

Mért üldözöd, király, szegény fejem,
S miért gunyolsz, mert védőm elveszett? ⁵⁶
Mutatnál inkább önmérsékletet,
Habár a hatalom kezedbe' van.
De mert halálunk ekkép sürgeted,
Meg kell nyugodnunk s megtennünk parancsod.

710

LYKOS.

Megara hol van? Hol a gyermekek?

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

δοκῶ μὲν αὐτὴν, ὥς θύραθεν εἰκάσαι,

ΛΥΚΟΣ.

τί χρήμα; δόξης τίνος ἔχεις τεκμήριον;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἰκέτιν πρὸς ἀγνοῖς ἐστίας θάσσειν βάρους 715

ΛΥΚΟΣ.

ἀνόνητά γ' ἰκετεύουσιν ἐκσῶσαι βίον.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

καὶ τὸν θανόντα γ' ἀνακαλεῖν μάτην πόσιν.

ΛΥΚΟΣ.

ὅ δ' οὐ πάρεστιν οὐδὲ μὴ μόλη ποτέ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

οὐκ, εἴ γε μή τις θεῶν ἀναστήσειέ νιν.

ΛΥΚΟΣ.

χώρει πρὸς αὐτὴν κάκχόμιζε δωμάτων. 720

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

μέτοχος ἂν εἶην τοῦ φόνου δράσας τόδε.

ΛΥΚΟΣ.

ἡμεῖς, ἐπειδὴ σοὶ τόδ' ἔστ' ἐνθύμιον,
οἱ δειμάτων ἔξωθεν ἐκπορεύσομεν
σὺν μητρὶ παῖδας. δεῦρ' ἔπεσθε, πρόσπολοι,
ὥς ἂν σχολὴν λύσωμεν ἄσμενοι πόνων. 725

AMPHITRYON.

A mint innen, kívülről sejthetem...

LYKOS.

Mit sejtessz? Mit művelhet odabenn?

AMPHITRYON.

Mint esdeklő ül a szent tűz előtt.

715

LYKOS.

Ó, élteért hiában esdekel.

AMPHITRYON.

S hiába hívja elveszett urát.

LYKOS.

Mert messze van és nem jön meg soha.

AMPHITRYON.

Nem az, ha isten nem támasztja fel.

LYKOS.

Menj érte s a házból vezesd ide.

720

AMPHITRYON.

Ha ezt teszem, czinkostársad vagyok!...

LYKOS.

Ha úgy szivedre vészed ezt, magunk
Megyünk, kik félelmet nem ismerünk
S kihozzuk gyermekestül. (A szolgákhoz.)

Jöjjetek

Szolgák, jó véget ér ma sok bajunk.

725

(A szolgákkal behatol a házba.)

ΑΜΦΙΤΡΩΝ.

σὺ δ' οὖν ἴθ', ἔρχη δ' οἱ χρεών· τὰ δ' ἄλλ' ἴσως
 ἄλλω μελήσει. προσδόκα δὲ δρῶν κακῶς
 κακόν τι πράξειν. ὦ γέροντες, ἐς καλὸν
 στείχει, βρόχοισι δ' ἀρκύων δεδήσεται
 ξιφηφόροισι, τοὺς πέλας δοκῶν κτενεῖν 730
 ὁ παγκάκιστος. εἴμι δ', ὡς ἴδω νεκρὸν
 πίπτοντ'· ἔχει γὰρ ἡδονὰς θνήσκων ἀνὴρ
 ἐχθρὸς τίνων τε τῶν δεδραμένων δίκην.

ΧΟΡΟΣ.

Stropha.

μεταβολὰ κακῶν· 735
 μέγας ὁ πρόσθ' ἀναξ
 πάλιν ὑποστρέφει
 βίοντον ἐξ Αἰδα.
 ἰὼ
 δίκαι καὶ θεῶν
 παλίρρους πότμος.

ἦλθες χρόνῳ μὲν οὗ δίκην δώσεις θανόν, 740
 ὕβρεις ὕβριζων εἰς ἀμείνονας σέθεν.

χαρμοναὶ δακρύων ἔδοσαν ἐκβολάς·
 πάλιν ἔμολ' ἃ πάρος οὔποτε διὰ φρενὸς 745
 ἤλπισε παθεῖν γὰρ ἀναξ.

V. 735—746, 750—2, 755—9, quos Wecklein Anonymum quendam secutus hemichoribus tribuit, choro reliqui. — 736. ἐξ Αἰδα Wilamowitz : εἰς "Αἶδαν Wecklein.

AMPHITRYON.

Csak menj, hová sorsod vezet; a többit
Elvégzi más! Rossz tetteredért bizony
Csak rosszat várhatsz. (A karhoz.)

Ime, öregek,
Jókor megy épen, várja már a hálót,
Melyet kardokból font a sors neki,
Ki másnak mindig csak bajt tervezett! 730
A gaz lélek! Én is megyek, hogy őt
Elesni lássam. Ó, milyen gyönyör,
Ha látjuk, ellenségünk mint lakol,
S gonoszságáért mint szenved halált.
(Lykos után bemegy a palotába, a kar egymagában marad.)

Karének.

Első strophæ.

Megfordul a sors kereke: 735
A hatalmas, nagy király
A Hadesnek mély öléből
Új életre visszaszáll.
Jól folyik újra az élet árja,
Igazságos istenünknek hála!

KARVEZETŐ.

Bár későn, célhoz értél és megbünhődöl, 740
Hogy meggyötörted a náladnál jobbakat.

KAR.

Az örömnek édes könnyét
Vissza már nem fojthatom,
Hisz a mit már nem reméltem,
Jó királyom itt vagyok. 745

ἀλλ', ὦ γεραιοί, καὶ τὰ δωμάτων ἔσω
σκοπῶμεν, εἰ πράσσει τις ὥς ἐγὼ θέλω.

ΛΥΚΟΣ.

ἰὼ μοί μοι.

ΧΟΡΟΣ.

Antistrophe.

τόδε κατάρχεται
μέλος ἔμοι κλύειν
φίλιον ἐν δόμοις·
θάνατος οὐ πόρσω.
βοᾷ
φόνου φροίμιον
στενάζων ἄναξ.

750

ΛΥΚΟΣ.

ὦ πᾶσα Κάδμου γαί', ἀπόλλυμαι δόλφ.

ΧΟΡΟΣ.

καὶ γὰρ διώλλυς· ἀντίποινα δ' ἐκτίνων
τόλμα, διδούς γε τῶν δεδραμένων δίκην.
τίς ὁ θεοὺς ἀνομίᾳ χραίνων, θνητὸς ὢν,

755

KARVEZETŐ.

De agg társim, lássuk mi történt odabenn,
Elérte-é már a bűnöst a büntetés?

(Közelebb vonulnak a palotához.)

LYKOS (belülről kiáltja).

Ó jaj, ó jaj nekem!

KAR.

Első antistropa.

Hallga, hallga, mily örömdal

750

Zeng a fényes palotán;

Halálos hang, de vidítva

Nyugtatólag hat reám.

Jó percze a bűnhődésnek,

Hallátok, mint jajgatott.

Ez a jajdal a halálnak

Előljáró szava volt.

LYKOS (belülről).

Ó Kadmos földje, im megejt az ármány!

KARVEZETŐ.

Ármánykodó te, törd a büntetést,

755

A mely nyomán jár átkos tetteidnek!

KAR.

Hol van a gonosz halandó,

A ki elég vakmerő,

Hogy szavával isteneknek

Nevén szennyet ejtsen ő?

ἄφρονα λόγον οὐρανίων μακάρων κατέβαλ',
ὥς ἄρ' οὐ σθένουσιν θεοί;

γέροντες, οὐκέτ' ἔστι δυσσεβῆς ἀνήρ. 760
σιγᾷ μέλαθρα· πρὸς χοροὺς τραπώμεθα.
[φίλοι γὰρ εὐτυχοῦσιν οὓς ἐγὼ θέλω.]

Stropha I.

χοροὶ χοροὶ καὶ θαλῖαι
μέλουσι Θήβας ἱερὸν κατ' ἄστυ.
μεταλλαγαὶ γὰρ δακρύων, 765
μεταλλαγαὶ συντυχίας
ἔτεκον <ἔτεκον> αἰοιδάς.
βέβακ' ἄναξ ὁ καινός,
ὁ δὲ παλαιότερος
κρατεῖ, λιμένα λιπὼν γε τὸν Ἀχερόντιον. 770
δοκημάτων ἐκτὸς ἦλθεν ἐλπίς.

Antistropha I.

θεοὶ θεοὶ τῶν ἀδίκων
μέλουσι καὶ τῶν ὁσίων ἐπάειν.
ὁ χρυσὸς ἅ τ' εὐτυχία
φρενῶν βροτοὺς ἐξάγεται, 775
δύνασιν ἄδικον ἐφέλκων.
Χρόνου γὰρ οὕτις ἔτλα
ρόπαλον εἰσορᾶν·
νόμον παρέμενος, ἀνομίᾳ χάριν διδοὺς
ἔθραυσεν ὄλβου κελαινὸν ἄρμα. 780

777—8. Χρόνου — ρόπαλον scripsi ex coniectura Wilamowitzii
cuius lectionem interpres Hungarus secutus est: χρόνου — τὸ πάλιν
Wecklein.

Hol van az a botor ember,
 A ki mondani meri,
 Hogy az égi istenekben
 Nincs erő fenýíteni?

KARVEZETŐ.

Barátim, a gonosz már elveszett!... 760
 Nyugodt a ház; hát tánczra, dalra most!
 [Szeretteinknek boldog már a sorsuk.]

KAR.

Első strophá.

Illik dalt dalolni, illik tánczra kelni,
 Városszerte immár szent Théba népének;
 Elvonult a balsors, el a könnyek árja, 765
 Nyomukon születik diadalmas ének.
 Elesett a gögös fejedelem, trónján
 Ott látjuk a régi igazi királyt;
 Megjött Acheronnak kikötő-partjáról,⁵⁷ 770
 A mit nem reméltünk, valóságra vált.

Első antistrophá.

Illik számbavenni, illik megítélni
 Igaz és rossz embert az égi istennek;
 Boldogság és jóllét halandók lelkében 775
 Erőszakot, gögös vágyakat teremnek.
 Törvényt általlépnek, törvényszegést védnek;
 Egyszerre lendül az Idő buzogánya,⁵⁸
 És rombolva sujt le a gögös jóllétnek
 Kényesen robogó úri kocsijára!... 780

Stropha II.

Ἴσμήν' ὧ στεφαναφόρει,
 ξεσταί θ' ἑπταπίλου πόλεως
 ἀναχορεύσας ἀγυιαί,
 Δίρκα θ' ἅ καλλιρρέεθρος,
 σύν τ' Ἀσωπιάδες κόραι, 785
 πατρός ὕδωρ βᾶτε λιποῦ-
 σαι συνασιδοί,
 Νύμφαι, τὸν Ἡρακλέους
 καλλίνικον ἀγών'. ὧ
 Πυθίου δενδρῶτι πέτρα 790
 Μουσῶν θ' Ἑλικωνιάδων δώματα,
 ἤξετ' εὐγαθεῖ κελεύθῳ
 ἐμὴν πόλιν ἐμά τε τεῖχῃ,
 Σπαρτῶν ἵνα γένος ἐφάνῃ,
 χαλκασπίδων λόχος, ὃς γὰν 795
 τέκνων τέκνοις μεταμείβει,
 Θήβαις ἱερὸν φῶς.

Antistropha II.

ὧ λέκτρων δύο συγγενεῖς
 εὐναί, θνατογενοὺς τε καὶ
 Διός, ὃς ἦλθεν ἐς εὐνὰν 800
 Νύμφας τὰς Περσηίδος· ὥς
 πιστόν μοι τὸ παλαιὸν ἦ-
 δη λέχος, ὧ Ζεῦ, τὸ σὸν οὐκ
 ἐλπίδι φάνθη,
 λαμπρὰν δ' ἔδειξ' ὁ χρόνος 805
 τὰν Ἡρακλέος ἀλκάν·
 ὃς γὰς ἐξέβα θαλάμῳ
 Πλούτωνος δῶμα λιπὼν νέρτερον.
 κρείσσων μοι τύραννος ἔφυς
 ἢ δυσγένει' ἀνάκτων, 810
 ἃ νῦν ἐσορᾶν φαίνει
 ξιφηφόρων ἐς ἀγώνων
 ἄμιλλαν, εἰ τὸ δίκαιον
 θεοῖς ἔτ' ἀρέσκει.

Második stropha.

Ölts füzért Isménos,⁵⁹ keljetek mind tánczra,
 Hétkapus Thébának sima szép utczái.
 Te is szép folyású Dirke és Asopos 785
 Szülőjük ágyából kikelő leányi,
 Segítsetek zengni hősi dicsőséget,
 Segítsetek, nymphák, a nagy Heraklesnek!
 Ti is jertek: Python lombkoszorús bérce 790
 S Helikon, a melyen Múzsák zengedeznek.
 Foglaljátok dalba én erős hazámat,
 Foglaljátok dalba ősi köfalát,
 Hol a spárták érczes fegyverektől fénylő
 Vetését kikelni látta a világ...⁶⁰ 795
 A fiak fiait ez adá Thebának,
 A kiből e földnek fejedelmi váltak.

Második antistropha.

Légý üdvöz szerelem kettős köteléke,
 A melyet kötöttek lakodalmas éjjel,
 Megkötött a nagy Zeus s porszülött halandó 800
 Perseus házának fényes szülöttével;⁶¹
 Zeus isten, most már elhiszem valóban
 Frigýedet, a melyről mult idők regélnek,
 Világossá tette az idők folyása 805
 Tanúja Herakles hősi erejének.
 Ő az, ki a földnek mély ágyából megtért:
 Plutónak házából magát kiragadta,
 Ő az igaz király, különb mint a másik, 810
 A ki most elveszett vészes viadalba';
 Viadalba', melyben kardok ítélkeznek,
 Ha még az igazság kell az isteneknek!

(Szünet. Egyszerre a palota fölött két nőalak jelenik meg: az egyik Iris,
 az istenek hirmondója, a másik Lyssa, az őrjöngés.)

ἔα ἔα·

815

ἄρ' ἐς τὸν αὐτὸν πίτυλον ἤκομεν φόβου,
γέροντες, οἷον φάσμ' ὑπὲρ δόμων ὀρώ;

φυγῇ φυγῇ

νωθὲς πέδαιρε κῶλον, ἐκποδῶν ἔλα.

ῶναξ Παιάν,

820

ἀπότροπος γένοιό μοι πημάτων.

ΙΡΙΣ.

θαρσεῖτε Νυκτὸς τήνδ' ὀρώντες ἔκγονον

Λύσσαν, γέροντες, κάμῃ τήν θεῶν λάτριν,

Ἴριν· πόλει γὰρ οὐδὲν ἤκομεν βλάβος,

ένος δ' ἐπ' ἀνδρὸς δώματα στρατεύομεν,

825

ὃν φασιν εἶναι Ζηνὸς Ἀλκμήνης τ' ἄπο.

πρὶν μὲν γὰρ ἄθλους ἐκτελευτῆσαι πικρούς,

τὸ χρή νιν ἐξέσφζεν, οὐδ' εἶα πατήρ

Ζεὺς νιν κακῶς δρᾶν οὔτ' ἔμ' οὔθ' Ἥραν ποτέ·

ἐπεὶ δὲ μόχθους διεπέρασ' Εὐρυσθέως,

830

Ἥρα προσάφαι κοινὸν αἶμ' αὐτῷ θέλει

παῖδας κατακτείναντι, συνθέλω δ' ἐγώ.

KARVEZETŐ.

Ó jaj! megint rémkép szakad reánk! 815
 Aggok! Mi szörnyü látomány lebeg
 E ház felett?

EGY A KARBÓL.

Fussunk, fussunk; szaladjunk!
 Emeljük gyorsan rokkant tagjainkat!

EGY MÁSIK.

Jövel ó Phoibos, ments meg a veszélytől! 820

MÁSODIK JELENET.

Iris, Lyssa, a Kar.

IRIS.

Csak bátorság! Ó vének, a mikor
 Itt látjátok Lyssát, az Éj szülöttét
 S Olympos hírmondóját, engem, Irist.
 Városotokra bajt mi nem hozunk;
 Egyetlen férfi az, kit üldözünk: 825
 Azt mondják, Zeus s Alkmene gyermeke.
 A míg próbáit nem fejezte be,
 Megvédte sorsa s Zeus nem engedé,
 Hogy én vagy Hera ártsunk ő neki.
 De most, hogy mindazt elvégezte már, 830
 A mit reá rótt Eurystheus,
 Az Hera terve, hogy vérbűnbe ejtse,
 És megölesse véle gyermekit.
 Ezt így akarja Hera s magam is.
 Most rajta! (Lyssához.)

ἄλλ' εἴ', ἄτεγκτον συλλαβοῦσα καρδίαν,
 Νυκτὸς κελαινῆς ἀνυμέναιε παρθένε,
 μανίας ἐπ' ἀνδρὶ τῷδε καὶ παιδοκτόνους 835
 φρενῶν ταραγμοὺς καὶ ποδῶν σκιρτήματα
 ἔλαυνε κίνει, φόνιον ἐξίει κάλων,
 ὥς ἂν πορεύσας δι' Ἀχερούσιον πόρον
 τὸν καλλίπαιδα στέφανον αὐθέντη φόνῃ
 γνῶ μὲν τὸν Ἦρας οἶός ἐστ' αὐτῷ χόλος, 840
 μάθῃ δὲ τὸν ἐμόν· ἢ θεοὶ μὲν οὐδαμοῦ,
 τὰ θνητὰ δ' ἔσται μέγала, μὴ δόντος δίκην.

ΛΥΣΣΑ.

ἐξ εὐγενοῦς μὲν πατρός ἔκ τε μητέρος
 πέφυκα, Νυκτὸς Οὐρανοῦ τ' ἀφ' αἵματος·
 τιμὰς δ' ἔχω τάσδ' οὐκ ἀγαστέας θεοῖς 845
 οὐδ' ἡδομαι φοιτῶσ' ἐπ' ἀνθρώπων φίλους,
 παραινέσαι δέ, πρὶν σφαλεῖσαν εἰσιδεῖν,
 Ἦρα θέλω σοὶ τ', ἣν πίθησθ' ἐμοῖς λόγοις.
 ἀνὴρ ὅδ' οὐκ ἄσημος οὔτ' ἐπὶ χθονὶ
 οὔτ' ἐν θεοῖσιν, οὗ σύ μ' ἐσπέμπεις δόμους· 850
 ἄβατον δὲ χώραν καὶ θάλασσαν ἀγρίαν
 ἐξημερώσας, θεῶν ἀνέστησεν μόνος
 τιμὰς πιτνούσας ἀνοσίων ἀνδρῶν ὕπο·
 ὥστ' οὐ παραινῶ μέγала βούλεσθαι κακά.

845. θεοῖς Burges (ἐν θεοῖς Hartung): φίλοις. — 846. φίλους uncis liberavi.

Végy szívet, kérlelhetetlent,
 Sötét Éjjelnek hajadon leánya,
 És vess lelkébe őrvöngést, vadat, 835
 Elméjét töltsd meg gyermekgyilkoló
 Tervvel, vad tánczra keltsd a lábait,
 A vérontás vitorláját dagaszd,
 S ha a viruló gyermeksereget
 Az Acheron partjára kergeté
 Gyermekgyilkos kezével, értse meg,
 Hogy mily harag az, melyet Hera érez, 840
 S érezze meg az én haragom' is; ⁶²
 Hisz istenink semmit sem érnek úgy,
 S az *ember* úr a földön, hogyha ez
 Meg nem lakolhat érdeme szerint.

LYSSA (szárnyasan, hajában kigyók, kezében korbács).

Nemes szüléktől származom, atyám
 Nagy Uranos, anyám Éj istenasszony.
 Van tiszttem, nem irigylik istenek, 845
 S kedvetlenül török az emberekre,
 A kik barátim. Óva intlek téged
 S Herát; talán hallgattok jó tanácsra
 Előbb, semmint hibába estetek.
 Hisz' az az ember, kinek otthonába 850
 Parancs-szavadra most be kell hatolnom,
 Elérte égen-földön egyaránt
 A legnagyobb, méltó dicséretet,
 Hiszen megtisztította dúvadaktól
 Körös-körül a földet és a tengert.
 S az istenek tiszteletét, melyet
 Gonosz kezek már-már homályba vontak,
 Új fényre hozta ismét egymaga.
 Azért fontold meg s rossz tervedtül állj el.

ΙΡΙΣ.

μὴ σὺ νουθέτει τά θ' Ἥρας κάμὰ μηχανήματα.

855

ΛΥΣΣΑ.

ἐς τὸ λῶφον ἐμβιβάζω σ' ἔχνος ἀντὶ τοῦ κακοῦ.

ΙΡΙΣ.

οὐχὶ σωφρονεῖν γ' ἔπεμψε δευρό σ' ἡ Διὸς δάμαρ.

ΛΥΣΣΑ.

Ἥλιον μαρτυρόμεσθα δρῶσ' ἃ δρᾶν οὐ βούλομαι.
 εἰ δὲ δὴ μ' Ἥρα θ' ὑπουργεῖν σοὶ τ' ἀναγκαίως ἔχει,
 τάχος ἐπιρροΐβδην θ' ὁμαρτεῖν ὡς κυνηγέτη κύνας, 860
 εἰμί γ'· οὔτε πόντος οὔτως κύμασιν στένων λάβρος
 οὔτε γῆς σεισμὸς κεραυνοῦ τ' οἴστρος ὠδῖνας πνέων,
 οἷ' ἐγὼ στάδια δραμοῦμαι στέρνον εἰς Ἡρακλέους
 καὶ καταρρήξω μέλαθρα καὶ δόμους ἐπεμβαλῶ,
 τέκν' ἀποκτείνασα πρῶτον· ὃ δὲ κανὼν οὐκ εἴσεται 865
 παῖδας οὐδ' ἔτι κ' ἐναίρων, πρὶν ἂν ἐμὰς λύσσας ἀφῇ.
 ἦν ἰδοῦ καὶ δὴ τινάσσει κρᾶτα βαλβίδων ἅπο
 καὶ διαστρόφους ἐλίσσει σῖγα γοργωποὺς κόρας.
 ἀμπνοὰς δ' οὐ σωφρονίζει, ταῦρος ὧς ἐς ἐμβολήν,
 δεινὰ μυκᾶται δὲ Κῆρας ἀνακαλῶν τὰς Ταρτάρου. 870
 τάχα σ' ἐγὼ μᾶλλον χορεύσω καὶ καταυλήσω φόβῳ
 στεῖχ' ἐς Οὐλύμπον πεδαίρους', Ἴρι, γενναῖον πόδα·
 ἐς δόμους δ' ἡμεῖς ἄφαντοι δυσόμεσθ' Ἡρακλέους.

IRIS.

Ne birálgasd, a mit Hera és én együtt tervezünk! 855

LYSSA.

Törekvésem helyes útra irányítani léptedet!

IRIS.

Nem tanácsot adni küldött ide Zeus hitvese

LYSSA.

Helios! Te légy tanum hát, hogy nem szívesen teszem⁶³
 Ám ha néked és Hérának szót fogadnom kelletik,
 Léptetek nyomon követve, mint vadászét a kopó, 860
 Hát előre! Nem üvölt úgy habjával a tengerár,
 Nem vonaglik úgy a kintől megránduló anyaföld,
 Sem az ég, mikor vajudik villámoktól terhesen,
 Mint a hogy most én megrázom Heraklesnek kebelét;
 Leszakítom a tetőit, hajlokát felforgatom,
 De elébb a gyermekeit megöletem általa, 865
 S ő, a gyilkos, nem is sejtí, hogy magzatit ölte meg,
 Csak mikor már bűbájomtól feloldoztam az eszét!

(Rövid szünet. A következő szavak közben a palotának teteje megnylik, úgy
 hogy Lyssa belát a palota belsejébe.)

Ott van! készül már ez útra, rázza dühvel a fejét,
 Szeme némán körbe fordul, zavarosan, rémesen;
 Már zihál és fú a keble, mint a döfni kész bika;
 Üvölt és a Tartarosból hívja a vad Kéreket.⁶⁴ 870
 Megállj csak! még jobban is megtánczoltatlak tégedet,
 Rémületnek szörnyű húrján játszva hozzá a zenét!

(Gúnynyal Irishez.)

Menj, siess az égbe, Iris, emeld fényes labadat:⁶⁵
 Én meg titkon Heraklesnek a házába osonok.

(Iris el. Lyssa beoson a palotába.)

ΧΟΡΟΣ.

ὅτοτοτοῖ, στέναξον· ἀποκείρεται 875

τὸν ἄνθος πολιόν, ὁ Διὸς ἔκγονος,

μέλεος Ἑλλάς, ἃ τὸν εὐεργέταν

ἀποβαλεῖς, ὅλεῖς μανιάσιν λύσσαις

χορευθέντ' ἀναύλοις.

βέβακεν ἐν δίφροισιν ἅ πολύστονος, 880

ἄρμασι δ' ἐνδίδωσι

κέντρον ὥς ἐπὶ λῶβα

Νυκτὸς Γοργῶν ἑκατογκεφάλοις

ᾠφειν Ἀχήμεσι, Λύσσα μαρμαρωπός.

ταχὺ τὸν εὐτυχῇ μετέβαλεν δαίμων, 885

ταχὺ δὲ πρὸς πατρὸς τέκν' ἐκπνεύσεται.

NEGYEDIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

KAR.

Sóhajts város, letarolták 875
Zeus fiát, díszedet;
Szegény Hellas, a te védőd
Nincsen többé te veled;
Elvész rémes, fuvolátlan
Örületnek vad tánczában.

Fennen robog a fogatján 880
A sóhajok asszonya; ⁶⁶
Ingerlőn sujt a lovakra
Lyssa éles ostora:
Kinek szikrát szór a szeme,
S kit mint Gorgót sziszeg körül
Kigyókból fonott haja.

Egy istennek a szép üdvöt 885
Hamar megrontani tetszett;
Az apának keze alatt
Hamar elvérzik a gyermek.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ μοι μέλεος.

ΧΟΡΟΣ.

ὦ Ζεῦ, τὸ σὸν γένος ἄγονον αὐτίκα
 λυσσάδες ὠμοβρῶτες ἀποινόδικοι δίκαι
 κακοῖσιν ἐκπετάσουσιν.

890

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ στέγαι.

ΧΟΡΟΣ.

κατάρχεται χόρευμα τυμπάνων ἄτερ,
 οὐ βρομίῳ κεχαρισμένα θύρσῳ,

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ δόμοι.

ΧΟΡΟΣ.

πρὸς αἵματ', οὐχὶ τὰς Διονυσιάδος
 βοτρυῶν ἐπὶ χεύμασι λοιβᾶς.

895

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

φυγῇ, τέκν', ἐξορμᾶτε.

ΧΟΡΟΣ.

δάιον τόδε δάιον μέλος ἐπαυλεῖται.
 κυναγετεῖ τέκνων διωγμόν·
 οὔ ποτ' ἄκραντα δόμοισιν Λύσσα βακχεύσει.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

αἰαῖ κακῶν.

900

891. ὦ στέγαι, 894. ὦ δόμοι cum L Amphitryoni tribui,
 choro Wecklein.

AMPHITRYON (belülről).

Jaj, jaj nekem!

KAR.

Zeus! fiavesztett fiadra

Rácsap mindjárt vérszomjazó

Őrült bosszu vad viharja.

890

AMPHITRYON (belülről).

Jaj neked, ó te ház!

KAR.

Megindul a vad táncz, de a dob nem zendül,

A gondüző isten thyrsosa nem lendül.⁶⁷

AMPHITRYON (belülről).

Jaj neked, szegény ház!

KAR.

Következik az áldozat, ah de szörnyü, rémes,

Nem bacchosi áldomás ez, de ijesztő, véres.

895

AMPHITRYON (belül).

Siessetek, gyermekek, messze, messze innen!

KAR.

Rettentő dal hangzik ki a palotából;

Gyermekekre fordul a vadászat láza;

Nem hiába sujtott Lyssa vad dühe a házra!

AMPHITRYON (belül).

Szörnyü csapás! Jaj, jaj!

900

ΧΟΡΟΣ.

αἰαῖ διῆτα τὸν γεραιὸν ὥς στένω
πατέρα τὰν τε παιδοτρόφον, ᾧ μάταν
τέκεα γεννᾶται.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἰδοὺ ἰδοὺ,
θύελλα σεῖει δῶμα, συμπίπτει στέγη.

905

ΧΟΡΟΣ.

ἦ ἦ τί δρᾶς, ὦ Διὸς
παῖ; μελάθρων ἄραγμα ταρτάριον, ὥς
ἐπ' Ἐγκελάδῳ ποτὲ Παλλάς, ἐς δόμους πέμπεις.

ΑΓΓΕΛΟΣ.

ὦ λευκὰ γήρα σώματ',

ΧΟΡΟΣ.

ἀνακαλεῖς τίνα με τίνα βοάν;

910

ΑΓΓΕΛΟΣ.

ἄλαστα τὰν δόμοισι.

ΧΟΡΟΣ.

μάντιν οὐχ ἕτερον ἄξομαι.

ΑΓΓΕΛΟΣ.

τεθνᾶσι παῖδες.

KAR.

Ó mily nehéz az elaggott nagyapának gyásza,
S az anyáé, ki e gyermeket hiába táplálta!...

(A palota romba dől.)

AMPHITRYON (belül).

Nézz oda, nézz!

Vihar csap a házra, tetejét lerázza!

905

KAR.

Ah, mit művelsz odabent te, Zeus isten sarja,⁶⁸
Alvilági zenebonát zúditasz rá e házra,
Mint Pallas Enkeladosra, hogy porba alázza.

(Hírmondó lép ki a palotából.)

MÁSODIK JELENET.

Hírmondó, a Kar.

HIRMONDÓ.

Ó, tisztos aggok!

KAR.

Mit jelent e szó?

910

HIRMONDÓ.

Bent borzalom.

KAR.

Jós nélkül is megérttem.

HIRMONDÓ.

A gyermekek meghaltak!...

ΧΟΡΟΣ.

αἰαῖ.

ΑΓΓΕΛΟΣ.

στενάζεθ', ὥς στενακτά.

ΧΟΡΟΣ.

δαίοι φόνοι,
δαίοι δὲ τοκέων χέρρες· ὦ.

915

ΑΓΓΕΛΟΣ.

οὐκ ἄν τις εἴποι μᾶλλον ἢ πεπόνθαμεν.

ΧΟΡΟΣ.

πῶς παισὶ στενακτὰν ἄταν ἄταν
πατέρος ἀμφαίνεις;
λέγε, τίνα τρόπον ἔστυο θεόθεν ἐπὶ
μέλαθρα κακὰ τάδε
τλήμονάς τε παίδων ψυχάς;

920

ΑΓΓΕΛΟΣ.

ἱερὰ μὲν ἦν πάροιθεν ἐσχάρας Διὸς
καθάρσι' οἴκων, γῆς ἄνακτ' ἐπεὶ κτανὼν
ἐξέβαλε τῶνδε δωμάτων Ἡρακλῆς·
γορός δὲ καλλίμορφος εἰστήκει τέκνων
πατὴρ τε Μεγάρα τ'· ἐν κύκλῳ δ' ἤδη κανοῦν
εἴλικτο βωμοῦ, φθέγμα δ' ὅσιον εἴχομεν.
μέλλων δὲ δαλὼν χειρὶ δεξιᾷ φέρειν,
ἐς χέρνιβ' ὥς βάψειεν, Ἀλκμήνης τόκος
ἔστυ σωπῇ. καὶ χρονίζοντος πατρὸς
παῖδες προσέσχον ὄμμ'· ὁ δ' οὐκέθ' αὐτὸς ἦν,

925

930

KAR.

Jaj nekem !

HIRMONDÓ.

Ó siralomra méltó ! Sirjatok !

KAR.

Ó véres tett, véres szülői kéz!...

915

HIRMONDÓ.

Mily borzasztó volt, nincsen arra szó.

KAR.

Mint mondod el, hogy apjuknak keze
 A gyermekekre mint hozott halált?
 Mondd el, hogyan tört égi sors szerint
 A szenvedés e házra és hogyan
 Hozott halált a gyermekek fejére!

920

HIRMONDÓ.

Ott áll a már a Zeus-oltár előtt
 Herakles, bemutatni tisztító
 Áldozatát,⁶⁹ a mért e föld urát
 Levágta és kidobta tetemét.
 Ott állt a kedves gyermekkoszorú
 S Megara is az aggastyán apával;
 Oltár körül járt már a szent kosár⁶⁹
 S ajkunkra ült a jámbor hallgatás.
 Kezébe fogta Alkmene fia,
 Hogy vízbe mártsa, a zsarátnokot,
 Egyszerre csak megáll; a gyermekek
 Bámulva néztek rá, hogy tétováz;
 S alig lehetett ráismerni már.

925

930

ἄλλ' ἐν στροφαῖσιν ὁμμάτων ἐφθαρμένος
 ῥίζας τ' ἐν ὄσσοις αἵματῶπας ἐκβαλὼν
 ἄφρον κατέσταζ' εὐτρίχος γενειάδος.
 ἔλεξε δ' ἅμα γέλωτι περαπεπληγμένῳ· 935
 πάτερ, τί θύω πρὶν κτανεῖν Εὐρυσθέα
 καθάρσιον πῦρ, καὶ πόνους διπλοῦς ἔχω,
 ἐξὸν μιᾶς ἐκ χειρὸς εὖ θέσθαι τάδε;
 ὅταν δ' ἐνέγκω δεῦρο κρατ' Εὐρυσθέως,
 ἐπὶ τοῖσι νῦν θανοῦσιν ἀγνῶ χέρας. 940
 ἐκχεῖτε πηγάς, ῥίπτειτ' ἐκ χειρῶν κανᾶ.
 τίς μοι δίδωσι τόξα; τίς δ' ὄπλον χερός;
 πρὸς τὰς Μυκήνας εἶμι· λάζυσθαι χρεὼν
 μοχλοῦς δικέλλας θ', ὡς τὰ Κυκλώπων βάθρα
 φοῖνικι κανόνι καὶ τύκοις ἡρμωσμένα 945
 στρεπτῇ σιδήρῳ συντριαινώσω πάλιν.
 ἐκ τοῦ δὲ βαίνων ἄρματ' οὐκ ἔχων ἔχειν
 ἔφασκε δίφρου τ' εἰσέβαινεν ἄντυγα
 κᾶθ' εἰνε, κέντρῳ δῆθεν ὡς θείνων, χερί.
 διπλοῦν δ' ὁπαδοῖς ἦν, γέλως φόβος θ' ὁμοῦ. 950
 καὶ τίς τόδ' εἶπεν, ἄλλος εἰς ἄλλον δρακῶν·
 παίζει πρὸς ἡμᾶς δεσπότης ἢ μαίνεται;
 ὃ δ' εἶρπ' ἄνω τε καὶ κάτω κατὰ στέγας,
 μέσον δ' ἐς ἀνδρῶν' ἐσπεσὼν Νίσου πόλιν
 ἦκειν ἔφασκε, ὀμμάτων ἔσω βεβώς. 955
 κλιθεῖς δ' ἐς οὐδας ὡς ἐκεῖ σκευάζεται
 θοοίην. διελθὼν δ' ἐν βραχεῖ χρόνον μονῆς
 Ἴσθμοῦ ναπαίας ἔλεγε προσβαίνειν πλάκας.
 κάνταῦθα γυμνὸν σῶμα θεῖς πορπαμάτων,

Örült-vadúl forgott a két szeme
 És véresen dagadt ki szemgolyója,
 Szép telt szakállán tajték folyt alá,
 S örült kacajjal ekkép kezdte rá: 935
 „Mit áldozok én itt engesztelőt,
 Atyám, s kétszeresen mért fáradok
 Előbb, semmint Eurystheus halott,
 Holott egyszerre elvégezhetem?
 Előbb Eurystheus fejét hozom,
 Aztán mosom le ezt a vért kezemről. 940
 El a vizet! Hajítsd el a kosárt!
 Ki hozza íjam'? ki a buzogányt?
 Mykene vára ellen indulok.
 Emelő rudat, csákányt ide hamar,
 Hogy a kyklopsi falakat, miket
 Véső illesztett össze s rőt zsinór, 945
 A görbe vaskampóval szétfeszítsem!»
 Aztán azt mondta, kocsijára száll,
 Holott kocsinak híre-hamva sem volt,
 Föllépett az ülésre rangosan,
 S pattintott, mintha ostort tartana
 A szolgákat felváltva fogta el 950
 A nevetés s a borzadály, s az egyik
 Ránézve a másikra így beszélt:
 «Örjög urunk, vagy tréfál tán velünk?»
 De ő a palotában fel s alá
 Támolygott és a férőházba rontva
 Kiáltá, megjött Nisos városába; ⁷⁰ 955
 És mintha már ott volna, a szobába
 Belép, a földre dül s asztalt terített.
 De nem soká pihent, azt mondta, meg
 Isthmosnak erdős szakadékiba, ⁷¹
 S legott fe'oldván kapcsos köntösét,

πρὸς οὐδέν' ἡμιλλᾶτο κάκηρύσσετο 960
 αὐτὸς πρὸς αὐτοῦ καλλίνικος οὐδενός,
 ἀκοὴν ὑπειπών. δεινὰ δ' Εὐρυσθεῖ βρέμων
 ἦν ἐν Μυκῆναις τῷ λόγῳ. πατὴρ δέ νιν
 θυγῶν κραταιᾶς χειρὸς ἐννέπει τάδε·
 ὦ παῖ, τί πάσχεις; τίς ὁ τρόπος ξενώσεως 965
 τῇσδ'; οὐ τί που φόνος σ' ἐβάλχευσεν νεκρῶν,
 οὐδ' ἄρτι καίνεις; ὁ δέ νιν Εὐρυσθέως δοκῶν
 πατέρα προταρβοῦνθ' ἰκέσιον ψάψειν χερὸς,
 ὦθεϊ, φαρέτρην δ' εὐτρεπῇ σκευάζεται
 καὶ τόξ' ἑαυτοῦ παισί, τοὺς Εὐρυσθέως 970
 δοκῶν φονεύειν. οἳ δὲ тарβοῦντες φόβῳ
 ὥρουον ἄλλος ἄλλος', ἐς πέπλους ὁ μὲν
 μητρὸς ταλαίνης, ὁ δ' ὑπὸ κίονος σκιάν,
 ἄλλος δὲ βωμὸν ὄρνις ὡς ἔπτῃς' ὕπο.
 βοᾷ δὲ μήτηρ· ὦ τεκῶν, τί δρᾷς; τέκνα 975
 κτείνεις; βοᾷ δὲ πρέσβυς οἰκετῶν τ' ὄχλος.
 ὁ δ' ἐξελίσσων παῖδα κίονος κυκλῶν
 τόρνευμα δεινὸν ποδός, ἐναντίον σταθεῖς
 βάλλει πρὸς ἥπαρ· ὕπτιος δὲ λαῖνους
 ὀρθοστάτας ἔδευσεν ἐκπνέων βίον. 980
 ὁ δ' ἡγάλαξε κάπεκόμπασεν τάδε·
 εἷς μὲν νεοσσὸς ὅδε θανῶν Εὐρυσθέως
 ἔχθραν πατρώαν ἐκτίνων πέπτωκέ μοι.

Küzdött a senkivel s önmagát
 Győztesnek hirdeté és hallgatásra 960
 Inté a népet, mely sehol se volt.
 Majd Mykénében képzelé magát
 S szörnyen rátámadt Eurystheusra.
 Most apja fogta meg a hős kezét
 És így szólt hozzá: «Mondd, mi lelt, fiam? 965
 Mily vándorlásra adtad a fejed?
 Avagy talán a holtaknak kiontott
 Párolgó vére elvevé eszed?»
 Ő abban a hiszemben, hogy kezét
 Eurystheus apja fogja esdekelve,
 Ellökte őt és fölkapván iját
 Ráczélezott a fiúkra, vak hitében
 Azt vélve, hogy nyila Eurystheus 970
 Magzatjait találja. Most azok
 Rémülten rebbenének szerteszét;
 Az anyaölbe menekült az egyik,
 A másik egy oszlop mögé futott,
 A harmadik, mint üldözött madár,
 Oltár alá bujt! . . . S anyjok így kiáltott: 975
 «Ó apa, mit cselekszel? Gyermekid
 Öldöklöd-é?» S kiált a szolganép
 S az aggastyán is. Ám ő fürge lábbal
 Kerülgeté az oszlopot, s fiának
 Szemközt kerülve, rettentő nyilát
 Szívébe lőtte. Arra az hanyatt
 Vágódva, bíbor vérrel festi meg
 A márványoszlopot s lelkét kiadja . . . 980
 És ő ujjongott s fennen kérkedett:
 «Eurystheus csibéi közzül egy
 Im porba sujtva immár itt hever,
 Vérrel fizetve apja bűneért».

ἄλλω δ' ἐπεῖχε τόξ', ὃς ἀμφὶ βωμίαν
 ἔπτηξε κρηπιδ' ὥς λεληθῆναι δοκῶν. 985
 φθάνει δ' ὁ τλήμων γόνασι προσπεσὼν πατρός,
 καὶ πρὸς γένειον χεῖρα καὶ δέρην βαλὼν,
 ὦ φίλτατ', αὐδᾶ, μὴ μ' ἀποκτείνης, πάτερ·
 σὸς εἰμι, σὸν παιδ', οὐ τὸν Εὐρυσθέως ὀλεῖς.
 ὃ δ' ἀγριωπὸν ὄμμα Γοργόνος στρέφων, 990
 ὥς ἐντὸς ἔστη παῖς λυγροῦ τοξεύματος,
 μυδροκτύπον μίμημ', ὑπὲρ κᾶρα βαλὼν
 ξύλον καθῆκε παιδὸς ἐς ξανθὸν κᾶρα,
 ἔρρηξε δ' ὅστα. δεύτερον δὲ παιδ' ἐλὼν,
 χωρεῖ τρίτον θυμ' ὥς ἐπισφάξων δυοῖν. 995
 ἀλλὰ φθάνει νιν ἢ τάλαιν' ἔσω δόμων
 μήτηρ ὑπεκλαβοῦσα, καὶ κλήρει πύλας.
 ὃ δ' ὥς ἐπ' αὐτοῖς δὴ Κυκλωπίοισιν ὦν
 σκάπτει μοχλεῦει θύρετρα, κᾶκβαλὼν σταθμὰ
 δάμαρτα καὶ παιδ' ἐνὶ κατέστρωσεν βέλει. 1000
 κἀνθῆνδε πρὸς γέροντος ἱππεύει φόνον·
 ἀλλ' ἦλθεν εἰκὼν ὥς ὄραν ἐφαίνετο
 Παλλὰς κραδαίνουσ' ἔγχος ἐπίλογχον χερσί,
 κᾶρριψε πέτρον στέρνον εἰς Ἡρακλέους,
 ὃς νιν φόνου μαργῶντ' ἐπέσχε κεῖς ὕπνον 1005
 καθῆκε· πίτνει δ' ἐς πέδον, πρὸς κίονα
 νῶτον πατάξας, ὃς πεσῆμασι στέγης
 διχορραγῆς ἔκειτο κρηπιδὼν ἔπι.

1003. ἐπίλογχον χερσί Canter: ἐπὶ λόφῳ κέαρ LG, Wecklein.

Most a másikra fogta rá nyilát,
 Oltár alatt ki ott rejtőzködött. 985
 Előbujt akkor és a bőszipának
 Lábához rogyva, esdve illeté
 Kezével állát és nyakát, s kiáltá:
 «Ó drága jó apám, ne bánts, hisz én
 Vagyok, a te fiad; engem találsz,
 Nem Eurystheus fiát.» De ő, miként 990
 Egy Gorgo, vérben forgó vad szemekkel,
 Mert a lövéshez közel állt fia,
 Miként kovács a pörölyt, úgy fogá
 A buzogányt a kisdud szőke fejre
 És összezúzta a kis koponyát.
 Mikor meghalt a második fiú,
 Sietve indult kettős áldozatját 995
 A harmadik vérével megtetézni.
 Ezt látva a boldogtalan anya,
 A házba bérágadta gyermekét
 S magára zárta gyorsan ajtaját.
 Ám az, miként kyklopsi kőfalat,
 Töri az ajtót, sarkát felfeszíti,
 Aztán egyetlen gyilkoló lövéssel 1000
 Terít a földre hitvest s gyermeket.
 Majd meg rohant, hogy apját is megölje.
 De ím' egyszerre látomány jelent meg:
 Pallas, érczvégtű lándzsát forgató,
 Sziklát vetett Herakles mellire,
 A mely véget vetett a gyilkolásnak 1005
 S az álom országába vitte őt.
 A földre szédült és hátával egy
 Oszlop törzsének vágódott, a mely
 Midőn a háztető leroskadott,
 Derékba törve elterült a földön.

ἡμεῖς δ' ἐλευθεροῦντες ἐκ δρασμῶν πόδα 1010
 σὺν τῷ γέροντι δεσμὰ σειραίων βρόχων 1009
 ἀνήπτομεν πρὸς κίον', ὡς λήξας ὕπνου
 μηδὲν προσεργάσαιτο τοῖς δεδραμένοις.
 εὔδει δ' ὁ τλήμων ὕπνον οὐκ εὐδαίμονα,
 παῖδας φονεύσας καὶ δάμαρτ'. ἐγὼ μὲν οὖν
 οὐκ οἶδα θνητῶν ὅστις ἀθλιώτερος. 1015

ΧΟΡΟΣ.

ὁ φόνος ἦν δν Ἀργολίς ἔχει πέτρα
 τότε μὲν περισαμότατος καὶ ἄπιστος
 Ἑλλάδι τῶν Δαναοῦ παίδων·
 τὰ δ' ὑπερέβαλε, παρέδραμε τὰ τότε κακά. 1020

τάλαν διογενεῖ κόρη μονοτέκνου Πρόκνης
 φόνον ἔχω λέξαι θυόμενον Μούσαις·
 σὺ δὲ τέκνα τρίγονα τεκόμενος, ὦ δάιε,
 λυσσάδι συγκατειργάσω μοίρα.

ἔ ἔ, τίνα στεναγμὸν 1025
 ἢ γόνον ἢ φθιτῶν
 ῥῥῶν ἢ τίν' Αἰδα χορὸν ἀχήσω;

φεῦ φεῦ·
 ἴδεσθε, δι' ἀνδιχα κληῖθρα
 κλίνεται ὑπιπύλων δόμων. 1030

ἰὼ μοι·
 ἴδεσθε τάδε τέκνα πρὸ πατρὸς

Kibontva lábunk félelem nyügeből 1010
 Apjával együtt, egyesült erővel 1009
 Kötéllal az oszlophoz kötözök,
 Hogy álmából ha ébred, új keservvel
 Majd ne tetézze a már meglevőt.
 Ott alszik most szegény nem boldog álmot,
 Hiszen megölt hitvest és gyermeket :
 Nincsen szegényebb nálánál a földön. (El.) 1015

KAR.

Argos szikla vára látta a legnagyobb gyilkosságot,⁷²
 Melynek híre betöltötte az egész hellén világot,
 Danaosnak ötven veje áldozatul esett,
 De az, a mi itt ment végbe, szörnyűbb, keservesebb!... 1020

És a Múzsák haragjától, melyet Prokne fölébreszte,⁷³
 Egyetlenegy magzatának támadt egykor szörnyü veszte ;
 De te rohamában háborgó elmédnek
 Három gyönyörű szép gyermeked' öled meg!...

Hogy gyászoljak, nem is tudom ; vajjon zokogással, 1025
 Jajgatással, síri dallal vagy halotti tánczczal?
 (A palota kitarul, látszik a ház belseje ; Herakles, a mint a letört oszlophoz
 kötve alszik ; körülötte ija, nyilai és buzogánya ; odább Megarának és a gyer-
 mekeknek holtteste.)

Jaj, jaj !
 Megnyilik kapuja
 Tornyos palotának ;
 Kétfele válnak
 Kettős kapuszárnyak!... 1030

Jaj, jaj nekem !
 Látjátok ott pihen
 Három kicsi gyermek

ἄθλια κείμενα δυστάνου,
εὖδοντος ὕπνον δεινὸν ἐκ παίδων φόνου.

περὶ δὲ δεσμὰ καὶ πολύβροχ' ἄμμάτων 1035

ἐρείσμαθ' Ἡράκλειον
ἄμφι δέμας τάδε λαΐνοις
ἀνημμένα κίοσιν οἴκων.

ὁ δ' ὥς τις ὄρνις ἄπτερον καταστένων
ὠδῖνα τέκνων, πρέσβυς ὑστέρω ποδὶ 1040
πικρὰν διώκων ἤλυσιν πάρεσθ' ὄδε.

ΑΜΦΙΤΡΩΝ.

Καθμεῖοι γέροντες, οὐ σῖγα σῖ-
γα τὸν ὕπνῳ παρειμένον ἐάσσετ' ἐκ-
λαθέσθαι κακῶν ;

ΧΟΡΟΣ.

κατὰ σὲ δακρύοις στένω, πρέσβυ, καὶ 1045
τέκεα καὶ τὸ καλλίνικον κάρα.

ΑΜΦΙΤΡΩΝ.

ἐκαστέρω πρόβατε, μὴ
κυτπεῖτε, μὴ βοᾶτε, μὴ
τὸν εὖδι' ἰαύονθ'
ὕπνώδεά τ' εὐνᾶς ἐγείρετε. 1050

ΧΟΡΟΣ.

οἴμοι.
φόνος ὅσος ὄδ'

Boldogtalan apjuk
 Mellett ott hevernek! . . .
 Annak szörnyű álom
 Szállott a szemére,
 Hiszen lelken szárad
 Gyermekeinek vére! . . .

Kötelek, bilincsek
 Fedik a hős testét,
 Furfangos csomókkal
 Jól oda kötözték,
 A teremnek eldőlt
 Márvány oszlopához.
 (Amphitryon közeledik.)

1035

Mint a madár vijjog fészke körül szállva,
 Ha fiókáinak hült helyét találja,
 Közeledik íme a nemes aggastyán
 Téveteg lépéssel nehéz utat járván . . .

1040

HARMADIK JELENET.

A Kar, Amphitryon.

AMPHITRYON.

Halkan, halkan, ó thebai aggastyánok!
 Bút feledve hadd nyugodjék, csak hagyjátok.

KAR.

Panaszos könnyekkel tégedet siratlak
 És unokáidat, sorsát hős fiadnak.

1045

AMPHITRYON.

Vonuljatok hátrább zaj, kiáltás nélkül,
 Fel ne riaszszátok édes szenderébül!

1050

KAR.

Ó jaj nékem! mennyi vér!

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ᾶ ᾶ,
 διὰ μ' ὀλεῖτε.

ΧΟΡΟΣ.

κεχυμένος ἐπαντέλλει.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

οὐκ ἀτρεμαῖα θρῆνον αἰάξετ', ὦ γέροντες;
 μὴ δέσμ' ἀνεγειρόμενος χαλάσας ἀπολεῖ πόλιν, 1055
 ἀπὸ δὲ πατέρα, μέλαθρά τε καταρρήξῃ.

ΧΟΡΟΣ.

ἄδύνατ' ἄδύνατά μοι.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

σῖγα, πνοᾶς μάθω· φέρε πρὸς οὓς βάλω.

ΧΟΡΟΣ.

εὕδει;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ναί, εὕδει
 ὕπνον ἄυπνον ὀλόμενος, ὃς ἔκανεν ἄλο-
 χον, ἔκανε δὲ τέκεα,
 τοξήρει ψαλμῷ [τοξεύσας].

1060

ΧΟΡΟΣ.

στέναζέ νυν

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

στενάζω.

1065

ΧΟΡΟΣ.

τέκνων ὀλεθρον

AMPHITRYON.

Jaj! igazában tönkre tesztek engem;

KAR.

Kiontott vér árad széjjel.

AMPHITRYON.

Hogyha zavarjátok, álma tova lebben.

Búsuljatok aggok, kérlek, csendesebben!

Különben leszakit minden köteléket, 1055

Megöli az apját, meg az egész népet,

Házatokat romba dönti! . . .

KAR.

Nem tehetem, nem tehetem!

AMPHITRYON.

Hallga! Vajjon lélegzik-e? Oda hajlok, lesem.

KAR.

Alszik-e még?

AMPHITRYON.

Igen, alszik, boldogtalan álmot; 1060

Nyilvesszeje mint süvölte,

Gyermekeit hogy megölte,

És megölte hitvesét.

KAR.

Zokogj tehát! . . .

AMPHITRYON.

Zokogok!

1065

KAR.

Unokáid vesztén!

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦμοι.

ΧΟΡΟΣ.

σέθεν τε παιδός.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

αἰαῖ.

ΧΟΡΟΣ.

ὦ πρέσβυ

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

σῖγα σῖγα·

παλίντροπος ἐξεγειρόμενος στρέφεται· φέρ'
ἀπόκρυφον δέμας ὑπὸ μέλαθρον κρύψω.

1070

ΧΟΡΟΣ.

θάρσει· νῦξ ἔχει βλέφαρα παιδὶ σῶ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὄρᾱθ' ὄρᾱτε.

τὸ φάος ἐκλιπεῖν ἐπὶ κακοῖσιν οὐ
φεύγω τάλας, ἀλλ', εἴ με κανεῖ πατέρ' ὄντα,
πρὸς δὲ κακοῖς κακὰ μήσεται
πρὸς Ἑρινύσι θ' αἷμα σύγγονον ἔξει.

1075

ΧΟΡΟΣ.

τότε θανεῖν σε χρῆν, ὅτε δάμαρτι σᾶ
φόνον ὁμοσπόρων
ἔμολες ἐκπράξας
Ταφίων περίκλυστον ἄστυ πέρσας.

1080

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

φυγᾶ φυγᾶ, γέροντες, ἀποπρὸ δωμάτων
διώκετε φεύγετε μάργον

Ó jaj!

AMPHITRYON.

KAR.

És fiadén!

AMPHITRYON.

Jaj, jaj!

KAR.

Ó aggastyán!

AMPHITRYON.

Hallga, hallga, mozdul, ébredesz álmából,
Elbúvok a házba, futok innen távol!

1070

KAR.

Ne félj! fiad szemét még álom borítja.

AMPHITRYON.

Nézzétek! Nézzétek! Szívesen elhagynám
Én szegény, a napfényt! De ha megöl engem,
Saját édes apját, egyre nehezebben
Halmoz megint új bajt régebbi bajára
S vérbűn bosszulóit ingerli magára.⁷⁴

1075

KAR.

Haltál volna meg régebben, diadalmi fénybe',
Hogy fegyvered győzve sujtott Taphos szigetére,
Sógoraid vére hulltát megbosszulta karod!⁷⁵
(Herakles ébredsz.)

1080

AMPHITRYON.

Aggastyánok! el a háztól, messze szaladjatok!
Gyorsan, az őrzőgöt messze kerüljétek,

ἄνδρ' ἐπεγειρόμενον.

τάχα φόνον ἕτερον ἐπὶ φόνῳ βαλὼν

ἄν' αὖ βακχεύσει Καδμείων πόλιν.

1085

ΧΟΡΟΣ.

ὦ Ζεῦ, τί παιδ' ἤχθηρας ὦδ' ὑπερκόπως

τὸν σόν, κακῶν δὲ πέλαγος ἐς τόδ' ἤγαγες ;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἔα·

ἔμπνους μὲν εἰμι καὶ δέδορχ' ἅπερ με δεῖ,

αἰθέρα τε καὶ γῆν τόξα θ' Ἥλιου τάδε·

1090

ὥς δ' ἐν κλύδωνι καὶ φρενῶν ταραγμάτι

πέπτωκα δεινῷ καὶ πνοᾷς θερμᾶς πνέω

μετάρσι', οὐ βέβαια, πνευμόνων ἄπο.

ἰδού, τί δεσμοῖς ναῦς ὅπως ὠρμισμένος

νεανίαν θώρακα καὶ βραχίονα,

1095

πρὸς ἡμιθραύστῃ λαΐνῃ τυκίσματι

ἤμαι νεκροῖσι γείτονας θάκους ἔχων ;

πτερωτὰ δ' ἔγχη τόξα τ' ἔσπαρται πέδῳ,

ἃ πρὶν παρασπίζοντ' ἐμοῖς βραχίουσιν

ἔσφζε πλευρὰς ἐξ ἐμοῦ τ' ἐσφζετο.

1100

οὗ που κατῆλθον αὖθις εἰς Αἶδου πάλιν

Látjátok, álmából épen most felébredt
 S gyilkosságra gyilkosságot halmoz bizonyára,
 Vad dühében tombolva csap Kadmos városára! 1085

KAR.

Tenfiadra mért haragszol Zeus, oly keményen,
 Hogy egészen elmerítet a bú tengerében?
 (A kar félrevonul; Amphitryon elrejtőzik; Herakles fölül és csodálkozva
 tekint szét.)

NEGYEDIK JELENET.

Herakles, majd az előbbiek.

HERAKLES.

Hah!
 Élek tehát, s látom, mit látni kell,
 Eget, földet, s amott a nap nyilát; 1090
 De ingok, mintha bős hab hányna-vetne,
 És össze-vissza révedez agyam!
 Forró lehellet száll fel a tüdőmből,
 De meg-megáll s zihálva fennakad.

(Meglátja kötelékeit és körültekint.)

No lám! milyen vagyok, mint a hajó,
 Melyet horgonykötéllal megkötöttek! 1095
 Kötél szorítja hősi mellemet,
 S erős karommal eltört oszlopok
 Romjához kötve, holtak közt ülök!
 A földön szerteszéjjel sok nyilam
 S íjam hever, a viadal hevében
 Egykor karom hűséges társai,
 Legjobb védőim s drága kincseim... 1100
 Az alvilágban vagyok-é megint?
 Eurystheus parancsszavára újra

Εὐρουσθέως διάυλον <ἐντολαῖς> μολών;
 ἀλλ' οὔτε Σισύφειον εἰσορῶ πέτρον
 Πλούτωνά τ' οὐδὲ σκῆπτρα Δήμητρος κόρης.
 ἔκ τοι πέπληγμαι· ποῦ ποτ' ὦν ἀμηχανῶ;
 ὦή, τίς ἐγγὺς ἦ πρόσω φίλων ἐμῶν,
 δύσγνοιαν ὅστις τὴν ἐμὴν ἰάσεται;
 σαφῶς γὰρ οὐδὲν οἶδα τῶν εἰωθότων.

1105

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

γέροντες, ἔλθω τῶν ἐμῶν κακῶν πέλας;

ΧΟΡΟΣ.

κἀγὼ γε σὺν σοί, μὴ προδοὺς τὰς συμφοράς.

1110

ΗΡΑΚΛΗΣ.

πάτερ, τί κλαίεις καὶ συναμπίσχη κόρας,
 τοῦ φιλτάτου σοι τηλόθεν παιδὸς βεβώς;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ τέκνον· εἴ γὰρ καὶ κακῶς πράσσω ἐμός.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

πράσσω δ' ἐγὼ τί λυπρόν, οὗ δακρυρροεῖς;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἂ καὶν θεῶν τις, εἰ μάθοι, καταστένοι.

1115

ΗΡΑΚΛΗΣ.

μέγας γ' ὁ κόμπος, τὴν τύχην δ' οὐπω λέγεις.

Meg kelle futnom árnyak ösvenyét!
 De hisz nem látom Sisyphos követ,⁷⁶
 Nem Persephone birodalma ez!
 Én esztelen! Hát hol vagyok? Egész 1105
 Valóm megrendült!... (Körültekint.)

Hej! ki van közelben,
 Ki van távolban híveim közül,
 Hogy meggyógyítsa kétkedő szívem?
 Nem ismerek rá tisztán semmire,
 A mit szemem hajdanta megszokott!...

AMPHITRYON (rejtékéből kilépve).

Ó aggok, nemde vesztetemhez közelgek?

KAR (előlépve).

Követlek én, nem hagylak el bajodban... 1110
 (A Kar Amphitryonnal együtt, ki zokogva köpenyébe rejti arcát,
 lassan a palota felé indul.)

HERAKLES.

Mért sírsz, atyám, miért rejted el szemed?
 Miért maradsz távol kedves fiadtól?

AMPHITRYON.

Ó gyermekem!... hisz bajban is fiam vagy...

HERAKLES.

Te értem sírsz? Hát mi történt velem?

AMPHITRYON.

Jajgatna isten is, ha rajta esnék! 1115

HERAKLES.

Nagy súlyu mondás! Halljuk hát a bajt!

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὁρᾷς γὰρ αὐτός, εἰ φρονῶν ἤδη κυρεῖς.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἐπεὶ τί καινὸν ὑπογράφῃ τῶμῳ βίῳ;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

καὶ σ' εἰ βεβαίως εὖ φρονεῖς ἤδη σκοπῶ. 1121

ΗΡΑΚΛΗΣ.

παπαῖ, τόδ' ὥς ὑποπτον ἡνίξω πάλιν. 1120

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

εἰ μῆκέθ' Ἄιδου βάκχος εἶ, φράσαιμεν ἄν. 1119

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οὐ γάρ τι βακχεύσας γε μέμνημαι φρένας. 1122

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

λύσω, γέροντες, δεσμὰ παιδὸς ἢ τί ὀρῶ;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

καὶ τὸν γε δῆσαντ' εἶπ'· ἀναινόμεσθα γάρ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

τοσοῦτον ἴσθι τῶν κακῶν· τὰ δ' ἄλλ' ἔα. 1125

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἄρκεῖ σιωπὴ γὰρ μαθεῖν ὃ βούλομαι;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ Ζεῦ, παρ' Ἥρας ἄρ' ὁρᾷς θρόνων τάδε;

1119. 1121 traiecit Wilamowitz: ordo versuum apud Weckleinius: 1117. 1120. 1121. 1118. 1119. 1122 (auctore Nauckio).

AMPHITRYON.

Meglátod azt, mihelyt eszedre térsz.

HERAKLES.

Mondd hát, mi bűn van a rovásomon?

AMPHITRYON.

Azon tűnődöm, eszeden vagy-e? 1121

HERAKLES.

Lelkemre, újabb rejtelmes beszéd! 1120

AMPHITRYON.

Még vizsgálom, valóban ép-e elméd. 1119

HERAKLES.

Őrült valék-e? Semmit sem tudok. 1122

AMPHITRYON (a karhoz).

Nos, aggok! oldjam vagy se: szóljatok. (Oldozni kezdi.)

HERAKLES.

S ki kötözött meg? Szólj! Szégyenlem ezt.

AMPHITRYON.

Elég ezt tudni, ne kutasd a többit! 1125

(Feloldozza, Herakles ülve marad.)

HERAKLES.

Hát hallgatásból értsem meg, mi történt?

AMPHITRYON.

Látod Zeus, mit küldött Héra ránk?

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἀλλ' ἦ τι κεῖθεν πολέμιον πεπόνθαμεν;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

τὴν θεὸν ἐάσας τὰ σὰ περιστέλλου κακά.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἀπωλόμεσθα· συμφορὰν λέξεις τίνα;

1130

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἰδοὺ θέασαι τάδε τέκνων πεσήματα.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οἷμοι· τίν' ὄψιν τήνδε δέρκομαι τάλας;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἀπόλεμον, ὦ παῖ, πόλεμον ἔσπευσας τέκνοις.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί πόλεμον εἶπας; τοῦσδε τίς διώλεσε;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

σὺ καὶ σὰ τόξα καὶ θεῶν θεὸς αἷτιος.

1135

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί φῆς; τί δράσας; ὦ κάκ' ἀγγέλλων πάτερ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

μανεῖς· ἐρωτᾷς δ' ἄθλι' ἐρμηνεύματα.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἦ καὶ δάμαρτός εἰμ' ἐγὼ φονεὺς ἐμῆς;

HERAKLES.

Tán fergeteg zudult le tőle ránk?

AMPHITRYON.

Felejtsd Hérát, gondolj saját bajoddal.

HERAKLES (megdöbbenve).

Elvesztem! Ó mit hirdetsz, mely csapást? 1130

AMPHITRYON.

Hát nézd! Itt fekszik három gyermeked!

HERAKLES.

Ó jaj nekem, mit látok, én szegény!

AMPHITRYON.

Mily szörnyű harczot vívtál gyermekiddel!

HERAKLES.

Mily harczról szólsz? Ki volt a gyilkosuk?

AMPHITRYON.

Te és nyilad s egy ellenséges isten. 1135

HERAKLES.

Ó mily bajt hirdetsz! Mit tevék, atyám?

AMPHITRYON.

Örjöntél s most kérdésed kényszerít,
Hogy elmondjam rettentő válaszom.

HERAKLES.

Nőmnek is én vagyok a gyilkosa?

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

μῖας ἅπαντα χειρὸς ἔργα σῆς τάδε.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

αἰαῖ· στεναγμῶν γάρ με περιβάλλει νέφος. 1140

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

τούτων ἕκατι σὰς καταστένω τύχας. 1141

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ποῦ δ' οἷστρος ἡμᾶς ἔλαβε; ποῦ διώλεσεν; 1144

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὅτ' ἀμφὶ βωμὸν χεῖρας ἡγνίζου πυρί. 1145

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἦ γὰρ συνήραξ' οἶκον ἐν βακχεύμασιν; 1142

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

οὐκ οἶδα πλὴν ἔν· πάντα δυστυχεῖ τὰ σά. 1143

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οἷμοι· τί δῆτα φείδομαι ψυχῆς ἐμῆς
τῶν φιλτάτων μοι γενόμενος παίδων φονεύς,
κοῦκ εἶμι πέτρας λισσάδος πρὸς ἄλματα
ἢ φάσανον πρὸς ἥπαρ ἐξακοντίσας
τέκνοις δικαστῆς αἵματος γενήσομαι; 1150
ἢ σάρκα θερμῷ τὴν ἐμὴν πρήσας πυρί,
δύσκειαν ἢ μένει μ' ἀπώσομαι βίου;

1151. θερμῷ . . . πρήσας Hartung: σάρκα τὴν ἐμὴν ἐμπρήσας Week-
lein ex LG.

AMPHITRYON.

Kezednek műve mind e borzalom.

HERAKLES.

Ó jaj, lenyom a bánat fellege! 1140

AMPHITRYON.

Ez az, miért szívem fáj sorsodon. 1141

HERAKLES.

S mikor szakadt rám ez a fergeteg? 1144

AMPHITRYON.

Mikor vezeklél az oltár előtt. 1145

HERAKLES.

S dühömben én rontám le házam is? 1142

AMPHITRYON.

Egyet tudok csak, mindenedre gyász borúlt. 1143

HERAKLES.

Ó jaj nekem! hát mit kimélem éltem',
 Mikor megöltem drága magzatim?
 Miért nem vetem le a szitről magam'?
 Miért nem mártok kardot a szívembe,
 Hogy a kiontott vérért bosszut álljak? 1150
 Mért nem hamvasztom testem el a máglyán,
 Hogy elkerüljem a gyalázatot,
 A mely reám vár? ...

(Oldalt tekintve megpillantja a fegyveres kísérettel közeledő Theseust.)

ἀλλ' ἐμποδὼν μοι θανασίμων βουλευμάτων
 Θησεὺς ὅδ' ἔρπει συγγενῆς φίλος τ' ἐμός.
 ὀφθησόμεσθα, καὶ τεκνοκτόνον μύσος
 ἐς ὄμμαθ' ἤξει φιλτάτῳ ξένων ἐμῶν.
 οἴμοι, τί ὀράσω; ποῦ κακῶν ἐρημίαν
 εὕρω, πτερωτὸς ἢ κατὰ χθονὸς μολῶν;
 φέρ' ἂν τι . . . κρατὶ περιβάλω σκότον.
 αἰσχύνομαι γὰρ τοῖς δεδραμένοις κακοῖς,
 οἷόν μ' εἴδω προστρόπαιον αἶμα προσβαλὼν
 οὐδὲν κακῶσαι τοῦς ἀναιτίους θέλω.

1155

1160

1159. Versus corruptus. Fortasse recte Hartung: φέρ' ἀνοσίῳ
 τι κρατὶ περιβάλω σκότος (σκότος etiam LG). — 1161. οἷόν μ' εἴδω Wilamowitz: καὶ τῷδε Wecklein ex LG versu post 1162 perperam tra-
 iecto. — 1162. οὐδὲν LG: κοῦδὲν Wecklein.

Ah, de ott közelg

Theseus, barátom és atyámfia

És megakasztja halálvágyamat.

Bizonynyal meglát és a jó barátoknak

1155

Szeme bizonynyal észrevette már

A gyermeköldöklés borzalmait.

Jaj nékem! mit tegyek? vajjon bajommal

A föld méhébe rejtőzködjem-é?

Avagy röpüljek a magasba fel?

(Arczát köpenyébe rejti.)

Homályba rejtem legalább fejem,

Mert szégyen pírja éget bűnömért;

1160

Házam vérbűn szennyével fertezőm:

Az ártatlant ne érje ily mocsok! ⁷⁷

(Theseus király föllép kíséretével.)

ΘΗΣΕΥΣ.

ἤκω σὺν ἄλλοις οἱ παρ' Ἀσωποῦ ῥοὰς
 μένουσιν ἔνοπλοι γῆς Ἀθηναίων κόροι,
 σφ̄ παιδί, πρέσβυ, σύμμαχον φέρων δόρυ. 1165
 κληδὼν γὰρ ἦλθεν εἰς Ἐρεχθιδῶν πόλιν
 ὥς σκηπτρα χώρας τῆσδ' ἀναρπάσας Λύκος
 ἐς πόλεμον ὑμῖν καὶ μάχην καθίσταται.
 τίνων δ' ἀμοιβὰς ὧν ὑπῆρξεν Ἡρακλῆς
 σώσας με νέρθεν ἦλθον, εἴ τι δεῖ, γέρον, 1170
 ἢ χειρὸς ὑμᾶς τῆς ἐμῆς ἢ συμμάχων.
 ἔα· τί νεκρῶν τῶνδε πληθύει πέδον;
 οὔ που λέλειμμαι καὶ νεωτέρων κακῶν
 ὅστερος ἀφῖγμαι; τίς τάδ' ἔκτεινεν τέκνα;
 τίνας γεγῶσαν τήνδ' ὀρώ συνάορον; 1175
 οὐ γὰρ δορός γε παῖδες ἴστανται πέλας,
 ἀλλ' ἄλλο πού τι καινὸν εὐρίσκω κακόν.

1177. πού τι: Wilamowitz (τι που LG): τοί που Wecklein
 secundum manum correctricem codicis L.

ÖTÖDIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

Theseus, Amphitryon, a Kar.

THESEUS.

Segélyt hozok, ó aggastyán, fiadnak,
Derék egy lándzsa-erdőt Attikából,
Mely harcra készen vár parancsaimra 1165
Asopos partjain. Megjött a hír,
Elszállt Erechtheusnak városáig,
Hogy Lykos Théba jogarát kicsalva,
Csatára, harcra szállott véletek.
Hogy hát Heraklesnek jóval fizessek,
A mért kimentett Hades mélyiből, 1170
Eljöttem, hogyha szükség van karomra,
S a hadseregre, mely nyomomba' jár!...

(Amphitryon némán, elborúltan áll; Theseus körültekint a színen.)

De ah! holttestek mért fedik e földet?
Csak nem jövék tán késedelmesen,
Hogy elhárítsam ezt az új csapást?
Ki oltá ki e gyermekeknek éltét?
Kinek a neje az, ki itt hever?⁷⁸ 1175
Hisz dárdaharcban gyermek nem forog;
Bizonynyal új csapást találok itt.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ τὸν ἐλαιοφόρον ὄχθον ἔχων <ἄναξ>.

ΘΗΣΕΥΣ.

τί χρῆμά μ' οἰκτροῖς ἐκάλεσας προσιμίους;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἐπάθομεν πάθεα μέλεα πρὸς θεῶν.

1180

ΘΗΣΕΥΣ.

οἱ παῖδες οἷδε τίνος, ἐφ' οἷς δακρυρροεῖς;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἔτεκε μὲν νιν οὖμὸς ἱνὶς τάλας,
τεκόμενος δ' ἔκανε, φόνιον αἶμα τλάς.

ΘΗΣΕΥΣ.

εὖφημα φώνει.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

βουλομένοισιν ἐπαγγέλλῃ.

1185

ΘΗΣΕΥΣ.

ὦ δεινὰ λέξας.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

οἰχόμεθ' οἰχόμεθα πτανοί.

ΘΗΣΕΥΣ.

τί φῆς; τί δράσας;

AMPHITRYON.

Ó király, olajfák várának birója! ⁷⁹

THESEUS.

Mért kiáltasz hozzám a panasznak hangján?

AMPHITRYON.

Szörnyű csapást küldött ránk az égi végzet. 1180

THESEUS.

Mondd kik e gyermekek, a kikért könnyezel?

AMPHITRYON.

Szegény fiam adta nekik az életet,
Aztán maga vetett rájuk gyilkos kezét.

THESEUS.

Ó némulj el!

AMPHITRYON.

Szívesebben mint kívánod! 1185

THESEUS. .

Mily szörnyű hír!

AMPHITRYON.

Elvesztünk, megsemmisültünk.

THESEUS.

És mikép ölé meg őket?

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

μεινομένῳ πιτόλῳ πλαγχθεῖς
ἐκατογκεφάλου βαφαῖς ὕδρας.

1190

ΘΗΣΕΥΣ.

Ἦρας ὅδ' ἀγών· τίς δ' ὅδ' οὖν νεκροῖς, γέρον;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἐμὸς ἐμὸς ὅδε γόνος ὁ πολύπωνος, ὃς ἐπὶ
δόρυ γιγαντοφόνον ἤλθεν σὺν θεοῖ-
σι Φλεγραιῖον ἐς πεδίον ἀσπιστάς.

ΘΗΣΕΥΣ.

φεῦ φεῦ· τίς ἀνδρῶν ὥδε δυσδαίμων ἔφυ;

1195

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

οὐ τὰν εἰδείης
ἕτερον πολυμοχθότερον πολυπλαγκτότερόν τε θνατῶν.

ΘΗΣΕΥΣ.

τί γὰρ πέπλοισιν ἄθλιον κρύπτει κάρα;

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

αἰδόμενος τὸ σὸν ὄμμα
καὶ φιλίαν ὁμόφυλον
αἶμά τε παιδοφόνον.

1200

ΘΗΣΕΥΣ.

ἀλλ' ὥς συναλγῶν γ' ἤλθον, ἐκκάλυπτέ νιν.

AMPHITRYON.

Düh vihara elsodorta,
Veszett mérgét rá fuvallván
A százfejű hydra torka.

1190

THESEUS.

Hera műve! . . .
De ki ül a holtak mellett?

AMPHITRYON.

Az én fiam, az én fiam, a ki annyi szenved;
Ki egykor az isteneknek hű bajtársa vala,
Phlegra síkján a Gigasok elhulltak általa.⁸⁰

THESEUS.

Jaj, jaj! van-e még e földön, a kire ily baj szakadt? 1195

AMPHITRYON.

A balsorstól sujtottabbra nem találsz a nap alatt! . . .

THESEUS.

De mért rejti köntösébe fejét a boldogtalan?

AMPHITRYON.

Veled szembe nézni átáll
És rokonnal, jó baráttal
S magzatának vérivel.

1200

THESEUS.

Részt kívánok bánatából:
Ne takarja őt lepel!

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ὦ τέκνον,
 πάρες ἀπ' ὀμμάτων
 πέπλον, ἀπόδике, ῥέθορ ἀελίῳ δεῖξον. 1205
 βάρος ἀντίπαλον δακρύοισιν ἀμιλλᾶται.
 ἵκετεύομεν ἀμφὶ σάν
 γενειάδα καὶ γόνυ καὶ χέρα προσπίτνων
 πολιόν τε δάκρυον ἐκβαλών.
 ἰὼ παῖ, κατὰ- 1210
 σχεθε λέοντος ἀγρίου θυμόν, ὥς
 δρόμον ἐπὶ φόνιον ἀνόσιον ἐξάγη.
 κακὰ θέλων κακοῖς συνάψαι, τέκνον.

ΘΗΣΕΥΣ.

εἶεν· σὲ τὸν θάσσοντα δυστήνους ἔδρας
 αὐδῶ, φίλοισιν ὄμμα δεικνύναι τὸ σόν. 1215
 οὐδεὶς σκότος γὰρ ὧδ' ἔχει μέλαν νέφος,
 ὅστις κακῶν σῶν συμφορὰν κρύψειεν ἄν.
 τί μοι προσείων χεῖρα σημαίνεις φόβον;
 ὥς μὴ μύσος με σῶν βάλῃ προσφθειγμάτων;
 οὐδὲν μέλει μοι σὺν γε σοὶ πράσσειν κακῶς· 1220
 καὶ γάρ ποτ' ἠτύχησ'· ἐκεῖσ' ἀνοιστέον,
 ὅτ' ἐξέσωσάς μ' ἐς φάος νεκρῶν πάρα.
 χάριν δὲ γηράσκουσιν ἐχθαίρω φίλων
 καὶ τῶν καλῶν μὲν ὅστις ἀπολαύειν θέλει,
 συμπλεῖν δὲ τοῖς φίλοισι δυστυχοῦσιν οὔ. 1225
 ἀνίστασ', ἐκκάλυψον ἄθλιον κάρα,
 βλέψον πρὸς ἡμᾶς. ὅστις εὐγενὴς βροτῶν,
 φέρει τὰ τῶν θεῶν πτώματ' οὐδ' ἀναίνεται.

AMPHITRYON.

Ó fiam, vesd el szemedről a leplet,
 Fordítsd a nap felé arczod, bár szégyenled; 1205
 Fájdalom és kötelesség küzdelmében
 Győzelem a kötelességé hadd légyen!
 Kérve kérlek, térden állva, fogva kezed, állad
 Míg szememből a könnyeknek hév patakja árad.
 Hallgass reám, drága fiam, ó vess immár féket 1210
 A haragos oroszlánszív őrzöngő dühének,
 Mely téged a vétkek útján tovább-tovább ragad,
 Úgyhogy kínra kint tetézel s a bajra baj szakad...

(Herakles nem mozdul.)

THESEUS.

Gyász embere! ki oly szomorún ülsz itt,
 Mutasd szeretteidnek arczodat. 1215
 Az éjnek sincs felhője oly sötét,
 Hogy eltakarja szörnyü bánatod.
 Mért intesz olyan aggodalmasan,
 Hogy hozzád szólnom szenny hoz tán reám?
 Nem félek én osztolni bánatodban; 1220
 Hisz boldog is valék veled: tudod,
 Az Alvilágból te hoztál fel egykor.
 Szivemből megvetem a háládatlant,
 Ki a boldogság fénysugariban
 Hivével szívesen sütkérezik,
 De a viharban cserben hagyja őt. 1225
 Kelj fel, takard ki balsorsú fejed'
 És nézz szemembe: az fennkölt szivű,
 Ki tűri azt, mit rája mért az ég!...

(Levonja arczáról a leplet.)

ΗΡΑΚΛΗΣ.

Θησεῦ, δέδορκας τόνδ' ἀγών' ἐμῶν τέκνων;

ΘΗΣΕΥΣ.

ἤκουσα, καὶ βλέποντι σημαίνεις κακά.

1230

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τί δῆτά μου κρᾶτ' ἀνεκάλυψας ἡλίφ;

ΘΗΣΕΥΣ.

τί δ'; οὐ μαιίνεις θνητὸς ὢν τὰ τῶν θεῶν.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

φεῦγ', ὦ ταλαίπωρ', ἀνόσιον μίασμ' ἐμόν.

ΘΗΣΕΥΣ.

οὐδεὶς ἀλάστωρ τοῖς φίλοις ἐκ τῶν φίλων.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἐπῆνεσ'· εὖ δράσας δέ σ' οὐκ ἀναίνομαι.

1235

ΘΗΣΕΥΣ.

ἐγὼ δὲ πάσχων εὖ τότε οἰκτείρω σε νῦν.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οἰκτρὸς γάρ εἰμι τᾶμ' ἀποκτείνας τέκνα.

ΘΗΣΕΥΣ.

κλαίω χάριν σὴν ἐφ' ἐτέραισι συμφοραῖς.

HERAKLES.

Láttad, Theseus, haláltusájukat?

THESEUS.

Hallottam a csapást, most látom is.

1230

HERAKLES.

Miért mutatsz meg akkor Heliosnak?⁸¹

THESEUS.

Miért ne? hisz az örök istenit
Halandó ember be nem szennyezi.

HERAKLES.

Szegény, kerüld el bűnöm mételyét.

THESEUS.

Nem hoz baráttra átkot a barát.

HERAKLES.

Ó hála néked! nem sajnálom azt,
A mit te érted tettem egykoron.

1235

THESEUS.

Megmentőmnek részvételt tartozom.

HERAKLES.

Igen, szánd gyermekinek gyilkosát.

THESEUS.

Könnyet fakaszt sorsod balfordulása.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἡῦρες δέ γ' ἄλλους ἐν κακοῖσι μείζουσιν;

ΘΗΣΕΥΣ.

ἅπτη κάτωθεν οὐρανοῦ δυσπραξία.

1240

ΗΡΑΚΛΗΣ.

τοιγὰρ παρσκευάσμεθ' ὥστε καὶ κρατεῖν.

ΘΗΣΕΥΣ.

δοκεῖς ἀπειλῶν σῶν μέλαιν τι δαίμοσιν;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

αὐθαδὲς ὁ θεός, πρὸς δὲ τοὺς θεοὺς ἐγώ.

ΘΗΣΕΥΣ.

ἴσχε στόμ', ὥς μὴ μέγα λέγων μείζον πάθῃς.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

γέμω κακῶν δῆ, κοῦκέτ' ἔσθ' ὅπου τεθῇ.

1245

ΘΗΣΕΥΣ.

δράσεις δὲ δὴ τί; ποῖ φέρῃ θυμούμενος;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

θανών, ὅθενπερ ἦλθον, εἴμι γῆς ὕπο.

ΘΗΣΕΥΣ.

εἵρηκας ἐπιτυχόντος ἀνθρώπου λόγους.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

σὺ δ' ἐκτὸς ὧν γε συμφορᾶς με νουθετεῖς.

1241. καὶ κρατεῖν Weil: κατθανεῖν LG, Wecklein, qui tamen coniecit: ὥστ' ἀμυναεῖν.

HERAKLES.

Láttál-e már embert nagyobb bajokban?

THESEUS.

Balsorsod oly nagy, hogy az égig ér. 1240

HERAKLES.

De elkészültem s daczolok vele.

THESEUS.

Hiszed, dicsekvés hat az istenekre?

HERAKLES.

Ha az ég daczol, majd én is daczolok.

THESEUS.

Megállj! a nagy szót nagy baj követi.

HERAKLES.

Betelt a mérték; több nem fér belé. 1245

THESEUS.

Mit tervezel? Hová visz szenvedélyed?

HERAKLES.

Holtan a föld alá, honnan jövők.

THESEUS.

Ekkép csak köznapi ember beszél.

HERAKLES.

Könnyű tanítnod, balsorson kívül vagy. 1251

ΘΗΣΕΥΣ.

ὁ πολλὰ δὴ τλὰς Ἡρακλῆς λέγει τάδε;

1250

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οὐκ οὖν τοσαῦτά γ' ἐν μέτρῳ μοχθητέον.

ΘΗΣΕΥΣ.

εὐεργέτης βροτοῖσι καὶ μέγας φίλος;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οἷδ' οὐδὲν ὠφελοῦσί μ', ἀλλ' Ἥρα κρατεῖ.

ΘΗΣΕΥΣ.

οὐκ ἂν σ' ἀνάσχοιθ' Ἑλλὰς ἀμαθία θανεῖν.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἄκουε δὴ νυν, ὥς ἀμιλληθῶ λόγοις

1255

πρὸς νουθετήσεις σάς· ἀναπτύξω δέ σοι

ἀβίωτον ἡμῖν νῦν τε καὶ πάροιθεν ὄν.

πρῶτον μὲν ἐκ τοῦδ' ἐγενόμην ὅστις κτανὼν

μητρὸς γεραιὸν πατέρα προστρόπαιος ὦν

ἔγρημε τὴν τεκοῦσαν Ἀλκμήνην ἐμέ.

1260

ὅταν δὲ κρηπὶς μὴ καταβληθῇ γένους

ὀρθῶς, ἀνάγκη δυστυχεῖν τοὺς ἐκγόνους.

Ζεὺς δ', ὅστις ὁ Ζεὺς, πολέμιόν μ' ἐγείνατο

Ἥρα — σὺ μέντοι μηδὲν ἀχθεσθῆς, γέρον·

πατέρα γὰρ ἀντὶ Ζηνὸς ἡγοῦμαι σ' ἐγώ —

1265

ἔτ' ἐν γάλακτί τ' ὄντι γοργωποὺς ὄφεις

ἐπεισέφρηκε σπαργάνοις τοῖς ἐμοῖς

ἢ τοῦ Διὸς σύλλεκτρος, ὥς ὀλοίμεθα.

ἐπεὶ δὲ σαρκὸς περιβόλαι' ἐκτησάμην

THESEUS.

Herakles szól így, a hős béketűrő?

1250

HERAKLES.

Ilyet nem tűrtém! Van határ a kínban.

THESEUS.

Az emberek nagy jóltevő barátja?

HERAKLES.

Mit érnek ők, ha Hera lett az úr?

THESEUS.

Hellas nem tűrné oktalan halálod.

HERAKLES.

Halljad tehát! hadd czáfoljam meg intő 1255
 Szavad okokkal s kimutassam azt,
 Hogy élni nincs jogom s nem volt soha.
 Először is hát ettől származom, ki
 Anyám apjának vérént ontva ki,^{s2}
 Meré elvenni Alkmenét, anyámat. 1260
 Ha rossz alapon épült fel a ház,
 A sarjadékok megbűnhődik azt.
 Zeus nemzett — akárki légyen ő —
 Herának gyűlölet tárgyául engem.
 Ez meg ne bántson, jó öreg; te vagy
 S maradsz apám nekem, és nem Zeus. 1265
 Még csecsszopó valék s bölcsőmbé már
 Zeusnak neje vérszemű kigyókat
 Küldött, hogy elveszítsen engemet.^{s3}
 S hogy emberré nővék és testemen
 Az ifjuság aczélos izma duzzadt

ἡβῶντα, μόχθους οὐδ' ἔτλην τί δεῖ λέγειν; 1270
 ποίους ποτ' ἢ λέοντας ἢ τρισωμάτους
 Τυφῶνας ἢ Γίγαντας ἢ τετρασκελῇ
 κενταυροπληθῇ πόλεμον οὐκ ἐξήνυσα;
 τήν τ' ἀμφίκρανον καὶ παλιμβλαστὴ κύνα
 ὕδραν φονεύσας μυρίων τ' ἄλλων πόνων 1275
 διήλθον ἀγέλας κᾶς νεκροὺς ἀφικόμενῃ,
 Ἄϊδου πυλωρὸν κύνα τρίκρανον ἐς φάος
 ὅπως πορεύσαιοιμ' ἐντολαῖς Εὐρυσθέως.
 τὸν λοίσθιον δὲ τόνδ' ἔτλην τάλας πόνον,
 παιδοκτονήσας δῶμα θριγκῶσαι κακοῖς. 1280
 ἦκω δ' ἀνάγκης ἐς τόδ'· οὐτ' ἐμαῖς φίλαις
 Θήβαις ἐνοικεῖν ὅσιον' ἦν δὲ καὶ μένω,
 ἐς ποῖον ἱερὸν ἢ πανήγυριν φίλων
 εἶμ'; οὐ γὰρ ἄτας εὐπροσηγόρους ἔχω.
 ἀλλ' Ἄργος ἔλθω; πῶς, ἐπεὶ φεύγω πάτραν; 1285
 φέρ' ἄλλ' ἐς ἄλλην δῆ τιν' ὀρμήσω πόλιν;
 κᾶπειθ' ὑποβλεπόμεθ' ὥς ἐγνωσμένοι,
 γλώσσης πικροῖς κέντροισι κληδουχούμενοι·
 οὐχ οὗτος ὁ Διός, ὃς τέκν' ἔκτεινέν ποτε
 δάμαρτά τ'; οὐ γῆς τῆσδ' ἀποφθαρῆσεται; 1290
 [κεκλημένῳ δὲ φωτὶ μακαρίῳ ποτὲ
 αἰ μεταβολαὶ λυπηρόν· ᾧ δ' αἰεὶ κακῶς
 ἔστ', οὐδὲν ἀλγεῖ συγγενῶς δύστηνος ὢν].

Miket türtem, minek beszéljem el? 1270
 Mily oroszlánt, mily óriásokat,
 Typhont,⁸⁴ Gigasokat kellett levernem,
 Kentaurosoknak négy-patás hadát!
 A Hydra-szörnyet, melynek száz feje,
 A mint egyet levágtam, újra nőtt, 1275
 Le kelle birnom, s számos küzdelem
 Raját megállva, holtakhoz leszállnom,
 Hogy felhozzam a Hades kapuőrét,
 A bős kutyát, a háromfejű szörnyet,
 Mert Eurystheus így parancsolá. 1280
 Utolsó kínom most szenvedtem el:
 Legyilkolám im ennen gyermekim;
 A kínok házáat ez tetőzte be!
 És ime kényszerhelyzetem ma ez:
 Kedves Thébám nem lakhatom tovább;
 Gyilkos létemre hogyha itt maradnék,
 Ugyan mely templom, mely baráti kör
 Fogadna be ily átok terhivel,
 Mely megfagyaszt minden szót és mosolyt!
 Argosba menjek? Nem vagyok-e onnan 1285
 Számúzve rég? Forduljak másfelé?
 De mindenütt ismernek s megvető,
 Sötét tekintetek fogadnak engem
 S hegyes fulánku nyelvet öltögetnek:
 «Ez hát a Zeus-fi, a ki egykoron
 Megölte hitvesét és gyermekit?»
 «Miért nem pusztul? menjen máshová!»
 [A forgandó szerencse súlyos annak,⁸⁵ 1290
 Kit egykor ezrek ajka ünnepelt;
 De kit mindig balsors környékezett,
 Nem érzi sajnón, hisz a kín keservét
 Megszokta második természetül.]

- ἐς τοῦτο δ' ἥξειν συμφορᾶς οἶμαί ποτε·
 φωνὴν γὰρ ἦσει χθὼν ἀπεννέπουσά με 1295
 μὴ θιγγάνειν γῆς καὶ θάλασσα μὴ περᾶν
 πηγαί τε ποταμῶν, καὶ τὸν ἄρματήλατον
 Ἴξιον' ἐν δεσμοῖσιν ἐκμιμήσομαι.
 καὶ ταῦτ' ἄριστα μηδέν' Ἑλλήνων μ' ὄραν,
 ἐν οἷσιν εὐτυχοῦντες ἦμεν ὄλβιοι. 1300
 τί δῆτά με ζῆν δεῖ; τί κέρδος ἔξομεν
 βίον ζαχρεῖον ἀνόσιον κεκτημένοι;
 χορευέτω δὴ Ζηνὸς ἡ κλεινὴ δάμαρ
 κρούουσ' Ὀλύμπου δώματ' ἀρβύλη ποδός.
 ἔπραξε γὰρ βούλησιν ἦν ἐβούλετο, 1305
 ἄνδρ' Ἑλλάδος τὸν πρῶτον αὐτοῖσιν βάθροισ
 ἄνω κάτω στρέψασα. τοιαύτη θεῶ
 τίς ἂν προσεύχοιθ'; ἡ γυναικὸς εἵνεκα
 λέκτρων φθονοῦσα Ζηνὶ τοὺς εὐεργέτας
 Ἑλλάδος ἀπώλεσ' οὐδὲν ὄντας αἰτίους. 1310

ΘΗΣΕΥΣ.

- οὐκ ἔστιν ἄλλου δαιμόνων ἀγὼν ὅδε
 ἢ τῆς Διὸς δάμαρτος· εὖ τόδ' αἰσθάνη.
 — — — — —
 παραινέσαιμ' ἂν μᾶλλον ἢ πάσχειν κακῶς.
 οὐδεῖς δὲ θνητῶν ταῖς τύχαις ἀκήρατος,
 οὐ θεῶν, αἰοιδῶν εἴπερ οὐ ψευδεῖς λόγοι. 1315
 οὐ λέκτρ' ἐν ἀλλήλοισιν, ὧν οὐδεῖς νόμος,
 συνῆψαν; οὐ δεσμοῖσι διὰ τυραννίδα
 πατέρας ἐκηλίδωσαν; ἄλλ' οἰκοῦσ' ὅμως

1304. δώματ' ἀρβύλη ποδός Dobree: Ζηνὸς ἀρβύλη πόδα LG :
 [Ζηνὸς] ἀρβύλη πόδα Wecklein.

Ilyen nyomorban lesz részem nekem,
 Mikor majd — tartok tőle — még a föld is 1295
 Felszólal és nem ad nekem helyet;
 Kitilt a tenger, üznek a folyók
 S mit Ixion tűr a kerékre kötve,⁸⁶
 Hasonló végzet vár majd én reám.
 Azért Hellas többet ne lásson engem,
 A föld, hol egykor üdv mosolyga rám. 1300
 Miért is éljek? Mit is érne nékem
 A tétlen élet, melyen átok ül?
 Ó nem, csak járja Zeus dicső neje
 Ujjongva tánczát az Olymposon,
 Magas sarúi hadd perdüljenek:
 Minden vágyának legforróbbja bételt: 1305
 Hellasnak hőjét végre megtiporta,
 Egész házáat többől felforgatá.
 Ily istenséghez vajh ki esdekelne,
 A ki im' egy halandó nő miatt⁸⁷
 Zeus ellen féltékeny lánggra gyúlva
 Lesújtá Hellas legjobb támaszit, 1310
 Kiket nem terhelt semmiféle bűn . . .

THESEUS.

Jól mondtad, ezt a bajt nem küldte más
 Reád, csak Hera, Zeus hitvese.⁸⁸
 Igaz! sokkal könnyebb tanácsot adni,
 Mint eltűrni a sors csapásait.
 De bajtól nem marad ment a halandó,
 S az istenek sem, ha ugyan valót 1315
 Dalol nekünk a költők szózata.
 Avagy nem ápoltak titkos frigyet
 Az égiek? ⁸⁹ Mohó uralmi vágyból
 Bilincsbe nem verték szülőiket? ⁹⁰

ἽΟλυμπον ἡνέσχοντό θ' ἡμαρτηκότες.

καίτοι τί φήσεις, εἰ σὺ μὲν θνητὸς γεγὼς 1320

φέρεις ὑπέρφευ τὰς τύχας, θεοὶ δὲ μή;

Θήβας μὲν οὖν ἔκλειπε τοῦ νόμου χάριν,

ἔπου δ' ἄμ' ἡμῖν πρὸς πόλισμα Παλλάδος.

ἐκεῖ χέρας σὰς ἀγνίσας μιάσματος,

δόμους τε δώσω χρημάτων τ' ἐμῶν μέρος. 1325

ἃ δ' ἐκ πολιτῶν δῶρ' ἔχω σώσας κόρους

δὺς ἑπτὰ, ταῦρον Κνώσιον κατακτανών,

σοὶ ταῦτα δώσω. πανταχοῦ δέ μοι χθονὸς

τεμένη δέδασται· ταῦτ' ἐπωνομασμένα

σέθεν τὸ λοιπὸν ἐκ βροτῶν κεκλήσεται 1330

ζῶντος· θανόντα δ', εὖτ' ἂν εἰς Αἰδοῦ μόλῃς,

θυσίαισι λαΐνοισί τ' ἐξογκώμασι

τίμιον ἀνάξει πᾶσ' Ἀθηναίων πόλις.

καλὸς γὰρ ἄστοις στέφανος Ἑλλήνων ὕπο

ἄνδρ' ἐσθλὸν ὠφελοῦντας εὐκλείας τυχεῖν. 1335

κἀγὼ χάριν σοι τῆς ἐμῆς σωτηρίας

τήνδ' ἀντιδώσω· νῦν γὰρ εἰ χρεῖος φίλων.

[θεοὶ δ' ὅταν τιμῶσιν, οὐδὲν δεῖ φίλων·

ἄλλῃς γὰρ ὁ θεὸς ὠφελῶν, ὅταν θέλῃ.]

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οἷμοι· πάρεργα <μὲν> τὰδ' ἔστ' ἐμῶν κακῶν. 1340

ἐγὼ δὲ τοὺς θεοὺς οὔτε λέκτρ' ἃ μὴ θέμις

S azért ott laknak mégis az Olympos
 Fényes tetőin és bűnük miatt
 Szívük bizony mindmáig sem repedt meg...
 Hát mért kesergesz sorsodon, halandó, 1320
 Mért tartod azt keménynek, a miben
 Ők megnyugodtak, ők, az istenek?
 Thebát kerüld, ezt szabja rád a törvény,
 De jer velem Pallasnak városába,
 Ott megtisztítom vértől jobbodat,
 Otthont adok neked, s a mim vagyon, 1325
 Készségesen megosztom azt veled.
 A hálaadomány, mit egykoron
 A nép adott, midőn a vad bikát
 Lebírtam és kétszer hét ifjakat
 Kimenték: ⁹¹ az tulajdonod legyen. 1330
 Hisz' országomba' szerteszét terülnek
 El földeim. Mindezt rólad nevezzék,
 A míg csak élsz. S ha majd szemed lehunytad
 S Hades honába megtérsz egykoron,
 Athénnek népe márvány oszlopokkal
 S áldozatokkal ünnepli neved.
 Dicsőség lesz Athénre nézve az
 Egész Hellas előtt, hogy ezt a hőst 1335
 Pártul fogá és híven gyámolítá.
 Ekkép rovom le hálámat neked,
 Ki megmentél, hisz jó baráttra most
 Szorulsz reá. [A míg mosolyg az ég,
 A jó barát addig felesleges,
 Elég segítség isten, míg segít.]

HERAKLES.

Ó jaj nekem! Mind ez csak fél vigasz 1340
 Búbánatomban. Én azt nem hiszem

στέργειν νομίζω, δεσμά τ' ἐξάπτειν χεροῖν
 οὗτ' ἡξίωσα πώποτ' οὔτε πείσομαι,
 οὐδ' ἄλλον ἄλλου δεσπότην πεφυκέναι.
 δεῖται γὰρ ὁ θεός, εἴπερ ἔστ' ὄντως θεός, 1345
 οὐδενός· ἀοιδῶν οἷδε δύστηνοι λόγοι.
 ἐσκεψάμην δὲ καίπερ ἐν κακοῖσιν ὦν,
 μὴ δειλίαν ὄφλω τιν' ἐκλιπὼν φάος·
 ταῖς συμφοραῖς γὰρ ὅστις οὐχ ὑφίσταται,
 οὐδ' ἀνδρὸς ἂν δύναιθ' ὑποστῆναι βέλος. 1350
 ἐγκαρτερήσω βίοντον· εἶμι δ' ἐς πόλιν
 τὴν σὴν χάριν τε μυρίαν δώρων ἔχω.
 ἀτὰρ πόνων δὴ μυρίων ἐγευσάμην,
 ὦν οὗτ' ἀπεῖπον οὐδέν' οὗτ' ἀπ' ὀμμάτων
 ἔσταξα πηγᾶς, οὐδ' ἂν ῥόμην ποτὲ 1355
 ἐς τοῦθ' ἰκέσθαι, δάκρυ' ἀπ' ὀμμάτων βαλεῖν·
 νῦν δ', ὥς ἔοικε, τῇ τύχῃ δουλευτέον.

εἶεν· γεραιέ, τὰς ἐμὰς φυγὰς ὀρᾶς,
 ὀρᾶς δὲ παίδων ὄντα μ' αὐθέντην ἐμῶν·
 δὸς τοῦσδε τύμβῳ καὶ περιστείλον νεκροῦς 1360
 δακρύοισι τιμῶν· ἐμὲ γὰρ οὐκ ἐὰ νόμος·
 πρὸς στέρν' ἐρείσας μητρὶ δοῦς τ' ἐς ἀγκάλας,
 κοινωνίαν δύστηνον, ἣν ἐγὼ τάλας
 διώλεσ' ἄκων. γῇ δ' ἐπὴν κρύψῃς νεκρούς,
 οἴκει πόλιν τήνδ', ἀθλίως μὲν, ἀλλ' ὅμως 1365

1353. μυρίων uncis liberavi (Wecklein: «fortasse σχετλίων».)

Az égi istenekről, hogy tilos
 Szerelmi vágnak hódolnának ők,
 Hogy istenkéz bilincset hordozott,
 Sem azt, hogy egy isten a másikon
 Úrrá lehessen, nem hiszem soha.
 Mert igaz isten másra nem szorúl: 1345
 Költők hazug meséi mindezek! . . . ⁹²
 Bajomba' mégis most meggondolám,
 Hogy gyáva lennék, hogyha éltemet
 Magamtól elhajítván, mert a ki
 Csapást viselni nem tud férfiként,
 A harczmezőn sem állja meg helyét.
 Követlek hát, megvetve a halált, 1350
 S ezer hálát mondok jószágodért.
 Valóba' volt ezer baj is, mely ért,
 De soha még kétségbe nem esém,
 Szemem patakja soha meg nem indult
 S álmomba' sem hivém, hogy annyira 1355
 Sülyedhessek, hogy könnyet ontsak egykor,
 De úgy látszik, mégis meg kell hajolnom
 Az ádáz sors előtt! . . .

Legyen tehát!

Apám, látod, földönfutó vagyok,
 És ennen gyermekimnek gyilkosa.
 Temesd el kedvesim', diszítsd fel őket; 1360
 Sirasd el — nékem illem tiltja azt —
 És helyezd őket anyjuk keblire
 És karja közzé. ⁹³ Így nyugodjanak,
 Kiket nem sejtve zúztam össze én,
 Ó én boldogtalan. Ha őket aztán
 Az édes anyaföld méhére bíztad,
 Maradj Thebában, s bármily bús az élted, 1365
 Csak végy erőt lesujtott lelkedén,

φυγὴν βιάζου τὰμὰ συμφέρειν κακά.

ὦ τέκν', ὁ φύσας, χὼ τεκῶν ὕμᾱς πατήρ

ἀπώλεσ', οὐδ' ὦνασθε τῶν ἐμῶν καλῶν,

ἀγὼ παρεσκεύαζον ἐκμοχθῶν βίου

εὐκλειαν ὁμῖν, πατρός ἀπόλαυσιν καλήν. 1370

σέ τ' οὐχ ὁμοίως, ὦ τάλαιν', ἀπώλεσα

ὥσπερ σὺ τὰμὰ λέκτρ' ἔσφρες ἀσφαλῶς,

μακράς διαντλοῦς' ἐν δόμοις οἰκουρίας.

οἴμοι δάμαρτος καὶ τέκνων, οἴμοι δ' ἐμοῦ,

ὥς ἀθλίως πέπραγα ἀποξεύγνυμαι 1375

τέκνων γυναικός τ'· ὦ λυγραί φιλημάτων

τέρψεις, λυγραί δὲ τῶνδ' ὅπλων κοινωνίαι.

ἀμηχανῶ γὰρ πότερ' ἔχω τάδ' ἢ μεθῶ,

ἃ πλευρὰ τὰμὰ προσπίτνοντ' ἐρεῖ τάδε·

ἡμῖν τέκν', εἶλες καὶ δάμαρθ'· ἡμᾶς ἔχεις 1380

παιδοκτόνους σούς. εἴτ' ἐγὼ τάδ' ὠλέναις

οἴσω; τί φάσκων; ἀλλὰ γυμνωθεὶς ὅπλων,

ξὺν οἷς τὰ κάλλιστ' ἐξέπραξ' ἐν Ἑλλάδι,

ἐχθροῖς ἐμαυτὸν ὑποβαλὼν αἰσχυρῶς θάνω;

οὐ λειπτέον τάδ', ἀθλίως δὲ σφαστέον. 1385

ἐν μοί τι, Θησεῦ, σύγκαμ'· ἀγρίου κυνὸς

κόμιστρ' ἐς Ἄργος συγκατάστησον μολῶν,

λύπη τι παίδων μὴ πάθω μονούμενος.

ὦ γαῖα Κάδμου πᾶς τε Θηβαῖος λεῶς,

1366. Uncos deleui. — 1367. χὼ τεκῶν manus correctrix codicis G. Kirchhoff: οὐχ ἐκὼν Wecklein ex coniectura Reiskii. — 1385. σφαστέον LG: σωτέον Wecklein.

Hogy ezt a gyászt együtt viseld velem!

(Felemelkedik s az egyes holttestekhez járul.)

Ó gyermekek! Apátok, a ki néktek

Az éltet adta, az vevé el azt.

Hiába küzdék, nem éldelitek

Az örökséget, melyért fáradoztam,

A legszebbet, mit atya hátra hagyhat: 1370

A név szeplőtlen, tiszta hírnevét.

S neked, szegény nőm, mily rútúl fizettem,

Házörzömnek évek hosszú során,

Halált adván cserébe a hűségért,

Mely ágyamat mocsoktalan' megörzvé...

Jaj néktek, nőm és édes gyermekim

És jaj nekem, mily nyomorult vagyok! 1375

Hogy el kell válnom nőmtől s gyermekimtől!

Keserű csók, utolsó ölelés!

S ti fegyverim, mily gyászos lett frigyünk!

Megtartsalak avagy itt hagyjalak?

Hisz testemhez verődve így beszéltek:

«Velünk öled meg nőd és gyermekid; 1380

Minket viselsz, kik gyermekid' megöltük.»

Vajjon viseljem őket e karon?

Minő jogon? De hogyha eldobom

A fegyvert, melylyel annyi nagyszerűt,

Dicsőt műveltem Hellasnak terén,

Kezébe esvén ellenségeimnek

Én haljak rút halált? Nem hagyhatom,

És bárha fájó szívvel, hordanom kell!... 1385

Még egyben gyámolíts, ó Theseus!

Segíts a vad kutyát Argosba vinni,⁹⁴

Kísérj el, hogy ne járjak egymagamban,

Míg gyermekimnek elvesztén kesergek!

Ó Kadmos földje, Theba népei!

κεῖρασθε συμπενθήσατ', ἔλθετ' ἐς τάφον
 παίδων, ἅπαντας δ' ἐνὶ λόγῳ πενθήσατε
 νεκρούς τε καὶ μέ· πάντες ἐξολώλαμεν
 Ἦρας μιᾷ πληγέντες ἄθλιοι τύχη.

1390

ΘΗΣΕΥΣ.

ἀνίστασ', ὦ δύστηνε· δακρύων δ' ἄλεις.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

οὐκ ἂν δυνάιμην· ἄρθρα γὰρ πέπηγέ μου.

1395

ΘΗΣΕΥΣ.

καὶ τοὺς σθένοντας γὰρ καθαιροῦσιν τύχαι.

ΗΓΑΚΛΗΣ.

φεῦ·

αὐτοῦ γενοίμην πέτρος ἀμνήμων κακῶν.

ΘΗΣΕΥΣ.

παῦσαι· δίδου δὲ χεῖρ' ὑπηρέτῃ φίλῳ.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἀλλ' αἶμα μὴ σοῖς ἐξομόρξωμαι πέπλοις.

ΘΗΣΕΥΣ.

ἔχματσε, φείδου μηδέν· οὐκ ἀναίνομαι.

1400

ΗΡΑΚΛΗΣ.

παίδων στερηθεῖς παῖδ' ὅπως ἔχω σ' ἐμόν.

ΘΗΣΕΥΣ.

δίδου δέρη σὴν χεῖρ', ὁδηγήσω δ' ἐγώ.

Gyászoljatok, nyirjátok fűrtetek; ⁹⁵ 1390
 E gyermekek sírjához menjetek,
 És könnyet ontva mind e holtakért
 Sirassatok meg velök engem is.
 Mindannyian elvesztünk, egy csapással
 Sújtott le ránk Zeusnak hitvese! (Lerogy.)

THESEUS.

Kelj fel, boldogtalan! Elég a könnyből.

HERAKLES.

Nem bírok; megsibbadt minden tagom. 1395

THESEUS.

Hőst is megejt a sorsnak vad haragja.

HERAKLES.

Ah!

Bár érzéketlen sziklává lehetnék!

THESEUS.

Hagyd abba s nyujtsd kezéd a jó barátoknak!

HERAKLES.

Vigyázz, ruhádat vérrel szennyezem.

THESEUS.

Csak szennyezd bátran, nem irtózom én. 1400
 (Főlemell.)

HERAKLES.

Megfosztva gyermekimtől, mintha csak
 Saját édes fiam látnám te benned.

THESEUS.

Nyakam öleld meg, hadd vezesselek.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ζεῦγός γε φίλιον· ἄτερος δὲ δυστυχής.
ὦ πρέσβυ, τοιόνδ' ἄνδρα χρή κτᾶσθαι φίλον.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἦ γὰρ τεκοῦσα τόνδε πατρὶς εὖτεκνος.

1405

ΗΡΑΚΛΗΣ.

Θησεῦ, πάλιν με στρέψον, ὥς ἴδω τέκνα.

ΘΗΣΕΥΣ.

ὥς δὴ τὸ φίλτρον τοῦτ' ἔχων ῥάων ἔσῃ;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ποθῶ, πατρός τε στέρνα προσθέσθαι θέλω.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἰδοὺ τὰδ', ὦ παῖ· τὰμὰ γὰρ σπεύδεις φίλα.

ΘΗΣΕΥΣ.

οὕτως πόνων σὼν οὐκέτι μνήμην ἔχεις;

1410

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἅπαντ' ἐλάσσω κεῖνα τῶνδ' ἔτλην κακά.

ΘΗΣΕΥΣ.

εἴ σ' ὀφεταιί τις θήλυν ὄντ', οὐκ αἰνέσει.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ζῷ σοι ταπεινός; ἀλλὰ πρόσθεν οὐ δοκῶ.

HERAKLES.

Baráti pár! Egyik boldogtalan!

(Amphitryonhoz.)

Ilyen barátod légyen, jó atyám!

AMPHITRYON.

Áldott a hon, mely ily fiat terem!

1405

HERAKLES (Theseushoz).

Hadd forduljak meg, lássam gyermekim'.

THESEUS.

Balzsam talán ez apai szivedre?

HERAKLES.

Kivánom; s megölelném jó apámat...

AMPHITRYON.

Im, itt vagyok, fiam! Kimondtad azt,

Mit én kívántam!... (Ölelkeznek.)

THESEUS (sürgetőleg).

Hát már semmikép

1410

Se gondolsz többé hősi tetteidre?!

HERAKLES.

Összes bajom nem éri ezt utól.

THESEUS.

Mit szólna más, látván ily asszonyosnak?

HERAKLES.

Gyávának nézel? Most először, úgy-e?

ΘΗΣΕΥΣ.

ἄγαν γ' ὁ κλεινὸς Ἡρακλῆς ποῦ κείνος ὢν;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

σὺ ποῖος ἦσθα νέρθην ἐν κακοῖσιν ὢν;

1415

ΘΗΣΕΥΣ.

ὥς ἐς τὸ λῆμα παντὸς ἦν ἥσσω ἀνὴρ.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

πῶς οὖν ἔμ' εἶπης ὅτι συνέσταλμαι κακοῖς;

ΘΗΣΕΥΣ.

πρόβαινε.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

χαῖρ', ὦ πρέσβυ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

καὶ σύ μοι, τέκνον.

ΗΡΑΚΛΗΣ.

θάψθ' ὥστερ εἶπον παιῖδας.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

ἐμὲ δὲ τίς, τέκνον;

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἐγώ.

ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ.

πότ' ἐλθὼν;

1417. οὖν ἔμ' εἶπης scripsi (οὖν ἔτ' εἶπης LG): νοουθετεῖς δ' ἔμ' Wecklein.

THESEUS.

Annak bizony; hol van a hős Herakles?

HERAKLES.

S te vajh' mit éreztél a föld alatt? 1415

THESEUS.

Minden halandók leggyöngébbje voltam!

HERAKLES.

S rólam mondod, hogy földre nyom a baj?

THESEUS.

Jerünk!

HERAKLES.

Apám! Isten veled!

AMPHITRYON.

Veled is, fiam

HERAKLES.

Temesd el őket, úgy, mint kértelek.

AMPHITRYON.

S engem majd egykor ki temet el? ⁹⁶

HERAKLES.

Én!

AMPHITRYON.

S mikor térsz meg?

ΗΡΑΚΛΗΣ.

ἡνίκ' ἂν θάψῃς τέκνα. 1420
 καὶ σὲ εἰς Ἀθήνας πέμψομαι Θηβῶν ἄπο.
 ἀλλ' ἐσκόμιζε τέκνα δυσκόμιστ' ἄχῃ·
 ἡμεῖς δ' ἀναλώσαντες αἰσχύναις δόμον,
 Θησεῖ πανώλεις ἐψόμεσθ' ἐφολκίδες.
 ὅστις δὲ πλοῦτον ἢ σθένος μάλλον φίλων 1425
 ἀγαθῶν πεπᾶσθαι βούλεται, κακῶς φρονεῖ.

ΧΟΡΟΣ.

στείχομεν οἰκτροὶ καὶ πολύκλαυτοι,
 τὰ μέγιστα φίλων ὀλέσαντες.

1421. καὶ σὲ Wilamowitz: AM. πῶς; HP. ex LG Wecklein. —
 1422. δυσκόμιστ' ἄχῃ Wilamowitz: δυσκόμιστα γῆ LG Wecklein.

HERAKLES.

Ha eltemetted őket, 1420

Magammal viszlek Thebából Athénbe.

Legyen hát gondod eltemetni őket,

Viselhetetlen gyásznak kineseit!

Én meg, ki összetörtem házamat,

Kisérem Theseust, a mint kísérik

A csolnakok a vontató hajót.⁹⁷

Ki többre tart vagyont, avagy hatalmat 1425

A jó barátnál, téved az nagyon.

KAR.

Fájdalmasan, könnyezve távozung,

Hisz elveszítők legdrágább barátunk.

(Herakles és Theseus az egyik oldalon; a Kar a másik oldalon távozik;

Amphitryon a gyermekek holttestéhez lép a palotába, melynek kapui
bezárulnak.)

JEGYZETEK HERAKLESHEZ.

1. *Perseus sarját, Alkaios fiát.* Alkaios argosi király volt; ennek fia, Amphitryon, ki Perseus révén származását volta-kép Zeusra vitte fel. Zeus pedig, mivel Amphitryon nejével, Alkmenével nemzette Heraklest, *násztársa* is lett Amphitryonnak. Amphitryonnak azért kellett Argost elhagynia, mert nagybátyját, Elektryont, menyasszonyának, Alkmenének atyját véletlenül megölte, mint később említve van.

2. *A föld szülötte népnek vetése egykor sarjadott.* A Kadmos által elvetett sárkányfogakból kikelt vitézek lekasza-bolták egymást; csak öten maradtak életben s ezek lettek a thebaiak ősapái. Kadmos városa: Thebai (Theba is jogos alak a görög *Thebe* szerint).

3. *Az ő leánya Megara, ki itt ül.* Kreon, Menoikeus fia, akkor nyerte el Theba trónját, mikor Oedipus fiai, Eteokles és Polyneikes, egymás kezétől elvesztek. Eteokles és Polyneikes viszályát a «*Phoeníciai nők*»-ben vitte színre Euripides, de már Aeschylus feldolgozta e tárgyat a «*Hét Thébavívó*»-ban. Sophokles Antigonéjában épen mint új uralkodó lép fel Kreon.

4. *Nem sokkal aztán elment hős fiam, t. i. Herakles, kit Amphitryon édes fiaként szeretett.*

5. *Argos várában . . . Mykene kyklops-falai között.* Argos és Mykene egy uralomhoz tartozott. Mykene várának falait a monda szerint a kyklopsok építették. Az óriási polygonalis kövek Mykenében és Tirynsben ma is csodálatunk tárgyai.

6. *Eurystheus királynak megfogadta — a föld megtisztítását.* Eurystheus Mykene királya volt. Euripides itt saját céljai szerint úgy tünteti fel a dolgot, hogy Herakles csak azért vállalkozott nagy munkáira, a föld szörnyetegeinek kiirtására, hogy Amphitryonnak szolgálatot tegyen. Homeros szerint Zeus oktalan dicsekvése okozta, hogy Herakles Eurystheus parancsait teljesíteni volt kénytelen; t. i. dicsekedett az istenek előtt, hogy az nap oly fiú fog születni az ő véréből, a ki a körülötte lakók fölött uralkodni fog. Hera, mint a születés istennője, erre úgy intézte a dolgot, hogy a Perseus nemzetségbeli Sthenelos felesége előbb (7 hónapra) szülje meg a fiát, Eurystheust, Alkmene pedig még ne szüljön, s így Zeus kijelentése szerint Eurystheus lett hatalmasabb s ő osztoztatott parancsokat Heraklesnek.

7. *Talán Hera fulánkja ösztökélte.* Az örültséget a régiek úgy fogták fel, mint bögöly fulánkját, vagy mint ösztököt, melylyel az istenség valakit örületbe hajt.

8. *Felhozni a hármastestű kutyát az alvilágba szállott.* Herakles tizenkét munkája közül az volt az utolsó, hogy az alvilág őrét, a háromfejű Kerberost bilincsbe verve felhozta. Tainaron fokánál, Görögország déli részén gondolták az alvilág egyik lejárátát.

9. *Hire jár egy Lykosnak, ki Dirke férje volt.* Lykos thebai király felesége, Dirke, féltékenységből börtönbe vetette és kegyetlenül kínoztatta Antiopét, ki Zeustól Amphion és Zéthos («fehérlovas két Zeus-sarjadék» — t. i. mint isteneket valószínűleg fehér lovak alakjában gondolták őket) anyja volt. Ezek a pásztorok közt nevekedtek. Antiope kínzója kezéből kiszabadulva, feltalálja fiait; azok aztán bosszút állnak anyjuk bántalmazásáért s Dirkét egy bikával halálra hurezoltatják (Dirke-csoport a nápolyi múzeumban!). Lykos önkéntes számkivetéssel mentette meg életét: Euboiába futott. Euboiából való a hasonló nevű utód is, ki a Thebában dülő pártviszályt felhasználva, Kreont megölte s most Theba trónján ül. — Euripidesnek volt egy «*Antiope*» cz. drámája, melyben a fentebbi tárgyat feldolgozta, de ez a darab elveszett.

10. *Hogy megvívá Orchomenost.* Orchomenos boiotiai város, minyasok (Minyasnak, Poseidon fiának utódai) lakták. A thebaiak adófizetői voltak a minyasoknak; e szolgaságtól Herakles győzelme szabadította fel őket.

11. *Taphost legyőzve díszet hozál e honra.* A taphosiai Akarnaniában és a közeli szigeteken laktak. Mivel Alkmene fitestvéreit megölték, Amphitryon haddal ment ellenök s győzelmet aratott rajtuk.

12. *Mint énekes hattyú.* Régi hit szerint a hattyú halála előtt énekel. (Hattyú-dal).

13. *Egy-egy vízi szörnyet, az oroszánt.* Célzás a Lerna-tóbeli száz fejű hydrára és a nemeai oroszánra.

14. *Az íj nem hősi kéznek fegyvere.* Már Homerosnál kevés a becsülete az íjásznak, mint pl. Parisnak.

15. *Habár csak szóval, én is tartozom.* Lykos szószátyárkodása alkalmat ad Amphitryon retorikailag stilizált és szerkesztett czáfoló beszédére. Euripides a retorikai szóharczok mestere, habár ez nem ritkán a drámaiság rovására esik.

16. *Nylát a földfiak szívébe lőtte.* Zeus az ellene támadt Gigasokat, a föld szülötteit, az istenek segítségével leverte. Ez alkalommal Herakles is segítségére volt isteni atyjának. A régibb, fekete-alakos vázáképek is úgy ábrázolják Zeust, a mint kocsiján állva, villámot szór a gigasokra; mellette áll a nyilazó Herakles. A Gigantomachia minden időben kedvelt tárgya volt a görög művészetnek. Leghatalmasabb ábrázolása ennek a pergamoni Zeus-oltár híres kép-öve (fries), melynek maradványai a berlini Pergamon-múzeumban vannak eredeti helyzetüknek megfelelően elrendezve.

17. *Vagy Pholoéba menj s kérdezd meg ott Kentaurosok négy lábú vad hadától.* Phloe erdős hegység Thessaliában. Ott győzte le Herakles a félig ember-, félig ló-alakú Kentaurosokat.

18. *Hazád hegyét, a Dirphyst, kérddheted.* Dirphys-hegy Euboi szigetén. Lykos Euboiából ment Thebába, hogy annak trónját elfoglalja.

19. *S ha jó szomszédokat nem nyujt a sors, t. i. a csatasorban.*

20. *Mert az mindenkor biztosságba' van.* Az íjász nem a csatasorból nyilaz, hanem alkalmas, fedett helyről, hol meghúzódik.

21. *Ki maga szálla szembe Minyas népével.* (L. a 10. jegyzetet.) A minyasok királyát megölte Menoikeusnak, Kreon apjának kocsisa. Ezért a minyasok, Orchomenos lakói, haddal mentek Theba ellen és legyőzvén, adófizetésre kötelezték. A thebiaikat e szégyenletes adó fizetésétől Herakles mentette meg. Az adóért jövő követeknek fülét, orrát levágta, úgy küldte vissza. A minyasok ismét harczra keltek, de csatát veszítettek Herakles ellen és kénytelenek voltak kétakkora adót fizetni a thebiaiaknak.

22. *Rakjatok máglyát belőlük az oltár körül.* Az oltárhoz menekültekre nem volt szabad kezet tenni, de azt nem tiltotta a vallásosság, hogy más módon ne ártsanak nekik s bármily eszközzel menedékhelyük elhagyására ne kényszerítsék.

23. *Ti földfiak, kiket Ares vetett el.* A hagyományos monda szerint a sárkányt nemzette Ares, fogait pedig Kadmos vetette el, miután magát a sárkányt megölte.

24. *Elvesztette ép eszét e város, melyet vihar dúl.* Ebből kitűnik, hogy a város népének egy része, a fiatalabbak, Lykosszal tartottak.

25. *Csak egy kegyelmet kérünk, ó király.* Amphitryon, miután engedett a hatalomnak, alattvalói tisztelettel szól Lykoshoz. Így mindjárt Megara is. A görög jellem alkalmazkodó képessége ezen nem ütközött meg.

26. *Te nálad, istennél különb vagyok.* Már Homeros általában erkölcsösebbeknek rajzolja az embereket az isteneknél. Ilyen keserű szemrehányást azonban nem olvasunk Euripides előtt sehol.

27. *Mégis panasz hangjaival végződik a hősi dal.* Apollon, vagyis a pythiai nomos, melyet Apollon talált fel, győzelmi ének, mely azonban αἶνον panaszkiáltással végződik.

T. i. az *αἴλιον* kiáltást ilyennek fogták fel. A Kar inkább megfordítva cselekszik: a holtak hitt Heraklesnek síri éneket akar zengeni, de ebből dicsőítő ének, hymnus lesz.

28. *Vad oroszlántól megmentve.* Itt kezdődik Herakles 11 munkájának felsorolása. A 12-ik munka az alvilágba leszállás, melyről a kar azt hiszi, hogy a hősnek életébe került. Az itt említett első munka az volt, hogy Zeus nemeai berkeiben, Arkadiában tanyázó óriási oroszlánt megfojtotta és Mykenébe vitte. Későbbi vállalataiban ennek az oroszlánnak a bőrért hordta a vállán. Ezért a művészet is rendesen így ábrázolta Heraklest: szőke fürtei felett tátong az oroszlán torka.

29. *Kentaurosok vad népének megfékezte bőszeját.* A második munka. (V. ö. a 17. jegyzettel.) Peneios folyója és Pelion bérce Thessaliában volt.

30. *Foltos szarvasűnő.* Herakles harmadik munkája a keryneiai aranyszarvú, óriási szarvasűnő elfogása vagy lenyílazása. Álló esztendeig hajszoalta.

31. *Vad lovai Diomedes thrák-földi királynak.* Diomedesnek, az Arestől származó thrákiai királynak, emberfaló lovai voltak, melyeknek kézre kerítése és zablára fogása nem kis feladat volt. (Negyedik munka). *Hebros vize Thrakiában folyik és az Aegeus-tengerbe ömlik.*

32. *Kyknos halt meg a hős nyíllövése alatt.* A Pelion-hegy alján, hol az Anauros folyó ered, Amphanaiaiban lakott Ares fia, Kyknos, a ki az idegeneket megölte s a megöltek koponyáival kérkedett. Hogy Herakles nyíllal ölte meg, azt csak itt olvassuk. Ez volt az ötödik hőstett.

33. *Szép szűzek dalától zengő ligetébe.* A világ nyugati szélén volt a Hesperisek (vulgo: Hesperidák) ligete, melynek arany almáit egy sárkány őrizte. Ez arany almák megszerzése volt a hatodik munka.

34. *Azután a tenger mélységébe leszállt.* Hetedik munka: a tenger hajózhatóvá tétele.

35. *Atlaszhoz érkezvén, vállát alátolta.* Nyolczadik munka: Atlas görnyedező vállairól átvette az ég boltját és tartotta.

36. *Asszony nép lovas hadához*: az amazonokhoz. Az amazonok a Fekete-tenger (Pontus) mellett laktak s királynéjuknak, Hippolytének egy arany öve volt, melyet Arestől kapott ajándékul. Ennek megszerzése volt a kilenczedik munka.

37. *Lerna ezerfejű vízi szörnyét is leverte*: a lernai hydra legyőzése volt a tizedik munka.

38. *Hármastestű Geryon*. Geryon vagy Geryones az Okeanos közelében, Erytheia szigetén lakó hármastestű szörnyeteg volt. Vörös tehenei voltak, melyeket Herakles elhajtott, miután Geryont megölte. Tizenegyedik munka.

39. *Ki itt a pap*. Keserű kérdés: hol van a pap, a ki levágjon bennünket, mint áldozati barmokat szokás. — A következő sort («Ki lesz szegény lelkemnek gyilkosa.») Wilamowitz hülye toldaléknak tartja.

40. *S kezedbe adta hiú ajándokul a szép veretű hősi buzogányt*. Hiú ajándokul, mert az ajándékozás nem válhatott valósággá. — E helyet másképp is értik és magyarázzák, t. i. ilyen olvasás szerint: *Δαιδάλου ψευδῆ δόσιν* «Daidalos csalárd ajándokát». Ilyenformán fordította Latkóczy is: «S kezedbe adta azt a buzogányt is, melyet egykor Daidalustól kapott». Ez az ajándék a magyarázók szerint azért csalárd, mert az utolsó vállalatban már nem védte meg a hőst (!). Arról nem tudunk semmit, hogy Herakles Daidalostól kapta buzogányát. Ezért Wilamowitz olvasását (*δαίδαλον ψευδῆ δόσιν*) és magyarázatát fogadtam el mint legtermészetesebbet s a fordítást e szerint változtattam.

41. *Oichaliát igérte*. Oichaliát majd Thessaliában, majd Messeniában vagy északi Euboiában keresték. Oichalia királya, Eurytos, egyike volt a legjelesebb íjászoknak. Herakles legyőzte. Euripides itt nem gondol a király leányára, Joléra, kinek hadi foglyul vitele Sophokles «Trachisi női» szerint Herakles vesztét okozta. Mert e szerint Herakles még nem is foglalta el Oichaliát. Euripides Oichalia elfoglalását már megtörténtnek tekinti s így Jolét és a vele kapcsolatos dolgokat ignorálja.

42. *A férfinép között jár hitvesem*. Feltűnő volt, hogy a

nő elhagyja házát és férje távollétében a nyilvánosság előtt mutatkozzék.

43. *De mért e dísz, mely csak halottat illet?* A halotti dísz főleg fejkötélék (tænia), melyről hosszú szalagok csüggtek alá.

44. *Az új király lakát roskasztom porba.* Heraklesből a dühvé fokozódott harag beszél. Ezért nem törődik azzal, van-e Lykosnak háza s van-e czélja a ház lerombolásának.

45. *Az Ismenosnak mcdre . . . Dirke szép vize.* Ismenos folyó, Dirke patak Thebe mellett.

46. *Egy koldus had . . .* Az itt következő hét (eredetiben öt) verset elveti Wilamowitz, mert szerinte éppen úgy, mint Platonnak egy rokon helye (Pol. VIII, 555 d) oligarchikus, nem demokratikus államszervezetre mutat, s a sorok politikai czélzata kétségtelen. Hogy az összefüggés csorbája nélkül elmaradhat e hét sor, az igaz, de elvetésük mégis meggondolandó, kivált azért, mert e sorok a 34. és 543. vers bővebb kifejtésének látszanak. Végre is nem következés, hogy a költő éppen Athénre akart czélozni, s maga Wilamowitz is megengedi, hogy az itt rajzolt kép pl. az akkori Thessaliára illő lehetett.

47. *Az istenasszony adta . . . ?* T. i. Persephone, az alvilág királynője. A monda egy változata szerint ez segítette Heraklest czélja elérésében.

48. *Láttam a szent titkokat.* A mysteriumoknak nevezett titkos vallási szertartások Eleusisban éppen Persephonét és anyját, Demetert ünnepelték. Föltehető, hogy az alvilágban is voltak ilyen ünnepek, sőt talán éppen ott volt az eleusisi mysteriumoknak a mintaképe.

49. *És Hermione kedves városa,* Peloponnesos délkeleti partján, Persephone és Demeter kultuszának egyik fő helye.

50. *Mert visszahoztam Theseust.* Herakles Kerberost felhozni ment az alvilágba. Az alvilág kapujában ott találta Theseust, ki barátjával, Peirithoossal együtt Persephone elragadása végett szállt az alvilágba. Fáradságukat kipihenni leültek, de oda ragadtak, nem birtak fölkelni. Heraklesnek

sikerült Theseust felsegíteni, s így az alvilágból kiszabadítani. Theseus említése itt csak arra való, hogy majdani föllépését előkészítse és okadatolja.

51. *Múzsasereg Charisokkal frigyre lépve.* A Charisok és a Múzsák frigye itt a háladicsőítő dalt jelenti, melylyel a Kar Heraklesnek adózik.

52. *Megihletve az Emlékezettől.* Az Emlékezet, Mnemosyne, a Múzsák anyja.

53. *Bromiosnak adománya.* Bromios Bacchosnak Euripidesnél igen gyakori neve. Adománya a bor.

54. *Libyai fuvolahangnak.* A fuvola t. i. libyai lótos szárból volt.

55. *Leto dicső fiát zengve:* Apollont, kinek fő kultuszhelye Delos szigete volt. Valamint Delos szigetén a templom kapuja előtt ünnepelték Apollont, mint a Pytho nevű sárkány megölőjét, úgy a Kar Heraklest ünnepli háza előtt, mint ártalmas szörnyetegek legyőzőjét s így a kultúra terjesztőjét.

56. *S miért gúnyolsz, mert védöm elveszett?* Amphitryon odysseusi tettetését a helyzet eléggé okadatolja. Az öreg ember örömét és egyúttal óvatosságát semmi sem jellemezhetné jobban. Az egész jelenet különben csattanós példája a Sophoklesnél oly gyakori tragikus iróniának.

57. *Acheronnak kikötő-partjáról:* az alvilágból. Acheron: alvilági folyó.

58. *Egyszerre lendül az Idő buzogánya:* hogy megbüntesse a hybris (gőg) következtében jogtalanságokra vetemedt, szertelen hatalomra törő embert.

59. *Ölts füzért, Ismenos.* A Kar a helyi istenségekhez fordul, hogy azok is vegyenek részt az ünnepi örömben. Ezért kéri Ismenos folyó-istent, öltsön koszorút, Dirkét és Asopos folyó-isten leányait, a nymphákat, hogy énekeljék a győzelmi dalt.

60. *Vetését kikelni látta a világ.* L. a 2. jegyzetet. *Sparták* = elvetettek.

61. *Perseus házának fényes szülöttével, Alkmenével,* ki Herakles anyja lett.

62. *S érezze meg az én haragom is.* Iris, mint hű szolgálja úrnőjének, kérkedve osztozik annak indulataiban is, hogy többnek hihessék pusztá eszköznél. Ezért még Lyssa is humanusabbnak van rajzolva. Eszünkbe jut Aeschylus Prometheusának prologusa.

63. *Helios! te légy tanum hát, hogy nem szívesen teszem.* Lyssa a mindent látó Heliosra, a napra hivatkozik, mint a ki az istenek gonoszságait is látja.

64. *A Tartarosból hívja a vad Kéreket.* Herakles örületes üvöltése felidéri az alvilágból a halál isteneit, a kéreket.

65. *Emeld fényes lábadat,* mert égi istennek nem való időzni ott, a hol az alvilág hatalmai végzik gyászos munkájukat.

66. *A sóhajok asszonya:* Lyssa.

67. *A gondúzó isten thyrsosa nem lendül.* Vagyis ez nem vidám bacchosi táncz, hanem halálos, örületes táncz. A Kar először úgy képzei, hogy Lyssa fogatot hajt, melybe Herakles van befogva. Majd vad zenét játszik Lyssa, melyre Herakles tánczol. Aztán, mint Bacchos, mánort küld Heraklesre, de az őrzöngés vad mánorát. Végre mint vadász, halált küld a gyermekeknek.

68. *Zeus isten sarja.* A kifejezés határozatlan voltánál fogva (*παῖς* fiú is lehet, leány is) a magyarázók egy része Heraklesre, más része Lyssára, más része Pallasra gondol. Lyssa azonban nem Zeus, hanem Uranos sarja. Nem gondolhatunk Wilamowitzczal magára Pallasra sem; mert mi köze Pallasnak az itt végbemenő borzalomhoz? Az 1142. vers bizonyossága szerint itt csak Heraklesről lehet szó, a görög monda Sámsonáról, ki saját házát porba dönti.

69. *Bémutatni tisztító áldozatát.* Heraklesnek tisztító áldozattal kellett házát és családját a vérontás szennyétől megtisztítnia. Ez az udvar közepén álló Zeus-oltár mellett történt. Az udvar olyan volt, mint a római peristylum: oszlopokkal volt körülvéve. A részvevők körül állották az oltárt áhitatos csendben s körülhordták a szent kosarat az áldozati eszközökkel. Az oltár tisztító tüzéről egy hasábot az áldozó vízbe

mártott s ezzel a vízzel behintette a megtisztítandó tereket és személyeket.

70. *Nisos városába*: Megarába.

71. *Isthmosnak erdős szakadékiba*: az isthmosi versenyjátékokra.

72. *Argos sziklavára látta a legnagyobb gyilkosságot*, t. i. mikor Danaos leányai a nász éjjelén megölték férjüket, Aigyptos fiait. — A Kar a szörnyű tett enyhítéseül hasonló esetekre hivatkozik, de nem talál szörnyűbbet a jelenvalónál.

73. *És a Múzsák haragjából, melyet Prokne fölébreszte*. Prokne a monda szerint szerelemfúltó bosszúból ölte meg fiát, Ityst, s tálalta fel férjének Tereusnak, hogy aztán fülemilévé válva, folytonosan holt fiát sirassa. Miért és hogyan okozta ezt a «Múzsák haragja», nem tudjuk. Hartung azt hiszi, hogy Prokne annyira szerette az éneket, hogy ezzel fölkelte a Múzsák féltékenységét, mint Arachne szövés-tudományával az Athenáét.

74. *S vérbűn bosszulóit ingerli magára*, t. i. az Erinyseket (furiákat), a vérség köteléke ellen vétők büntetőit. — Amphitryont gyönyörűen jellemzi önzetlen aggodalma.

75. *Sógoraid vére hulltát megbosszulta karod*. L. a 11. jegyzetet.

76. *De hisz' nem látom Sisyp hos követ*. Sisyphost, a híres alvilági bűnhődőt, a ki folyvást szikladarabot hengergetett egy hegyre.

77. *Az ártatlant ne érje ily mocsok*. Nem akarja, hogy a gonosztevőnek látása Theseust megméltelyezze, noha szükségét érzi a részvétnek.

78. *Kinek a neje az, ki itt hever?* Theseus nyilván azt hiszi, hogy Herakles nejét és gyermekeit Lykos ölte meg s így ő későn érkezett a csapás elhárítására.

79. *Olajfák várának bírója*. Az olajfák városa Athén. Ott teremtetten Athena istennő az első olajfát s ezzel legyőzte Poseidont, a sósforrás fakasztóját.

80. *Phlegra síkján a Gigasok elhulltak általa*. L. a 16. jegyzetet.

81. *Miért mutatsz meg akkor Heliosnak?* Helios a napisten. Herakles azt hiszi, hogy bűnös fejének látása a napot is megszentelteleníti. (Thyestes lakomájától is elfordította arcát a nap.)

82. *Anyám apjának vérént ontva ki,* Elektryonnak. L. az 1. jegyzetet. Sajátságos, hogy Herakles nevelőatyja bűnét örökségképen magára veszi. Euripides persze nem hitt Zeus atyaságában, s Herakles is Amphitryont vallja szíve szerinti atyjának.

83. *Zeusnak neje vérszemű kígyókat küldött, hogy elveszítsen engemet.* Pindaros első nemeai ódájában nagyszerűen írja le ezt az esetet. Mire Alkmene észrevette a kígyókat, a kis Herakles már megfojtotta őket.

84. *Typhont . . . kellett levernem.* A Typhonnal való küzdelem csak e helyen van említve.

85. *A forgandó szerencse súlyos annak . . .* A zárójelbe tett sorokat Wilamowitz későbbi betoldásnak ismerte föl. Az összefüggést csakugyan zavarják.

86. *Mit Ixion tűr a kerékre kötve.* Ixion az az alvilági bűnhődő, a ki egy kerékre kötözve, a kerékekkel együtt örökké forgott.

87. *Egy halandó nő miatt:* Alkmene miatt.

88. *Reád, csak Hera, Zeus hitvese.* Ezt és az előbbi sort Wilamowitz fordításában a Kar szájába adja s azonkívül fölteszi, hogy Theseus beszédjének az eleje elveszett, melyben Herakles állításai egyenként czáfolva lehettek.

89. *Nem ápollak titkos frigyet az égiek?* Ilyen volt például Zeusnak Semelével való viszonya, Kephalosnak Eos által történt elrablása.

90. *Bilincsbe nem verték szülőiket?* mint pl. Zeus atyját, Kronost.

91. *A vad bikát lebirtam s kétszer hét ifjakat kimenték.* Theseus Ariadne segítségével legyőzte a félig ember-, félig bika-alakú Minotaurost s megmentette Athént a hét ifjából és hét leányból álló adótól, melyet Athén évenként kénytelen volt Kréta szigetére küldeni a Minotaurusnak.

92. *Költők hazug meséi mindezek.* Xenophanes elvei versbe szedve. A keresztény egyházatyák nem egy tanítása van itt anticipálva. Hogy az életet eldobni gyávaság, az is keresztényül hangzó tanítás.

93. *És helyezd őket anyjuk keblire és karja közzé.* «Sokáig lehet — mondja Wilamowitz — keresgélni az antik költészetben, míg hasonló vonást találunk». S idézi Gretchen szavait: «und das kleine mir an die rechte Brust: niemand wird sonst bei mir liegen».

94. *Segíts a vad kutyát Argosba vinni, t. i. a Kerberost Eurystheushoz, mert a tizenkettedik munkához ez még hozzá tartozik.*

95. *Nyirjátok fürtetek: a gyász jeléül.*

96. *S engem majd egykoron ki temet el?* Ha Herakles elmegy, akkor Amphitryon meg van fosztva attól a reménytől, hogy fia adja meg neki a végtisztességet s ezzel a síri nyugalmat. Az eltemetés a legközelebbi vérrokonok szent kötelessége. (Antigone!)

97. *A mint kísérik a csolnakok a vontató hajót.* Ugyanaz a kép, melyet Herakles magáról és gyermekeiről mondott (631).

HIPPOLYTOS.

HYPOTHOS

BEVEZETÉS HIPPOLYTOSHOZ.

E dráma tárgyának és motivumának egy régi változata már Homerosnál megvan: a bibliai *Potifárné* esetének görög alakja. Az *Ilias* hatodik énekében Glaukos szembe kerülén Diomedes lándzsájával, kérdésére elmeséli származását és nagyatyjának, *Bellerophontes*nek a történetét. Az ephyrai (= korinthusi) *Bellerophontes* (eredeti nevén *Hipponoos*) egy *Belleros* nevű embert megölven (ezért *Bellerophontes*: *Bellerosölő*), elmenekült s *Proitos*, tiryinsi királyhoz folyamodott, hogy tisztítsa meg a vérontás szennyétől. *Proitos* felesége, *Anteia*, «belebolondult» s szerelmi ajánlatot tett neki; de nem tántoríthatta el a «jóérezelmű» ifjút. Bosszúból azzal vádolta férje előtt, hogy házasságtörésre akarta őt rávenni. *Proitost* nem vitte rá a lelke, hogy megölje az ifjút, hanem elküldötte ipához, *Lykiába*, vészes jegyeket rótt egy fatáblába s azt összehajtogatva odaadta neki ajánló levél gyanánt. A lykiai király szívesen vendégelte *Bellerophontest*, de mikor a fába rótt jegyeket meglátta, veszedelmes vállalatokra küldötte, úgy akarta elveszíteni. *Bellerophontes* azonban minden feladatnak emberül megfelelt, s így a király megszerette, neki adta leánya kezét és fele országát stb. Mennyire érdekelte Euripidest ez a *Boccaccio* tollára méltó «novella», kitűnik abból, hogy két drámában is foldolgozta, nevezetesen *Bellerophonban* és *Stheneboiában*; nála t. i. ezt a nevet viseli a homerosi *Anteia*. Mindkét darabból csak gyér töredé-

keink vannak. Bellerophon történetének motivuma ismétlődik Hippolytosban és nem lehetetlen, hogy a Homeros-féle Bellerophontes-monda hatással volt a Hippolytos-monda alakulására.

A leginkább Troizénben, Epidaurosban kialakult, majd Athénbe is átplántált *Hippolytos-mythos* már Euripides előtt körülbelül így hangzott:

Theseus, miután nagybátyjának, Pallasnak ellene támadt trónkövetelő fiait leverte s Athén királya lett, Heraklesszel együtt az amazonok ellen vitt hadat. A győzelem jutalma a szép amazonkirálynő, Antiope (vagy Hippolyte) lett, kit Theseus feleségül vitt hazájába, s a ki szenvedélyes szerelmében később saját vérei, az amazonok ellen küzdött férje oldalán s azoknak nyilától találva lehelte ki lelkét. Más változat szerint (mint a *Theseis* cz. költemény énekelte) Theseus hűtlen lett hozzá s a krétai Minos leányát, Phædrát vette nőül. Antiope a lakodalom alkalmával Theseus ellen tör, de férje vagy Herakles nyilától szíven találva meghal.

Theseus és Antiope házasságának gyümölcse a Troizenben született *Hippolytos*. A fiú van arra hivatva, hogy anyjáért megfizessen, de egyúttal neki is tönkre kell mennie. Theseus, miután Phædrával egybekelt, Troizénbe küldi Hippolytost s nevelését anyai nagybátyjának, Pittheusnak gondjaira bízza. Később Theseus Phædrával együtt Troizenben időzik (Euripides szerint a Pallas-fiak megöléséért való bűnhődése évét tölti ott). Phædra ott ismeri meg mostoha fiát és szenvedélyes szerelemre lobban iránta. (Euripides szerint már Athénben meglátta és megszerette, mikor Hippolytos a mysteriumokban részt venni odament). A szüzies lelkű ifjú visszautasítja a neki felajánlott szerelmet, mire Phædra szégyenében megöli magát, de előbb épen úgy

elrágalmazza férje előtt szerelme tárgyát, mint Anteia Bellerophon test, Potifárné Józsefet. Theseus, hitelt adva neje rágalmának, igazi atyjához, Poseidonhoz fohász-kodik bosszúért. Attól kapott volt olyan ígéretet, hogy három kívánsága, bármi lesz is, teljesül. Most tehát fia vesztét kívánja isten-atyjától. Poseidon teljesíti a kívánságot: egy szörnyeteg bikát támaszt a tengerből, melytől a tengerparton hajtó Hippolytos lovai megbokrosodnak és szerencsétlen gazdájukat halálra hurczolják. Artemis istennő azonban kideríti kedvelt ifja ártatlanságát, elégtételül állandó tiszteletet rendel számára, sőt Asklepios-szal ismét életre idézteti. Ezt a feltámadt Hippolytost Latiumban, Ariciában Virbiusszal azonosították és e néven tisztelték.¹

E mythos eredeti jelentését és eredetét különféleképp iparkodik megfejtetni a tudományos mythologia. Kétségtelen, hogy igen sok mythos valamely természeti jelenségről szóló naiv, képes beszédből származott. Így pl. az ember megfigyelte, hogy a Hold mintegy elérni vágyakozik a Napot, de a helyett, hogy elérné, sarlója mindig messzebb marad a nyugatra siető Nap mögött s mintegy 12 nap múlva a Nap épen eltűnik a tenger árjaiban, mikor a telt Hold feljő.

Ez a megfigyelés több mythosnak adott életet. Az esthajnal elrabolja a napot, vagyis: Eos szereti Kephalost és elragadja; vagy a Nap (Apollon) szereti a Hajnalt (Daphnét) és üldözi; vagy a fényes (= phaidra) Hold üldözi a lovait kifogó (= hippolytos) Napot, mely ül-

¹ Virbius Vergilius szerint (Aen. VII, 761.) Hippolytos és Egeria fia, kit Ariciában, Diana berkében tiszteltek. Vergilius Aricia városát «mater Aricia»-nak nevezi. E félreértett kifejezésből vehette Racine az ő Ariciáját. A félreértésben különben *Patin* is osztozni látszik (Études sur les tragiques Grecs. Euripide I, 101).

dőzője elől Poseidon árjaiba merül. Mivel pedig Theseus Poseidon fia, sőt eredetileg Poseidonnal azonos, könnyű volt a mythost Theseusszal összekötni s Hippolytost, a szemérmes ifjút, Theseusnak és a férfit nem ismerő amazónok királynőjének fiává tenni. Hippolytos tönkrementében Phaëthon sorsa ismétlődik.¹ De Hippolytos feltámad, mint a tenger árjaiban este eltűnt nap reggel újra felkél.

Elfogadjuk-e ezt a mythos-magyarázatot, vagy Wilamovitzczal gúnyosan lenézzük, a tragédia szempontjából teljesen közömbös. Minket ezúttal csak a monda Euripides előtti alakja s az a kérdés érdekel, miképen alakította drámává Euripides vagy más tragikus költő.

Korábbi költők nem igen érdeklődtek e tárgy iránt. Homerosnál csak a puszta «Phaidra» név fordul elő Prokrisszal és Ariadnéval kapcsolatban, mint a kiket szintén látott Odysseus az Alvilágban (Od. 11, 321. Igaz, hogy ezt a verset attikai interpolációnak tartják). Részletes elbeszélést a *Naupaktia* cz. eposz nyújthatott, mely Apollodoros (III, 10, 3, 10) és Pausanias (X, 38, 11) tanúsága szerint híres nők szerelmi történeteit fűzte koszorúba s ezek közt volt Phædra szerelme is. Az elveszett Naupaktia ismeretlen szerzője beszélt először, — mint Apollodorosból következtetni lehet — Hippolytosnak Asklepios által történt föltámasztásáról is. Az ötödik század közepe táján a híres festő, *Polygnotos*, a delphii Lesche (ma Casinónak mondanók) számára festett egy képet (Paus. X, 29, 2): Ariadne egy sziklán ülve Phædra felé tekint, ki felakasztva csüng és mindkét kezével a

¹ L. Wecklein kiadását (Leipzig, 1885.) 2. lap. Így fogják fel a dolgot Buttmann (Mythologus, II, 145), Bursian (Geogr. 2, 88), Hartung (Die Rel. u. Myth. der Griechen 4, 182). — Preller (II, 300) a hajnalesillagot látja Hippolytosban, Pott (Kuhnnál 8, 109) az esti szürkületet, a világosság és sötétség harcát.

kötélbe kapaszkodik. Ez világos jele annak, hogy Hippolytos mythosa Athénben már ekkor el volt terjedve.

Maga a monda Troizénből származott. Ott nagyon régi keletű lehetett: ott Hippolytost istenként tisztelték; temploma és állandó papja volt, emlékét évenként szűz leányok kara gyászdallal ünnepelte, s a menyasszony egybekelése előtt hajának egy fürtjét a szűz isten oltárára tette áldozatul. Athénben nem volt temploma, csak síremléke az Akropolis déli lejtőjén, s érdekes, hogy az ott épült Aphrodite-templomot jóformán Hippolytosról nevezték el 'Αφροδίτη ἐφ' Ἰππολύτῳ-nak (= Aphrodite temploma Hippolytos sírja mellett).¹ Tulajdonképeni sírja Troizénben volt; de a troizéniek — mint Pausanias mondja (II, 32, 1), — eltagadták: hiszen nekük istenük volt Hippolytos, istennek pedig nem lehet sírja, isten meg nem halhat, vagy ha meghal, csakhamar föl kell támadnia. E követelmény szülte az Asklepios által való föltámasztás mondját.

A troizeni Hippolytos-templom szent területén egy Stadion is volt s fölötte Aphrodite Kataskopia (= szemlélő) temploma. Innen nézte Phædra Hippolytos tornajátékait. Ott mutogatták azt a myrtusfát, melynek leveleit a türelmetlenül epedő Phædra hajtűjével összeszurkálta. Nem messze onnan volt az eltagadott sír s hozzá közel a Phædráé. A közeli Epidaurosban, a gyógyító Asklepios szent területén, nyilván egy troizéni jámbor hívő állította fel azt az emlékoszlopot (stélé), melynek felirata szerint a föltámasztott Hippolytos hála fejében húszt lovat áldoz Asklepiosnak. A föltámadt Hippolytos — mint Pausanias írja — nem bocsátott meg atyjának, ki halálát okozta volt, hanem kivándorolt Ariëiába, Itáliába, király lett s Artemis kultuszát ott is elterjesztette.

¹ Lásd. Paus. I, 21, 6 skk.

Mindez azt bizonyítja, hogy a Hippolytos-mythos egészen troizeni eredetű, s a szűzek gyászdala, a sír s a feltámadás mind arra mutat, hogy halálának körülményeit is mind a troizeni monda találta ki. Wilamowitz, ki, mint említettük, Hippolytos napistenségét elveti, épen a troizeni ősrégi kultusból, illetőleg e kultuszban nyilvánuló érzésből iparkodik megmagyarázni a Hippolytos-mythos keletkezését. Rajzolva annak a pillanatnak fontosságát, kétes örömmel vegyes titokzatos borzalmát, mikor a görög menyasszony meghajolva szülői és az isten akarata előtt, meghozza szüzessége áldozatát s ennek jelét, levágott hajfűrtjét az oltárra teszi, míg lánytársai az ifjúság és tisztaság haláláról szóló szent dalt éneklik: a mindebben kifejezett érzésnek exponensét találja meg Hippolytosban. Benne teremtették meg a leányok érzésük hordozóját, s a dalból személy lett, a szüzi hajfűrt feláldozásának ünnepi actusából egy ártatlanságáért meghaló s halála után megdicsőült ifjú. Azt megengedi Wilamowitz, hogy Hippolytos már előbb is isten volt Aphrodite mellett, sőt hogy esetleg halandó ember is lehetett, ki meghalván, herosszá vált, de mindez — úgymond — háttérbe szorult az ő nászisteni szereplése mögött, s itt csak ama nászadal hőse jó tekintetbe. Ha a szerelemtől idegenkedett, természetes, hogy a monda amazon-anyát adott neki, hogy apául az amazonok legyőzőjét, Theseust nyerte; természetes Aphroditével ellentétes s Artemishoz vonzódó lénye s így a vadászatban, lovakban való kedvtelése. Nevének helytelen értelmezése (ἵππολυτος = lovaktól széttépett?)¹

¹ «Hippolytus furiis direptus equorum» (Ovid. Fast. III, 265.): «turbatis distractus equis» (Verg. Aen. VII, 767). Ilyen halált tulajdonítottak a kereszténység Szent Hippolytusának is, kinek ünnepét augusztus 13-ikán ülik.

adott okot arra a hitre, hogy saját lovai halálra hurezták, míg ennek közvetetlen megokolásában, a tengeri szörnyetegnek feltűnésében a troizéni partokon (a vulkanikus eredetű Methana félszigetén) végbement vulkanikus kitörések emléke van mythikus formába öntve.¹

A házassági ritust megokoló legendául teljesen beválnék a szerint annyi, hogy Hippolytost, a ki a szerelmet megvetette, egy tengeri hullám elnyelte; de Phædra történetének beleszövésével válik igazán tragikussá, emberileg érdekessé, s itt kezdődik a novella, a melynek már semmi köze a kultuszhoz, a valláshoz. A szűzies ifjú novellája, ki a neki kínált szerelmet megveti s a megvetett szerelem áldozata lesz (mint részben már József, vagy Bellerophontes), Wilamowitz szerint kitűnően illett a troizéni nászisten lényéhez, csak azt nem tudjuk — úgymond — megfejtetni, hogy esett, hogy ez a novella még a kultuszdalba is beférközött, melyből Euripides vette.

Érzem, hogy Wilamowitz fényes fantáziájú okoskodásán és bizonyításán e rövid vázolással némi jogtalanság esik; de mindenesetre kisebb, mint elhallgatásával esett volna, míg az egészszet szó szerint idézni legalább is szokatlan volna. A dolog lényegét akartam összefoglalni, az érdeklődőt magára Wilamowitz könyvére kell utalnom. Elfogadható-e ez a Hippolytos-mythos genesisére vonatkozó elmélet, arra nézve bajos határozott véleményt mondanunk. Én egy fényes elme szép álmának tartom. Az oly képzelődést, mely szerint a kultuszban nyilvánuló érzés ad létet a mythosnak, ma-

¹ V. ö. U. Köhler: Der Tod des Hippolyt (Hermes, III. p. 312). Diodoros Sic. (IV, 62) a lovak megbokrosodását a vád következtében felháborodott Hippolytos lelkiállapotával magyarázza.

gunkévá tehetjük ugyan, de csak mint képzelődést, nem mint tényt. Épen olyan jogosult az a felfogás, mely szerint a természeti tüneményekről való naiv, képes beszéd ad létet a mythosnak, s a meglevő mythos, a mennyiben a vallásos érzés exponensévé vált, szüli a kultuszt. Bajos még elképzelni is, hogy a troizéni menyasszony jóideig egy névtelen istennek áldozta volna hajfűrtjét, és csak sok idő elteltével jutott volna eszébe, hogy érzelmeinek exponensét, a névtelen istent épen Hippolytosnak nevezze s nevéhez épen a név indiciuma alapján oly történetet fűzzön, mely a szerelmet megvető ifjú gyászos sorsáról beszélt. Megelégedhetnénk azzal, ha azok a *tények*, melyeket Euripides kultuszban és költészetben készen talált, mi előttünk is mind megvolnának s megállapíthatnók, mi az, a mit a költő átvett, s mi az, a mit maga tett hozzá. Sajnos, ebben a helyzetben sem vagyunk. Csak azt állíthatjuk némi bizonyossággal, hogy a szóban levő mythosból Euripides készítette az első drámát; mert bár Sophokles is írt egy *Phaidra* című drámát, több bizonyosság szól a mellett, hogy Euripidesé az elsőség. Másfelől azt is tudjuk, hogy az a dráma, melyben Euripides Hippolytos történetét először színre vitte, nem a meglevő Hippolytos volt s így ezzel szemben mégis Sophokles Phædrájáé volt az elsőség. A fennmaradt hypothesis világosan szól: «Ez a darab a második Hippolytos, melyet *koszorúsnak* (στεφανίας, Hesychios és Priscianus szerint: στεφανηφόρος) is neveznek.¹ Nyilvánvaló is, hogy később írta: mert

¹ Nyilván azért, mert a 73. skk. versekben Hippolytos maga kötötte koszorút hoz Artemisnak. Az első Hippolytosnak Καλυπτομενος (magát eltakaró) jelzőt adtak (Pollux IX, 50. Schol. ad Theocr. II, 10), mert abban Hippolytos Phædra szerelmi ajánlatára szemérmesen eltakarta az arcját.

az illetlen és megrovásra méltó ki van igazítva benne. A dráma egyike a legkiválóbbaknak.» — Az «illetlen és megrovásra méltó» az volt, hogy az első Hippolytosban Phædra szemtől-szembe megvallotta mostoha fiának a keblében dülő szenvedélyt. Ez volt az első görög darab, melyben a «szeretlek!» szó a színpadon elhangzott. Mint *Senecánál* látjuk, kinek Phædrája (*Valckenaer* elfogadott véleménye szerint) az első Hippolytos nyomán készült, hogy aztán *Racine* Phèdre-jét (1677) sugalmazza,¹ a bűnös szenvedélynek emésztő lángja volt benne rajzolva, a mint az ész és tisztesség korlátain ellenállhatatlan erővel átcsap. A belőle fennmaradt töredékek közt legjellemzőbb az, hogy «az asszonynak akkor sem kell hinni, ha igazat mond.» Az athéni közönség finom érzéke «illetlennek és megrovásra méltónak» találta, hogy Athén hős királyának, Theseusnak hitvese nyílt színen maga kínálja szerelmét férje fiának. Elég, ha a valóságban előfordul ilyesmi. Épen erre hivatkozva mondatja *Aristophanes* *Aeschyl*ossal a *Békákban* a sokat gúnyolt Euripidesnek az 53. lapon már idézett szavakat:

«hanem a költő a rosszat rejtse, takarja,

Ne pedig mutogassa, tanítsa bizony; mert lám a gyenge gyerekek Van ki vezesse, tanító: ilyen felnőtt embernek a költő».

(*Arany J. ford.*)

A kritikát a maga módja szerint bizonyosan tovább folytatta Sophokles az ő Phædrájában. Örök kár, hogy e darabból csak gyér töredékeink vannak; de ezekből is ki lehet annyit olvasni, hogy Sophokles nemcsak előtérbe állította, hanem meg is nemesítette Phædra sze-

¹ *Racine* Phèdre-jén kívül még vagy hat csekély becsű francia darab dolgozta fel e tárgyat, három még *Racine* előtt. A *Garnier-féle* (1573) volt az első.

repét s a cselekvő helyett a szenvedőt rajzolta benne.¹ Valószínűleg az ő találmánya az is, hogy Phædra szégyenletében még Hippolytos halála előtt elpusztítja magát; s bűnét az is enyhíti, hogy Theseus az alvilágban jár és már holtnak hiszik. (E motívum újra szerepel Racinenál.)

Euripides hódolt közönsége izlésének, melynek Sophokles Phædrája jobban tetszett, s azt a dicsőséget, melyet elsőségével el nem nyerhetett, egy második Hippolytossal akarta kivívni, melyben ő is harcra vitte a szemérmes és okosságát az emésztő szenvedély ellen, s bár győzelemre az utóbbit juttatta, de e győzelmet nem élezte ki a tisztesség és női méltóság rovására. Így jött létre a második Hippolytos, melylyel az ötvenkét éves költő Kr. e. 428-ban fényes győzelmet aratott, s melynek az annyi mindent elseprő idő is kedvezett. Mi mindenben különbözik az elsőttől, alig lehetne pontosan megállapítani, mert bár Seneca Phædrája az első Hippolytos utánzása, de kétségtelen, hogy Seneca több változtatást engedett meg magának. Az is lehetséges, hogy mind a két Hippolytost felhasználta. Így az ő átdolgozásából az elveszett eredetire nem vonhatunk biztos következtetést.

A darab lefolyása egészben véve az lehetett, hogy a Hippolytostól visszautasított Phædra bosszút lihegve, hazatérő férje előtt (itt t. i. Athén a színhely) levélben bevádolja Hippolytost, kinek aztán az apai átok halálát okozza. A holt ifjú láttára Phædra bevallja bűnét férjének s megöli magát. Wilamowitz² indiciumokat fedezett föl arra nézve, hogy Euripides első Hippolytosa nem magában álló darab volt, hanem egy Theseus-

¹ I. Wecklein kiadásának bevezetését. 5. l.

² A nagyobb Hippolytos (Berlin, 1891) bevezetésében. 42. sk. ll.

trilogia tagja, s meg is próbálja rekonstruálni ezt a trilogiát. Szerinte első darabja Aigeus volt s azt adta elő, mikép találja Theseus földi apját, Aigeust s miként száll hajóra Kréta felé, hogy hazáját a Minotaurusnak fizetett szörnyű adótól megszabadítsa; Theseusnak e válalatát adta elő a második darab, melyben Theseus istenatyját, Poseidont találja meg; Hippolytos (Καλυπτόμενος) volt harmadik. A második Hippolytosban tehát már az is fontos újítás volt, hogy e darabot a trilogiás szerkezetből kikapcsolva Sophokles példájára önmagában kerek egészszé alakította s színhelyét Troizénbe tette. Mindamellet az első Hippolytost is sokáig olvasták, mint a belőle fennmaradt idézetek tanusítják, s Seneca hatásabbnak vélte, ha az első Hippolytost dolgozza át. Kétségkívül hatásosabb drámai jelenet volt Phædra szerelmi vallomása, mint a másodikban a dajka közbenjárása.

Hippolytos Euripides egyik legkiválóbb tragédiája. A költő fényes győzelmet aratott vele versenytársai: Iophon, Sophokles fia és a chiosi Ion fölött. Valószínűleg nemcsak az első Hippolytost, hanem még Sophokles Phædráját is elhomályosította Hippolytosnak, a görög szent Imre herczegnek magasztos, ideális rajza. Még a Krisztus utáni második században is elmondhatta *Pausanias* (I, 22, 1), hogy minden barbár, a ki csak görögül ért, ismeri Phædra szerelmét s a dajka vakmerő szolgálatkészségét; s mikor ezt mondta, valószínűleg Euripidesnek e második Hippolytosára gondolt, mert a történet rövid vázolásában, melyre aztán kitér, egészen e dráma adatait követi.

Az alexandriai korban a tudós *Lykophron* is írt egy Hippolytos című drámát, mely elveszett. A római költők közül különösen Ovidius foglalkozott e mondá-

val: beleszötte Metamorphosesébe,¹ Fastijába² s negyedik heroidája nem más, mint Phædra levélbeli szerelmi vallomása Hippolytoshoz. Seneca, mint tudjuk, főleg az első Hippolytost támasztotta fel Phædrájában s ezzel előkészítette Racine Phèdre-jét. Említsük meg, hogy a tévesen nazianzosi Gergelynek tulajdonított középkori (XI. vagy XII. századból való) görög dráma a Χριστὸς πάσχων (Christus patiens), mely Euripides darabjából vett centók mozaikszerű egyberakása, nem kevesebb mint 217 verset vett át több-kevesebb módosítással Hippolytosból.

A régieknek osztatlan elismerésében újabb kritikusok csak részben vagy csak nagy megszorításokkal osztoznak. Schlegel ugyan Voltaire-ral és La Harpe-pal szemben, kik magas ítélőszékükről a második másolót, Racine-t éig magasztalták és csak azért kegyelmeztek meg Euripidesnek, mert neki köszönhetjük Racinenak azt a drámáját, a mely a legnagyobb hibákat a legnagyobb szépségekkel helyettesíti,³ meggyőzőleg kimutatta Euripides alkotásának minden tekintetben tökéletesebb voltát.⁴ Újabban pedig Patin is igazságot szolgáltatott a görög költőnek⁵ La Harpe jogosulatlan kifogásával szemben s kellő világításba helyezte Racine tagadhatatlan, de Euripideshez képest elhalványuló érdemét. Más, újabb kritikusok azonban ismét erős kifogásokat emelnek Euripides Hippolytosa ellen. Nem is szólva Klein-nak burlesk persiflageig menő tár-

¹ Met. XV. 492. skk.

² Fast. III, 259. skk. VI, 737. skk.

³ Marmontel is úgy vélekedett, hogy Euripides drámája Racine művészete nélkül nem méltó a francia színpadhoz.

⁴ Comparaison entre la Phèdre de Racine et celle d' Euripide, Paris 1807.

⁵ Études sur les Tragiques Grecs. Euripide, I, 74. skk. 1.

gyalásáról,¹ melynek egyes részeiért Aristophanes nagyon hálás tudott volna lenni, idézzük *Bergk*² következő komoly bírálatát.

«A dráma főhibája, hogy az emberek mint akarat nélküli eszközök tűnnek fel az istenek kezében és ezért tetteikért egyáltalában nem felelősek. Az istenek beavatkozása itt nem kényelmes kisegítő eszköz, mint másutt, a csomó megoldására, hanem az egész drámai bonyodalom alapja. Hippolytos, a ki erdön és mezőn a vad után jár, belső tisztelettel van eltelve a szűz istennő, Artemis iránt. Az ifjú, kinek szíve még érintetlen a szerelem szenvedélyétől, elfordul Aphroditétől; az istennő, ez elhanyagoláson haragra gyulva, bosszút liheg s Phædrának mostoha fiához való csendes vonzalmát emésztő szenvedélylyé szítja, mely neki is, az ifjúnak is romlását idézi elő. Így Hippolytos és Phædra volta-képen Aphrodite bosszújának ártatlan áldozatai. Az istennő a tragédia prologusában mindent kifejt és jelzi a bekövetkező katastrophá lefolyását, míg az epilogos Artemisnek jut. Miután a szerencsétlenség megtörtént, Theseusnak tudtára adja fia ártatlanságát, a haldokló Hippolytosnak heros-kultusz tiszteletét igéri, s abbeli mulasztását, hogy hű tisztelőjének megmentése érdekében idején közbe nem lépett, azzal mentegeti, hogy az istenek közt régi törvény tiltja az egymással való ellenséges szembeszállást. Lehet, hogy a népies monda Aphrodite haragjával okolta meg Hippolytos vesztét. A görög eposz szélteben alkalmazza ezt a mechanizmust, mely a régi tragédia naiv módjával is megfért. Azonban az újabb dráma, mely a pszichológiai lefolyásra helyezi a fő nyomatékot s a sorsot a jellemekből fejti

¹ Geschichte des Dramas, I, 454. skk.

² Griech. Literaturgesch. Berlin, 1884. III, 529. l.

ki, a kívülről ható erőknek ezt a játékát bátran mel-
lőzheti. Euripidesnél ez a mythologiai készlet határo-
zottan zavaró toldaléknak tűnik fel. Az okoskodó költő,
ki nem hisz a nép isteneiben, inkább gúnyból, mint
kényelemből, vagy a hagyományhoz való ragaszkodás-
ból alkalmazza az Aphrodite és Artemis közt levő
ellentétet; mert ezek az istenalakok csak külső keretét
teszik a cselekvénynek, mely e melléklet nélkül is tel-
jesen érthető.»

Egészen idéztük Bergknek e figyelemreméltó bírá-
latát, melynek egyes passusait azóta annyian ismétel-
ték. Igaz, hogy voltakép Bernhardy-é¹ az elsőség e
dráma illetén megítélésben, mégis Bergket idéztük,
egyrészt, mert előadása világosabb, másrészt nagyon
érdekes, hogy bírálatának kiemelt befejezésében jófor-
mán véleménye czáfolatát is kezünkbe adja. Mert ha
Aphrodite és Artemis szerepeltetése csak a néphitet ki-
gúnyoló külső keret, mely nélkül a cselekvény teljesen
érthető s így természetesen kifogástalan is, nem el-
esik-e az a vád, hogy a dráma személyei akaratnélküli
eszközök s tetteikért egyáltalában nem felelősek? Ha
pedig a cselekvény magában is megállhat s a «mytho-
logiai készletre» nem szorul, akkor a cselekvény sem
motiválatlan? a jellemzés sem fogyatékos? Hiszen a
jellemek mély pszichologiai festését e darabban azok is
elismerik, a kik Bergk kifogásában osztoznak. «A jel-
lemek — mondja már Bernhardy² — tiszták s Theseust
kivéve erősebben vannak rajzolva, mint másutt, az ér-
deklődést a cselekvény végéig lekötik.» Annál feltűnőbb,
a mit Hippolytosról mond: «Saját romlására nemes
szívének mártirjává lesz és ártatlanul, ellenállás nélkül

¹ Grundriss der griech. Litteratur. Halle, 1872. II³, 2, 457. l.

² Id. m. 458. l.

elbukik, a nélkül, hogy becsületét megvéddhetné, másnak a szenvedélye következtében.» Ennek visszhangjait még ma is megtaláljuk W. Christnél:¹ «Igy azonban (t. i. annak következtében, hogy Euripides második darabjában Hippolytost tette főszemélylyé) a tragikus művészet egyik fő törvényének ellenére, ártatlan ember lesz a tragédia hőse.»

Ha ezek a kifogások jogosak volnának, akkor tragédiánk méltatlanul nyert volna régi és új műbirálóktól annyi dicséretet. Egyszerűen azt kellene mondanunk: rossz tragédia, bár van egy pár szép jelenete S Euripidesről is el lehetne mondani Horatiussal: «*infelix operis summa, quia ponere totum nescit.*»

Lássuk először a főkérdést: vajjon csakugyan teljesen ártatlan mártírként vész el Hippolytos? s ezzel kapcsolatban a másikat: igazán akaratnélküli bábok-e e dráma személyei a cselekvényt intéző istenség kezében?

Hippolytosban valóban megvan az az emberfeletti erény, hogy nem hódol a szerelemnek s így jobb, tökéletesebb másoknál, legalább ő úgy hiszi, sőt épen maga tudja legjobban. A költőnek azonban más a fel fogása. Ezért rajzolja Hippolytosban e zord erénynyel kapcsolatban a kedvesség, szeretetreméltóság hiányát. A természeti törvény megtagadója (l. a 616. skk. verseket) kénytelen halálával bizonyítani a természeti törvény hatalmát, mert esküjéhez ragaszkodva, nem mondja ki azt a szót, mely megmentené, de tökéletességén csorbát ejtene. Tökéletesség nem való a földre. Embertársainknál sokkal jobbak nem lehetünk büntetlenül. A túlzott erény legalább is a felfuvalkodás, az önszeretet, sőt önistenítés hinárjába sodorja kizárólagos birto-

¹ Gesch. d. griech. Litt. München, 1898. 260. l.

kosát (v. ö. a 93 és köv. versekkel). Ezért kell buknia Molière Alceste-jének, ki a hazug világban egyedül akar igaz lenni. A drámai vétség, mely bukásunkat felidézi, sajnos, nem ritkán az erény túlzásában áll. Euripides, a világfájdalom első tragikus-költője, nem hunyt szemet az életben tapasztalható igazságtalanság előtt, szinre viszi az emberi mértéket meghaladó tökéletességet (nem titkolva az ily tökéletesség emberi hiányait), a mint másnak szenvedélyével szembe kerülve ép úgy szenved, akár csak a bűnös szenvedély rabja. Igaz, hogy ezzel annyira fölkelte szánalmunkat a tragikus hős iránt, hogy sorsában nem könnyű megnyugodnunk, de e sors gyászos voltát a görög közönség szemében kellőkép ellensúlyozta a kiérdemelt istenülés, s a mi szemünkben is ellensúlyozza az erkölcsi elégtétel, a fia bocsánatát kérő megtört apa. Jól mondja *Symonds*:¹ «Sem a theologus Aeschylus, sem a moralista Sophokles nem fejezte volna be így drámáját. De egyikük sem festett volna meghatóbb képet». Tegyük hozzá: Racine sem így fejezte be s nem vette észre, hogy Euripides drámájának legértékesebb gyöngyszemét veti el magától.

Az istenek szerepeltetését pedig úgy kell felfognunk, mint «Herakles»-ben, s mint Bergk maga mondja idézett szavainak végén. A szerelem, mely Euripidesnek már természeti törvény, népének még istenség. Ő már nem hisz ebben az istenben, nem hisz Aphroditében, nem Artemisben, de elvont elmélkedés helyett, érthetőbbnek, költőibbnek és plasztikusabbnak találta, ha a néphit isteneit lépteti fel s a balga néphitet egyúttal saját fegyverével támadja meg. Hippolytosa keserű szemrehányás a jámbor hit isteneinek, mintha csak Goethe szavait akarná bizonyítani:

¹ *Studies of the greek poets* I, 236.

«Ihr führt ins Leben ihn hinein,
Ihr lasst den Armen schuldig werden,
Dann überlasst ihr ihn der Pein:
Denn alle Schuld rächt sich auf Erden.»

A kegyetlen, kicsinyes bosszúállásra képes, egymással is torzsalkodó istenek nem istenek.¹ Még Artemis sem az, mert hiszen legjobb hívét sem tudta vagy akarta megmenteni. A költő felállítja a bálványokat, hogy ledönthesse. Más, látható isteneket nem tud helyükbe tenni, s dissonans vonás mindenesetre, hogy Hippolytosnak az Artemisért való rajongó imádatát mégis olyan rokonszenvesnek, meghatónak rajzolja. De csak látszólag dissonantia. Abban a vallásos érzésben, mely Artemis iránt lobog Hippolytos keblében, a költő benső, vallásos érzése tükröződik. Vagy rajzolta-e költő meghatóbban a hit boldogító hatalmát, mint Euripides, mikor a kínoktól marczangolt Hippolytos Artemis közelletét megérezve, megenyhül? (1391. skk. v.)² Ilyen hitnek rajza csak hívő lélekből fakadhat. Hite nem a tömegé, nem jámbor megnyugvással, hanem kételkedő töprengéssel, de egyúttal mélyebb érzéssel, revelációkkal teljes. A nép jámbor hitét az öreg szolgában (91. és köv. versek) rajzolta a költő s e kedves rajzzal bebizonyította, hogy a természetes és józan vallásos érzést a népben is becsüli, a benne kifejezett harmonikus életbölcseségre szinte vágyódva tekint, mintha mondaná:

«Oh, ha bennem is, mint egykor, épen
Élne a hit tiszta-melegen!» —

Nem boncsoljuk a dráma személyeinek jellemét. Mindegyik beszél magáért, mindegyikben teljesen ki-

¹ L. a 31. lapot.

² Lásd Wilamowitz bevezetését, kétnyelvű kiadása 54., fordítása 30. lapján.

rajzolt egyéniség áll előttünk, az öreg szolgában vagy a dajkában ép úgy, mint Phædrában vagy Hippolytosban. Hogy Theseusban inkább tipikus jellemrajzot találunk, az természetes. Későn is lép föl arra nézve, hogy teljes egyénisége kidomborodjék. A költőnek benne csak egy átlagos, bánatában vakon bosszúálló férjre, majd egy csalódástól lesújtott, bánatos apára volt szüksége. Az egyéniség erősebb kielezése ártott volna vagy a darab ökonomiájának, vagy más jellemek érvényesülésének. S ez alak mégis tragikus magaslatra emelkedik, mikor tévedéséért magát vádolja, fiától bocsánatot esdekkel, fia bocsánatát megköszöni. Még csak Phædra jellemének egy vonásáról akarok szólni. A holt Phædra szörnyű vádját, melylyel az ártatlan Hippolytost saját bűnével rágalmazva megrontja, többen szemére vetették a költőnek. Pedig ez lélektanilag teljesen megokolt, s bár sem La Harpe véleményében nem osztozunk, hogy Euripides szörnyeteget csinált Phædrából, sem Schlegellel és Welckerrel nem tartunk, kik Phædrát merőben ártatlannak mondják, Hippolytos elrágalmazása nemcsak érthető, hanem Phædrát sem teszi épen megvetésünkre méltóvá. A halálba menő, megvetett szerelem bosszúvágya, a jó hírnevét és gyermekei becsületét másképen megvédni nem tudó anya aggodalma s a gyűlölet, melylyé szerelme a nőket gyalázó Hippolytos kiméretlen kifakadásainak hallatára átváltozik, némileg igazolja a magában véve utálatos s helyrehozhatatlan hazugságot. A becsületéért halálba menő anya hogy szálljon sirba avval a tudattal, hogy halálával se mentheti meg jó hírnevét, gyermekei legbecsesebb örökségét? Ő Hippolytos ártatlanságát nem respektálhatja, ez az ő szemében nem erény, hanem az ő megrontója; szerelme gyűlöletté válván, nem engedheti, hogy Hippolytos éré-

nyének pedestálján maradjon, míg ő becsületessége daczára a halál örvényébe hull.

«Csakhogy halálom bajt szerez még másnak is:
Erénye polczáról ne nézzen gögösen
Az én kinomra! Ő is osztozzék velem
A bajban, akkor majd szerénységet tanul.» (728—31.)

Phædrának még a halálban is tragikus bűnhődése, hogy ezt a célját sem érheti el; a halálba ugyan magával rántja Hippolytost, s ezt ma is megteszi száz meg száz boldogtalan szerelmes, de ott is elválnak utaik: Hippolytos félistenné dicsőül, Phædra bűne és aljas hazugsága kitudódik, övéi előtt emléke nem marad tiszta, s ez a legnagyobb büntetés, a mi görög embert érhet: ez maga a kárhozat. Hippolytos megdicsőülése ellenben a legirígylendőbb sors, melyet görög ember képzelhetett. «Nagyon szerette az isten, fiatalon magához vette» — mondjuk ma, ha ifjú élet váratlanul sírba száll. «A kit az isten nagyon szeret, azt szenvedésekkel teszi próbára», — mondjuk, ha ártatlanokat szenvedni látunk. Ily gondolatokkal nem nehéz megértenünk és méltányolnunk Euripidest, a ki emberi mértéket meghaladó hőset ennyire drámaivá, sorsát emberileg tragikussá tudta tenni. «Nemes szíve volt életének végzete», mint Antigonénak. Egyiküktől se követeljük a sorsukkal arányos vétséget, mert ép oly kevéssé fogjuk megtalálni, mint Kemény Zsigmond hőseinél. Elég, ha jellemükben megtaláljuk sorsuk kulcsát. Sokkal tragikusabb azt látnunk, hogy nincs salaktalan emberi erény, mely az emberi sors hatalmától megváltana, mint azt, hogy a bűnös embert utóléri a megérdemelt bűnhődés.

Nem kis mértékben bizonyítja tragédiánk nagy hatását az a tény, hogy tárgyát a képzőművészet is kedvelte. Nem is csoda, hogy Euripides, ki eleinte festésszettel foglalkozott, költészetébe is sokat bevitt e művészi hajlamból, s személyei és csoportjai plasztikus alakításával nem egy műalkotást inspirált. Plinius említi,¹ hogy Antiphilos, Apelles kortársa, egy festményén azt ábrázolta, a mint Hippolytos lovai a tengerből kikelő bikától megriadva, megbokrosodnak. Vázákon is nem egy jelenetet találunk, mely Hippolytos és Phædra viszonyára vonatkozik. Hippolytos kora veszte továbbá igen alkalmas volt arra is, hogy márvány sarkophagosok domború képeinek szolgáltasson tárgyat. Ma különösen két sarkophagos vonja magára érdeklődésünket és csodálatunkat. Az egyik Szentpétervárott, a másik *Girgentiben* van s a kettő rokon egymással. A múlt nyáron egy hetet töltvén Siciliában, azért mentem el *Girgentibe*, a régi *Agrigentumba*, a sziget déli partvidékére, hogy az ottani dóm sekrestyében levő sarkophagost fölkeressem. S megérdemelte a fáradságot: csak a konstantinápolyi ú. n. Nagy Sándor-sarkophagos nagyobb, pompásabb, de abban sincs annyi lélek, mint ebben. Az egyik keskeny oldal mintha csak drámánk egyik jelenetének (198. skk. v.) illusztrációja volna. A szenvedő Phædrát ábrázolja az őt vigasztaló hölgyektől körülvéve. A kis Eros, ki nyilát reáfeszítve épen új nyilvesszót vesz ki tegzéből, eléggé jelzi a szenvedés okát. Az öreg dajka a bájos szenvedő mögött áll s drámánk egyik motivumának, a fej-betakarásnak (242. 250) ügyes módosításával jobb kezével fölemeli Phædra fejkendőjét, míg balkezevel mintegy haja terhén

¹ N. H. 35, 10, 37.

könnyit. Phædra előtt egyik cselédje drámánk 200-adik verse szerint a «telt, lankadt kart» fogja s részvéte jeléül részvétre hívó pillantást vet a többiekre. Két leány, egy álló és egy ülő, lanttal iparkodott oszlatni úrnője bá-

A szenvedő Phædra hölgyei között.

natát; de az ülő észrevette, hogy mind hiába, s fel-emelt (letört) jobb kezével figyelmezteti a másikat, hogy hagyja abba a játékot. Az egész csoport igazán congeniális, lélekkel teljes alkotás.

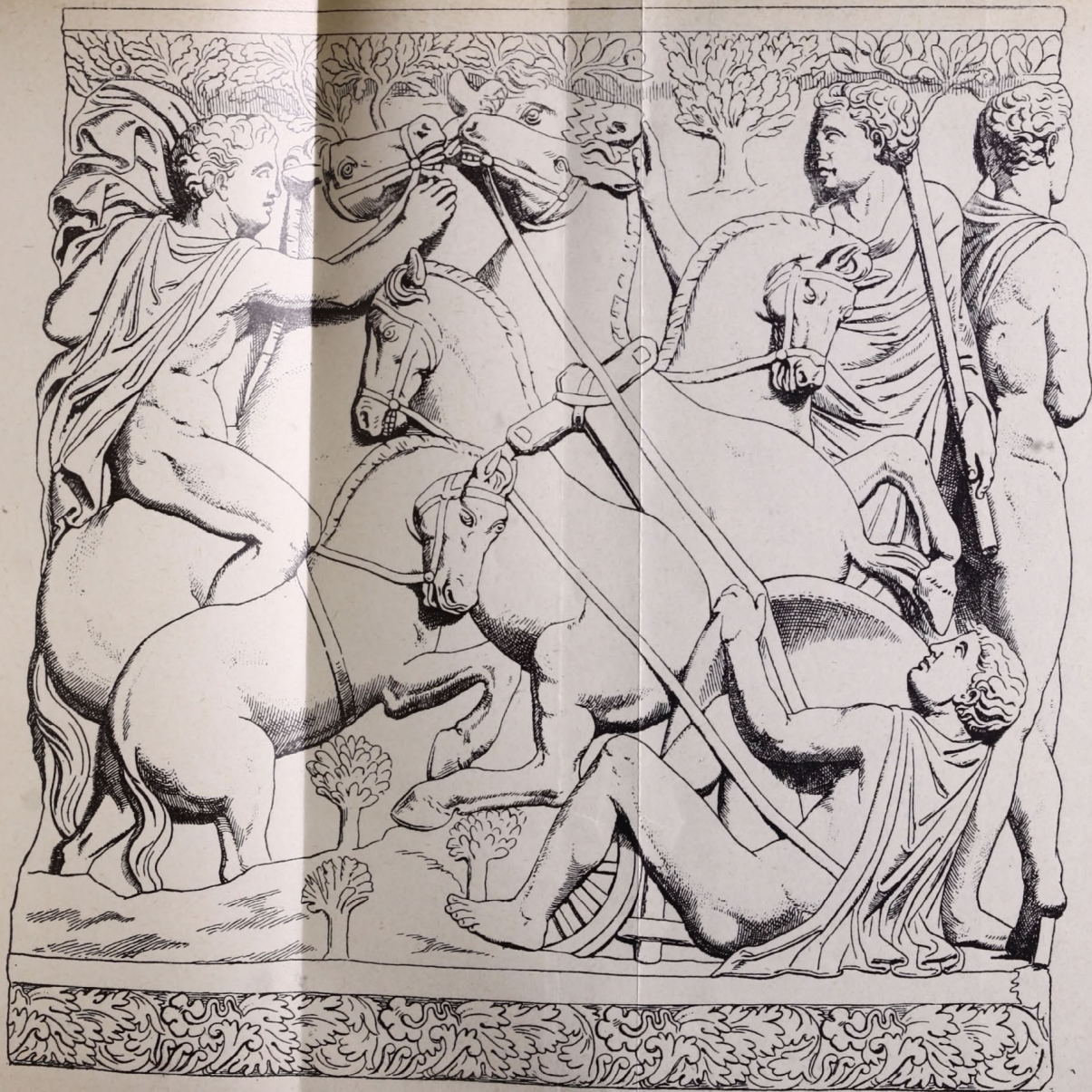
A másik keskeny oldal a lovaitól halálra hurezolt Hippolytost ábrázolja. Az ágaskodó lovak feje fölött a

bika pikkelyes feje látszik. Egy lovas szolga — ez a művész inventiója — utóléri és feltartóztatja az elragadt fogatot s ezzel mintegy véget vet a szármalmas jelenetnek.

A hosszú oldalak egyike Hippolytos és társai vadkanvadászatát ábrázolja; a másikon a dajka jelenik meg a vadászcsoporthoz előtt s Hippolytosnak levelet ad át. A művész ezzel jelezte a dajka közvetítő vállalkozását.

Csaknem ugyanezek a jelenetek láthatók a szentpétervári sarkophagoson is.

Érdekes még a Titus-thermákban, Rómában talált fresko (Roscher: Lexikon d. gr. u. röm. Mythologie I, 2686 l.) Középen Hippolytos s az ajánlatot tevő dajka, jobb oldalon várakozással teljesen Phædra ül, mellette három cseléd. A két csoport között áll Eros, Phædrára tekint s balkezevel Hippolytosra mutat. Baloldalon Hippolytos szolgái vannak indulóban urok lovával és vadászkutyáival.

PHOTOGRAPHY

JOHANNES BREXNER

EXPERIMENTAL

The first of the photographic process is the preparation of the photographic plate. This is done by coating a glass plate with a thin layer of silver chloride. The plate is then sensitized by exposing it to light. The next step is to expose the plate to the light of the object to be photographed. The light rays pass through the lens of the camera and fall on the plate, creating a latent image. The plate is then developed in a solution of potassium cyanide, which brings out the image. The plate is then fixed in a solution of sodium thiosulfate, which removes the unexposed silver chloride. The final step is to wash the plate in water and dry it. The plate is then ready to be used for printing.

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ

EDIDIT

JOANNES CSENGERI

PRÆFATIUNCULA

Ex libris a Weckleinio usurpatis notisque designatis hi infra plerumque commemorantur:

A = cod. Marcianus 471 membran. sæc. XII.

E = cod. Parisinus 2712 membran. sæc. XIII.

B = cod. Vaticanus 909 bombycinus sæc. XIII.

C = cod. Havniensis 417 chartac. sæc. XV

L = cod. Laurentianus 32,2 chartac. sæc. XIV.

P = cod. Palatinus, nunc Vaticanus 287 membran. sæc. XIV.

K = fragmenta codicis membran. in Aegypto inventi sæculo fere sexto scripti quod publici iuris fecit olim Kirchhoff in Monatsb. d. k. Akad. der Wissensch. zu Berlin 1881., nuper autem W. Schubart et Wilamowitz-Moellendorf in Berliner Klassikertexte (Heft V.) 1907.

a = cod. Parisinus 2713 membr. sæc. XII. vel ineuntis XIII.

d = cod. Laurentianus 31, 15.

Plerumque tamen lectiones consentientes plurimorum codicum sine notis attuli. Commemoravi locos quibus ab editione Weckleiniana (Lipsiæ MCM) dissensi. Editioni Udalrici Wilamowitz (Berlin 1891) multum me debere libenter fateor.

EURIPIDES
HIPPOLYTOSA

FORDÍTOTTA

CSENGERI JÁNOS

Τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα·

Ἀφροδίτη.

Ἰππόλυτος.

πρόσπολοι.

θεράπων.

χορός.

τροφός.

Φαίδρα.

θεράπαινα.

Θησεύς.

ἄγγελος.

Ἀρτεμις.

A dráma személyei:

APHRODITE (KYPRIS).

ARTEMIS.

THESEUS, Athén királya.

PHAEDRA, neje.

HIPPOLYTOS, Theseus fia.

DAJKA, Phædra szolgálatában.

ÖREG SZOLGA

Lovász, mint hirmondó

} Hippolytos szolgálatában.

Troizéni asszonyok kara.

Hippolytos szolgái, mint mellékkar.

Királyi kíséreték.

Történik Troizénben.

ΑΦΡΟΔΙΤΗ.

Πολλή μὲν ἐν βροτοῖσι κοῦκ ἀνώνυμος
 θεὰ κέκλημαι Κύπρις οὐρανοῦ τ' ἔσω·
 ὅσοι τε πόντου θερμόνων τ' Ἀτλαντικῶν
 ναίουσιν εἴσω φῶς ὀρῶντες ἡλίου,
 τοὺς μὲν σέβοντας τὰμὰ πρεσβεύω κράτη, 5
 σφάλλω δ' ὅσοι φρονοῦσιν εἰς ἡμᾶς μέγα.
 ἔνεστι γὰρ δὴ κὰν θεῶν γένει τόδε·
 τιμώμενοι χαίρουσιν ἀνθρώπων ὕπο.
 δεῖξω δὲ μύθων τῶνδ' ἀλήθειαν τάχα·
 ὁ γάρ με Θησέως παῖς, Ἀμαζόνος τόκος, 10
 Ἴππόλυτος, ἀγνοῦ Πιτθέως παιδεύματα,
 μόνος πολιτῶν τῆσδε γῆς Τροϊζηνίας
 λέγει καχίστην δαιμόνων πεφυκέναι,
 ἀναίνεται δὲ λέκτρα κοῦ φαύει γάμων·
 Φοίβου δ' ἀδελφὴν Ἄρτεμιν, Διὸς κόρην, 15
 τιμᾷ μεγίστην δαιμόνων ἡγούμενος,
 χλωρὰν δ' ἂν ὕλην παρθένῳ ξυνὼν ἀεὶ
 κυσὶν ταχείαις θῆρας ἐξαιρεῖ χθονός,
 μείζω βροτείας προσπεσὼν ὁμιλίαν.
 τούτοισι μὲν νυν οὐ φθονῶ· τί γάρ με δεῖ; 20
 ἀ δ' εἰς ἔμ' ἡμάρτηκε, τιμωρήσομαι

A troizéni királyi palota előtti tér. A palota előtt áll Aphrodite és Artemis szobra; mindenik előtt oltár.

APHRODITE (egyedül).

Kypris istennő, a hatalmas, hírneves
Vagyok én az emberek között s az égben is;
És mindazok közt, kik Pontostól Atlasig¹
A napnak éltető világát éldelik:
Az én hatalmam tisztelőit tisztetem 5
S megdöntöm azt, ki vélem gőgösen daczol.
Mert e sajátság megvan istenszívben is:
A hódolatnak, melyet ember ád, örül.
Hogy ez való, azt még ma megmutathatom.
Im' Theseusnak Amazontól szült fia, 10
Hippolytos, kit a jó Pittheus nevelt,²
— Troizén polgári közt ő egyes-egyedül —
Az égiek leghitványabbjának nevez;
Szerelmet és a nászágy kéjét megveti:
Phoibos hugát, Zeus leányát, Artemist 15
Az istenek közt legdicsőbbnek hirdeti
S a zöld erdőben, mindig a szűz oldalán,
— Bizalmasabban, mint emberhez illenék —
Pusztítja gyors kopókkal a föld vadjait.
Ez nem bosszant, ó nem! Miért bosszantana? 20
De a mit ellenem vétett Hippolytos,

Ἴππόλυτον ἐν τῇδ' ἡμέρᾳ· τὰ πολλὰ δὲ
 πάλαι προκόψας, οὐ πόνου πολλοῦ με δεῖ.
 ἐλθόντα γάρ νιν Πιτθέως ποτ' ἐκ δόμων
 σεμνῶν ἐς ὄψιν καὶ τέλῃ μυστηρίων 25
 Πανδίονος ἦν πατὴρ εὐγενὴς δάμαρ
 ἰδοῦσα Φαίδρα καρδίαν κατέσχετο
 ἔρωτι δεινῷ τοῖς ἐμοῖς βουλευμάσιν.
 καὶ πρὶν μὲν ἐλθεῖν τήνδε γῆν Τροϊζηνίαν,
 πέτρᾳ παρ' αὐτὴν Παλλάδος κατόψιον 30
 γῆς τῆσδε ναὸν Κύπριδος ἐγκαθίστατο,
 ἔρῳτ' ἔρωτ' ἔκδημον· Ἴππολύτῳ δ' ἔπι
 τὸ λοιπὸν ὠνόμαζον ἰδρῦσθαι θεάν.
 ἐπεὶ θὲ Θησεὺς Κεκροπίαν λείπει χθόνα,
 μίᾳσμα φεύγων αἵματος Παλλαντιδῶν, 35
 καὶ τήνδε σὺν δάμαρτι ναυστολεῖ χθόνα,
 ἐνιαυσίαν ἔκδημον αἰνέσας φυγὴν,
 ἐνταῦθα δὴ στένουσα κάκπεπληγμένη
 κέντροις ἔρωτος ἢ τάλαιν' ἀπόλλυται
 σιγῇ· ξύνοιδε δ' οὔτις οἴκετ' ὀϊστον. 40
 ἀλλ' οὔτι ταύτῃ τόνδ' ἔρωτα χρὴ πεσεῖν·
 δεῖξω δὲ Θησεὺς παιδί, κάκφανήσεται.
 καὶ τὸν μὲν ἡμῖν πολέμιον νεανίαν
 κτενεῖ πατὴρ ἀραῖσιν, ἃς ὁ πόντιος
 ἄναξ Ποσειδῶν ὥπασεν Θησεῖ γέρας, 45
 μηδὲν μάταιον ἐς τρεῖς εὐξασθαι θεῶ.
 ἦ δ' εὐκλεὴς μὲν, ἀλλ' ὅμως ἀπόλλυται,
 Φαίδρα· τὸ γὰρ τῆσδ' οὐ προτιμήσω κακὸν
 τὸ μὴ οὐ παρασχεῖν τοὺς ἐμοὺς ἐχθροὺς ἐμοί
 δίκην τοσαύτην ὥστ' ἐμοὶ καλῶς ἔχειν. 50
 ἀλλ' εἰσορῶ γὰρ τόνδε παῖδα Θησεὺς
 στείχοντα θήρας μόχθον ἐκλελοιπότα,
 Ἴππόλυτον, ἔξω τῶνδε βήσομαι τόπων.
 πολὺς δ' ἄμ' αὐτῷ προσπόλων ὀπισθόπους

33. ὠνόμαζον Meineke: ὠνόμαζεν codd. Wecklein. Versus 32.

33. uncis liberavi.

Azért *ma* meglakol. Hisz rég' egyengetem
Az útját: kis hijján már minden téve van.

Pittheus lakából hogy kiindúlt egykoron
Athénbe, látni a dicső mysteriumot,³ 25

Meglátta Phædra, atyjának nemes neje
S a szerelemnek lángja rögtön megkapá
Szívét egész erővel: ezt akartam én!

És mielőtt a troizéni földre jött,
Epedve a távollevőért, templomot 30

Emelt Kyprisnek a Pallasbércz oldalán,⁴
Mely erre néz. E szent helyemnek egykoron
«Hippolytos Aphroditéje» lesz neve.⁵

Majd hogy Theseus elhagyta Kekrops városát,⁶
Bűnhődve a Pallasfiaknak véreért 35

S nejével együtt kikötött e partokon
Számkivetése évét eltölteni:

Azóta Phædra egyre sorvadoz, szegény,
S szerelme ösztökétől verve csak sohajt
Titokban, ám baját nem tudja senki sem. 40

De nem szabad, hogy e láng így lobogjon el!
Hadd nyilvánuljon, tudja meg Theseus fia,
És ezt az ifjút, ádáz ellenségemet,

Megöli atyja átka. Mert a tengerek
Ura, Poseidon tett ígéretet neki,⁷ 45

Hogy három vágya, bármi léssen, teljesül.
Phædrának is, habár dicsőn, de veszni kell!
Sajnos, de nem veszem szívemre annyira,
Hogy ellenségimet ne büntessem meg úgy,
Egészen úgy, hogy azt mondhassam: Így, elég! 50

De látom ép Theseus fiát, amott közel
Megtérve a vadászat fáradalmiból,
Hippolytost, — most hát e helyről távozom.
Kiséretében a szolgák egész hada

κῶμος λέλακεν Ἄρτεμιν τιμῶν θεὰν
 ὕμνοισιν· οὐ γὰρ οἶδ' ἀνεφγμένας πύλας
 Ἄιδου, φάος δὲ λοίσθιον βλέπων τόδε.

55

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ἔπεσθ' ἄδοντες ἔπεσθε
 τὰν Διὸς οὐρανίαν
 Ἄρτεμιν, ἧ μελόμεσθα.

60

ΠΡΟΣΠΟΔΟΙ.

πότνια πότνια σεμνοτάτα,
 Ζανὸς γένεθλον,
 χαῖρέ μοι, ὦ κόρα
 Λατοῦς Ἄρτεμι καὶ Διός,
 καλλίστα πολὺ παρθένων,
 ἃ μέγαν κατ' οὐρανὸν
 ναίεις εὐπατέρειαν αὐλάν,
 Ζηνὸς πολύχρυσον οἶκον.
 χαῖρέ μοι, ὦ καλλίστα
 καλλίστα τῶν κατ' Ὀλυμπον
 παρθένων, Ἄρτεμι.

65

70

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

σοὶ τόνδε πλεκτὸν στέφανον ἐξ ἀκηράτου
 λειμῶνος, ὦ δέσποινα, κοσμήσας φέρω,
 ἔνθ' οὔτε ποιμὴν ἀξιοῖ φέρβειν βοτὰ
 οὔτ' ἤλθέ πω σίδαρος, ἀλλ' ἀκήρατον
 μέλισσα λειμῶν' ἥρινή διερχεται·
 Αἰδῶς δὲ ποταμίαισι κηπεύει δρόσοις,

75

Hymnust rikoltva magasztalja Artemist. 55
 Nem sejti, hogy Hades kapuja nyitva áll
 S e napsugár a végső, melyet lát szeme. (El.)

(Vidám ének zaja közt jó vadásztársaival Hippolytos. Kezében mezei virágból kötött koszorút tart. Az egész csoport Artemis szobra elé járul, miközben dalát énekli. Az oltárnál szolgák foglalatосkodnak.)

HIPPOLYTOS.

Utánam! zengve Zeusnak
 Mennyei Artemisát,
 Isteni gondviselőnket. 60

SZOLGÁK KARA.

Ó kegyes isteni nő, te dicső
 Zeus-ivadék!
 Üdv, ó üdv neked, Artemis,
 Leto- s Zeusnak a gyermeke, 65
 Legszebb mind a szüzek között,
 Lakván a ragyogó eget,
 Zeus felséges atyád arany-
 Kincses, dús palotáját.
 Udv neked, üdv, te legszebb! 70
 Nincs nálad gyönyörűbb szűz,
 Nincs az Olymposon.

HIPPOLYTOS (Artemis oltárára leteszi koszorúját).

Fogadd, ó úrnőm, díszedül e koszorút!
 Számodra fontam érintetlen, szűz mezőn,
 Hová a nyájat sohse hajtja pásztora, 75
 Hová sarló nem ér, csak a méhecske dong
 Járván tavasszal a szent rét virágait.
 Szűz tisztaság a kertész, a ki öntözi;

ὅστις διδακτὸν μηδέν, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει
 τὸ σωφρονεῖν εἴληχεν ἐς τὰ πάνθ' ὁμῶς, 80
 τούτοις δρέπεσθαι τοῖς κακοῖσι δ' οὐ θέμις.
 ἀλλ', ὦ φίλη δέσποινα, χρυσέας κόμης
 ἀνάδημα δέξαι χειρὸς εὐσεβοῦς ἄπο.
 μόνῳ γάρ ἐστι τοῦτ' ἐμοὶ γέρας βροτῶν.
 σοὶ καὶ ξύνειμι καὶ λόγοις σ' ἀμείβομαι, 85
 κλύων μὲν αὐδὴν, ὅμμα δ' οὐχ ὁρῶν τὸ σόν.
 τέλος δὲ κάμψαιμ' ὥσπερ ἡρξάμην βίου.

ΘΕΡΑΠΩΝ.

ἄναξ· θεοὺς γὰρ δεσπότες καλεῖν χρεών·
 ἄρ' ἄν τί μου δέξαιο βουλευσάντος εὖ;

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

καὶ κάρτα γ'· ἡ γὰρ οὐ σοφοὶ φαινοίμεθ' ἄν. 90

ΘΕΡΑΠΩΝ.

οἶσθ' οὖν βροτοῖσιν ὅς καθέστηκεν νόμος;

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐκ οἶδα· τοῦ δὲ καὶ μ' ἀνιστορεῖς πέρι;

ΘΕΡΑΠΩΝ.

μισεῖν τὸ σεμνὸν καὶ τὸ μὴ πᾶσιν φίλον.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὀρθῶς γε· τίς δ' οὐ σεμνὸς ἀχθεινὸς βροτῶν;

ΘΕΡΑΠΩΝ.

ἐν δ' εὐπροσηγόροισιν ἔστι τις χάρις; 95

Ki nem tanulta, *természetlől* nyerte meg
Minden dologban a józan mérsékletet, 80
Az szedhet ott virágot: a rossznak tilos.
Ó kedves úrnőm, vedd tehát arany hajad
Ékességéül jámbor kéz ajándokát.

Hisz' mindenek közt engem ért a ritka kegy:
Körödben élek és te hozzád szólhatok, 85
És hallok válaszod, habár nem látlak is.

Hadd járjam így az élet útját síromig!
(Az oltárt elhagyva a palota felé veszi útját; egy öreg szolga a karból
előlépve, útját állja.)

ÖREG SZOLGA.

Gazdám! — az «Úr» név isteninket illeti —
Egy jó tanácsot elfogadni kész vagy-e?

HIPPOLYTOS.

Miért ne? Másként oktalannak látszanám. 90

ÖREG SZOLGA.

Tudod-e, törvénynek mit tart egész világ?

HIPPOLYTOS.

Nem én, de melyik törvényt érted voltakép?

ÖREG SZOLGA.

Hogy gyűlölik a fennhéjázást s zord szívet.

HIPPOLYTOS.

Helyes! A gögös méltán gyűlölt mindenütt.

ÖREG SZOLGA.

De nyájassággal minden embert megnyerünk? 95

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

πλείστη γε, καὶ κέρδος γε σὺν μόχθῳ βραχεῖ.

ΘΕΡΑΠΩΝ.

ἦ κὰν θεοῖσι ταῦτὸν ἐλπίζεις τόδε;

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

εἵπερ γε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.

ΘΕΡΑΠΩΝ.

πῶς οὖν σὺ σεμνὴν δαίμον' οὐ προσενέπεις;

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

τίν'; εὐλαβοῦ δὲ μῆ τί σου σφαλῇ στόμα. 100

ΘΕΡΑΠΩΝ.

τήνδ' ἦ πύλαισι ταῖς ἐφέστηκεν Κύπρις.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

πρόσωθεν αὐτὴν ἄγνός ὢν ἀσπάζομαι.

ΘΕΡΑΠΩΝ.

σεμνή γε μέντοι καπίσημος ἐν βροτοῖς.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ἄλλοισιν ἄλλος θεῶν τε κἀνθρώπων μέλει.

ΘΕΡΑΠΩΝ.

εὐδαιμονοίης νῦν ἔχων ὅσον σε δεῖ. 105

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐδεῖς μ' ἀρέσκει νυκτὶ θαυμαστός θεῶν.

HIPPOLYTOS.

Valóban ez kicsiny fáradság s jól fizet.

ÖREG SZOLGA.

Hiszed, hogy istenek között is így van ez?

HIPPOLYTOS.

Igen, ha földi törvény égből származik.

ÖREG SZOLGA.

És egy magasztos istennőt mégsem becsülsz!

HIPPOLYTOS.

Ki az? De szádra, hogy ne vétsen, jól vigyázz.^s 100

ÖREG SZOLGA.

Ki itt kapúd előtt áll, Aphrodite az.

HIPPOLYTOS.

Mint tiszta ifju, messziről köszöntöm őt.

ÖREG SZOLGA.

Pedig dicső a földön és hatalma nagy.

HIPPOLYTOS.

Nem minden istent, minden embert kedvelünk.

ÖREG SZOLGA.

Vezessen józan elme s légy boldog, fiam! 105

HIPPOLYTOS.

Éjente tisztelt isten nem nekem való.

ΘΕΡΑΠΩΝ.

τιμαῖσιν, ὦ παῖ, δαιμόνων χρῆσθαι χρεών.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

χωρεῖτ', ὀπαδοί, καὶ παρελθόντες δόμους
σίτων μέλεσθε· τερπνὸν ἐκ κυναγίας
τράπεζα πλήρης· καὶ καταψήχειν χρεών 110
ἵππους, ὅπως ἂν ἄρμασιν ζεύξας ὑπο
βορᾶς κορεσθεῖς γυμνάσω τὰ πρόσφορα·
τὴν σὴν δὲ Κύπριν πόλλ' ἐγὼ χαίρειν λέγω.

ΘΕΡΑΠΩΝ.

ἡμεῖς δέ· τοὺς νέους γὰρ οὐ μιμητέον·
φρονοῦντες οὕτως ὥς πρέπει δούλοις λέγειν, 115
προτευξόμεσθα τοῖσι σοῖς ἀγάλμασιν,
δέσποινα Κύπρι. χρεὶ δὲ συγγνώμην ἔχειν,
εἴ τις σ' ὑφ' ἧβης σπλάγχχνον ἔντονον φέρων
μάταια βάζει· μὴ δόκει τούτου κλύειν·
τοφωτέρους γὰρ χρεὶ βροτῶν εἶναι θεούς. 120

ΧΟΡΟΣ.

Stropha I.

Ὠκεανοῦ τις ὕδωρ
στάζουσα πέτρα λέγεται
βαπτὰν κάλπισι ῥυτὰν
παγὰν προῖεῖσα κρημνῶν,
ᾧ μοί τις ἦν φίλα, 125

ÖREG SZOLGA.

Az istenséget tisztelnünk kell, gyermekem.

HIPPOLYTOS.

Előre most a házba, szolgák, reggelit
Készítsetek, mert kedves ily hajtás után
A tele asztal. Aztán paripáimat 110
Vakarjátok fényesre. Hogyha jóllakom,
Befogtok, és én hajtok egy derekasat.

(Az öreg szolgához.)

Te Kypriseddel jó, ha békét hagysz nekem. (El.)

ÖREG SZOLGA (egyedül maradván, Aphrodite oltára elé lép).

Nem jó a vénnek, hogyha ifjakat követ!
Úgy szólok, mint szolgához illik szólani,⁹ 115
És lábaidnál jámborúl imádkozom,
Ó Kypris úrnőm! Nézd el azt, ha valaki
Ifjúi fennhéjázásában esztelen
Beszédre nyitja száját. Azt te meg se halld!
Hisz embernél az isten bölcsőbb kell legyen.¹⁰ 120
(Oldalt el.)

(A másik oldalon bevonul a troizéni asszonyokból álló kar s bevonulót (parodos) énekel.)

KAR.

Első stropha.

Egy sziklát tudok én,
Merdek fala Okeanos
Vizeit ontja¹¹ s a korsó
Jól megmerül árja ölében:
A tiszta habokban ott 125

πορφύρεα φάρεα
 ποταμιά δρόσφ
 τέγγουσα, θερμᾶς δ' ἐπὶ νῶτα πέτρας
 εὐαλίου κατέβαλλ'· ὅθεν μοι
 πρῶτα φάτις ἦλθε δεσποίνας,

130

Antistropa I.

τειρομέναν νοσερᾶ
 κοίτᾳ δέμας ἐντὸς ἔχειν
 οἴκων, λεπτὰ δὲ φάρη
 ξανθὰν κεφαλὰν σκιάζειν.
 τριτάταν δέ νιν κλύω
 τάνδ' ἀβρωσία
 στόματος ἀμέραν
 Δάματρος ἀκτᾶς δέμας ἀγνὸν ἴσχειν,
 κρυπτῷ πάθει θανάτου θέλουσιν
 κέλσαι ποτὶ τέρμα δύστανον.

135

140

Stropha II.

σὺ γὰρ ἔνθεος, ὦ κόυρα,
 εἴτ' ἐκ Πανὸς εἴθ' Ἑκάτας
 ἢ σεμνῶν Κορυβάντων
 φοιτᾶς ἢ ματρὸς ὀρείας,
 σὺ δ' ἀμφὶ τὰν πολύθηρον
 Δίκτυνναν ἀμπλακίαις
 ἀνίερος ἀθύτων πελάνων τρύχῃ.
 φοιτᾶ γὰρ καὶ διὰ λίμνας
 χέρσον δ' ὑπὲρ πελάγους
 δίναις ἐν νοτίαις ἄλμας.

145

150

Antistropa II.

ἢ πόσιν, τὸν Ἑρεχθεῖδαν
 ἀρχαγόν, τὸν εὐπατρίδαν,

Fényes gyölcsait
 Mosogatta egy leányzó
 És teregette a napsugaras
 Sziklaháton. Tőle hallám
 Úrnőmről¹² először a rossz hirt. 130

Első antistropa.

Gyötrelmek közepett
 Sínylődik a kórnyoszolyán
 S szőke fejére a lenge
 Fátyolnak az árnya homályt vet.
 Hallom, sem eszik, sem iszik 135
 Három napja már
 S adományit Déméternek
 Ajkaihoz se bocsátja szegény.
 Titkolt búban a halálnak
 Bús réve felé evez immár. 140

Második stropa.

Tán csak nem zavará meg eszed,
 Úrnőm, Pan avagy Hekaté
 Avvagy a szent Korybantok,¹³
 Kik tisztelik a hegyek anyját?
 Vagy tán a vadüző Artemis¹⁴ 145
 Nem kapta meg áldozatát
 S rád e bűnért küldötte a kórt?
 Száll ő a tengeren által,
 A sós habok árjain átkél,
 Bárha vihar szele szántja. 150

Második antistropa.

Avvagy tán az Erechtheidák
 Nagy fejedelmét,¹⁵ hős uradat

- ποιμαίνει τις ἐν οἴκοις
 κρυπτὰ κοίτα λεχέων σῶν;
 ἢ ναυβάτας τις ἔπλευσεν 155
 Κρήτας ἔξορμος ἀνὴρ
 λιμένα τὸν εὖξεινότατον ναύταις,
 φάμαν πέμπων βασιλείᾳ,
 λύπα δ' ὑπερπαθέουσ'
 εὐναία δέδεται ψυχάν; 160
 φιλεῖ δὲ τῷ δυστρόπῳ γυναικῶν
 ἀρμονία κακὰ δύστανος
 ἀμνηχανία συνοικεῖν
 ὠδίνων τε καὶ ἀφροσύνας.
 δι' ἐμᾶς ἤξέν ποτε νηδύος ἅδ' αἶρα· 165
 τὰν δ' εὖλοχον οὐρανιαν
 τόξων μεδέουσαν αὐτευν
 Ἄρτεμιν, καὶ μοι πολυζήλωτος αἰεὶ
 σὺν θεοῖσι φοιτᾷ.
 ἀλλ' ἦδε τροφὸς γεραιὰ πρὸ θυρῶν 170
 τήνδε κομίζουσ' ἔξω μελάθρων·
 στυγνὸν δ' ὀφρύων νέφος ἀβξάνεται.
 τί ποτ' ἔστι μαθεῖν ἔραται ψυχῇ,
 τί δεδήληται
 δέμας ἀλλόχροον βασιλείας. 175

ΤΡΟΦΟΣ.

ὦ κακὰ θνητῶν στυγεραὶ τε νόσοι.
 τί σ' ἐγὼ δράσω; τί δὲ μὴ δράσω;
 τόδε σοι φέγγος, λαμπρὸς ὅδ' αἰθήρ.

Vonta el a te szerelmes
 Kebeledről titkos ígézet?
 Vagy krétai földről jött talán ¹⁶ 155
 S vendégszerető kikötőnk
 Kedves ölére szálla hajós
 S oly hírt hozza, drága királyné,
 Mely buba merítve a szíved
 Testedet ágyba szegezte. 160

Epodos.

Avagy talán oly pillanat közelget,
 Melyet jól ismer kínos női sorsunk,
 Mikor a vajudás észbontó
 Fájdalma körülveszi elménk. 165
 Hiszen egykor rajtam is áttombolt e vihar,
 És én esedezve hívám
 A nyilontó Artemis istenasszonyt.
 Ő megsegített és ezért dicsérem
 Őt az istenek közt.

KARVEZETŐ.

De imé, jön az agg dajka a házból;
 Hozzák ki az úrnőt a nyoszolyán. 170
 Homloka bérczén bú fellege ül.
 Remegő szivem aggva kutatja okát,
 Mért oly halovány
 A királyasszonynak az arcza? 175

(A dajka más szolgálókkal kihozza a nyugvóágyat, melyen Phædra fekszik.)

DAJKA.

Jaj, mennyi a földön a bú meg a baj!
 Mit tegyek, ó mondd, és mit ne tegyek?
 Ime itt van a fény, ragyog a levegő.

ἔξω δὲ δόμων ἤδη νοσερᾶς
δέμνια κοίτης.

180

δεῦρο γὰρ ἐλθεῖν πᾶν ἔπος ἦν σοι·
τάχα δ' ἐς θαλάμους σπεύσεις τὸ πάλιν.
ταχὺ γὰρ σφάλλει κοῦδενὶ χαίρεις,
οὐδέ σ' ἀρέσκει τὸ παρόν, τὸ δ' ἀπὸν
φίλτερον ἡγῇ.

185

κρεῖσσον δὲ νοσεῖν ἢ θεραπεύειν·
τὸ μὲν ἐστὶν ἀπλοῦν, τῷ δὲ συνάπτει
λύπη τε φρενῶν χερσὶν τε πόνος.
πᾶς δ' ὁδυνηρὸς βίος ἀνθρώπων,
κοῦκ ἔστι πόνων ἀνάπαυσις.

190

ἀλλ' ὅ τι τοῦ ζῆν φίλτερον ἄλλο
σκότος ἀμπισχῶν κρύπτει νεφέλαις.
δυσέρωτες δὴ φαινόμεθ' ὄντες
τοῦδ' ὅ τι τοῦτο στίλβει κατὰ γῆν,
δι' ἀπειροσύνην ἄλλου βιότου
κοῦκ ἀπόδειξιν τῶν ὑπὸ γαίας·
μῦθοις δ' ἄλλως φερόμεσθα.

195

ΦΑΙΔΡΑ.

ἄρατέ μου δέμας, ὀρθοῦτε κᾶρα·
λέλυμαι μελέων σύνδεσμα, φίλαι.
λάβετ' εὐπήχεις χεῖρας, πρόπολοι.
βαρὺ μοι κεφαλᾶς ἐπίκρανον ἔχειν·
ἄφελ', ἀμπέτασον βόστρυχον ὦμοις.

200

ΤΡΟΦΟΣ.

θάρσει, τέκνον, καὶ μὴ χαλεπῶς
μετάβαλλε δέμας.
ῥᾶον δὲ νόσον μετὰ θ' ἥσυχίας
καὶ γενναίου λήματος οἴσεις·
μοχθεῖν δὲ βροτοῖσιν ἀνάγκη.

205

183. γὰρ σφάλλει (σφάλλῃ) codd.: δ' ἀσχάλλεις Usener, Wecklein.

Nyugvóhelyed, a kórágý ki vagy on
Hozva szobádból.

180

«Ki a szabadba!» — egyre sohajtád,
Majd csakhamar újra szobádba sietsz.
Kedved tova száll, semmin se vidúlsz,
Azt elveted, a mi jelen van, epedsz

A messzelevőért. (Phædrától elfordulva.)

185

Jobb sínyleni, mint ápolni a sínylőt.
Amaz egyszerű, két dolog egyesül ebben:
Lelki busongás, testi vesződség.

Ah, ez az élet nem egyéb siralomnál,
S egy perczre se szűnik a bú-baj.

190

Azt, mi az életnél becsesebb kincs,
Felhőbe takarja éji sötétség.

Im' ezért szeretünk bele balgatagon,
A mit a földön fényleni látunk;

Nem tudva, mily élet lesz a siron túl
S mit rejt ez a föld, bábjai lettünk

195

Ámitó dajkameséknek.

PHAEDRA.

Támaszszátok fejem, édeseim!
Minden tagom oly bágyadt, elesett.
Fogjátok e telt, lankadt karokat!
Nehéz ez a kendő, nyomja fejem;
Vedd le, hajam had' omoljon alá!

200

DAJKA.

Lányom, türelem! Mért hányod olyan
Hevesen magadat?
Könnyebben is elviseled bajodat
Nyugalommal s lelkiezővel;
Szenvedni meg emberi sorsunk.

205

ΦΑΙΔΡΑ.

αἰαί·

πῶς ἂν δροσεράς ἀπὸ κρηνίδος
καθαρῶν ὕδάτων πῶμ' ἀρυσάιμαν,
ὕπὸ τ' αἰγείροις ἔν τε κομήτῃ
λειμώνι κλιθεῖς ἀναπαυσαίμαν;

210

ΤΡΟΦΟΣ.

ὦ παῖ, τί θροεῖς;
οὐ μὴ παρ' ὄχλῳ τάδε γηρύσῃ
μανίας ἔποχον ῥίπτουσα λόγον;

ΦΑΙΔΡΑ.

πέμπετέ μ' εἰς ὄρος· εἶμι πρὸς ὕλαν
καὶ παρὰ πεύκας, ἵνα θηροφόνου
στείβουσι κύνες
βαλιαῖς ἐλάφοις ἐγχριπτόμεναι
πρὸς θεῶν, ἔραμαι κυσὶ θωῦξαι
καὶ παρὰ χαίταν ξανθὰν ῥίψαι
Θεσσαλὸν ὄρπακ', ἐπίλογχον ἔχουσ'
ἐν χειρὶ βέλος.

215

220

ΤΡΟΦΟΣ.

τί ποτ', ὦ τέκνον, τάδε κηραίνεις;
τί κυνηγεσίῳ καὶ σοὶ μελέτῃ;
τί δὲ κρηναίων νασμῶν ἔρασαι;
πάρα γὰρ δροσερὰ πύργοις συνεχῆς
κλιτύς, ὅθεν σοὶ πῶμα γένοιτ' ἂν.

225

ΦΑΙΔΡΑ.

δέσποιν' ἀλίας Ἄρτεμι Λίμνας
καὶ γυμνασίῳ τῶν ἵπποκρότων,
εἶθε γενοίμαν ἐν σοῖς δαπέδοις,
πῶλους Ἐνέτας δαμαλιζομένα.

230

PHAEDRA.

Jaj, jaj!

Bár csörgedező patak árjaiból

Üde hűvös italt merhetne kezem!

Bár nyughatnám nyárfák töviben

210

Ledőlve virágos pázsit ölen!

DAJKA.

Hagyd abba, fiam!

Nem fogsz ilyen örületes szavakat

Mások előtt kibocsátani szádon?

PHAEDRA.

Ah, vigyetek föl a hegyre, az erdő

215

Fenyvesi közzé, a hol a csaholó

Vérszomjas ebek

Hada űzi a foltos szarvasünőt.

A kopókat, ah istenem, annyira vágynám

Hajszolni! hajítani a thessali kopját¹⁷

220

Aranyos fűrtim közeléből

Lendítve vasát.

DAJKA.

Hát téged ezért is epezthet a gond?

A vadászat dolgához mi közöd?

Mért vágyol a forrás habjaira?

225

Közel a palotához bővizű domb:

Könnyü találni tiszta patakra.

PHAEDRA.

Ó Artemis! úrnő a sima parton,¹⁸

Dobogó paripák hangos fövényén,

Bár ott volnék ama pálya terén

230

S zabolázhatnám a venétosi mént!¹⁹

ΤΡΟΦΟΣ.

τί τόδ' αὖ παράφρων ἔρριψας ἔπος ;
 νῦν δὴ μὲν ὄρος βᾶσ' ἐπὶ θήρας
 πόθον ἐστεέλλου, νῦν δ' αὖ φαρμάθους
 ἐπ' ἀκυμάντοις πώλων ἔρασαι.
 τάδε μαντείας ἄξια πολλῆς,
 ὅστις σε θεῶν ἀνασειράζει
 καὶ παρακόπτει φρένας, ὦ παῖ.

235

ΦΑΙΔΡΑ.

δύστανος ἐγώ, τί ποτ' εἰργασάμαν ;
 ποῖ παρεπλάγχθην γνώμας ἀγαθᾶς ;
 ἐμάνην, ἔπεσον δαίμονος ἄτα.
 φεῦ φεῦ, τλάμων.
 μαῖα, πάλιν μου κρύφον κεφαλάν·
 αἰδούμεθα γὰρ τὰ λελεγμένα μοι.
 κρύπτε· κατ' ὅσων δάκρυ μοι βαίνει,
 καὶ ἐπ' αἰσχύναν ὄμμα τέτραπται.
 τὸ γὰρ ὀρθοῦσθαι γνώμαν ὀδυᾶ,
 τὸ δὲ μαινόμενον κακόν, ἀλλὰ κρατεῖ
 μὴ γινώσκοντ' ἀπολέσθαι.

240

245

ΤΡΟΦΟΣ.

κρύπτω· τὸ δ' ἐμὸν πότε δὴ θάνατος
 σῶμα καλύψει ;
 πολλὰ διδάσκει μ' ὁ πολὺς βίος.
 χρῆν γὰρ μετρίας εἰς ἀλλήλους
 φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι
 καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς,
 εὖλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν
 ἀπὸ τ' ὥσασθαι καὶ ξυντεῖναι.
 τὸ δ' ὑπὲρ δισσῶν μίαν ὠδίνειν

250

255

DAJKA.

Megin' így szólasz, ilyen esztelenül?
 Majd a hegyekre, a vadak ellen
 Csábit a vágyad, majd meg a száraz
 Fövenyen ²⁰ vágyol hajszozni a mént.
 Bölcs jós tudná megfejteni azt,
 Hogy melyik isten tévelyített el,
 Gyerme kem, és zavará meg elméd.

235

PHAEDRA.

Én nyomorúlt! Ó mit cselekedtem?
 Hova hagytam a józanság utait?
 Elvette az isteni átok eszem.
 Boldogtalan én!
 Anyóka, takard be megint a fejem!
 Szégyenlem előbbi beszédeimet.
 Takarj be, szememből könny fakadoz,
 Arczomra a szégyen pírja borúl.
 Eszmélni megint — fájdalmat okoz,
 De szörnyü a téboly! Legjobb, mielőtt.
 Ébred lelkünk, elenyészni.

240

245

DAJKA.

Betakarlak. Ó hát én rám mikoron
 Borúl a halál?
 Sokra tanított már a sok élet.
 Bölcs mértéket tartson az ember,
 Másokkal ha baráti frigyét köt:
 Nem hatva egészen mélyre, velőig!
 Oldódjék könnyen a szív köteléke,
 Könnyü legyen tágitni, szorítani.
 Egy szív kettőért hogyan busúl,

250

255

ψυχὴν χαλεπὸν βάρος, ὥς κἀγὼ
τῆσδ' ὑπεραλγῶ.

260

βιότου δ' ἀτρεκεῖς ἐπιτηδεύσεις
φημί σφάλλειν πλέον ἢ τέρπειν
τῇ θ' ὕγείᾳ μᾶλλον πολεμεῖν.
οὕτω τὸ λῖαν ἦσσον ἐπαινῶ
τοῦ μηδὲν ἄγαν·
καὶ ξομφήσουσι σοφοί μοι.

265

ΧΟΡΟΣ.

γύναι γεραιά, βασιλίδος πιστὴ τροφέ,
Φαίδρας ὀρῶμεν τάσδε δυστήνους τύχας,
ἄσσημα δ' ἡμῖν ἦτις ἐστὶν ἡ νόσος·
σοῦ δ' ἂν πυθέσθαι καὶ κλύειν βουλοίμεθ' ἄν.

270

ΤΡΟΦΟΣ.

οὐκ οἶδ' ἐλέγχουσ'· οὐ γὰρ ἐννέπειν θέλει.

ΧΟΡΟΣ.

οὐδ' ἦτις ἀρχὴ τῶνδε πημάτων ἔφυ;

ΤΡΟΦΟΣ.

ἐς ταῦτόν ἤκεις· πάντα γὰρ σιγᾷ τάδε.

ΧΟΡΟΣ.

ὥς ἀσθενεῖ τε καὶ κατέξανται δέμας.

ΤΡΟΦΟΣ.

πῶς δ' οὔ, τριταίαν γ' οὔσ' ἄσιτος ἡμέραν;

275

ΧΟΡΟΣ.

πότερον ὑπ' ἄτης ἢ θανεῖν πειρωμένη;

Súlyos teher az, mint én busulok
Érte kesergve.

260

Azt mondom: az élet gondját sokasítani
Ártalom inkább, mint gyönyörűség
S az egészségnek megölője a gond.
Legjobb a szerény mérték s helyes intés:
«Semmit se nagyon!»

265

Ezt vallják vélem a bölcsek.²¹

KARVEZETŐ.

Jó asszony! a királyné hű dajkája te!
Mi látjuk a bajt, Phædrának nehéz sorát,
De az homályos, hogy milyen kór gyötri őt?
Tőled szeretnők megkérdezni, hallani.

270

DAJKA.

Kutattam, ám hiába: ő egy szót se szól.

KARVEZETŐ.

Azt sem tudod, mi volt bajának kútfeje?

DAJKA.

Ép oly kevéssé. Hisz mind erről hallgat ő.

KARVEZETŐ.

Szegény, mily gyöngé! Teste hogy lesorvadott!

DAJKA.

Ó hogyne? Harmadnapja van már étlenül.

275

KARVEZETŐ.

Mert lelke dült, vagy mert kívánja a halált?

ΤΡΟΦΟΣ.

θανεῖν· ἀσιτεῖ δ' εἰς ἀπόστασιν βίου.

ΧΟΡΟΣ.

θαυμαστὸν εἶπας, εἰ τάδ' ἐξαρκεῖ πόσει.

ΤΡΟΦΟΣ.

κρύπτει γὰρ ἦδε πῆμα κοῦ φησιν νοσεῖν.

ΧΟΡΟΣ.

ὃ δ' ἐς πρόσωπον οὐ τεκμαίρεται βλέπων;

280

ΤΡΟΦΟΣ.

ἔκδημος ὢν γὰρ τῆσδε τυγχάνει χιθονός.

ΧΟΣΟΣ.

σὺ δ' οὐκ ἀνάγκην προσφέρεις, πειρωμένη
νόσον πυθέσθαι τῆσδε καὶ πλάνον φρενῶν;

ΤΡΟΦΟΣ.

ἐς πάντ' ἀφῆγμαι κοῦδὲν εἶργασμαι πλέον·
οὐ μὴν ἀνήσω γ' οὐδὲ νῦν προθυμίας,
ὥς ἂν παροῦσα καὶ σύ μοι ξυμμαρτυρῆς
οἷα πέφυκα δυστυχοῦσι δεσπόταις.

285

ἄγ', ὦ φίλη παῖ, τῶν πάροιθε μὲν λόγων
λαθώμεθ' ἄμφω, καὶ σὺ θ' ἡδίων γενοῦ
στυγνὴν ὄφρὺν λύσασα καὶ γνώμης ὁδόν,
ἐγὼ θ' ὅπη σοι μὴ καλῶς τόθ' εἰπόμεν
μεθεῖς' ἐπ' ἄλλον εἴμι βελτίω λόγον.
καὶ μὲν νοσεῖς τι τῶν ἀπορρήτων κακῶν,
γυναῖκες αἶδε συγκαθιστάναι νόσον·

290

DAJKA.

Igen, kívánja s éhen halni szándoka.

KARVEZETŐ.

Csodálatos! Hát férje nem mond ellene?

DAJKA.

Titkolja kinját s hogy beteg, nem vallja be.

KARVEZETŐ.

És arczáról a férj nem olvasá le még?

280

DAJKA.

Néhány nap óta külföldön tartózkodik.

KARVEZETŐ.

S te nem mozgatsz meg mindent, hogy kitudd,
Mi bajba' sínylik és elméje mért zavart?

DAJKA.

Megmozgaték már mindent s minden hasztalan!

De én azért buzgalmamban nem lankadok. 285

Meglátod egyben s tanúságot tehetsz,

Szegény úrnőmet mennyi gonddal ápolom.

(Phædrához fordul.)

Nos, édes lányom! Most mind azt felejtsük el,

A mit előbb beszéltünk. Légy ismét vidám

És nyisd ki szíved s homlokod redőit is. 290

Imént nem jól követtem elméd ösvenyét:

Jobb útra térek és a régít elhagyom.

Ha szenvedésed titkosabb természetű,

Nők vannak itt, segíteni készek a bajon.

εἰ δ' ἔκφορός σοι συμφορὰ πρὸς ἄρσενας, 295
 λέγ', ὥς ἱατροῖς πρᾶγμα μηνυθῇ τόδε.
 εἶεν· τί σιγᾶς; οὐκ ἔχρην σιγᾶν, τέκνον,
 ἀλλ' ἢ μ' ἐλέγχειν, εἴ τι μὴ καλῶς λέγω,
 ἢ τοῖσιν εὖ λεχθεῖσι συγχωρεῖν λόγοις.
 φθέγξαι τι, δεῦρ' ἄθρησον· ὦ τάλαιν' ἐγώ. 300
 γυναιῖκες, ἄλλως τοῦσδε μοχθοῦμεν πόνουσ.
 ἴσον δ' ἄπεςμεν τῷ πρίν· οὔτε γὰρ τότε
 λόγοις ἐτέγγεθ' ἥδε νῦν τ' οὐ πείθεται.
 ἀλλ' ἴσθι μέντοι (πρὸς τάδ' αὐθαδεστέρα
 γίγνου θαλάσσης)· εἰ θανῇ, προδοῦσα σοῦς 305
 παῖδας πατρῶων μὴ μεθέξοντας δόμων,
 μὰ τὴν ἄνασσαν ἱππίαν Ἀμαζόνα,
 ἢ σοῖς τέκνοισι δεσπότην ἐγείνατο
 νόθον φρονοῦντα γνήσι', οἷσθ' ἂν νιν καλῶς,
 Ἰππόλυτον

ΦΑΙΔΡΑ.

οἴμοι.

ΤΡΟΦΟΣ.

θιγγάνει σέθεν τόδε;

310

ΦΑΙΔΡΑ.

ἀπώλεσάς με, μαῖα, καί σε πρὸς θεῶν
 τοῦδ' ἀνδρὸς αὐθις λίσσομαι σιγᾶν πέρι.

ΤΡΟΦΟΣ.

ὀρᾶς; φρονεῖς μὲν εὖ, φρονοῦσα δ' οὐ θέλεις
 παιδᾶς τ' ὀνῆσαι καὶ σὸν ἐκσῶσαι βίον.

ΦΑΙΔΡΑ.

φιλῶ τέκν'· ἄλλη δ' ἐν τύχῃ χειμάζομαι.

315

Ha meg olyan, hogy férfival közölhető, 295
 Akkor beszélj, hogy orvost hívhassunk hamar.
 Nos, mégis hallgatsz? Nem, ne tedd azt, gyermekem,
 Nem, szidj meg inkább, ha beszédem helytelen,
 De, hogyha jól beszéltem, hát fogadd szavam.
 No, szólj egy szót, tekints rám! Én boldogtalan! 300
 Lám, asszonyok, minden fáradság kárba vész;
 Csak ott vagyunk, a hol valánk. Előbb se volt
 Hatása rá a szónak, most se hajt reá.
 Tudd meg tehát (aztán légy érzéketlenebb
 A zord haboknál!), hogy, ha meghalsz, gyermekid 305
 Árulod el, mert másra száll az ősi trón,
 Az amazon királyasszonyra esküszöm,
 A ki urat szült gyermekidnek. Korcs fiú,²²
 De ám nemes érzületű, hisz ismered,
 Hippolytos . . .

PHAEDRA.

Jaj nékem!

DAJKA.

Ez szíven talált? 310

PHAEDRA.

Megölsz, anyó! Az égre kérlek, tedd meg azt,
 Ne ejtsd ki többet én előttem e nevet.

DAJKA.

Lásd, most okos vagy! S gyermekidnek üdveért
 Mégsem kívánod életedet megtartani?

PHAEDRA.

Szeretem őket... más vihar szakad reám! 315

ΤΡΟΦΟΣ.

ἀγνάς μὲν, ὦ παῖ, χεῖρας αἵματος φέρεις;

ΦΑΙΔΡΑ.

χεῖρες μὲν ἀγναί, φρήν δ' ἔχει μίασμα τι.

ΤΡΟΦΟΣ.

μὼν ἐξ ἐπακτοῦ πημονῆς ἐχθρῶν τινος;

ΦΑΙΔΡΑ.

φίλος μ' ἀπόλλυσ' οὐχ ἐκοῦσαν οὐχ ἐκῶν.

ΤΡΟΦΟΣ.

Θησεύς τιν' ἡμάρτηκεν ἐς σ' ἀμαρτίαν;

320

ΦΑΙΔΡΑ.

μὴ δρῶσ' ἔγωγ' ἐκεῖνον ὀφθεῖν κακῶς.

ΤΡΟΦΟΣ.

τί γὰρ τὸ δεινὸν τοῦθ' ὅ σ' ἐξαίρει θανεῖν;

ΦΑΙΔΡΑ.

ἔα μ' ἀμαρτεῖν· οὐ γὰρ ἐς σ' ἀμαρτάνω.

ΤΡΟΦΟΣ.

οὐ δὴθ' ἐκοῦσά γ', ἐν δὲ σοὶ λελεῖψομαι.

ΦΑΙΔΡΑ.

τί δρᾶς; βιάζῃ χειρὸς ἐξαρτωμένα;

325

ΤΡΟΦΟΣ.

καὶ σῶν γε γονάτων, κοῦ μεθήσομαί ποτε.

DAJKA.

Fiam, remélem, vér kezedre nem tapad?

PHAEDRA.

Kezem, az tiszta; lelkemen van folt csupán.

DAJKA.

Rossz embered gonosz varázsa ejtheté.

PHAEDRA.

Jó emberem tett tönkre vétlent, vétlenül.

DAJKA.

Tán Theseus vétett valamit ellened?

320

PHAEDRA.

Csak én ne légyek véle szemben vétkező!

DAJKA.

Mily szörnyőség hát az, mi téged halni kész?

PHAEDRA.

Hagyj itt bűnömmel! Véled szemben nincs bűnöm.

DAJKA (lábaihoz borul).

Jószántomból nem! Csak te rajtad múlhatik.

PHAEDRA.

Mit művelsz? Kényszerítesz s megfogod kezem? 325

DAJKA.

Meg én s a térded, el sem is bocsátalak.

ΦΑΙΔΡΑ.

κάκ', ὦ τάλαινα, σοὶ τὰδ', εἰ πεύσῃ, κακά.

ΤΡΟΦΟΣ.

μειῖζον γὰρ ἢ σοῦ μὴ τυχεῖν τί μοι κακόν;

ΦΑΙΔΡΑ.

ὀλῆ· τὸ μέντοι πρᾶγμ' ἐμοὶ τιμὴν φέρει.

ΤΡΟΦΟΣ.

[κᾶπειτα κρύπτεις χρήσθ', ἰκνουμένης ἐμοῦ;

330

ΦΑΙΔΡΑ.

ἐκ τῶν γὰρ ἐσθλῶν αἰσχροῖα μηχανώμεθα.]

ΤΡΟΦΟΣ.

οὐκοῦν λέγουσα τιμιωτέρα φανῇ.

ΦΑΙΔΡΑ.

ἄπελθε πρὸς θεῶν δεξιᾶς τ' ἐμῆς μέθες.

ΤΡΟΦΟΣ.

οὐ δῆτ', ἐπεὶ μοι δῶρον οὐ δίδως δ' χρῆν.

ΦΑΙΔΡΑ.

δῶσω· σέβας γὰρ χειρὸς αἰδοῦμαι τὸ σόν.

335

ΤΡΟΦΟΣ.

σιγῶμ' ἂν ἤδη· σὸς γὰρ οὐντεῦθεν λόγος.

ΦΑΙΔΡΑ.

ὦ τλήμον, οἶον, μήτερ, ἡράσθης ἔρον,

PHAEDRA.

Bajt hoz reád, szegény, ha megtudod bajom.

DAJKA.

Nagyobb baj nincs, mint elveszítни tégedet.

PHAEDRA.

Véged lesz, ámde rám dicsőség lesz a tett.²³

DAJKA.

[Miért titkolod hát? Hallgasd meg kérésemet! 330

PHAEDRA.

Mert rossz a kútfő, melyből e jó származik.]

DAJKA.

Ha hát bevallod, a dicsőség csak nagyobb.

PHAEDRA.

Az istenekre! menj s bocsásd el jobbomat.

DAJKA.

Nem én, míg meg nem adtad hő kérésemet.

PHAEDRA.

Legyen! Meghatja szívem esdeklő szavad. 335

DAJKA (feláll).

Úgy hallgatok. Most rajtad a beszéd sora.

PHAEDRA.

Szegény anyám, mily szenvedély dúlá szived!

ΤΡΟΦΟΣ.

ὃν ἔσχε ταύρου, τέκνον, ἢ τί φῆς τόδε;

ΦΑΙΔΡΑ.

σύ τ', ὦ τάλαιν' ὄμαιμε, Διονύσου δάμαρ,

ΤΡΟΦΟΣ.

τέκνον, τί πάσχεις; συγγόνους κακορροθεῖς.

340

ΦΑΙΔΡΑ.

τρίτη δ' ἐγὼ δύστηνος ὥς ἀπόλλυμαι.

ΤΡΟΦΟΣ.

ἔκ τοι πέπληγμαι· ποῖ προβήσεται λόγος;

ΦΑΙΔΡΑ.

ἐκεῖθεν ἡμεῖς, οὐ νεωστὶ δυστυχεῖς.

ΤΡΟΦΟΣ.

οὐδέν τι μᾶλλον οἶδ' ἢ βούλομαι κλύειν.

ΦΑΙΔΡΑ.

φεῦ·

πῶς ἂν σύ μοι λέξεις ἀμὲ χρὴ λέγειν;

345

ΤΡΟΦΟΣ.

οὐ μάντις εἰμὶ τάφαν' ἢ γινῶναι σαφῶς.

ΦΑΙΔΡΑ.

τί τοῦδ' ὃ δὴ λέγουσιν ἀνθρώπους ἐρᾶν;

ΤΡΟΦΟΣ.

ἥδιστον, ὦ παῖ, ταῦτόν ἀλγεινόν θ' ἔμα.

DAJKA.

Hogy a bikába volt szerelmes, úgy-e bár? ²⁴

PHAEDRA.

S a tiedet, szegény néném, Bacchos neje . . . ²⁵

DAJKA.

Mi lelt, fiam? Gyalázod tennen-véreid! 340

PHAEDRA.

S én, harmadik, mily gyászosan pusztúlok el!

DAJKA.

Elképedek! Hová lyukad ki e beszéd?

PHAEDRA.

Balsorsom épen onnan származik, nem új.

DAJKA.

Mit tudni vágytam, jobban azt most sem tudom.

PHAEDRA.

Ah!

Inkább te mondd, a mit nekem kell mondanom. 345

DAJKA.

Jós nem vagyok, nem oldhatok rejtélyeket.

PHAEDRA.

Mi is az, a mit szerelemnek mondanak?

DAJKA.

Legédesebb kéj és legkínzóbb gyötrellem.

ΦΑΙΔΡΑ.

ἡμεῖς ἂν εἶμεν θατέρῳ κεχρημένοι.

ΤΡΟΦΟΣ.

τί φῆς; ἐρῶς, ὦ τέκνον; ἀνθρώπων τίνος; 350

ΦΑΙΔΡΑ.

ὅστις ποθ' οὗτός ἐσθ' ὁ τῆς Ἀμαζόνος

ΤΡΟΦΟΣ.

Ἴππόλυτον αὐδῶς;

ΦΑΙΔΡΑ.

σοῦ τάδ', οὐκ ἐμοῦ κλύεις.

ΤΡΟΦΟΣ.

οἷμοι, τί λέξεις, τέκνον; ὥς μ' ἀπώλεσας.
 γυναιῖκες, οὐκ ἀνασχέτ', οὐκ ἀνέξομαι
 ζῶσ' ἐχθρὸν ἡμαρ, ἐχθρὸν εἰσορῶ φάος. 355
 ῥίψω μεθήσω σῶμ', ἀπαλλαχθήσομαι
 βίου θανοῦσα· χαίρετ'· οὐκέτ' εἶμ' ἐγώ.
 οἱ σώφρονες γάρ οὐχ ἐκόντες, ἀλλ' ὅμως
 κακῶν ἐρῶσι. Κύπρις οὐκ ἄρ' ἦν θεός,
 ἀλλ' εἴ τι μεῖζον ἄλλο γίγνεται θεοῦ, 360
 ἢ τήνδε κάμῃ καὶ δόμους ἀπώλεσεν.

ΧΟΡΟΣ.

Stropha.

ἄιες ὦ, ἔκλυες ὦ
 ἀνήκουστα τὰς
 τυράννου πάθεα μέλεα θρεομένας;
 δλοίμαν ἔγωγε, πρὶν σᾶν, φίλα,
 κατανύσαι φρενῶν. ἰώ μοι, φεῦ φεῦ. 365

364—5. σᾶν, φίλα, κατανύσαι φρενῶν (aLP σὰν φίλαν, quod corr. Elmsley) Wilamowitz et alii: σὰν ὀφλεῖν κατάλυσιν φρενῶν Wecklein.

PHAEDRA.

Az egyikből már bőven kijutott nekem.

DAJKA.

Mit mondasz, gyermekem? Szerelmes vagy? Kibe? 350

PHAEDRA.

Hogy is hívják az Amazonnak a fiát?

DAJKA.

Hippolytos?!

PHAEDRA (vánkosára hanyatlik).

Magad nevezted meg, nem én!

DAJKA.

Jaj nékem, gyermekem! Megöltél! Mit beszélsz?

Ó asszonyok, nem bírom én ki élve ezt,

Nem én soha! Mért látlak útált napsugár! 355

Elvetlek, porhüvely s téged, rongy élet, el!

Jöjj ó halál, isten veletek, már nem vagyok.

Im' az erény meghódol akaratlan' is

A bűnnek. Kypris már nem istenség csupán,

De még az istenségnél is hatalmasabb: 360

Elveszti Phædrát, engemet s e házat is.

KARVEZETŐ.

Hallátok-e, nők,

A királyné ajkairól

Mily rettenetes baj szózata hangozott?

Inkább veszszek el, hogysen ily örület

Szállja meg a szívem. Jaj, ó jaj nekem! 365

ὦ τάλαινα τῶνδ' ἀλγέων
 ὦ πόνοι τρέφοντες βροτούς.
 ὀλωλας, ἐξέφηνας ἐς φάος κακά.
 τίς σε παναμέριος ὅδε χρόνος μένει ;
 τελευτάσεται τι καινὸν δόμοις.
 ἄσσημα δ' οὐκέτ' ἐστὶν οἱ φθίνει τύχα
 Κύπριδος, ὦ τάλαινα παῖ Κρησία.

370

ΦΑΙΔΡΑ.

Τροιζήνιαι γυναῖκες, αἱ τόδ' ἔσχατον
 οἰκεῖτε χώρας Πελοπίας προνώπιον,
 ἤδη ποτ' ἄλλως νυκτὸς ἐν μακρῷ χρόνῳ
 θνητῶν ἐφρόντισ' ἢ διέφθαρται βίος.
 καὶ μοι δοκοῦσιν οὐ κατὰ γνώμης φύσιν
 πράσσειν κάκιον· ἔστι γὰρ τό γ' εἰ φρονεῖν
 πολλοῖσιν· ἀλλὰ τῇδ' ἀθρητέον τόδε.
 τὰ χρήστ' ἐπιστάμεσθα καὶ γιγνώσκομεν,
 οὐκ ἐκπονοῦμεν δ', οἳ μὲν ἀργίας ὕπο,
 οἳ δ' ἡδονὴν προθέντες ἀντὶ τοῦ καλοῦ
 ἄλλην τιν'. εἰσὶ δ' ἡδοναὶ πολλαὶ βίου,
 μακραὶ τε λésχαι καὶ σχολή, τερπνὸν κακόν,
 αἰδώς τε. δισσαι δ' εἰσὶν, ἣ μὲν οὐ κακή,
 ἣ δ' ἄχθος οἴκων. εἰ δ' ὁ καιρὸς ἦν σαφής,
 οὐκ ἂν δὴ ἤστην ταῦτ' ἔχοντε γράμματα.
 ταῦτ' οὖν ἐπειδὴ τυγχάνω φρονοῦσ' ἐγώ,
 οὐκ ἔσθ' ὁποῖω φαρμάκῳ διαφθερεῖν
 ἔμελλον, ὥστε τοῦμπαλιν πεσεῖν φρενῶν.
 λέξω δὲ καὶ σοὶ τῆς ἐμῆς γνώμης ὁδόν·
 ἐπεὶ μ' ἔρωσ' ἔτρωσεν, ἐσκόπουν ὅπως
 κάλλιστ' ἐνέγκαιμ' αὐτόν. ἡρξάμην μὲν οὖν
 ἐκ τοῦδε, σιγᾶν τήνδε καὶ κρύπτειν νόσον.
 γλώσση γὰρ οὐδὲν πιστόν, ἣ θυραῖα μὲν
 φρονήματ' ἀνδρῶν νουθετεῖν ἐπίσταται,

375

380

385

390

395

Mit szenvedsz, ó boldogtalan!
 Jaj! Nyomorra termett emberek!
 Véged van! Im' világgá hirdetéd bajod!
 Mi vár reád e máj napnak nyugtaig?
 Valami nagy csapás zúdul a házra! 370
 Az Aphrodite küldte sors mily véget ér,
 Mutatkozik már, Kréta szegény leánya!

PHAEDRA (felül, magát összeszedve).

Ó asszonyok, kik Troizént lakjátok itt,
 Pelops-szigetnek²⁶ szélső udvarcsarnokát:
 Gondolkodám már sok-sok hosszú éjtszakán, 375
 Az emberélet mért gyötrelmes annyira.
 S úgy látom én, nem a belátás hijja az,
 Mi rosszra késztet, mert a józan értelem
 Megvan sokakban. Ám ezt így kell értenünk.
 Jól tudjuk azt mind és belátjuk, hogy mi jó, 380
 És mégse tesszük: lustaságból egyikőnk,
 Más, mert a jónál egy avagy más kedvtelést
 Nagyobbra tart. És sok van ilyen kedvtelés:
 Tere-ferelés, jóleső semmittevés
 S a szégyen. Ez kétféle: egyik még erény, 385
 A másik átok;²⁷ és ha tudnók a határt,
 E két fogalmat nem neveznők egy neven.
 Mióta ez a meggyőződés bennem él,
 Nincsen varázsszer, mely hitem lerontaná
 S a józanság útjáról eltérítene. 390
 Most hadd tárjam ki, lelkem mennyit küzködött.
 Ámor nyilát hogy érezem, gondolkodám,
 Miként hordozzam tisztesen. Keztem tehát
 Azzal, hogy kínom hallgatással leplezém.
 Nem kell a nyelvben bízni, az csak ahhoz ert, 395
 Hogy ócsárolja mások gondolatjait,

αὐτὴ δ' ὕφ' αὐτῆς πλεῖστα κέκτῃται κακά.
 τὸ δεύτερον δὲ τὴν ἄνοιαν εὖ φέρειν
 τῷ σωφρονεῖν νικῶσα προυνοησάμην.
 τρίτον δ', ἐπειδὴ τοισίδ' οὐκ ἐξήνυτον 400
 Κύπριν κρατῆσαι, κατθανεῖν ἔδοξέ μοι,
 κράτιστον, οὐδείς ἀντερεῖ, βουλευμάτων.
 ἐμοὶ γὰρ εἴη μήτε λανθάνειν καλὰ
 μήτ' αἰσχρὰ δρώση μάρτυρας πολλοὺς ἔχειν.
 τὸ δ' ἔργον ἤδη τὴν νόσον τε δυσκλεᾶ,
 405
 γυνή τε πρὸς τοῖσδ' οὐς' ἐγίγνωσκον καλῶς,
 μίσσημα πᾶσιν. ὥς ὄλοιτο παγκάκως
 ἥτις πρὸς ἄνδρας ἤρξατ' αἰσχύνειν λέχη
 πρώτη θυραίους. ἐκ δὲ γενναίων δόμων
 τόδ' ἤρξε θηλείαισι γίγνεσθαι κακόν. 410
 ὅταν γὰρ αἰσχρὰ τοῖσιν ἐσθλοῖσιν δοκῇ,
 ἡ κάρτα δόξει τοῖς κακοῖς εἶναι καλὰ.
 μισῶ δὲ καὶ τὰς σώφρονας μὲν ἐν λόγοις,
 λάθρα δὲ τόλμας οὐ καλὰς κεκτῃμένας.
 αἶ πῶς ποτ', ὦ δέσποινα ποντία Κύπρι, 415
 βλέπουσιν ἐς πρόσωπα τῶν ξυνεννετῶν
 οὐδὲ σκότον φρίσσουσι τὸν ξυνεργάτην
 τέραμνά τ' οἴκων μή ποτε φθογγὴν ἀφῇ;
 ἡμᾶς γὰρ αὐτὸ τοῦτ' ἀποκτείνει, φίλαι,
 ὥς μήποτ' ἄνδρα τὸν ἐμὸν αἰσχύνας' ἁλῶ, 420
 μὴ παῖδας οὐς ἔτικτον· ἀλλ' ἐλεύθεροι
 παρρησίᾳ θάλλοντες οἰκοῖεν πόλιν
 κλεινῶν Ἀθηνῶν, μητρὸς εἵνεκ' εὐκλεεῖς.
 δουλοὶ γὰρ ἄνδρα, καὶ θρασύσπλαγχνός τις ἦ,
 ὅταν ξυνειδῇ μητρὸς ἢ πατρὸς κακά. 425
 μόνον δὲ τοῦτό φασ' ἀμιλλᾶσθαι βίῃ,
 γνῶμην δικαίαν ἀγαθήν, ὅτφ παρῇ.

De önmagának nem szerez, csak szenvedést.
 A másik tervem az volt, hogy ez esztelen
 Szerelmet józan észszel még leküzdhetem.
 De látva, hogy sehogyse bírok Kypriisen 400
 Győzelmet venni, elhatározám, meghalok.

(A karban elszőrnyedés jelei.)

Ez a legjobb! Ellent ne mondjon senki se!
 Mert szép tettel rejtőzködésre nincs okom,
 S gyalázatomhoz nem kívánok sok tanút.
 Jól tudtam azt, mily szégyen egy ily szenvedély, 405
 És ismerém magam, hogy nő vagyok csupán,
 Kit oly könnyű megvetni. Hah, átok reá,
 A ki először mocskolá be hitvesi
 Ágyát más férfival! Pedig nemes család
 Leánya volt nemének első szégyene.²⁸ 410
 Ha a nemesnek tetszik a gyalázatos,
 A hitványnak szemében szép lesz az, dicső.
 Utálom azt is, ki erényt hord ajkain,
 Aztán titokban minden rosszat elkövet.

(Aphrodite szobrához.)

Ó hab-szülötte Kypriis úrnő, mondd, hogyan 415
 Tud a szemébe nézni hitvesének az,
 Hogy' nem remeg, hogy czinkostársi: a homály
 S a házfalak beszélni fognak vétkiről?
 Halálom épen az okozza, kedvesim:
 Ne mondhassák, hogy meggyaláztam férjemet 420
 S szülöttimet. Nem, nyílt homlokkal, boldogan
 Lakják Athénnek hírneves, szép városát
 S pirulniok ne kelljen anyjukért soha!
 Mert földre nyomja még a bátor férfit is,
 Ha atyja, anyja szégyenét kell tudnia. 425
 Egy van csupán, mi minden étellel fölér:
 Az igazságos és szeplőtlen öntudat.

κακοὺς δὲ θνητῶν ἐξέφην', ὅταν τύχη,
προθεῖς κάτοπτρον ὥστε παρθένην νέαν
χρόνος· παρ' οἷσι μήποτ' ὀφθείην ἐγώ.

430

ΧΟΡΟΣ.

φεῦ φεῦ· τὸ σῶφρον ὥς ἀπανταχοῦ καλὸν
καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς καρπίζεται.

ΤΡΟΦΟΣ.

δέσποιν', ἐμοί τοι συμφορὰ μὲν ἀρτίως
ἢ σὴ παρέσχε δεινὸν ἐξαίφνης φόβον·
νῦν δ' ἐννοοῦμαι φαῦλος οὔσα· κὰν βροτοῖς
αἱ δευτέραι πῶς φροντίδες σοφώτεραι.

435

οὐ γὰρ περισσὸν οὐδὲν οὐδ' ἔξω λόγου
πέπονθας· ὀργαὶ δ' ἐς σ' ἀπέσκηψαν θεᾶς.
ἐρᾶς· τί τοῦτο θαῦμα; σὺν πολλοῖς βροτῶν.

κᾶπειτ' ἔρωτος εἵνεκα ψυχὴν ὀλεῖς;

440

οὐ τᾶρα λύει τοῖς ἐρῶσι τῶν πέλας

ὅσοι τε μέλλουσ', εἰ θανεῖν αὐτοὺς χρεῶν·

Κύπρις γὰρ οὐ φορητός, ἦν πολλὴ ῥύη·

ἢ τὸν μὲν εἰκονθ' ἡσυχῇ μετέρχεται,

ὃν δ' ἂν περισσὸν καὶ φρονοῦνθ' εὖρη μέγα,

445

τοῦτον λαβοῦσα, πῶς δοκεῖς; καθύβρισεν.

φοιτᾷ δ' ἂν' αἰθέρ', ἔστι δ' ἐν θαλασσίῳ

κλύδωνι Κύπρις, πάντα δ' ἐκ ταύτης ἔφυ·

ἥ δ' ἐστὶν ἡ σπεύρουσα καὶ διδοῦσα ἔρον,

οὗ πάντες ἐσμὲν οἱ κατὰ χθόν' ἐκγονοί.

450

ὅσοι μὲν οὖν γραφάς τε τῶν παλαιτέρων

ἔχουσιν αὐτοὶ τ' εἰσὶν ἐν μούσαις ἀεὶ,

ἴσασι μὲν Ζεὺς ὥς ποτ' ἡράσθη γάμων

Σερμέλης, ἴσασι δ' ὥς ἀνὴρπασέν ποτε

ἡ καλλιφεγγὴς Κέφαλον ἐς θεοὺς Ἔως

455

ἔρωτος εἵνεκ'· ἀλλ' ὅμως ἐν οὐρανῷ

A rosszak álarczát lerántja az idő
 S mint ifjú lánynak, tükröt tart arczuk elé.
 Ezek között ne lásson engem földi szem. 430

KARVEZETŐ.

Hajh, hajh! Csak legszebb a világon az erény
 S az emberek közt mindenütt jó hírt arat.

DAJKA.

Úrnőm, balsorsod hallatára hirtelen
 Megszállt imént a kétség és a rémület.
 Most látom balgaságom! Így van rendesen: 435
 Bölcebben lát a második meggondolás.
 Nem rendkívüli, nem csodás az, a mi ért:
 Az istenasszony látogatta meg szived.
 Szeretsz, mint annyi más: hát ez csodálatos?
 És mert szeretsz, el kell-e dobnod éltedet? 440
 És mindazoknak, a kik most vagy egykoron
 Szerettek, ez jutalmuk: meg kell halniok?
 Nincs gát, a mely feltartsa ezt a szenvedélyt.
 Szelid igát tesz arra, a ki szót fogad,
 De a ki gögös daczczal szembe száll vele, 445
 Azt megragadja s föld porába sujtja le.
 Uralg a légben, tengerek hullámai közt
 Aphrodité s mindennek ő ad életet.
 Szerelmet ő vet a kebelbe, ő fakaszt,
 S mindnyájan ebből származunk a föld ölén. 450
 A régieknek könyveit ki forgatá,
 Ki olvasá a nagy költőknek verseit,
 Az tudja Zeusról, mily szerelmi lánggra gyúlt
 Semelé iránt;²⁹ az tudja, mint ragadta fel
 A fényes Éos szerelemből Kephalost 455
 Az égi honba.³⁰ S ott lakoznak még ma is

ναίουσι κοῦ φεύγουσιν ἐκποδῶν θεούς,
 στέργουσι δ', οἶμαι, ξυμφορᾷ νικῶμενοι.
 σὺ δ' οὐκ ἀνέξῃ; χρῆν σ' ἐπὶ ῥητοῖς ἄρα
 πατέρα φυτεύειν ἢ 'πὶ δεσπόταις θεοῖς 460
 ἄλλοισιν, εἰ μὴ τούσδε γε στέρξεις νόμους.
 πόσους δοκεῖς δὴ κάρτ' ἔχοντας εὖ φρενῶν
 νοσοῦνθ' ὀρώντας λέκτρα μὴ δοκεῖν ὄραν;
 πόσους δὲ παισὶ πατέρας ἡμαρτηκόσι
 συνεκκομίζειν Κύπριν; ἐν σοφοῖσι γὰρ 465
 τὰδ' ἐστὶ θνητῶν, λανθάνειν τὰ μὴ καλὰ.
 οὐδ' ἐκπονεῖν τοι χρῆ βιον λίαν βροτούς·
 οὐδὲ στέγην γὰρ ἥς κατηρεφεῖς δόμοι
 κανὼν ἀκριβῶσαιεν· ἐς δὲ τὴν τύχην
 πεσοῦσ', ὅσῃν σύ, πῶς ἂν ἐκνεῦσαι δοκεῖς; 470
 ἀλλ', εἰ τὰ πλείω χρηστὰ τῶν κακῶν ἔχεις,
 ἄνθρωπος οὔσα κάρτα γ' εὖ πράξειςας ἄν.
 ἀλλ', ὦ φίλη παῖ, λῆγε μὲν κακῶν φρενῶν,
 λῆξον δ' ὕβριζους· οὐ γὰρ ἄλλο πλὴν ὕβρις
 τὰδ' ἐστὶ, κρείσσω δαιμόνων εἶναι θέλειν· 475
 τόλμα δ' ἐρῶσα· θεὸς ἐβουλήθη τάδε.
 νοσοῦσα δ' εὖ πως τὴν νόσον καταστρέφου.
 εἰσὶν δ' ἐπφθαῖ καὶ λόγοι θελκτῆριοι·
 φανήσεται τι τῆσδε φάρμακον νόσου.
 ἢ τάρ' ἂν ὀφέ γ' ἄνδρες ἐξεύροιεν ἄν, 480
 εἰ μὴ γυναῖκες μηχανὰς εὐρήσομεν.

ΧΟΡΟΣ.

Φαίδρα, λέγει μὲν ἤδε χρησιμώτερα
 πρὸς τὴν παροῦσαν ξυμφοράν, αἰνῶ δὲ σέ.
 ὁ δ' αἶνος οὗτος δυσχερέστερος φύγων
 τῶν τῆσδε καὶ σοὶ μᾶλλον ἀλγίων κλύειν. 485

Az istenek közt, és nem bújnak félve el,
 A szív hatalmának hódolnak szívesen.
 S te ellenállasz? A mi törvény, elveted?
 Atyád, ki nemzett, mérthogy nem kötötte ki 460
 Rád nézve ezt? S mért nincsenek más istenek?
 Hát nem tudod, hogy van sok józan férfiú,
 A ki szemet húnny, hogyha botlik hitvese?
 Atyát is hányat látni, a ki a fiát
 Kalandjaiban még támogatja? Bölcs szabály, 465
 Hogy a mi nem-szép, legjobb azt elrejtteni.
 Ne vedd nagyon szigorúan az életet!
 A háztető zsinórral mérve sem leszen
 Mindig arányos. És te azt hiszed, hogy ily
 Örvénybe jutva, könnyedén kiúszhatol? 470
 Ha több a jó, a mely körülvesz, mint a rossz,
 Ember-voltod tekintve, áldd a sors kegyét.
 De hagyd a balgaságot, édes gyermekem,
 És hagyd a gőgöt. Mert bizony csak gőgös az,
 Ki erősebb vágyik lenni, mint az istenek. 475
 Bátran szerethetsz: így akarták istenid.
 Beteg vagy, ám a baj még jóra válhatik.
 Vannak ráolvasások és varázsigék,
 E bajnak is majd megtaláljuk balzsamát.
 A míg a férfi hasztalan' keres, kutat, 480
 Addig mi, nők, az útát-módot meglelők.

KARVEZETŐ.

Ó Phædra, mit dajkád tanácsol, hasznosabb
 Bajodra, ámde ajkam csak téged dicsér.
 Ez a dicséret persze kellemetlenebb
 Az ő gáncsánál és keservesb hallanod. 485

ΦΑΙΔΡΑ.

τοὔτ' ἐσθ' ὃ θνητῶν εὖ πόλεις οἰκουμένας
 δόμους τ' ἀπόλλυσ', οἱ καλοὶ λίαν λόγοι.
 οὐ γάρ τι τοῖσιν ὥσὶ τερπνὰ δεῖ λέγειν,
 ἀλλ' ἐξ ὅτου τις εὐκλεῆς γενήσεται.

ΤΡΟΦΟΣ.

τί σεμνομυθεῖς; οὐ λόγων εὐσχημόνων 490
 δεῖ σ', ἀλλὰ τάνδρὸς — ὥς τάχος διιστέον,
 τὸν εὐθὺν ἐξειπόντας ἀμφὶ σοῦ λόγον.
 εἰ μὲν γὰρ ἦν σοι μὴ' πὶ συμφοραῖς βίος
 τοιαῖσδε, σῶφρων δ' οὐσ' ἐτύγχανες γυνή,
 οὐκ ἄν ποτ' εὐνῆς εἶνεχ' ἡδονῆς τε σῆς 495
 προῆγον ἄν σε δεῦρο· νῦν δ' ἀγὼν μέγας
 σῶσαι βίον σόν, κοῦκ ἐπίφθονον τόδε.

ΦΑΙΔΡΑ.

ὦ δεινὰ λέξας', οὐχὶ συγκλήσεις στόμα
 καὶ μὴ μεθήσεις αὐθις αἰσχίστους λόγους;

ΤΡΟΦΟΣ.

αἶσchr', ἀλλ' ἀμείνω τῶν καλῶν τάδ' ἐστί σοι. 500
 κρεῖσσον δὲ τοῦργον, εἵπερ ἐκώσσει γέ σε,
 ἢ τοῦνομ', ᾧ σὺ κατθανῇ γαυρουμένη.

ΦΑΙΔΡΑ.

καὶ μὴ σε πρὸς θεῶν, εὖ λέγεις γάρ, αἰσchrὰ δέ,
 πέρα προβῆς τῶνδ'· ὥς ὑπείργασμαι μὲν οὐ
 ψυχὴν ἔρωτι, τᾶσchrὰ δ' ἦν λέγῃς καλῶς, 505
 ἐς τοῦθ' ὃ φεύγω νῦν ἀναλωθήσομαι.

PHAEDRA.

Ez az, mi a halandók népes városit
 S házát ledönti: a mézes-mázos szavak.
 Ne a füleknek hízelegjen a beszéd,
 Hanem tanítson, hogy nyerünk dicső nevet.

DAJKA.

Mit szónokolsz? Nincs szükség szóvirágra most, 490
 Csak férfiúra! — és hamar kell döntenünk.
 Kerülgetnünk ügyedben a szót nem szabad.
 Ha nem forogna kockán ép' az életed,
 És józanul fékezni tudnád tenmagad,
 Csupán azért, hogy sóvárságodat betöltsd, 495
 Ily útra nem vinnélek. Ámde életed
 A verseny díja! Tettünk' vád nem érheti.

PHAEDRA.

Szörnyű beszédek! Nem zárod be ajkidat,
 Ne ejtsenek több szót, ilyen gyalázatot?

DAJKA.

Gyalázatos, de sok szép szónál üdvösebb. 500
 A tett, a mely megmenti élted, többet ér,
 Mint fenncsapongó, büszke szó, a mely megöl.

PHAEDRA.

Az égre! Hasznos bár, de rút, a mit beszélsz.
 Ne menj tovább! Nem adtam el még lelkemet;
 De ha a rútat szépnek láttatod velem, 505
 A mit kerültem, a mélységbe szédülök.

ΤΡΟΦΟΣ.

εἴ τοι δοκεῖ σοι, χρῆν μὲν οὐ σ' ἁμαρτάνειν·
 εἰ δ' οὖν, πιθοῦ μοι· δευτέρα γὰρ ἡ χάρις.
 ἔστιν κατ' οἴκους φίλτρα μοι θελκτήρια
 ἔρωτος, ἦλθε δ' ἄρτι μοι γνώμης ἔσω,
 ἃ σ' οὐτ' ἐπ' αἰσχροῖς οὐτ' ἐπὶ βλάβῃ φρενῶν
 παύσει νόσου τῆσδ', ἣν σὺ μὴ γένη κακή.
 δεῖ δ' ἐξ ἐκείνου δῆ τι τοῦ ποθομένου
 σημεῖον, ἢ πλόκον τιν' ἢ πέπλων ἄπο
 λαβεῖν, συνάψαι τ' ἐκ δυοῖν μίαν χάριν.

510

515

ΦΑΙΔΡΑ.

πότερα δὲ χριστὸν ἢ ποτὸν τὸ φάρμακον;

ΤΡΟΦΟΣ.

οὐκ οἶδ'· ὄνασθαι, μὴ μαθεῖν βούλου, τέκνον.

ΦΑΙΔΡΑ.

δέδοιχ' ὅπως μοι μὴ λίαν φανῆς σοφή.

ΤΡΟΦΟΣ.

πάντ' ἂν φοβηθεῖς ἴσθι· δειμαίνεις δὲ τί;

ΦΑΙΔΡΑ.

μή μοι τι Θησέως τῶνδε μηνύσης τόκῳ.

520

ΤΡΟΦΟΣ.

ἔασον, ὦ παῖ· ταῦτ' ἐγὼ θήσω καλῶς.
 μόνον σύ μοι, δέσποινα ποντία Κύπρι,
 συνεργὸς εἵης. τᾶλλα δ' οἱ ἐγὼ φρονῶ
 τοῖς ἔνδον ἡμῖν ἀρκέσει λέξαι φίλοις.

DAJKA.

Ha nem kívánod, győzd le szíved és ne véts!
 Ha nem tudod, fogadj szót, jobbat nem tehetsz.
 Van nékem otthon egy szerelmi balzsamom,
 Remek varázsszer — most jutott eszembe ép — 510
 Mely tisztességgel, elméd nem zavarva meg,
 Szépen kigyógyít, hogyha gyáva nem leszel.
 De kell egy tárgy a hőn ohajtott ifjutól,
 Egy hajfűrt vagy ruhájából egy kis darab:
 S a két szív egy szerelmi frigyben egyesül. 515

PHAEDRA.

Az a varázsszer ital-é avagy kenőcs?

DAJKA.

Azt nem tudom. Ne kérj tanítást, csak segélyt.

PHAEDRA.

Mesterkedésed, félek, hogy túlságba megy.

DAJKA.

Túlságig aggodalmas vagy. Mitől remegsz?

PHAEDRA.

Hogy Theseus fiának titkom bésugod.

520

DAJKA.

Csak hagyj, leányom; mindent jól elrendezek.

(Távozóban, Aphrodite szobrához.)

Ó csak te, Kypris, a kit tenger árja szült,
 Te légy segítőm. A mit tenni szándokom,
 Oda bent, a kit illet, annak mondom el. (El.)

ΧΟΡΟΣ.

Stropha I.

Ἔρωσ Ἔρωσ, ὁ κατ' ὁμμάτων 525
 σταῶν πόθον, εἰσάγων γλυκεῖαν
 ψυχᾷ χάριν οὖς ἐπιστρατεύσῃ,
 μή μοι ποτε σὺν κακῷ φανείης
 μηδ' ἄρρυθμος ἔλθοις.
 οὔτε γὰρ πυρὸς οὔτ' 530
 ἄστρον ὑπέρτερον βέλος,
 οἷον τὸ τᾶς Ἀφροδίτας
 ἵησιν ἐκ χειρῶν
 Ἔρωσ, ὁ Διὸς παῖς.

Antistropha I.

ἄλλως ἄλλως παρὰ τ' Ἀλφεῷ 535
 Φοῖβου τ' ἐπὶ Πυθίοις τεράμνοις
 βούταν φόνον Ἑλλάς αἰ' ἀέξει·
 Ἔρωτα δέ, τὸν τύραννον ἀνδρῶν,
 τὸν τᾶς Ἀφροδίτας
 φιλτάτων θαλάμῳν 540
 κληδοῦχον, οὐ σεβίζομεν,
 πέρθοντα καὶ διὰ πλείστας
 ἰόντα συμφορᾶς
 θνατοῖς, ὅταν ἔλθῃ.

Stropha II.

τὰν μὲν Οἰχαλία 545
 πᾶλλον ἄζυγα λέκτρων,
 ἄνδρον τὸ πρὶν καὶ ἄνυμφον, οἴκων
 ζεύξας' ἀπ' Εὐρυτίων δρομάδᾳ
 Ναϊάδ' ὅπως τε Βάκχαν 550
 σὺν αἵματι, σὺν καπνῷ

KAR.

Első strophá.

Erós, Erós! ³¹ ellenfeleidnek 525
 Szemébe ki forró vágyat oltasz,
 Lelkébe meg édes üdvösséget:
 Mértéktelenül sohse látogasd meg
 E bajjal a szívem.
 Mert sem a tűz, sem a nap 530
 Nem perzsel lángjával úgy,
 Mint Erós, Zeus gyermeke, ³²
 Ha kibocsátja kezéből
 Aphrodite nyilait.

Első antistrophá.

Mily balgaság, hogy Olympiában 535
 S a delphii szent helyen ³³ szünetlen'
 Áldoz hekatombát Hellas népe,
 S Eróst, a ki kényura a világnak
 És Aphroditének
 Őrzi a kulcsait, im' 540
 Tisztelet nem környezi!
 Őt, ki mindenféle bajt
 Küldhet az emberi nemre
 S bárkit pusztulásba dönt.

Második strophá.

Élt Oichalia földjén 545
 Egy szűz-tiszta leányzó,
 Apja, Eurytos lakában
 A szerelmet nem ismerve nőtt fel;
 S Kypris, mint egy tomboló bacchansnőt, 550
 Füst és vér közepett

φονίοις θ' ὕμεναίοις
 Ἀλκμήνας τόκῳ Κύπρις ἐξέδωκεν·
 ὦ τλάμων ὕμεναίων.

Antistrophe II.

ὦ Θήβας ἱερὸν 555

τεῖχος, ὦ στόμα Δίρκας,
 συνείποιτ' ἂν οἶον ἅ Κύπρις ἔρπει.

βροντᾷ γὰρ ἀμφιπύρῳ τοκάδα
 τὰν Διογόνοιο Βάκχου 560

νυμφευσαμένην πότμῳ
 φονίῳ κατεύνασεν·
 δεινὰ γὰρ τὰ πάντ' ἐπιπνεῖ, μέλισσα δ'
 οἷα τις πεπόταται.

ΦΑΙΔΡΑ.

σιγήσατ', ὦ γυναῖκες· ἐξειργάσμεθα. 565

ΧΟΡΟΣ.

τί δ' ἔστι, Φαῖδρα, δεινὸν ἐν δόμοισί σοι;

ΦΑΙΔΡΑ.

ἐπίσχετ', αὐδὴν τῶν ἔσωθεν ἐκμάθω.

ΧΟΡΟΣ.

σιγῶ· τὸ μέντοι φροῖμιον κακὸν τόδε.

ΦΑΙΔΡΑ.

ὦ μοι, αἰατ'

ὦ δυστάλαινα τῶν ἐμῶν παθημάτων. 570

557. οἶον ἅ Κύπρις codd.: ἅ Κύπρις οἶον Monk, Wecklein. —

561. νυμφευσαμένην codd.: λοχευσαμένην Wecklein. — 562. κατεύνασεν
 codd.: κατηύνασεν Wecklein.

S gyilkos nász dal hangjai mellett
 Dobta őt Alkméne fiának oda!
 Ó, boldogtalan egy frigy!³⁴

Második antistropa.

Ó, szent thébai bástyák 555
 És te, dirkei forrás!
 Tudjátok ti Kypris nagy hatalmát.
 Mert a Zeus-nemzette Bacchos anyját,
 A kit gyilkos végzet tett arává, 560
 Villám lángjaival
 Ő taszítá szörnyü halálba.³⁵
 Vészt fuvall mindenfele, szerte csapong
 Mint a méh, s a fulánkja öl.

PHAEDRA

(már régebben nyugtalanul hallgatózik az ajtónál).

Hallgassatok csak! Ah, végem van, asszonyok! 565

KARVEZETŐ.

Házadban, Phædra, vajh mi baj történhetett?

PHAEDRA.

Csitt, csitt! Hadd halljam, mit beszélnek odabenn.

KARVEZETŐ.

Mi hallgatunk, de oly baljóslatú szavad.

PHAEDRA.

Ó jaj nekem!

Ó, én boldogtalan! Mily kín, mily gyötrellem! 570

ΧΟΡΟΣ.

τίνα θροεῖς αὐδάν; τίνα βοᾷς λόγον;
 ἔνεπε τίς φοβεῖ σε φήμα, γύναι,
 φρένας ἐπίσσυτος.

ΦΑΙΔΡΑ.

ἀπωλόμεσθα. ταῖσδ' ἐπιστᾶσαι πύλαις
 ἀκούσαθ', οἷος κέλαδος ἐν δόμοις πίτνει. 575

ΧΟΡΟΣ.

σὺ παρὰ κληῖθρα, σοὶ μέλει πομπίμα
 φάτις δωμάτων.
 ἔνεπε δ' ἔνεπέ μοι, τί ποτ' ἔβα κακόν; 580

ΦΑΙΔΡΑ.

ὁ τῆς φιλίππου παῖς Ἀμαζόνος βοᾷ
 Ἴππόλυτος, αὐδῶν δεινὰ πρόσπολον κακά.

ΧΟΡΟΣ.

ἄχάν μὲν κλύω, σαφεῖς δ' οὐκ ἔχω
 γειγώνειν, ὅτου
 διὰ πύλας ἔμολεν ἔμολε σοὶ βοά. 585

ΦΑΙΔΡΑ.

καὶ μὴν σαφῶς γε τὴν κακῶν προμνήστριαν,
 τὴν δεσπότου προδοῦσαν ἐξαυδᾷ λέχος. 590

ΧΟΡΟΣ.

ὦμοι ἐγὼ κακῶν· προδέδοσαι, φίλα.
 τί σοι μήσομαι;
 τὰ κρυπτὰ γὰρ πέφηγε, διὰ δ' ἔλλυσται

576. ἐν δόμοις πίτνει codd.: ἔνδον ἵσταται Wecklein. — 586. ὅτου
 scripsi: ὅπα (ὅπα) codd. Wecklein.

KARVEZETŐ.

Mért e jajgatás? Micsoda kint beszélsz?
Micsoda szó, mi hang réme ijesztgeti
Szívedet, asszonyom!?

PHAEDRA.

Végem van! Álljatok csak erre, közelebb;
Meghalljátok, mily lárma tombol odabenn. 575

KARVEZETŐ.

Te vagy a zár előtt, tégedet érdekel,
Mi zaj hangzik ott.
Te beszélj, te beszélj, miben áll a baj? 580

PHAEDRA.

Az Amazonfi Hippolytos hangja ez:
Dajkám fejére szórja rémes szitkait.

KARVEZETŐ.

A zajt hallom én, de nem mondhatom
Meg azt, hogy kinek
Ajkairól jön át a kapun a beszéd. 585

PHAEDRA.

Jól értem én: Galád kerítő — így kiált —
Uradnak ágyát árulással szennyező. 590

KARVEZETŐ.

Jaj nekem, ó mi baj! Mi rút árulás!
Segélyt hol lelek?
Titkodat ismerik, ő hoza rád veszélyt...

ΦΑΙΔΡΑ.

αἰαῖ, ἔ ἔ.

ΧΟΡΟΣ.

πρόδοτος ἐκ φίλων.

595

ΦΑΙΔΡΑ.

ἀπώλεσέν μ' εἰποῦσα συμφορὰς ἐμάς,
φίλως, καλῶς δ' οὐ τήνδ' ἰωμένη νόσον.

ΧΟΡΟΣ.

πῶς οὖν; τί δράσεις, ὦ παθοῦς' ἀμήχανα;

ΦΑΙΔΡΑ.

οὐκ οἶδα πλὴν ἔν' κατθανεῖν ὅσον τάχος,
τῶν νῦν παρόντων πημάτων ἄκος μόνον.

600

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ γαῖα μητερ ἡλίου τ' ἀναπτυχαί,
οἷων λόγων ἄρρητον εἰσήκουσ' ὅπα.

ΤΡΟΦΟΣ.

σίγησον, ὦ παῖ, πρίν τιν' αἰσθέσθαι βοῆς.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐκ ἔστ' ἀκούσας δεῖν' ὅπως σιγήσομαι.

ΤΡΟΦΟΣ.

ναὶ πρός σε τῆσδε δεξιᾶς εὐωλένου.

605

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐ μὴ προσοίσεις χεῖρα μηδ' ἄψῃ πέπλων;

PHAEDRA.

Jaj, ó jaj nekem!

KARVEZETŐ.

Híved az áruló! 595

PHAEDRA.

Ah elveszített, elbeszélte titkomat,
Irat keresve gyilkoló mérget talált.

KARVEZETŐ.

E szörnyű helyzetben mit készülsz tenni, mondd?

PHAEDRA.

Egyet tudok csak: halmom kell mentől előbb.
E szenvedésre nincsen más balzsam, csak ez. 600

HIPPOLYTOS

(kirohan a palota ajtaján, mögötte a dajka, őt visszatartani iparkodik).

Ó Föld anyám! S te földerülő napsugár!
Mily hallatlan szót kell fülemnek hallani!

DAJKA.

Hallgass, fiam, hogy meg ne hallja valaki.

HIPPOLYTOS.

Ily szörnyüséget hallva nem hallgathatok.

DAJKA.

Erős jobbodra kérlek, édes gyermekem! 605

HIPPOLYTOS (eltaszítja).

El a kezéd, ruhámhoz egy ujjal se nyulj!

ΤΡΟΦΟΣ.

ὦ πρὸς σε γονάτων, μηδαμῶς μ' ἐξεργάσῃ.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

τὶ δ', εἴπερ, ὡς φῆς, μηδὲν εἴρηκας κακόν;

ΤΡΟΦΟΣ.

ὁ μῦθος, ὦ παῖ, κοινὸς οὐδαμῶς ὅδε.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

τά τοι κάλ' ἐν πολλοῖσι κάλλιον λέγειν.

610

ΤΡΟΦΟΣ.

ὦ τέκνον, ὅρκους μηδαμῶς ἀτιμάσῃς.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ἢ γλῶσσο' ὁμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

ΤΡΟΦΟΣ.

ὦ παῖ, τί δράσεις; σοὺς φίλους διεργάσῃ;

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ἀπέπτυσ'· οὐδεὶς ἄδικός ἐστί μοι φίλος.

ΤΡΟΦΟΣ.

σύγγνωθ'· ἀμαρτεῖν εἰκὸς ἀνθρώπους, τέκνον.

615

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ Ζεῦ, τί δὴ κίβδηλον ἀνθρώποις κακὸν

γυναῖκας ἐς φῶς ἡλίου κατῴκισας;

εἰ γὰρ βρότειον ἤθελες σπεῖραι γένος,

οὐκ ἐκ γυναικῶν χρὴν παρασχέσθαι τόδε,

ἀλλ' ἀντιθέοντας σοῖσιν ἐν ναοῖς βροτοὺς

620

DAJKA (lábaihoz omlik).

Im' térden állva kérlek, éltem el ne vedd!

HIPPOLYTOS.

Hogyan? Hisz azt beszélted, hogy csak jót akarsz!?

DAJKA.

Fiam, beszédem meg ne tudja senki se!

HIPPOLYTOS.

Ha többen tudják, a mi szép, csak szebb leszen. 610

DAJKA.

Édes fiam, csak nem felejtet esküdet?

HIPPOLYTOS.

Szám esküdött, de szívem esketlen maradt.³⁶

DAJKA.

Jaj, mit cselekszel? Megrontod tiéidet?

HIPPOLYTOS.

Piha «enyéim»! Az sohsem lesz a gonosz.

DAJKA.

Fiam, bocsáss meg! Lásd, tévedni emberi. 615

HIPPOLYTOS (a dajkától elfordúlva; az félrevonúl).

Mért is hozád világra, Zeus, a nők nemét?

A férfiakra mért zuditál ily csapást?

Ha emberi nemet vágytál teremteni,

Nem asszonyoktól kellett vón születnie,

Hanem mi, férfiak, midőn oltáridon 620

ἢ χρυσὸν ἢ σίδηρον ἢ χαλκοῦ βάρος
παίδων πρίασθαι σπέρμα, τοῦ τιμήματος
τῆς ἀξίας ἕκαστον, ἐν δὲ δώμασιν
ναίειν ἐλευθέροισι θηλειῶν ἄτερ.

[νῦν δ' ἐς δόμους μὲν πρῶτον ἄξεσθαι κακὸν 625
μέλλοντες ὄλβον δωμάτων ἐκτίνομεν.]

τούτῳ δὲ δῆλον ὡς γυνή κακὸν μέγα·
προσθεῖς γάρ ὁ σπείρας τε κἀκθρέφας πατὴρ
φερνὰς ἀπώκισ', ὡς ἀπαλλαχθῇ κακοῦ.

ὁ δ' αὖ λαβὼν ἀτηρὸν ἐς δόμους φυτὸν 630

γέγηθε κόσμον προστιθεῖς ἀγάλματι
καλὸν κακίστῳ καὶ πέπλοισιν ἐκπονεῖ
δύστηνος, ὄλβον δωμάτων ὑπεξελών.

[ἔχει δ' ἀνάγκην, ὥστε κηδεύσας καλῶς 635
γαμβροῖσι χαίρων σφίζεται πικρὸν λέχος,

ἢ χρηστὰ λέκτρα, πενθεροὺς δ' ἀνωφελεῖς
λαβὼν πιέζει τάγαθῳ τὸ δυστυχές.]

ῥᾶον δ' ὅτῳ τὸ μηδέν, ἀλλ' ἀνωφελὲς
εὐηθία κατ' οἶκον ἴδρυται γυνή.

σοφὴν δὲ μισῶ· μὴ γὰρ ἔν γ' ἐμοῖς δόμοις 640
εἴη φρονοῦσα πλείον' ἢ γυναῖκα χρή.

τὸ γὰρ κακοῦργον μᾶλλον ἐντίκτει Κύπρις
ἐν ταῖς σοφαῖσιν· ἢ δ' ἀμήχανος γυνή
γνώμη βραχεία μωρίαν ἀφηρέσθη.

χρῆν δ' ἐς γυναῖκα πρόσπολον μὲν οὐ περᾶν, 645
ἄφθογγα δ' αὐταῖς συγκατοικίζειν δάκη

θηρῶν, ἵν' εἴχον μήτε προσφωνεῖν τινα
μήτ' ἐξ ἐκείνων φθέγμα δέξασθαι πάλιν.

νῦν δ' αἰ μὲν ἔνδον δρῶσιν αἱ κακαὶ κακὰ 650
βουλεύματ', ἔξω δ' ἐκφέρουσι πρόσπολοι.

ὡς καὶ σύ γ' ἡμῖν πατρός, ὦ κακὸν κάρα,
λέκτρων ἀθίκτων ἡλιδες ἐς συναλλαγάς·

ἀγῶ ῥυτοῖς νασμοῖσιν ἐξομόρομαι,

Aranyt, ezüstöt avvagy érczet áldozunk,
 Annak fejében, a letett érték szerint
 Kapnánk fiúkat és házunkban nőtelen'
 Lakozva férfiak volnánk és nem rabok.
 [De most házunkba viszsziük a baj kútfejét 625
 És birtokáért elprédáljuk a vagyont.] ³⁷
 Mily nagy baj a nő, a bizonyság ez reá:
 Ki őket nemzé és nevelte, atyjuk ad
 Hozományt velük, csak hogy bajától ment legyen.
 A férj, ki befogadta a mérges növényt, 630
 Örömmel rak, mint hitvány bábra, czifra dísz,
 Ruházza drága leplek ékességivel,
 S minden javát rá tékozoja a bolond.
 [Az új rokonság hogyha kedves, kénytelen
 Mosolygva tűrni a keserves lánczokat; 635
 S ha jó asszonyt, de rossz rokonságot kapott,
 Akkor se jár jól, üdve nem több, mint baja.] ³⁸
 Legjobb, ha nőd épen nem több a semminél,
 Honn veszteg ül szent együgyűség bábjaként.
 A bölcs nőt gyűlölöm. Házamba' ne legyen 640
 Okosb a nő, mint nőnek illik lennie.
 Az okosakba gyakran olt fondorkodást
 Aphrodité, míg a korlátolt szelleműt
 A ballépéstől bambasága óvja meg.
 Szobalányt se kell az asszonyhoz bocsátani; 645
 Hadd lakjanak csak néma állatok velük,
 Ne légyen egy se, a kihez szót szóljanak,
 És egy se, a ki kérdésükre válaszol.
 Otthon kifőzi a rossz nő gaz terveit,
 És végrehajtja künn a megbízott eseléd. 650
 Ekkép jövé, te átkozott lény és atyám
 Szeplőtlen ágát kinálgattad én nekem!
 Megyek s a forrás szent vizével öblitem

ἐς ὧτα κλύζων. πῶς ἂν οὖν εἶην κακός,
 ὃς οὐδ' ἀκούσας τοιάδ' ἀγνεύειν δοκῶ; 655
 εἰ δ' ἴσθι, τοῦμόν σ' εὖσεβές σφζει, γύναι·
 εἰ μὴ γὰρ ὄρκοις θεῶν ἄφρακτος ἡρέθην,
 οὐ τὰν ἐπέσχον μὴ οὐ τάδ' ἐξειπεῖν πατρί.
 νῦν δ' ἐκ δόμων μέν, ἔστ' ἂν ἐκδημος χιθονός
 Θησεύς, ἅπειμι· σίγα δ' ἔξομεν στόμα. 660
 θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολὼν ποδὶ
 πῶς νιν προσόψει καὶ σὺ καὶ δέσποινα σή·
 τῆς σῆς δὲ τόλμης εἶσομαι γεγευμένος.
 ὀλοισθε. μισῶν δ' οὐποτ' ἐμπλησθῆσομαι
 γυναῖκας, οὐδ' εἴ φησί τις μ' αἰεὶ λέγειν. 665
 αἰεὶ γὰρ οὖν πῶς εἰσι κακεῖναι κακαί.
 ἥ νῦν τις αὐτὰς σωφρονεῖν διδασάτω,
 ἥ κἄμ' ἐάτω ταῖσδ' ἐπεμβαίνειν αἰεὶ.

ΦΑΙΔΡΑ.

Antistropa.

τάλανες ὦ κακοτυχεῖς
 γυναικῶν πότμοι.
 τίν' αὖ νῦν τέχναν ἔχομεν ἐλπίδος 670
 σφαλεῖσαι κάθαμμα λύειν λόγου;
 ἐτύχομεν δίκας· ἰὼ γὰ καὶ φῶς.
 πᾶ ποτ' ἐξαλύξω τύχας;
 πῶς δὲ πῆμα κρύψω, φίλαι;
 τίς ἂν θεῶν ἀρωγὸς ἦ τίς ἂν βροτῶν 675
 πάρεδρος ἢ ξυνεργὸς ἀδίκων ἔργων
 φανείη; τὸ γὰρ παρ' ἡμῖν πάθος
 παρὸν δυσεκπέρατον ἔρχεται βίου.
 κακοτυχεστάτα γυναικῶν ἐγώ.

ΧΟΡΟΣ.

φεῦ φεῦ· πέπρακται, κοῦ κατώρθωνται τέχνη, 680
 δέσποινα, τῆς σῆς προσπόλου, κακῶς δ' ἔχει.

A két fülem. Pimasz gazember volna az,
 Kinek fülét be nem szennyeznék ily szavak. 655
 Hát téged, asszony, megment a becsületed.
 Gyanútlanúl ha esküvésem meg nem ejt,
 Atyámnak ezt most nyomba' mind elmondanám.
 E háztul addig, míg meg nem jön Theseus,
 Távol leszek s hallgatni fognak ajkaim. 660
 De majd atyámmal visszatérek: lássam azt,
 Hogyan néztek szemébe, te és asszonyod!
 Arczátlanságodat különben ismerem.
 Átkom reátok! Mondják bár, mást nem tudok:
 Nőgyűlöletben én nem ismerem határt,³⁹ 665
 Hisz rosszasságuk szint' olyan határtalan.
 Tanítsátok hát jó erkölcsre őket is,
 Vagy üldöznöm hagyjátok őket untalan. (El.)

PHAEDRA.

Ó asszonyi sors,
 Szomorúság jár te veled!
 Megcsalt a reménység; hol van olyan művész, 670
 Ki ezt a csomót oldani megtanít?
 Elért a büntetés! Ó Föld s Napvilág!
 A bajt mikép hárítsam el?
 Kedvesim, hogy rejtsem szégyenem?
 Ó melyik isten, mely halandó lesz nekem 675
 Ótalmazóm, védőm, mikor bűnös vagyok?
 Ó ez a szenvedés, a mely reám szállt,
 Meg nem szűnik, míg életem véget nem ér.
 Ó nincsen asszony, nincs nálam nyomorultabb!

KARVEZETŐ.

Hajh, vége, vége! Dajkád csselfogásai 680
 Nem sikerültek. Úrnőm! dolgod rosszul áll.

ΦΑΙΔΡΑ.

ὦ παγκακίστη καὶ φίλων διαφθορεῦ,
οἱ' εἰργάσω με. Ζεὺς σε γεννήτωρ ἐμὸς
πρόρριζον ἐκτρίψειεν οὐτάσας πυρί.
οὐκ εἶπον, οὐ σῆς προυνοησάμην φρενός, 685
σιγᾶν ἐφ' οἷσι νῦν ἐγὼ κακύνομαι;
σὺ δ' οὐκ ἀνέσχου· τοιγὰρ οὐκέτ' εὐκλεεῖς
θανούμεθ'. ἀλλὰ δεῖ με δὴ καινῶν λόγων.
οὗτος γὰρ ὀργῇ συντεθηγμένος φρένας
ἐρεῖ καθ' ἡμῶν πατρὶ σὰς ἀμαρτίας, 690
[ἐρεῖ δὲ Πιτθεῖ τῷ γέροντι συμφοράς],
πλήσει δὲ πᾶσαν γαῖαν αἰσχίστων λόγων.
ὅλοιο καὶ σὺ χῶστις ἄκοντας φίλους
πρόθυμός ἐστι μὴ καλῶς εὐεργετεῖν.

ΤΡΟΦΟΣ.

δέσποιν', ἔχεις μὲν τὰ μὰ μέμψασθαι κακά· 695
τὸ γὰρ δάκνον σου τὴν διάγνωσιν κρατεῖ·
ἔχω δὲ καὶ γὰρ πρὸς τὰ δ', εἰ δέξῃ, λέγειν.
ἔθρεψά σ' εὖνους τ' εἰμί· τῆς νόσου δέ σοι
ζητοῦσα φάρμαχ' ἡὔρον οὐχ ἀβουλόμην.
εἰ δ' εὖ γ' ἔπραξα, κάρτ' ἂν ἐν σοφοῖσιν ᾤ· 700
πρὸς τὰς τύχας γὰρ τὰς φρένας κεκτήμεθα.

ΦΑΙΔΡΑ.

ἦ καὶ δίκαια ταῦτα κάξαρχοῦντά μοι,
τρώσασαν ἡμᾶς εἶτα συγχωρεῖν λόγοις;

ΤΡΟΦΟΣ.

μακρηγοροῦμεν· οὐκ ἐσωφρόνουν ἐγώ.
ἀλλ' ἔστι καὶ τῶνδ' ὥστε σωθῆναι, τέκνον. 705

PHAEDRA.

Gyalázatos! Tiéid megrontója te!
 Hogy tönkre tettél! Zeus atyámnak mennyköve
 Sujtson le rád tüzével és pusztítson el.
 Nem mondtam-é, átlátva titkos tervedet, 685
 Egy szót se szólj s ne hozz reám gyalázatot?
 S te meg nem álltad! Hát meghalni sem lehet
 Már becsületben! S most újabb gond is gyötör!
 Mert ő kifenve lelkét a harag kövén
 Atyjának elbeszéli értem tett bünöd 690
 [Az agg Pittheusnak elmondja balsorsomat]
 S gyalázkodással tölti bé a föld színét.
 Átok reád s mindarra, a ki hiveit
 Nem kért, bűnös segélylyel támogatni kész.

DAJKA.

Hibámat, úrnóm, ócsárolni van jogod, 695
 Hisz fájdalomad legyőzi bélátásodat.
 De hallgass meg csak, van reá mit mondanom.
 Mint hű dajkád javad kívántam: ép' irat
 Kerestem volt bajodra, sajna, hasztalan!
 De ha találtam volna, bölcsnek vallanál. 700
 Okosságunknak fő mértéke a siker.

PHAEDRA.

Igazságosnak és elégnek véljem azt,
 Ha az, ki sértett, pusztá szóval vezekel?

DAJKA.

Egy szó mint száz: eljárásom nem volt okos.
 De most se késő, van menekvés még, fiam. 705

ΦΑΙΔΡΑ.

παῦσαι λέγουσα· καὶ τὰ πρὶν γὰρ οὐ καλῶς
 παρήνεσάς μοι κάπεχειρησας κακὰ.
 ἀλλ' ἐκποδὼν ἄπελθε καὶ σαυτῆς πέρι
 φρόντιζ'· ἐγὼ δὲ τὰμὰ θήσομαι καλῶς.
 ὅμεις δέ, παῖδες εὐγενεῖς Τροϊζήνιαι,
 τοσόνδε μοι παράσχετ' ἐξαιτουμένῃ,
 σιγῇ καλύπτειν ἀνθάδ' εἰσηκούσατε.

710

ΧΟΡΟΣ.

ὅμνυμι σεμνὴν Ἄρτεμιν, Διὸς κόρην,
 μηδὲν κακῶν σὼν ἐς φάος δεῖξειν ποτέ.

ΦΑΙΔΡΑ.

καλῶς ἔλεξας· ἐν δέ, πᾶν στρέφουσ', ἐγὼ
 εὔρημα δῆτα τῆσδε συμφορᾶς ἔχω,
 ὥστ' εὐκλεᾶ μὲν παισὶ προσθεῖναι βίον,
 αὐτὴ τ' ὄνασθαι πρὸς τὰ νῦν πεπτωκότα.
 οὐ γάρ ποτ' αἰσχυρῶ γε Κρησίους δόμους,
 οὐδ' ἐς πρόσωπον Θησέως ἀφίξομαι
 αἰσχυροῖς ἐπ' ἔργοις εἵνεκα ψυχῆς μιᾶς.

715

720

ΧΟΡΟΣ.

μέλλεις δὲ δὴ τί δρᾶν ἀνήκεστον κακόν;

ΦΑΙΔΡΑ.

θανεῖν· ὅπως δέ, τοῦτ' ἐγὼ βουλεύσομαι.

ΧΟΡΟΣ.

εὐφημος ἴσθι.

PHAEDRA.

Többet ne szólj! Előbb is rosszra késztetél
 És rút dologra vállalkoztál ellenem.
 El a szemem elől! Gondozd magad javát!
 Saját ügyemről majd magam gondoskodom.
 Ti meg, ó Troizén nemes leányai,
 Tegyétek ezt meg kérésemre én nekem:
 Arról, mi itt történt, egy szót se szóljatok.

710

KARVEZETŐ.

Zeus lányára, Artemisre esküszöm:
 Balsorsodból napfényre semmit sem hozok.

PHAEDRA.

Köszönöm! — Meghányva-vetve mindent újlag
 Menekvésül még egy reménysugárt lelék.
 Megmenthetem még gyermekim becsületét
 S a szenvedésből némi hasznót húzhatok.
 Mert a szülői házra szégyent nem hozok,
 És rút bűnömmel Theseus szeme elé
 Nem lépek én, ha ára egy élet csupán.

715

720

KARVEZETŐ.

Milyen sötét terv az, mely benned megfogant?

PHAEDRA.

Hogy meghalok. Mikép? Azon gondolkozom.

KARVEZETŐ.

Bűnös beszéd ez!

ΦΑΙΔΡΑ.

καὶ σύ γ' εὖ με νουθέτει.
 ἐγὼ δὲ Κύπριν, ἥπερ ἐξόλλυσί με, 725
 ψυχῆς ἀπαλλαχθεῖσα τῇδ' ἐν ἡμέρᾳ
 τέρψω· πικροῦ δ' ἔρωτος ἡσσηθήσομαι.
 ἀτὰρ κακόν γε χάτέρῳ γενήσομαι
 θανοῦσ', ἵν' εἰδῇ μὴ 'πὶ τοῖς ἐμοῖς κακοῖς
 ὑψηλὸς εἶναι· τῆς νόσου δὲ τῆσδ' ἐμοὶ 730
 κοινῇ μετασχὼν σωφρονεῖν μαθήσεται.

ΧΟΡΟΣ.

Stropha I.

ἡλιβάτοις ὑπὸ κευθμῶσι γενοίμαν,
 ἵνα με πετροῦσσαν ὄρνιν
 θεὸς ἐν ποταναῖς ἀγέλαις θείη.
 ἀρθείην δ' ἐπὶ πόντιον 735
 κῦμα τὰς Ἀδριηνᾶς
 ἀκτᾶς Ἡριδανοῦ θ' ὕδωρ,
 ἔνθα πορφύρεον σταλάσσουσ'
 εἰς οἶδμα πατρὸς τάλαιναι
 κόραι Φαέθοντος οἴκτῳ δακρύων 740
 τὰς ἡλεκτροφαιεῖς αὐγὰς.

Antistropha I.

Ἑσπερίδων δ' ἐπὶ μηλόσπορον ἀκτὰν
 ἀνύσαιμι τὰν ἀοιδῶν,
 ἵν' ὁ ποντομέδων πορφυρέας λίμνας
 ναύταις οὐκέθ' ὁδὸν νέμει, 745
 σεμνὸν τέρμονα ναίων
 οὐρανοῦ, τὸν Ἄτλας ἔχει,
 κρῆναί τ' ἀμβρόσιαι χέονται

PHAEDRA.

Nem! Feddésed a bünös.

Hisz Aphrodite az, ki engem elveszít; 725

Hát hadd örüljön, éltem még ma eldobom,

Fanyar szerelmem eltípor győzelmesen.

Csakhogynálom bajt szerez még másnak is:

Erénye polczáról ne nézzon gögösen

Az én kinomra! Ő is osztozzék velem 730

A bajban, akkor majd szerénységet tanul.

(El a palotába. A szolgálók beviszik az ágyat.)

KAR.

Első strophá.

Bárcsak a mély szakadékba' feküdném,

Avvagy az isten szárnyakat adna

És fölemelne a röpke sereghez!

Vinne a szárnyam először 735

Adria sós hulláma fölé

S Éridanos folyamához,

Hol Phaëthon sorsán keseregve ⁴⁰

Hélios szegény leányi

Könnyeik árját pergetik a habokba, 740

S ott borostyánkő leszen belőle.

Első antistrophá.

Hesperiseknek a színarany almát

Termő kertibe szállana szárnyam, ⁴¹

Hol fejedelme a tengeri árnak

— Ott, a hol Atlas a mennyet 745

Tartja a vállán — kósza hajóst

Szállni tovább sohsem enged;

Ambrosiás forrás fakad ottan

Ζηνὸς μελάθρων παρὰ κοίταις,
 ἴν' ἅ βιόδωρος αὔξει ζαθέα
 χθῶν εὐδαιμονίαν θεοῖσιν.

750

Stropha II.

ὦ λευκόπτερε Κρησία
 πορθμῖς, ἃ διὰ πόντιον
 κῦμ' ἀλίκυπος ἄλμας
 ἐπόρευσας ἐμὴν ἄνασσαν
 ὀλβίων ἀπ' οἴκων,
 κακονυμφοτάταν ὄνασιν.
 ἦ γὰρ ἀπ' ἀμφοτέρων ἦ
 Κρησίας ἐκ γᾶς δύσορνις
 ἔπατο κλεινὰς Ἀθήνας,
 Μουνίχου δ' ἀκταῖσιν ἐκδή-
 σαντο πλεκτὰς πεισμάτων ἀρ-
 χὰς ἐπ' ἀπείρου τε γᾶς ἔβασαν.

755

760

Antistropha II.

ἀνθ' ὧν οὐχ ὀσίων ἐρώ-
 των δεινᾷ φρένας Ἀφροδί-
 τας νόσφ' κατεκλάσθη·
 χαλεπᾷ δ' ὑπέραντλος οὔσα
 συμφορᾷ, τεράμνων
 ἀπὸ νυμφιδίων κρεμαστὸν
 ἄψεται ἀμφὶ βρόχον λευ-
 κᾷ καθαρμοῦζουσα δείρα,
 δαίμονα στυγνὰν καταιδε-
 σθεῖσα, τὰν δ' εὐδοξὸν ἀνθαι-
 ρουμένα φάμαν ἀπαλλάσ-
 σουσά τ' ἀλγεινὸν φρενῶν ἔρωτα.

765

770

775

Zeus násznyoszolyája mellett
 S életadó, szép, isteni föld gyümölcse 750
 Üdvöt ad a halhatatlanoknak.

Második stropa.

Hószin szárnyu hajó, miért
 Hoztad őt tarajos habok
 Zúgó árjain át, a
 Krétai lányt, úrasszonyomat 755
 Boldog ősi házból
 Nem szerencsés nászörömré?
 Krétai földről utadban
 Gyászmadár volt a kísérod,
 Gyászmadár fogadta jöttöd 760
 Híres Athén partirul is,
 A midőn horgonyt vetettél
 És a szárazföldre léptek útasid.

Második antistropa.

Im' bűnös szerelem kinos
 Kórját küldte reája 765
 Aphrodite haragja.
 És a viharban süllyedező
 Nem talál menekvést;
 Elsiet a nászszobába
 És tetejére kötött köt 770
 És a hurkot hó-nyakára
 Ráilleszti nem remegve,
 Mert szégyelli rút szerelmét,
 Félte őrizi tiszta hírét,
 És kitépi lelkéből a szenvedélyt. 775

ΘΕΡΑΠΑΙΝΑ.

ιοῦ ἰού·

βοηδρομεῖτε πάντες οἱ πέλας δόμων·
ἐν ἀγχόναῖς δέσποινα, Θησέως δάμαρ.

ΧΟΡΟΣ.

φεῦ φεῦ, πέπρακται· βασιλῆς οὐκέτ' ἔστι δὴ
γυνή, κρεμαστοῖς ἐν βρόχοις ἡρτημένη·

ΘΕΡΑΠΑΙΝΑ.

οὐ σπεύσεται; οὐκ οἴσεται τις ἀμφιδέξιον
σίδηρον, ᾧ τόδ' ἄμμα λύσομεν δέρης;

780

ΧΟΡΟΣ.

φίλοι, τί δρώμεν; ἢ δοκεῖ περᾶν δόμους
λῦσαί τ' ἀνασσαν ἐξ ἐπισπαστῶν βρόχων;

ΗΜΙΧΟΡΟΣ.

τί δ'; οὐ πάρεῖσι πρόσπολοι νεανῖαι;
τὸ πολλὰ πράσσειν οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ βίου.

785

ΘΕΡΑΠΑΙΝΑ.

ὀρθώσατ' ἐκτείναντες ἄθλιον νέκυν·
πικρὸν τόδ' οἰκούρημα δεσπόταις ἐμοῖς.

ΗΜΙΧΟΡΟΣ.

ἔλωλεν ἡ δύστηνος, ὥς κλύω, γυνή·
ἤδη γὰρ ὥς νεκρὸν νιν ἐκτείνουσι δῆ.

ΘΗΣΕΥΣ.

γυναῖκες, ἴστε τίς ποτ' ἐν δόμοις βοή;
ἡχῇ βαρεῖα προσπόλων μ' ἀφίκετο.

790

SZOLGÁLÓ (bent).

— Ó jaj!

Segítség! Jöjjetek, kik itt vagytok közel!

Kötélen csügg az úrnő, Theseus hitvese.

KARVEZETŐ.

Jaj, végbe ment hát! A királyasszony nem él!

Halálos hurkot font nyakára ő maga.

SZOLGÁLÓ.

Hamar, hamar csak! Hol van egy kétélű kard, 780

Melylyel nyakáról a hurkot leoldanók?

KARVEZETŐ.

Most mit tegyünk? Jó lesz talán, ha bémegyünk

Úrnőnk nyakáról a hurkot leoldani?

EGY A KARBÓL.

Miért? Ifjú cseléd nincs oda-bent elég? ⁴²

Ki sok dologba ártja magát, bajt keres.

785

SZOLGÁLÓ (bent).

Fektessétek le a kimultat csendesen.

Szegénynek így kell férje házáat őrzeni!

EGY A KARBÓL.

Boldogtalan nő! Vége van kétség kívül.

Halljátok-é? Halottas-ágyra fektetik!

THESEUS (megkoszorúzza, kísérettel jő).

Miféle lárma ez házamban, asszonyok?!

790

Cselédeimnek jajját vélem hallani.

οὐ γάρ τί μ' ὥς θεωρὸν ἀξιοὶ δόμος
 πύλας ἀνοιξάς εὐφρόνως προσεννέπειν.
 μῶν Πιτθέως τι γῆρας εἴργασται νέον;
 πρόσω μὲν ἤδη βίοτος, ἀλλ' ὅμως ἔτ' ἄν
 λυπηρὸς ἡμῖν τούσδ' ἄν ἐκλίποι δόμους. 795

ΧΟΡΟΣ.

οὐκ ἐς γέροντας ἦδε σοι τείνει τύχη,
 Θησεῦ· νέοι θανόντες ἀλγυνούσί σε.

ΘΗΣΕΥΣ.

οἷμοι· τέκνων μοι μή τι συλᾶται βίος;

ΧΟΡΟΣ.

ζῶσιν, θανούσης μητρὸς ὥς ἄλγιστά σοι. 800

ΘΗΣΕΥΣ.

τί φῆς; ὄλωλεν ἄλοχος; ἐκ τίνος τύχης;

ΧΟΡΟΣ.

βρόχον κρεμαστὸν ἀγχόνης ἀνήψατο.

ΘΗΣΕΥΣ.

λύπη παχνωθεῖς' ἢ ἀπὸ συμφορᾶς τινος;

ΧΟΡΟΣ.

τοσοῦτον ἴσμεν· ἄρτι γὰρ καὶ γὼ δόμους,
 Θησεῦ, πάρειμι σῶν κακῶν πενθήτρια. 805

ΘΗΣΕΥΣ.

αἰαῖ· τί δῆτα τοῖσδ' ἀνέστεμμαι κάρα
 πλεκτοῖσι φύλλοις, δυστυχῆς θεωρὸς ὦν;

Házam kapúja nem nyílik, hogy szívesen
 Fogadja szent helyről megtérő vándorát.⁴³
 Ősz Pittheusnak tán csak nem esett baja?
 Mert bár elaggott, ám azért az én szívem
 Nagyon sajnóga, hogyha őt elvesztenők.

795

KARVEZETŐ.

Nem agg embernek holta hoz reád csapást:
 Ifjúi élet elhunytát sirathatod.

THESEUS.

Csak nem rabolta el a végzet gyermekim?

KARVEZETŐ.

Élnek, de árván: elveszíték anyjukat!

800

THESEUS.

Mit mondasz? Elhunyt drága hitvesem? s hogyan?

KARVEZETŐ.

Nyakára fonta a halálnak hurkait.

THESEUS.

Talán nagy bánat érte vagy más sorscsapás?

KARVEZETŐ.

Ennyit tudok csak. Én is ép' imént jövék
 A palotához megsiratni sorsodat.

805

THESEUS (eldobja fejéről a koszorút).

Ó mért köríti hát akkor fejem babér,
 A szent helyről ha ily nagy gyászra érkezem?

χαλᾶτε κληῖθρα, πρόσπολοι, πυλωμάτων,
 ἐκλύεθ' ἄρμούς, ὡς ἴδω πικρὰν θέαν
 γυναικός, ἧ με κατθανοῦς' ἀπώλεσεν. 810

ΧΟΡΟΣ.

ἰὼ ἰὼ τάλαινα μελέων κακῶν
 ἔπαθες, εἰργάσω
 τοσοῦτον ὥστε τούσδε συγχέαι δόμους.
 αἰαῖ τόλμας, ὦ βιαίως θανοῦς'
 ἄνοσίῳ τε συμφορᾷ, σᾶς χερὸς
 πάλαισμα μελέας. 815
 τίς ἄρα σάν, τάλαιν', ἄμαυροὶ ζόαν;

ΘΗΣΕΥΣ.

Stropha.

ὦμοι ἐγὼ πόνων· ἔπαθον, ὦ πόλις,
 τὰ μάκιστ' ἐμῶν κακῶν. ὦ τύχα,
 ὥς μοι βαρεῖα καὶ δόμοις ἐπεστάθης,
 κηλὶς ἄφραστος ἐξ ἁλαστόρων τινός. 820
 κατακονὰ μὲν οὖν ἀβίωτος βίου·
 κακῶν δ' ὦ τάλας πέλαγος εἰσορῶ
 τοσοῦτον ὥστε μῆποτ' ἐκνεῦσαι πάλιν
 μῆδ' ἐκπερᾶσαι κύμα τῆσδε συμφορᾶς. 824
 τίνα λόγον τάλας, τίνα τύχαν σέθεν 826
 βαρύποτμον, γύναι, προσαιδῶν τύχῳ;
 ὄρνις γὰρ ὥς τις ἐκ χερῶν ἄφαντος εἶ,
 πῆδῃμ' ἐς Ἄιδου κραιπνὸν ὀρμήσασά μοι.
 αἰαῖ αἰαῖ, μέλεα μέλεα τάδε πάθη. 830
 πρόσωθεν δέ ποθεν ἀνακομίζομαι
 τύχαν δαιμόνων
 ἀμπλακίαισι τῶν πάροιθέν τινος.

Szolgák! A závárt toljátok szét a kapún
 És tárjátok ki szárnyait: lássam szegény
 Nőmet, ki meghalt, sírba döntve engem is. 810
 (A középső ajtó megnyílik; Phædra holtteste ravatalon látható;
 síró cselédség állja körül.)

KAR.

Boldogtalan, be szánom szörnyü sorsodat!
 Ó mit szenvedtél, mit tevé?
 Hisz romba döntéd a királyi házat is!
 Mily vakmerőség ily erőszakos,
 Bűnös halállal halni ten-kezed
 Szánalmas áldozatjaként! 815
 Boldogtalan, ki tette tönkre éltedet?

THESEUS.

Rettenetes csapás! Városom, ó sirass!
 Nagyobb szenvedés már nem is érhetett.
 Ó sors, lesujtál engem és a házamat!
 Egy bosszu-szellem titkos átka működött 820
 S éltemet elvevé — ah, nem is élet ez!
 Szerencsétlen én! Tenger a bánatom,
 A melyből többé partra úszni nem lehet,
 Sem elkerülni a balsors örvényeit.⁴⁴ 824
 Szegény nőm, milyen szó leszen a helyes 826
 Elnevezés e bús sorsra, mely összetört?
 Hisz mint madár tűntél el a kezem közül,
 Oly gyorsan szálltál Hades árnylakába le.
 Jaj nekem, ó iszonyú, iszonyú sors! 830
 Talán múlt idők örökségként
 Száll ez a sors reám
 És lakolok valamely ősatya vétkeért.

ΧΟΡΟΣ.

οὐ σοὶ τάδ', ὦναξ, ἦλθε δὴ μόνῃ κακῇ,
πολλῶν μετ' ἄλλων δ' ὤλεσας κεδνὸν λῆχος. 835

ΘΗΣΕΥΣ.

Antistropa.

τὸ κατὰ γᾶς θέλω, τὸ κατὰ γᾶς κνέφας
μετοικεῖν σκότῳ θανῶν ὁ τλάμων,
τῆς σῆς στερηθεὶς φιλτάτης ὁμιλίας·
ἀπώλεσας γὰρ μᾶλλον ἢ κατέφθισο.
τίνα κλύω; πόθεν θανάσιμος τύχα, 840
γύναι, σάν, τάλαιν', ἔβα καρδίαν;
εἴποι τις ἂν τὸ πραχθέν, ἢ μάτην ὄχλον
στέγει τύραννον δῶμα προσπόλων ἐμῶν;
ὦμοι μοι σέθεν
μέλεος, οἷον εἶδον ἄλγος δόμων, 845
οὐ τλητὸν οὐδὲ ῥητόν. ἀλλ' ἀπωλόμην·
ἔρημος οἶκος, καὶ τέκν' ὀρφανεύεται.
ἔλιπες ἔλιπες, ὦ φίλα
γυναικῶν ἀρίστα θ' ὀπόσας ὀρᾷ
φέγγος ἀελίου 850
τε καὶ νυκτὸς ἀστερωπὸν σέλας.

ΧΟΡΟΣ.

ὦ τάλας, ὦ τάλας· ὅσον κακὸν ἔχει δόμος.
δάκρυσί μου βλέφαρα
καταχρυσθέντα τέγγεται σᾶ τύχα·
τὸ δ' ἐπὶ τῷδε πῆμα φρίσσω πάλαι. 855

ΘΗΣΕΥΣ.

ἔα ἔα·
τί δὴ ποθ' ἦδε δέλτος ἐκ φίλης χειρὸς
ἡρτημένη; θέλει τι σημεῖναι νέον;

KARVEZETŐ.

Nemcsak téged sujtott e sors, ó fejdelem,
Mert drága hitvest vesztettek már mások is. 835

THESEUS.

Szállok a föld alá, síri homályba' lesz
Nékem is otthonom, — én boldogtalan! —
Ha elveszítém édes társaságodat.
Hiszen halálod én reám halálosabb.
Vajh ki a bűnös itt? Szegény nő, mikép 840
Szállt ez a sors reád, mely megölé szived?
Ki mondja meg, mi történt? Vagy haszontalan'
Táplálja szolgák sergét e királyi ház?
Ó jaj, jaj szegény!
Rettenetes csapás érte a házamat, 845
Nem mondható, nem tűrhető. Elvesztem én,
Üres a ház, és árvák lettek gyermekim.
Jaj, elhagytál, jaj, itt hagytál, ó drága lény,
Te legjobb minden nő között,
A kit csak lát a napsugár 850
És lát az éj csillagszeme. (Közeledik a halotthoz.)

KAR.

Jaj boldogtalan! Házadon ily csapás!
Sorsodon a szememet
A könnynek áradó patakja önti el
S borzadva sejtem, hogy még jó egy új csapás.⁴⁵ 855

THESEUS (a ravatalnál).

De hah, mi ez?
Kedves kezében egy írást tart mostan is.
Vajh mit jelent ez? Ismeretlen, új csapást?

ἄλλ' ἣ λέχους μοι καὶ τέκνων ἐπιστολάς
 ἔγραψεν ἡ δύστηνος ἐξαιτουμένη ;
 θάρσει, τάλαινα· λέκτρα γὰρ τὰ Θησέως 860
 οὐκ ἔστι δῶμά θ' ἥτις εἴσεισιν γυνή.
 καὶ μὴν τύποι γε σφενδόνης χρυσηλάτου
 τῆς οὐκέτ' οὔσης τῆσδε προσσαίνουσί με.
 φέρ', ἐξελίξας περιβολὰς σφραγισμάτων
 ἴδω, τί λέξαι δέλτος ἦδε μοι θέλει. 865

ΧΟΡΟΣ.

φεῦ φεῦ· τόδ' αὖ νεοχμὸν ἐκδοχαῖς
 ἐπιφέρει θεὸς κακόν. ἐμοὶ μὲν οὖν
 ἀβίωτος βίου τύχα πρὸς τὸ κρανθὲν εἴη τυχεῖν.
 ὀλομένους γάρ, οὐκέτ' ὄντας λέγω,
 φεῦ φεῦ, τῶν ἐμῶν τυράννων δόμους. 870
 [ὦ δαῖμον, εἴ πως ἔστι, μὴ σφῆλῃς δόμους,
 αἰτουμένης δὲ κλυθὶ μου· πρὸς γάρ τινας
 οἰωνὸν ὥστε μάντις εἰσορῶ κακοῦ.]

ΘΗΣΕΥΣ.

οἷμοι· τόδ' οἶον ἄλλο πρὸς κακῷ κακόν,
 οὐ τλητὸν οὐδὲ λεκτόν. ὦ τάλας ἐγώ. 875

ΧΟΡΟΣ.

τί χρῆμα ; λέξον, εἴ τί μοι λόγου μέτα.

ΘΗΣΕΥΣ.

βοᾷ βοᾷ δέλτος ἄλαστα. πᾶ φύγω
 βάρος κακῶν ; ἀπὸ γὰρ ὀλόμενος οἴχομαι,
 οἶον οἶον εἶδον ἐν γραφαῖς μέλος
 φθειγγόμενον τλάμων. 880

ΧΟΡΟΣ.

αἰαῖ, κακῶν ἀρχηγὸν ἐκφαίνεις λόγον.

880. φθειγγόμενον codd. : φθειγγομένην Paley, Wecklein.

Özvegy-soromra vagy tán gyermekinkre volt
 Szegénynek gondja, a mit most szívemre köt?
 Ó légy nyugodt, jó lélek, nincs oly nő sehol, 860
 Kit Theseus házába hozna hitvesül.
 De mily bizalmasan mosolyg rám a pecsét,
 Melyet arany gyűrűvel ő nyomott oda?!
 Jó, feltöröm s leoldom róla a kötést:
 Hadd lássam immár, mit mond e levél nekem. 865

KAR.

Ah, ah! Új csapást zúdit a régire
 Változatúl az ég. Mondhatom, én nekem
 A történetek után nem is élet az élet.
 Ó mert elveszett, mert megsemmisült,
 Jaj, jaj, porba hullt a fejedelmi ház. 870
 [Haragvó szellem! Hallgasd meg kérésemet,
 S ha lehetséges, ezt a házat föl ne dúld!
 Mert új csapást lát jók lelkem közelgeni.] 46

THESEUS (a ravataltól visszatérve).

Ó, jaj nekem! Új baj tetézi a meglevőt,
 Kimondhatatlan, türhetetlen. Én, szegény! 875

KARVEZETŐ.

Mi az? Beszéld el, hogyha szabad hallanom.

THESEUS.

Az égre kiált e levél! Hova fussak
 A baj terhétől, mely lesujt s megsemmisít?
 Ó mily gyászdalt bűg fülembe — jaj nekem! —
 E levél minden sora! 880

KARVEZETŐ.

Baljóslatú szavakkal kezded, ó uram!

ΘΗΣΕΥΣ.

τόδε μὲν οὐκέτι στόματος ἐν πύλαις
καθέξω δυσεκπέρατον, ὁλοὸν
κακόν· ἰὼ πόλις.

Ἴππόλυτος εὐνῆς τῆς ἐμῆς ἔτλη θιγεῖν
βία, τὸ σεμνὸν Ζηνὸς ὄμμ' ἀτιμάσας.
ἀλλ', ὦ πάτερ Πόσειδον, ἅς ἐμοί ποτε
ἄρας ὑπέσχου τρεῖς, μιᾷ κατέργασαι
τούτων ἐμὸν παῖδ', ἡμέραν δὲ μὴ φύγοι
τήνδ', εἴπερ ἡμῖν ὥπασας σαφεῖς ἄρας.

885

890

ΧΟΡΟΣ.

ἄναξ, ἀνεύχου ταῦτα πρὸς θεῶν πάλιν·
γνώση γὰρ αὖθις ἀμπλακῶν. ἐμοί πιθοῦ.

ΘΗΣΕΥΣ.

οὐκ ἔστι· καὶ πρὸς γ' ἐξελῶ σφε τῆσδε γῆς.
δυοῖν δὲ μοίραιν θατέρᾳ πεπλήξεται·
ἢ γὰρ Ποσειδῶν αὐτὸν εἰς Ἄιδου πύλας
θανόντα πέμψει τὰς ἐμὰς ἄρας σέβων,
ἢ τῆσδε χώρας ἐκπεσὼν ἀλώμενος
ξένην ἐπ' αἴαν λυπρὸν ἀντλήσει βίον.

895

ΧΟΡΟΣ.

καὶ μὴν ὅδ' αὐτὸς παῖς σὸς ἐς καιρὸν πάρα,
Ἴππόλυτος· ὀργῆς δ' ἐξάνεις κακῆς, ἄναξ
Θησεῦ, τὸ λῶστον σοῖσι βούλευσαι δόμοις.

900

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

κραυγῆς ἀκούσας σῆς ἀφικόμην, πάτερ,
σπουδῇ· τὸ μέντοι πρᾶγμ' ἐφ' ὧτινι στένεις
οὐκ οἶδα, βουλοίμην δ' ἄν ἐκ σέθεν κλύειν.

895. πύλας ex cod. A, Kirchhoff, Nauck, Weil, Barthold, Wecklein in editione priore, alii (cf. 46. Med. 1234. Alc. 126. Hec. 2): δόμους EaBLP, Wecklein.

THESEUS.

Nem lehet tovább csukott ajkak mögé
Zárnom ezt a gyilkos bánatot.

Halld hát, városom!

Hippolytos erőszakkal merészkedett 885

Illetni ágyam, nem félvén Zeus szent szemét.

Atyám, Poseidon! ⁴⁷ Három kívánságomat

Igérted teljesíteni: egyet válts be most

És pusztítsd el fiam! Ne éljen több napot,

Ha nem elhangzó, pusztá szó ígéreted. 890

KARVEZETŐ.

Király, az égre, ó vond vissza átkodat!

Kövesd szavam! Későn látod be majd hibád.

THESEUS.

Az nem lehet! E földről is kiűzöm őt

S két sors közül egy okvetetlen' rázudúl:

Mert vagy Poseidon teljesíti átkomat 895

S megölve Hades kapujához küldi le,

Vagy honja-vesztett bujdosóként tengeti

Idegen földön hitvány koldus-életét.

KARVEZETŐ.

Im' itt közelg már, épen jókor a fiad,

Hippolytos. Szüntesd, uram, bős haragod, 900

Gondold meg azt, házad javára mi leszen.

HIPPOLYTOS (néhány társa kíséretében).

Hallván jajszód, jövök sietve, jó atyám!

A dolgot, a melyen kesergsz, nem ismerem,

Tőled szeretném biztosan megérteni.

ἔα, τί χρῆμα; σὴν δάμαρθ' ὀρώ, πάτερ, 905
 νεκρόν· μεγίστου θαύματος τόδ' ἄξιον·
 ἦν ἀρτίως ἔλειπον, ἦ φάος τόδε
 οὐπω χρόνον παλαιὸν εἰσεδέρκετο.
 τί χρῆμα πάσχει; τῷ τρόπῳ διόλλυται;
 πάτερ, πυθέσθαι βούλομαι σέθεν πάρα. 910
 σιγῆς· σιωπῆς δ' οὐδὲν ἔργον ἐν κακοῖς·
 ἡ γὰρ ποθοῦσα πάντα καρδία κλύειν
 κἂν τοῖς κακοῖσι λίχνος οὐδ' ἀλίσκεται.
 οὐ μὲν φίλους γε κἄτι μᾶλλον ἢ φίλους
 κρύπτειν δίκαιον σάς, πάτερ, δυσπραξίας. 915

ΘΗΣΕΥΣ.

ὦ πολλὰ μανθάνοντες ἄνθρωποι μάτην.
 τί δὴ τέχνας μὲν μυρίας διδάσκετε
 καὶ πάντα μηχανᾶσθε κάξευρίσκετε,
 ἐν δ' οὐκ ἐπίστασθ' οὐδ' ἐθηράσασθέ πω,
 φρονεῖν διδάσκειν οἷσιν οὐκ ἔνεστι νοῦς; 920

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

δεινὸν σοφιστὴν εἶπας, ὅστις εὖ φρονεῖν
 τοὺς μὴ φρονοῦντας δυνατός ἐστ' ἀναγκάσαι.
 ἀλλ' οὐ γὰρ ἐν δέοντι λεπτοურγεῖς, πάτερ,
 δέδοικα μὴ σου γλῶσσ' ὑπερβάλῃ κακοῖς.

ΘΗΣΕΥΣ.

φεῖ, χρῆν βροτοῖσι τῶν φίλων τεκμήριον 925
 σαφές τι κείσθαι καὶ διάγνωσιν φρενῶν,
 ὅστις τ' ἀληθὴς ἐστὶν ὅς τε μὴ φίλος,
 δισσάς τε φωνὰς πάντας ἀνθρώπους ἔχειν,
 τὴν μὲν δικαίαν, τὴν δ' ὅπως ἐτύγχανεν,
 ὥς ἡ φρονοῦσα τᾶδ' ἐξηλέγγετο 930
 πρὸς τῆς δικαίας, κοῦκ ἂν ἡπατώμεθα.

911. Uncis liberavi. — 916. πολλά μανθάνοντες Markland: πολλά ἀμαρτάνοντες codd., Wecklein (in edit. priore: πολλά μαστεύοντες).

Mi ez? Mi történt? Holtan látom hitvesed! 905
 Atyám, valóban, oly megfoghatatlan ez!
 Imént hagyám el, s ezt a fényes napsugárt
 Kevés idővel ezelőtt látá szeme.
 Milyen baj érte? Mint aludt ki élete?
 Atyám, szeretném mind ezt tőled tudni meg. 910
 Hallgatsz? A bajban nem segít a hallgatás.
 A szív, a mely mindent szeret meghallani,
 Mások bajában ép a legkiváncsiabb.
 Barát előtt s ki több is, mint barát, atyám,
 Nem is helyes, hogy eltitkold balsorsodat. 915

THESEUS (Hippolytosra rá se nézve).

Ó emberek, kik csak kutattok hasztalan,
 Miért tanultok számtalan művészetet
 S ki mért eszeltek annyi eszközt, cselfogást,
 Ha azt az egyet sem lehet elérnetek,
 Hogy észre térítsétek azt, ki esztelen!? 920

HIPPOLYTOS.

Derék művész voln' az, ki módját ejtené,
 Az értelmetlent észre hozni mint lehet.
 De nincs idő most elmélkedni, jó atyám;
 Félek, a bajban nyelved fékét elveted.

THESEUS (mint fentebb).

Ó bár lehetne egy kétségtelen jelünk, 925
 Mely megmutatná a barátaink szívét,
 Hűség melyikben van s melyikben tettetés.
 Mindenkinek két hangja kéne hogy legyen,
 Igaz az egyik, másik olyan, a milyen:
 Így a hazugra ráczáfolna az igaz 930
 S a színlelés el nem vakítaná szemünk.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ἀλλ' ἢ τις ἐς σὸν οὖς με διαβαλὼν ἔχει
 φίλων, νοσοῦμεν δ' οὐδὲν ὄντες αἵτιοι;
 ἔκ τοι πέπληγμαι· σοὶ γὰρ ἐκπλήσσουσί με
 λόγοι παραλλάσσοντες ἔξεδροι φρενῶν. 935

ΘΗΣΕΥΣ.

φεῦ τῆς βροτείας· ποῖ προβήσεται; φρενός·
 τί τέρμα τόλμης καὶ θράους γενήσεται;
 εἰ γὰρ κατ' ἀνδρὸς βίοτον ἐξογκώσεται,
 ὁ δ' ὕστερος τοῦ πρόσθεν εἰς ὑπερβολὴν
 πανοῦργος ἔσται, θεοῖσι προσβαλεῖν χθονὶ 940
 ἄλλην δεήσει γαῖαν, ἢ χωρήσεται
 τοὺς μὴ δικαίους καὶ κακοὺς πεφυκότας.
 σκέψασθε δ' ἐς τόνδ', ὅστις ἐξ ἐμοῦ γεγώς
 ἥσχυε τὰμὰ λέκτρα κάξελέγχεται
 πρὸς τῆς θανούσης ἐμφανῶς κάκιστος ὢν. 945
 δεῖξον δ', ἐπειδὴ γ' ἐς μίασμ' ἐλήλυθα,
 τὸ σὸν πρόσωπον δεῦρ' ἐναντίον πατρί.
 σὺ δὲ θεοῖσιν ὥς περισσὸς ὢν ἀνὴρ
 ξύνει; σὺ σῶφρων καὶ κακῶν ἀκήρατος;
 οὐκ ἂν πιθοίμην τοῖσι σοῖς κόμπους ἐγὼ 950
 θεοῖσι προσθεὶς ἀμαθίαν φρονεῖν κακῶς.
 ἤδη νυν αὖχει καὶ δι' ἀψύχου βορᾶς
 σίτοις καπήλευ', Ὀρφέα τ' ἀνακτ' ἔχων
 βάκχευε πολλῶν γραμμάτων τιμῶν καπνούς·
 ἐπεὶ γ' ἐλήφθης. τοὺς δὲ τοιούτους ἐγὼ 955
 φεύγειν προφωνῶ πᾶσι· θηρεύουσι γὰρ
 σεμνοῖς λόγοισιν, αἰσχρὰ μηχανώμενοι.
 τέθνηγκεν ἥδε· τοῦτό σ' ἐκώσσειν δοκεῖς;
 ἐν τῷδ' ἀλίσκῃ πλεῖστον, ὦ κάκιστε σὺ·
 ποῖοι γὰρ ὄρκοι κρείσσονες, τίνες λόγοι 960

HIPPOLYTOS.

Tán egy barátom ellenem rágalmakat
 Sugott füledbe — tiszta lelkem szennyeül?
 Megrendülök, mélyen megrendít e beszéd,
 Mely így kicsap a józan észnek medriből.

935

THESEUS.

Emberi ész! Hová csapongasz, vakmerő?
 Merész daczodnak hol szabsz végre már határt?
 Hiszen ha nemzedékről nemzedékre nősz
 S gonoszságoddal folyton-folyvást túteszel
 Elődiden, akkor ma-holnap istenink
 Egy új világot kell hogy megteremtsenek,
 Mely befogadja a gazemberek hadát.
 Nézzétek ezt, ki ágyékomból származott
 És meggyalázta ágyamat! Galád bűnét
 Nyílt vallomással hirdeti e holt ajak.
 Miért fordulsz el? Én ha türlek, rút fekély,
 Fordítsd te is atyáddal szembe arczodat!
 Te vagy tehát az istenek kedveltje, te?!
 Te az a jámbor, az a büntől tiszta lény?
 Nem, kérkedésed oly balhitre nem ragad,
 Hogy istenekről dőreséget higgyek el.
 Csak dicsekedjél és fitogtasd, hogy csupán
 Növényt eszel nagy-jámborúl és Orpheust
 Kövesd rajongva, búdd a könyv dohos szagát:⁴⁸
 Lehullt az álarcz! Ó az ily szenteskedőt
 Kerülje minden, mert hálóba ejtenek
 Fennkölt szavakkal, míg gaz terven jár eszük.
 Meghalt szegény! S halála megment, azt hiszed?
 Ó rosszak rossza, vermed épen ez leszen!
 Mert milyen eskü, mily szó lesz hatalmasabb

940

945

950

955

960

ὅμως δ' ἀνάγκη, ξυμφορᾶς ἀφιγμένης, 990
 γλῶσσάν μ' ἀφεῖναι. πρῶτα δ' ἄρξομαι λέγειν,
 ὅθεν μ' ὑπῆλθες πρῶτον ὡς διαφθερῶν
 οὐκ ἀντιλέξοντ'. εἰσορᾶς φάος τόδε
 καὶ γαῖαν· ἐν τοῖσδ' οὐκ ἔνεστ' ἀνὴρ ἐμοῦ,
 οὐδ' ἦν σὺ μὴ φῆς, σωφρονέστερος γεγώς. 995
 ἐπίσταμαι γὰρ πρῶτα μὲν θεοὺς σέβειν,
 φίλοις τε χρῆσθαι μὴ ἀδικεῖν πειρωμένοις,
 ἀλλ' οἷσιν αἰδῶς μήτ' ἐπαγγέλλειν κακὰ,
 μήτ' ἀνθυπουργεῖν αἰσχροῖς τοῖσι χρωμένοις·
 οὐκ ἐγγελασθῆς τῶν ὁμιλούντων, πάτερ, 1000
 ἀλλ' αὐτὸς οὐ παροῦσι κἀγγὺς ὦν φίλοις.
 ἐνὸς δ' ἄδικτος, ᾧ με νῦν ἐλεῖν δοκεῖς·
 λέχους γὰρ ἐς τόδ' ἡμέρας ἀγνὸν δέμας·
 κοῦκ οἶδα πρᾶξιν τήνδε πλὴν λόγῳ κλύων
 γραφῇ τε λεύσσω· οὐδὲ ταῦτα γὰρ σκοπεῖν 1005
 πρόθυμός εἰμι, παρθένον ψυχὴν ἔχων.
 καὶ δὴ τὸ σῶφρον τοῦμόν οὐ πείθει σ' ἔσως·
 δεῖ δὴ σε δεῖξαι τῷ τρόπῳ διεφθάρην.
 πότερα τὸ τῆσδε σῶμ' ἐκαλλιστεύετο
 πασῶν γυναικῶν; ἢ σὸν οἰκῆσειν δόμον 1010
 ἔγκληρον εὐνὴν προσλαβὼν ἐπήλπισα;
 μάταιος ἄρ' ἦν, οὐδαμοῦ μὲν οὖν φρενῶν.
 ἀλλ' ὡς τυραννεῖν ἠδὲ τοῖσι σώφροσιν;
 ἥκιστα γ', εἰ μὴ τὰς φρένας διέφθορεν
 θνητῶν ὅσοισιν ἀνδάνει μοναρχία. 1015
 ἐγὼ δ' ἀγῶνας μὲν κρατεῖν Ἑλληνικοὺς
 πρῶτος θέλοιμ' ἄν, ἐν πόλει δὲ δεύτερος
 σὺν τοῖς ἀρίστοις εὐτυχεῖν ἀεὶ φίλοις.
 πράσσειν τε γὰρ πάρεστι κίνδυνός τ' ἀπὼν
 κρείσσω δίδῳσι τῆς τυραννίδος χάριν. 1020
 ἐν οὐ λέλεκται τῶν ἐμῶν, τὰ δ' ἄλλ' ἔχεις·
 εἰ μὲν γὰρ ἦν μοι μάρτυς οἷός εἰμ' ἐγώ,

De rám szakadt a fergeteg: most kénytelen 990
 Vagyok kinyitni számat. Avval kezdem el,
 Mivel te rám támadtál, véelve, tönkre téssz,
 Mert válaszolni nem tudok. Hát nézz körül:
 E napsugáros földön embert nem találsz,
 A ki — tagadd bár — nálam feddhetetlenebb. 995
 Hiszen szivemben istenfélelem lakik,
 Barátimat nem választom rosszak közül,
 Csak olyanokból, kik pirulnak másokat
 Rossz tette bérni s rosszban gyámolítani.
 Barátimat nem gúnyolom ki soha sem, 1000
 Közel vagy távol egy és ugyanaz vagyok.
 És így lepattan rólam leghegyesb nyilad:
 Szerelmi kéjt szűz testem még nem élvezett;
 A szerelmet csak hallomásból ismerem
 Vagy egy-egy festett képről, mert nem szívesen 1005
 Nézek ilyesmit: szűzi lelkem tiltja ezt.
 De tán erényem nem győzhet meg tégedet?
 Jó, hát mutasd meg, bűnre csábítóm mi volt?
 Szépsége Phædrát minden más asszony fölé
 Emelte volna? Avvagy azt remélhetém, 1010
 Hogy birva ágyad trónod rám örökbe jut?
 Hisz akkor dőre voltam, teljességgel esztelen!
 De uralomra vágnak ám a bölcsek is!?
 Nem, legkevésebbé! Elvakult és esztelen
 Az olyan ember, a ki uralomra tör. 1015
 Én első lenni a hellének versenyin
 Ohajtanék, az államban mint második
 S a legjobbak barátja, — sorsom áldanám.
 A pálya nyitva, távol lenne a veszély:
 S ez boldogítóbb, mint minden királyi trón. 1020
 Elvégezém. Csak egyet kell még mondanom.
 Ha állna itt egy oly tanú, mint én magam,

καὶ τῆσδ' ὀρώσης φέγγος ἡγωνιζόμεν,
 ἔργοις ἂν εἶδες τοὺς κακοὺς διεξιῶν·
 νῦν δ' ὄρκειόν σοι Ζῆνα καὶ πέδον χθονὸς 1025
 ὄμνυμι τῶν σῶν μήποθ' ἄψασθαι γάμων
 μηδ' ἂν θελῆσαι μηδ' ἂν ἔννοιαν λαβεῖν.
 ἦ τάρ' ὀλοίμην ἀκλεῆς ἀνώνυμος,
 [ἄπολις ἄοικος, φυγὰς ἀλητεῶν χθονός,]
 καὶ μήτε πόντος μήτε γῆ δέξαιτό μου 1030
 σάρκα· θανόντος, εἰ κακὸς πέφυκ' ἀνὴρ.
 εἰ δ' ἦδε δειμαίνουσ' ἀπώλεσεν βίον
 οὐκ οἶδ'. ἐμοὶ γὰρ οὐ θέμις πέρα λέγειν.
 ἐσωφρόνησε δ' οὐκ ἔχουσα σωφρονεῖν,
 ἡμεῖς δ' ἔχοντες οὐ καλῶς ἐχρώμεθα. 1035

ΧΟΡΟΣ.

ἀρκυῶσαν εἶπας αἰτίας ἀποστροφῇν,
 ὄρκους παρασχών, πίστιν οὐ σμικράν, θεῶν.

ΘΗΣΕΥΣ.

ἄρ' οὐκ ἐπῳδὸς καὶ γόης πέφυκ' ὄδε,
 ὃς τὴν ἐμὴν πέποιθεν εὐοργησίᾳ
 ψυχὴν κρατῆσειν τὸν τεκόντ' ἀτιμάσας; 1040

ΠΙΠΟΛΥΤΟΣ.

καὶ σοῦ γε κάρτα ταῦτα θαυμάζω, πάτερ·
 εἰ γὰρ σὺ μὲν παῖς ἦσθ', ἐγὼ δὲ σὸς πατήρ,
 ἔχτεινά τοί σ' ἂν κοῦ φυγαῖς ἐζημίουν,
 εἶπερ γυναικὸς ἡξίους ἐμῆς θιγεῖν.

ΘΗΣΕΥΣ.

ὥς ἄξιον τόδ' εἶπας· οὐχ οὕτω θανῇ, 1045
 ὥσπερ σὺ σαυτῷ τόνδε προὔθηκας νόμον·
 ταχὺς γὰρ Αἰδὴς ῥᾶστος ἀνδρὶ δυσσεβεῖ.

Vagy Phædra élne s úgy folytatnók e vitát,
A tényekből deríthetnéd ki a bűnöst.

Igy most az eskütorló Zeusra esküszöm 1025

S a föld mélyére, hogy nődet nem illetém,
Nem is akartam, eszemben se volt soha.

Pusztuljak el dicsőség nélkül, névtelen,
[Mint házatlan s hazátlan bolygó számüzött],
S ha meghalok, be ne fogadja testemet 1030

Se föld, se tenger, hogyha véték súlya nyom.

Nem félelemből oltá-é ki életét,
Nem tudhatom, és többet úgyse mondhatok.

Erényes volt és mégse tett erényesen;
Mit én tevék, erényes, ám vesztetre van. 1035

KARVEZETŐ.

Szavad a vádat teljesen megczáfolá:
Az istenekre esküvél, s ez nagy dolog.

THESEUS.

Hát nem varázsló, szemfényvesztő ember ez,
Ki szégyennel borítja atyját s azt hiszi,
Mérsékletével hogy megejti lelkemet? 1040

HIPPOLYTOS.

Viszont te rajtad én csodálkozom, atyám!
Mert ha fiam te volnál s én a te atyád,
És mertél volna nőmhöz nyúlni vakmerőn,
Nem számüzéssel: életeddel bűnhödöl.

THESEUS.

Úgy érdemelnéd! Ámde nem halsz meg csak úgy, 1045
Miként magadra büntetésül kirovád:
Hisz a gonosznak jutalom a gyors halál.

ἀλλ' ἐκ πατρώας φυγὰς ἀλητεῶν χθονὸς
ξένην ἐπ' αἴαν λυπρὸν ἀντλήσεις βίον·

[μισθὸς γὰρ οὗτός ἐστιν ἀνδρὶ δυσσεβεῖ.] 1050

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οἷμοι, τί δράσεις; εὐδὲ μηνυτὴν χρόνον
δέξῃ καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ μ' ἐξελαῖς χθονός;

ΘΗΣΕΥΣ.

πέραν γε πόντου καὶ τόπων Ἀτλαντικῶν,
εἴ πως δυναίμην, ὥς σὸν ἐχθαίρω κάρα.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐδ' ὄρκον οὐδὲ πίστιν οὐδὲ μάντεων 1055
φήμας ἐλέγξας ἄκριτον ἐκβαλεῖς με γῆς;

ΘΗΣΕΥΣ.

ἢ δέλτος ἦδε κλῆρον οὐ δεδεγμένη
κατηγορεῖ σου πιστά· τοὺς δ' ὑπὲρ κάρα
φοιτῶντας ὄρνεις πόλλ' ἐγὼ χαίρειν λέγω.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ θεοί, τί δῆτα τοῦμόν οὐ λύω στόμα, 1060
ὅστις γ' ὑφ' ὑμῶν, οὐς σέβω, διόλλυμαι;
οὐ δῆτα· πάντως οὐ πίθοιμ' ἂν οὓς με δεῖ,
μάτην δ' ἂν ὄρκους συγχέαιμ' οὓς ὤμοσα.

ΘΗΣΕΥΣ.

οἷμοι, τὸ σεμνὸν ὥς μ' ἀποκτείνει τὸ σόν.
οὐκ εἴ πατρώας ἐκτὸς ὥς τάχιστα γῆς; 1065

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ποῖ δῆθ' ὁ τλήμων τρέφομαι; τίνος ξένων
δόμους ἔσειμι τῇδ' ἐπ' αἰτία φυγῶν;

Nem, ősi földed elhagyod, mint bujdosó
S idegen földön tengeted rongy életed:
[A kegyeletlen embernek jutalma ez!] ⁵¹

1050

HIPPOLYTOS.

Jaj, mit művelsz? Kiűzöl és nem vársz időt,
Ártatlanságom' a mely tanusítaná?

THESEUS.

Igen, túl tengeren s Atlas határain,
Ha megtehetném; úgy gyűlöllek, átkozott!

HIPPOLYTOS.

Esküm való-e s a jólok mit mondanak,
Nem kérdezed? Ítélet nélkül számkivetsz?

1055

THESEUS.

Im' itt e lap! Nincs rajta kétes jósige:
Minden betűje vádol! A fejünk felett
Fönn repdeső madárral nem törődöm én. ⁵²

HIPPOLYTOS.

Ó istenek, hát akkor mért is hallgatok,
Ha veszni kell, mivel hozzátok hű valék?!
De nem, a hol kell, úgyse nyerhetnék hitelt,
És hasztalan szegném meg esküvésemet.

1060

THESEUS.

Ó e magasztos fenség már csömörletes!
Távozz atyád országából minél előbb.

1065

HIPPOLYTOS.

Szegény fejem, hová forduljak? Vajh ki nyit
Annak kaput, kit ily bűnért ítéltek el?

ΘΗΣΕΥΣ.

ὅστις γυναικῶν λυμεῶνας ἦδεται
ξένους κομίζων καὶ ξυνοικούρους δόμων.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

αἰαῖ· πρὸς ἦπαρ δακρύων τ' ἐγγὺς τόδε, 1070
εἰ δὴ κακὸς γε φαίνομαι δοκῶ τέ σοι.

ΘΗΣΕΥΣ.

τότε στενάζειν καὶ προγιγνώσκειν σε χρῆν
ὅτ' ἐς πατρώαν ἄλοχον ὕβριζειν ἔτλης.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ δώματ', εἴθε φθέγμα γηρύσαισθέ μοι
καὶ μαρτυρήσαιτ', εἰ κακὸς πέφυκ' ἀνὴρ. 1075

ΘΗΣΕΥΣ.

ἐς τοὺς ἀφώνους μάρτυρας φεύγεις σοφῶς·
τὸ δ' ἔργον οὐ λέγον σε μηνύει κακόν.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

φεῦ·
εἴθ' ἦν ἐμαυτὸν προσβλέπειν ἐναντίον
στάνθ', ὥς ἐδάκρυσ' οἷα πάσχομεν κακά.

ΘΗΣΕΥΣ.

πολλῷ γε μᾶλλον σαυτὸν ἥσκησας σέβειν 1080
ἢ τοὺς τεκόντας ὅσια δρῶν δίκαιος ὢν.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ δυστάλαινα μητερ, ὦ πικραὶ γοναί·
μηδεῖς ποτ' εἴη τῶν ἐμῶν φίλων νόθος.

THESEUS.

Akad talán, ki nőgyalázót szívesen
Fogad lakába házörző barátjaúl!

HIPPOLYTOS.

Ah szívemig hat, ó jaj, könnyeket fakaszt,
Hogy im' gonoszként kell előtted állanom! 1070

THESEUS.

Miért nem akkor sirtál s meg nem gondolád,
Hogy bitorolni merted atyád hitvesét?

HIPPOLYTOS.

Ó ti falak! Ti adjatok hát hangokat
S ti légyetek tanúk, ily aljas voltam-e? 1075

THESEUS.

Szótlan tanúkra nagy-bölcsen hivatkozol;
Nézd művedet: gaz-voltod' némán hirdeti!

HIPPOLYTOS.

Ah!
Bárcsak magammal szemtől-szemben állanék,
Hogy részvevő szem értem könnyet ejtene!

THESEUS.

Imádni persze jobban szoktad tenmagad,
Mint a szülőket tiszteletben tartani. 1080

HIPPOLYTOS.

Szegény anyám! Mért szültél kinnal fattyunak?
Barátimat ne érje ily átok soha!

ΘΗΣΕΥΣ.

οὐχ ἔλξετ' αὐτόν, δμῶες; οὐκ ἀκούετε
πάλαι ξενουῖσθαι τόνδε προυννέποντά με; 1085

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

κλαίων τις αὐτῶν ἄρ' ἐμοῦ γε θίξεται·
σύ δ' αὐτός, εἴ σοι θυμός, ἐξώθει χθονός.

ΘΗΣΕΥΣ.

δράσω τάδ', εἰ μὴ τοῖς ἐμοῖς πείσῃ λόγοις·
οὐ γάρ τις οἶκτος σῆς μ' ὑπέρχεται φυγῆς.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ἄραρεν, ὥς ἔοικεν· ὦ τάλας ἐγώ· 1090
ὥς οἶδα μὲν ταῦτ', οἶδα δ' οὐχ ὅπως φράσω.
ὦ φιλτάτῃ μοι δαιμόνων Λητοῦς κόρη,
σύνθακε, συγκύναγε, φευξόμεσθα δὴ
κλεινάς Ἀθήνας. ἀλλὰ χαίρετ', ὦ πόλις
καὶ γαῖ' Ἑρεχθέως· ὦ πέδον Τροιζήνιον, 1095
ὥς ἐγκαθηβάν πόλλ' ἔχεις εὐδαίμονα,
χαῖρ'· ὕστατον γάρ σ' εἰσορῶν προσφθέγγομαι.
ἴτ' ὦ νέοι μοι τῆσδε γῆς ὁμήλικες,
προσείπαθ' ἡμᾶς καὶ προπέμψατε χθονός·
ὥς οὐποτ' ἄλλον ἄνδρα σωφρονέστερον 1100
ὑψεσθε, κεῖ μὴ ταῦτ' ἐμῷ δοκεῖ πατρί.

ΧΟΡΟΣ.

Stropha I.

ἦ μέγα μοι τὰ θεῶν μελεδήμαθ', ὅταν φρένας ἔλθῃ,
λύπας παραιρεῖ·
ξύνεσιν δέ τιν' ἐλπίδι κεύθων 1105
λείπομαι ἔν τε τύχαις θνατῶν καὶ ἐν ἔργμασι λεύσσω·

THESEUS.

Vigyétek immár, szolgák! Nem hallátok-é,
Hogy már ítélem s száműzést mondék reá? 1085

HIPPOLYTOS.

Majd sirva bánja, a ki hozzám nyúlni mer.
Ha van rá lelked, jöjj s taszíts ki hát magad!

THESEUS.

Meg is teszem, ha szót azonnal nem fogadsz.
Futásodon nem érez szánalmat szivem. (El a palotába.)

HIPPOLYTOS.

Úgy látom, sorsom eldőlt! Én boldogtalan! 1090
Csak súlyát érzem, hogy mondjam ki, nem tudom.
Legkedvesebb istennőm, Leto gyermeke,
Vadásztársam, te jó barát, el kell tehát
Kerülnöm a dicső Athént! Isten veled
Erechtheusnak vára! ⁵³ Ó szép Troizén, 1095
Ifjúkorom sok örömének színhelye,
Isten veled, fogadd utolsó búcsuszómm!
Ó jöjjetek, ti, kedves játszótársaim,
Kisérjete ki, s végyetek tőlem bucsut.
Mert bár atyám ezt nem hiszi: erényesebb 1100
Ifjúra, mint én, nem találhattok sehol. (El kíséretével).

KAR.

Első strophá.

Gondolatim ha az isteneken jártatva tünődöm,
Oszlik a gondom;
Ámde ha bízom a gondviselésben, 1105
Látva halandók élte sorát, cserben hagy a hit.

ἄλλα γὰρ ἄλλοθεν ἀμείβεται,
μετὰ δ' ἵσταται ἀνδράσιν αἰῶν
πολυπλάνητος αἰεῖ.

1110

Antistrophe I.

εἴθε μοι εὖδαμένῃ θεόθεν τάδε μοῖρα παράσχοι,
τύχαν μετ' ὄλβου
καὶ ἀκήρατον ἄλγεσι θυμόν·
δόξα δὲ μήτ' ἀτρεκῆς μήτ' αὖ παράσημος ἐνεΐη· 1115
ῥάδια δ' ἦθεα τὸν αὔριον
μεταβαλλομένα χρόνον αἰεῖ
βίοτον εὐτοχοίην.

Strophe II.

οὐκέτι γὰρ καθαρὰν φρέν' ἔχω τὰ παρ' ἐλπίδα λεύσσω,
ἐπεὶ τὸν Ἑλλανίας 1121
φανερῶτατον ἀστέρα γαίας
εἶδομεν εἶδομεν ἐκ πατρὸς ὀργάς
ἄλλαν ἐπ' αἶαν ἰέμενον. 1125
ὦ ψάμαθοι πολιήτιδος ἀκτᾶς,
ὦ δρυμὸς ὄρειος, ὅθι κυνῶν
ὠκυπόδων μέτα θήρας ἔναιρεν
Δίκτυνναν ἀμφὶ σεμνάν. 1130

Antistrophe II.

οὐκέτι συζυγίαν πώλων Ἐνετᾶν ἐπιβάσῃ
τὸν ἀμφὶ Λίμνας τρόχον
κατέχων ποδὶ γυμνάδος ἵππου.
μοῦσα δ' αὖπνος ὕπ' ἄντυγι χορδᾶν 1135
λήξει πατρῶον ἀνὰ δόμον·
ἀστέφανοι δὲ κόρας ἀνάπαυλαι
Λατοῦς βαθείαν ἀνὰ χλόαν·
νομφιδία δ' ἀπόλωλε φυγᾷ σά· 1140
λέκτρων ἄμιλλα κούραις.

1127. δρυμὸς codd.: δρύμ' Wecklein.

Minden örök csere, változás;
Emberek élete, telve zavarral,
Egyre cseréli alakját.

1110

Első antistropa.

Adja meg isteni sors, a miért mindig könnyö-
Aldva vagyonnal [rögtem,
S üzve a felleget éltem egéről.
És ne legyek túlságos okos, sem balga eszű:
Könnyű legyen természetem,
S mint az idők szele fú, alakuljon:
Boldog az életem így lesz.

1115

Második stropa.

Látva a nem-hihetőt, oda van bizodalma szivem-
Azt, a ki a legragyogóbb [nek:
Csillaga Hellas egének,
Látjuk, o látjuk, az atyja haragja
Üldözi most idegenbe.
Ó Troizén szép parti fővénye,
Ó hegyi rengeteg, elhagy az ifjú,
Ő, a ki Artemis oldala mellett
Üzte kopókkal a gyors vadakat.

1120

1125

1130

Második antistropa.

Ah, sohse száll a venétosi ménnek erős fogatára,
S limnei pálya terét⁵⁴
Nem szelik át a csikói.
Mely sohse hallgata ősi lakában,
Néma örökre a lantja.
Artemisodnak sok pihenője
Áll koszorútlan a sűrű berekben;
S számkivetéseden annyi leányszív
Fog keseregni veszítve reményt.

1135

1140

ἐγὼ δὲ σῶ δυστυχία δάκρυσι διοίσω

πότμον ἄποτμον· ὦ τάλαινα

μᾶτερ, ἔτεκες ἀνόνατα· φεῦ·

1145

μανίῳ θεοῖσιν·

ἰὼ ἰὼ ζύγιοι Χάριτες,

ποῖ τὸν τάλαν' ἐκ πατρώας

γᾶς οὐδὲν ἄτας αἴτιον

πέμπετε τῶνδ' ἀπ' οἴκων;

1150

καὶ μὴν ὁπαδὸν Ἴππολύτου τόνδ' εἰσορῶ

σπουδῇ σκυθρωπὸν πρὸς δόμους ὀρμώμενον.

ΑΓΓΕΛΟΣ.

ποῖ γῆς ἄνακτα τῆσδε Θησέα μολὼν

εὗροίμ' ἄν, ὦ γυναῖκες; εἵπερ ἴστε, μοι

σημήνατ'· ἄρα τῶνδε δωματίων ἔσω;

1155

ΧΟΡΟΣ.

οὐδ' αὐτὸς ἔξω δωματίων πορεύεται.

ΑΓΓΕΛΟΣ.

Θησεῦ, μερίμνης ἄξιον φέρω λόγον

σοὶ καὶ πολίταις οἷ τ' Ἀθηναίων πόλιν

ναίουσι καὶ γῆς τέρμονας Τροιζηνίας.

ΘΗΣΕΥΣ.

τί δ' ἔστι; μὲν τις συμφορὰ νεωτέρα

δισσὰς κατείληψ' ἀστυγείτονας πόλεις;

1160

Epodos.

Könnybe borúl im' az én szemem is
 Mostoha sorsodon. És te, szegény anya!
 Gyermekedet mily gyászra szűlted, ah! 1145
 Perlek az istenekkel.
 Házi üdvöt őrző Chárisok! ⁵⁵
 Ős lakából, a honi földről
 Azt a tiszta, mocsoktalan ifjút
 Hogy tudtátok elűzni? 1150

KARVEZETŐ.

Hippolytosnak látom egyik emberét:
 Szomorú arczezal nagy-sietve közeleg.

HIRMONDÓ.

(Hippolytos egyik lovása lelkenedezve jő.)

Ó asszonyok, e föld királyát, Theseust
 Vajh hol találom, azt mondjátok meg nekem,
 Ha tudjátok. Talán a házban bent vagy? 1155

KARVEZETŐ.

Most lép ki épen a palota ajtaján.

HIRMONDÓ.

Theseus királyom, könnyfakasztó hírt hozok
 Neked s polgáraidnak, a kik Attikát
 Lakják s a troizéni föld határait.

THESEUS.

Mi az? Mi történt? Tán váratlan sorscsapás 1160
 Sujtotta a két szomszéd város népeit?

ΑΓΓΕΛΟΣ.

Ἴππόλυτος οὐκέτ' ἔστιν, ὥς εἶπεῖν ἔπος·
δεδόρκε μέντοι φῶς ἐπὶ σμικρᾶς ῥοπῆς.

ΘΗΣΕΥΣ.

πρὸς τοῦ; δ' ἔχθρας μῶν τις ἦν ἀφιγμένος,
ὅτου κατήσχυν' ἄλοχον ὥς πατρός βία;

1165

ΑΓΓΕΛΟΣ.

οἰκείος αὐτὸν ὤλεσ' ἄρμάτων ὄχος
ἀραί τε τοῦ σοῦ στόματος, ἅς σὺ σῶ πατρὶ
πόντου κρέοντι παιδὸς ἡράσω πέρι.

ΘΗΣΕΥΣ.

ὦ θεοὶ Πόσειδόν θ', ὥς ἄρ' ἦσθ' ἐμὸς πατήρ
ὀρθῶς, ἀκούσας τῶν ἐμῶν κατευγμάτων.
πῶς καὶ διώλετ'; εἰπέ· τῷ τρόπῳ Δίκης
ἔπαισεν αὐτὸν ῥόπτρον αἰσχύναντ' ἐμέ;

1170

ΑΓΓΕΛΟΣ.

ἡμεῖς μὲν ἀκτῆς κυμοδέγμονος πέλας
ψήκτραισιν ἵππων ἐκτενίζομεν τρίχας
κλαίοντες· ἦλθε γάρ τις ἄγγελος λέγων,
ὥς οὐκέτ' ἐν γῇ τῇδ' ἀναστρέφει πόδα
Ἴππόλυτος, ἐκ σοῦ τλήμονας φυγὰς ἔχων.
ὃ δ' ἦλθε ταῦτ' ὀδύρων ἔχων μέλος
ἡμῖν ἐπ' ἀκτάς· μυρία δ' ὀπισθόπους
φίλων ἅμ' ἔστειχ' ἡλίκων θ' ὀμήγυρις.
χρόνῳ δὲ δὴ ποτ' εἶπ' ἀπαλλαχθεὶς γόων·
τί ταῦτ' ἀλύω; πειστέον πατρός λόγοις.
ἐντόναθ' ἵππους ἄρμασι ζυγηφόρους,
δμῶες· πόλις γὰρ οὐκέτ' ἔστιν ἥδε μοι.

1175

1180

1172. αἰσχύναντ' ἐμέ AE: αἰσχύναντά με ceteri, Wecklein (olim ipse priorem lectionem probavit).

HIRMONDÓ.

Hippolytos, mondhatni, már kiszenvedett,
Habár még napja nem szállott le teljesen.

THESEUS.

Kinek kezétől? Bosszut állott egy, kinek,
Miként atyjának, meggyalázta hitvesét?

1165

HIRMONDÓ.

Saját fogatja volt, mi megrontá szegényt
És a te átkod, mely a tenger istenét,
Atyádat hívta fiad ellen bosszura.

THESEUS.

Poseidon isten, hála néked! Mily igaz
Atyám vagy, a ki kérésem meghallgatád!
És hogy veszett el? Szólj, Dikének kardja⁵⁶ mint
Veré le őt, ki tűzhelyem bemocskolá?

1170

HIRMONDÓ.

Mi ottan álltunk a habvert parthoz közel
S fésültük a lovak sörényét nagy-busan,
Mert hirdető jött és közlé velünk a hírt,
Hippolytos nem járja országunk' tovább,
Mert számüzé ítéletednek szózata.

1175

Jött ő maga s ép azt a hírt kesergi el
Nekünk a parton. Egykorú bajtársinak
Egész csapattja jött kíséretül vele.

1180

Végtére így szólt abbahagyván a panaszt:
«Miért sírok? Követnem kell atyám szavát.
Hát rajta, szolgák, fogjátok be lovaim!
Számomra többé e város nem létezik!»

τοῦνθένδε μέντοι πᾶς ἀνὴρ ἠπείγετο, 1185
 καὶ θᾶσσον ἢ λέγοι τις ἐξηρτυμένας
 πώλους παρ' αὐτὸν δεσπότην ἐστήσαμεν.
 μάρπτει δὲ χερσὶν ἡνίας ἀπ' ἄντυγος,
 αὐταῖσιν ἀρβύλαισιν ἀρμόσας πόδα.
 καὶ πρῶτα μὲν θεοῖς εἶπ' ἀναπτύξας χέρας· 1190
 Ζεῦ, μηκέτ' εἶην, εἰ κακὸς πέφυκ' ἀνὴρ·
 αἴσθοιτο δ' ἡμᾶς ὡς ἀτιμάζει πατὴρ
 ἦτοι θανόντας ἢ φάος δεδορκότας.
 κὰν τῷδ' ἐπῆγε κέντρον ἐς χεῖρας λαβὼν 1195
 πώλοις ὁμαρτῇ· πρόσπολοι δ' ὕφ' ἄρματος
 πέλας χαλινῶν εἰπόμεσθα δεσπότη
 τὴν ἐβδόης Ἄργους κἀπιδαυρίας ὁδόν.
 ἐπεὶ δ' ἔρημον χῶρον εἰσεβάλλομεν,
 ἀκτὴ τις ἔστι τοῦπέκεινα τῆσδε γῆς
 πρὸς πόντον ἤδη κειμένη Σαρωνικόν. 1200
 ἔνθεν τις ἡχὼ χθόνιος ὡς βροντὴ Διὸς
 βαρὺν βρόμον μεθῆκε, φρικώδη κλύειν·
 ὀρθὸν δὲ κρατ' ἔστησαν οὐς τ' ἐς οὐρανὸν
 ἵπποι· παρ' ἡμῖν δ' ἦν φόβος νεανικὸς
 πόθεν ποτ' εἶη φθόγγος. ἐς δ' ἀλὶρρόθους 1205
 ἀκτάς ἀποβλέψαντες ἱερὸν εἶδομεν
 κυμ' οὐρανῷ στηρίζον, ὥστ' ἀφηρέθη
 Σκείρωνος ἀκτάς ὅμμα τοῦμόν εισορᾶν·
 ἔκρυπτε δ' Ἰσθμὸν καὶ πέτραν Ἀσκληπιοῦ.
 κᾶπειτ' ἀνοιδῆσάν τε καὶ πέριξ ἀφρὸν 1210
 πολὺν καχλάζον ποντίῳ φουσήματι
 χωρεῖ πρὸς ἀκτάς, οὗ τέθριππος ἦν ὄχος.
 αὐτῷ δὲ σὺν κλύδωνι καὶ τρικυμῖα
 κυμ' ἐξέθηκε ταῦρον, ἄγριον τέρας,
 οὗ πᾶσα μὲν χθὼν φθέγματος πληρουμένη 1215
 φρικῶδες ἀντεφθέγγετ', εἰσορῶσι δὲ
 κρεῖσσον θέαμα δεργμάτων ἐφαίνετο.

1195. ὁμαρτῇ codd.: ὁμοκλῇ Wecklein. — 1208. Σκείρωνος ἀκτάς
 codd.: Σκιρωνίδ' ἄκραν Kirchhoff, Wecklein.

- E szóra nyomban minden ember sietett
 És gyorsabban, mint mondható, urunk előtt
 Állott befogva, fölszerelve a kocsi. 1185
- A párkányról a gyeplőt kézbe kapja most,
 Beléilleszti a talpakba lábait,⁵⁷
- S az égre tárva két kezét így esdekelt: 1190
 «Tovább ne éljek, ó Zeus, ha rossz vagyok!
 De veszszenek el bár vagy lássak még napsugárt,
 Atyám érezze, mily méltatlan' bánt velem!»
 Kezébe vette e szavakkal ostorát
- S nagyott suhintott. Mink, cselédek, jó urunk' 1195
 Gyalog követtük, a fogat két oldalán
 Argos felé, az epidaurosi uton.
 Ekképen egy magános helyre érkezénk
 A tengerpartra — túl e föld határain —
 Mely a saróni tengeröblöt öleli. 1200
- Hát tompa morgás hangzik a föld mélyiből,
 A mennydörgésnél jobban megreszkettető.
 Fülük' hegyezték, fölmeresztgeték fejük'
 A paripák, mi meg reszketve kémlelők,
 Honnan jön a hang? Hát a habvert part felé 1205
 Tekintve órjas nagy hullámot lát szemünk
 Az égre tornyosulni, a mely elfödé
 Szemünk elől a nagy skeiróni szirteket,
 Elfödte Isthmost és Asklépios fokát.
- Majd még nagyobbra nőtt s erős zúgás között 1210
 Fölhányva-túrva föltajtékHzó habjait
 A parthoz ért, hol a négyes fogat haladt.
 A mint a parthoz ütközött s megtört a hab,
 Egy vad bikát tett partra, rémes egy csodát!
 Bögésivel megtelt a sziklás partvidék 1215
 S ijesztve visszazengett. Ez látványnak is
 Oly rémítő volt, hogy nem bírta el szemünk.

εὐθύς δὲ πώλοις δεινὸς ἐμπίπτει φόβος·
 καὶ δεσπότης μὲν ἱππικοῖσιν ἦθεσιν
 πολὺς ξυνοικῶν ἥρπασ' ἠνίας χεροῖν, 1220
 ἔλκει δὲ κώπην ὥστε ναυβάτης ἀνήρ
 ἱμάσιν ἐς τοῦπισθεν ἀρτήσας δέμας·
 αἶ δ' ἐνδακοῦσαι στόμια πυριγενῇ γναθμοῖς
 βία φέρουσιν, οὔτε ναυκλήρου χερὸς
 οὔθ' ἱποδέσμων οὔτε κολλητῶν ὄχων 1225
 μεταστρέφουσαι. καὶ μὲν ἐς τὰ μαλθακὰ
 γαίας ἔχων οἶακας εὐθύνοι δρόμον,
 προρφαίνεται ἐς τοῦμπροσθεν ὥστ' ἀναστρέφειν
 ταῦρος φόβῳ τέτρωρον ἐκμαίνων ὄχον·
 εἰ δ' ἐς πέτρας φέροιντο μαργώσαι φρένας, 1230
 σιγῇ πελάζων ἄντυγι ξυνείπετο
 ἐς τοῦθ' ἕως ἔσφηλε κἀνεχαίτισεν,
 ἀψῖδα πέτρῳ προσβαλὼν ὀχήματος.
 σύμφυρτα δ' ἦν ἅπαντα· σύριγγές τ' ἄνω
 τροχῶν ἐπήδων ἀξόνων τ' ἐνήλατα, 1235
 αὐτὸς δ' ὁ τλήμων ἠνίαισιν ἐμπλακεις
 δεσμὸν δυσεξήγυστον ἔλκεται δεθείς,
 σποδοῦμενος μὲν πρὸς πέτραις φίλον κᾶρα
 θραύων τε σάρκας, δεινὰ δ' ἐξαυδῶν κλύειν·
 στήτ', ὧ φάτναισι ταῖς ἐμαῖς τεθραμμέναι, 1240
 μή μ' ἐξαλείψητ'· ὧ πατρός τάλαιν' ἀρά.
 τίς ἀνδρ' ἄριστον βούλεται σῶσαι παρών;
 πολλοὶ δὲ βουλευθέντες ὑστέρω ποδὶ
 ἐλειπόμεσθα. χῶ μὲν ἐκ δεσμῶν λυθεὶς
 τμητῶν ἱμάντων, οὐ κάτοιδ' ὅτῳ τρόπῳ, 1245
 πίπτει, βραχὺν δὴ βίον ἐμπνέων ἔτι·
 ἵπποι δ' ἔκρυφθεν καὶ τὸ δύστηνον τέρας
 ταύρου λεπαίας οὐ κάτοιδ' ὅπου χθονός.
 δοῦλος μὲν οὖν ἔγωγε σῶν δόμων, ἄναξ,
 ἀτὰρ τοσοῦτόν γ' οὐ δυνήσομαί ποτε 1250

A négy csikót vad félelem szállotta meg.
 Uram, ki jártas a hajtás fogásiban
 S ért a lovakhoz, megrántá gyeplőjüket 1220
 És húzta hátra, mint hajós az evezőt,
 És rajta csüggve teste szinte megfeszült.
 De a lovak vadúl harapva a vasat
 Száguldanak: sem a kormányos vas keze
 Nem fékezé meg többé, sem gyeplő s iga. 1225
 Már most, a mint a pázsitos mező felé
 Irányozá a vad futást kormányosuk,
 Eléje vágva ott termett a szörnyeteg,
 Úgy hogy ijedten hőkölt vissza a fogat;
 S a hogy dühödten a sziklák felé ragadt, 1230
 Szép-csendesen nyomon követte a bika
 Mindaddig, a míg a sziklához csaphatá
 A kerekét és felfordítá a kocsit.
 Szörnyű zavar lett. A letört kerékagyak
 És löcsrudak csak úgy repültek szerteszét. 1235
 Szegény urunkat a gyeplőnek szárai
 Vonszolták ráfonódva oldhatatlanúl
 És drága szép fejét a szikla verdesé,
 Horzsolta húsát. Így kiáltott rémesen:
 «Hohó, ti kanczák! Hiszen én neveltelek! 1240
 Ne öljetek meg! Ah, atyámnak átka ez!
 A legjobb embert hát senki se menti meg?»
 Akartuk többen, ámde lassúbb lábaink
 Nem érheték el. Ekkor — nem tudom, hogyan —
 A kötelék megoldódott s ő ott maradt. 1245
 Még lélegzik, de nem sokáig húzza már.
 De a lovak s a rémitő vad szörnyeteg
 Eltűnt a sziklás parton, nem tudom, hová?
 Cseléd vagyok csak a házadban, ó uram,
 De senki sem hitetné azt el én velem, 1250

τὸν σὸν πιθέσθαι παῖδ' ὅπως ἐστὶν κακός,
οὐδ' εἰ γυναικῶν πᾶν κρεμασθεῖη γένος
καὶ τὴν ἐν Ἰδῇ γραμμάτων πλήσειέ τις
πεύκηγν, ἐπεὶ νιν ἐσθλὸν ὄντ' ἐπίσταμαι.

ΧΟΡΟΣ.

αἰαῖ· κέκρανται συμφορὰ νέων κακῶν, 1255
οὐδ' ἔστι μοίρας τοῦ χρεῶν τ' ἀπαλλαγῇ.

ΘΗΣΕΥΣ.

μίσει μὲν ἀνδρὸς τοῦ πεπονθότος τάδε
λόγοισιν ἦσθην τοῖσδε· νῦν δ' αἰδούμενος
θεοὺς τ' ἐκείνόν θ', οὔνεκ' ἐστὶν ἐξ ἐμοῦ,
οὐθ' ἥδομαι τοῖσδ' οὔτ' ἐπάχθομαι κακοῖς. 1260

ΑΓΓΕΛΟΣ.

πῶς οὖν; κομίζειν ἢ τί χρή τὸν ἄθλιον
δράσαντας ἡμᾶς σῇ χαρίζεσθαι φρενί;
φρόντιζ'· ἐμοῖς δὲ χρώμενος βουλεύμασιν
οὐκ ὠμὸς ἐς σὸν παῖδα δυστυχοῦντ' ἔση.

ΘΗΣΕΥΣ.

κομίζετ' αὐτόν, ὥς ἰδὼν ἐν ὄμμασιν 1265
τὸν τᾶμ' ἀπαρνηθέντα μὴ χρᾶναι λέχῃ
λόγοις τ' ἐλέγξω δαιμόνων τε συμφοραῖς.

ΧΟΡΟΣ.

σὺ τὰν θεῶν ἄκαμπτον φρένα καὶ βροτῶν
ἄγεις, Κύπρι· σὺν δ'
ὁ ποικιλόπτερος ἀμφιβαλὼν 1270
ἀρκυστάτῳ πτερῷ.
ποτᾶται δ' ἐπὶ γαῖαν εὐάχητόν θ'
ἄλμυρόν ἐπὶ πόντον.

Hogy rossz ember lehetne a te gyermeked,
 Ha mindjárt minden asszony felkötné magát
 És váddal írnák Ida erdejét tele,⁵⁸
 Mert jól tudom, milyen derék, jó ember ő.

KARVEZETŐ.

Ó jaj, a sorsnak új csapása teljesült; 1255
 A végzet ellen nincs menekvés, hajh, sehol.

THESEUS.

Imént örültem a hírnek, mert gyűlölöm
 A gázt, ki így járt. Most az istenfélelem
 Meghatja lelkem: mégis csak fiam vala!
 Nem örvendek hát, bár busulni sem tudok. 1260

HIRMONDÓ.

És most elődbe hozzuk a boldogtalant,
 Vagy mit tegyünk, hogy megnyerjük tetszésedet?
 Gondold meg! Ám ha én tanácsot adhatok,
 Ne légy kegyetlen szánandó fiad iránt.

THESEUS.

Hozzátok elő! Hadd nézzek a szemébe hát, 1265
 S ő, ki tagadta, hogy bitorlá ágyamat,
 Ismerje el most, isten ujjá mint ítél. (Hirdető el.)

KAR.

Az isteneknek hajthatatlan eszét,
 Meg az emberekét, Kypri, levered!
 Segít szárnyas fiad is, sebesen
 Csapongva körülted. 1270
 Repül ő országokon és a tenger
 Zúgó hullámain át,

φλέγει δ' Ἐρωσ, ᾧ μαινομένα κραδίᾳ
πανὸν ἐφορμάσῃ

1275

χρυσοφαῖ,
φύσιν ὀρεσκάων

σκυλάκων πελαγίων θ' ὅσα τε γὰρ τρέφει

τά τ' ἀέλιος αἰθόμενα δέρκεται,

ἄνδρας τε· συμπάντων βασιληίδα τιμάν,

1280

Κύπρι, τῶνδε μόνα κρατύνεις.

ΑΡΤΕΜΙΣ.

σὲ τὸν εὐπατρίδαν Αἰγέως κέλομαι

παῖδ' ἐπακοῦσαι·

Λητοῦς δὲ κόρη σ' Ἄρτεμις αὐδῶ.

1285

Θησεῦ, τί τάλας τοῖσδε νυνήδη,

παῖδ' οὐχ ὁσίως σὸν ἀποκτείνας,

ψευδέσι μύθοις ἀλόχου πεισθεῖς

ἀφανῇ; φανεράν δ' ἔσχεθες ἄτην.

πῶς οὐχ ὑπὸ γῆς τάρταρα κρύπτεις

1290

δέμας αἰσχυρνθεῖς,

ἢ πτηνὸς ἄνω μεταβάς βίοντον

πήματος ἔξω πόδα τοῦδ' ἀπέχεις;

ὥς ἔν γ' ἀγαθοῖς ἀνδράσιν οὗ σοι

κτητὸν βίοντον μέρος ἐστίν.

1295

ἄκουε, Θησεῦ, σῶν κακῶν κατάστασιν·

καίτοι προκόψω γ' οὐδέν, ἀλγυνῶ δέ σε.

ἀλλ' ἐς τόδ' ἤλθον, παιδὸς ἐκδειξέαι φρένα

τοῦ σοῦ δικαίαν, ὥς ὑπ' εὐκλείας θάνη,

καὶ σῆς γυναικὸς οἶστρον ἢ τρόπον τινά

1300

γενναιότητά· τῆς γὰρ ἐχθίστης θεῶν

ἡμῖν, ὅσαισι παρθένειος ἡδονή,

δηχθεῖσα κέντροις παιδὸς ἠράσθη σέθεν.

γνώμη δὲ νικᾷν τήν Κύπριν πειρωμένη

S kinek szívét érinti aranyragyogású

Szövétnekével,

1275

Az lángba borúl.

Leigázza a hegy vadait,

Mind azt, mit a víz táplál, mit a föld

Mind azt, mit a Napsugár melegít,

S a férfiakat. Mert mind ezeken te uralgasz

1280

Egyedül hatalommal, o Kypri!

ARTEMIS

(megjelenik a magasban, a theologeionon, mint vadászónő).

Figyelj, nemes Aigeus gyermeke, rám,

És halld szavamat!

Hozzád Létónak a lánya beszél.

1285

Theseus! mit örülsz annak, te botor,

Hogy ilyen gonoszúl megöléd fiadat?

Vakon elhihetéd a hazug feleség

Szavait s iszonyút cselekedtél.

Nem bújsz-e a földnek a mélyibe most,

1290

Hogy szégyened elrejtöd?

Avagy öltösz szárnyat s fel a légbe repülj,

Hogy a gyásznak e helyéről szabadulj;

Mert nincs ezután számodra sehol

Hely a jó, igaz emberek közt.

1295

Igen, Theseus, halld, mily bajok vesznek körül!

Bár mitse használ, mégis megbúsítalak.

Azért jövék, jó hírben haljon meg fiad,

Ha kijelentem: lelkét bűn nem szennyező

S örült-szerelmes volt nőd, bár fennkölt szívű.

1300

Mert az az isten, a ki ádáz ellenünk

Nekünk s azoknak, kiknek élte szűzies,

Fiad iránt vad lángra lobbantá szívét.

Eszével ő szerelme ellen síkra szállt,

τροφοῦ διώλετ' οὐχ ἔκοῦσα μηχαναῖς, 1305
 ἢ σῶ δι' ὄρκων παιδὶ σημαίνει νόσον.
 ὃ δ', ὥσπερ ὦν δίκαιος, οὐκ ἐφέσπετο
 λόγοισιν, οὐδ' αὖ πρὸς σέθεν κακούμενος
 ὄρκων ἀφεῖλε πίστιν, εὐσεβῆς γεγώς.
 ἢ δ' εἰς ἔλεγχον μὴ πέσῃ φοβουμένη 1310
 φευδεῖς γραφὰς ἔτευξε καὶ διώλεσεν
 δόλοισι σὸν παῖδ', ἀλλ' ὅμως ἔπεισέ σε.

ΘΗΣΕΥΣ.

οἷμοι.

ΑΡΤΕΜΙΣ.

δάκνει σε, Θησεῦ, μῦθος; ἀλλ' ἔχ' ἥσυχος,
 τοῦνθ' ἐνδ' ἀκούσας ὡς ἂν οἰμώξεης πλέον.
 ἄρ' οἶσθα πατὴρ τρεῖς ἄρας ἔχων σαφεῖς; 1315
 ὦν τὴν μίαν παρεῖλες, ὦ κάκιστε σύ,
 ἐς παῖδα τὸν σόν, ἐξὸν εἰς ἐχθρόν τινα.
 πατὴρ μὲν οὖν σοι πόντιος φρονῶν καλῶς
 ἔδωχ' ὅσον περ χρῆν, ἐπεὶ περ ἦνεσεν.
 σὺ δ' ἔν τ' ἐκείνῳ κἂν ἐμοὶ φαίνῃ κακός, 1320
 ὃς οὔτε πίστιν οὔτε μάντεων ὅπα
 ἔμεινας οὐδ' ἤλεγξας, οὐ χρόνῳ μακρῷ
 σκέψιν παρέσχες, ἀλλὰ θᾶσσον ἢ σε χρῆν
 ἄρας ἐφῆκας παιδὶ καὶ κατέκτανες.

ΘΗΣΕΥΣ.

δέσποιν', ὀλοίμην.

ΑΡΤΕΜΙΣ.

δεῖν' ἐπραξας, ἀλλ' ὅμως 1325
 ἔτ' ἔστι καὶ σοι τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.
 Κύπρις γὰρ ἤθελ' ὥστε γίγνεσθαι τάδε,

De tönkre ment, mivel dajkája, a ravasz, 1305
 Fiadnak — esküt véve — fölfedé baját.
 Derék fiad elutasítá nyomban őt,
 De — bár méltatlan' nyert tőled gyalázatot, —
 Jámbor szívével meg nem szegte esküjét.
 Ám Pædra félt, hogy napvilágra jő bűne : 1310
 Cselt szőtt, hazug levélben vádolá fiad'
 S vesztét okozta, mert te hittél ő neki.

THESEUS.

Jaj nekem!

ARTEMIS.

Szóm marja szíved, Theseus? De légy nyugodt
 S hallgasd tovább, mit még keservesb hallanod.
 Atyád ígérte, három vágyad teljesül; 1315
 Egy most bevált s nem ellenség sínylette meg,
 Istentelen, hanem tulajdon gyermeked.
 Atyád, Poseidon helyesen gondolkodott,
 Mert teljesíté azt, a mit szentül ígért;
 De *te* rossz vagy szerintem s ő szerinte is, 1320
 Hogy sem bizonytságot, sem a jólok szavát
 Nem várva, nem latolva s a vizsgálatot
 Nem bízva hosszabb időre, hirtelen
 Kimondtad átkod és megölted gyermeked.

THESEUS.

Halál fejemre, úrnőm!

ARTEMIS.

Bűnöd bármilyen nagy, 1325
 Te is remélhetsz még azért bocsánatot.
 Mert Aphrodite volt, ki így akarta ezt,

πληροῦσα θυμόν. θεοῖσι δ' ὧδ' ἔχει νόμος·
 οὐδεὶς ἀπαντᾷ βούλεται προθυμῖα
 τῇ τοῦ θέλοντος, ἀλλ' ἀφιστάμεσθ' αἰεί. 1330
 ἐπεὶ σάφ' ἴσθι, Ζῆνα μὴ φοβουμένη
 οὐκ ἂν ποτ' ἦλθον ἐς τόδ' αἰσχύνῃς ἐγὼ
 ὥστ' ἄνδρα πάντων φίλτατον βροτῶν ἐμοὶ
 θανεῖν ἐᾶσαι. τὴν δὲ σὴν ἀμαρτίαν
 τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκῃς· 1335
 ἔπειτα δ' ἡ θανοῦς ἀνήλωσεν γυνή
 λόγων ἐλέγχους ὥστε σὴν πεῖσαι φρένα.
 μάλιστα μὲν νυν σοὶ τάδ' ἔρρωγεν κακὰ,
 λύπη δὲ κάμοί· τοὺς γὰρ εὐσεβεῖς θεοὶ
 θνήσκοντας οὐ χαίρουσι· τοὺς γε μὴν κακοὺς 1340
 αὐτοῖς τέκνοισι καὶ δόμοις ἐξόλλυμεν.

ΧΟΡΟΣ.

καὶ μὴν ὁ τάλας ὅδε δὴ στείχει,
 σάρκας νεαρὰς ξανθὸν τε κάρα
 διαλυμανθεῖς. ὦ πόνος οἴκων,
 οἷον ἐκράνθη δίδυμον μελάνθοις 1345
 πένθος θεόθεν καταληπτόν.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

αἰαῖ αἰαῖ·
 δούστηνος ἐγώ, πατὴρ ἐξ ἀδίκου
 χρησιμοῖς ἀδίκοις διελυμάνθην.
 ἀπόλωλα τάλας, οἴμοι μοι. 1350
 διὰ μου κεφαλῆς ἄσσοις ὀδύναι,
 κατὰ δ' ἐγκέφαλον πηδᾷ σφάκελος.
 σχέες, ἀπειρηκὸς σῶμ' ἀναπαύσω.
 ἔ ἔ·
 ὦ στυγνὸν ὄχημ' ἵππειον, ἐμῆς 1355
 βόσκημα χερός,
 διὰ μ' ἔφθειρας, κατὰ δ' ἔκτεινας.

Hogy bosszut álljon. Törvény istenek között,
 Hogy egyikünk se vet a másik szándoka
 Útjába gátat, sőt örökké engedünk. 1330
 Mert tudd meg azt, ha Zeus haragja nem ijeszt,
 Olyan gyalázat rajtam nem esik soha,
 Hogy azt, ki nékem legkedvesb a föld színén,
 Meghalni hagyjam. Nem tudtad, hogy mit művelsz:
 A rossz szándéktól ez megmenti bűnödöt. 1335
 Aztán a holt is bőkezűleg halmozá
 Bizonyítékot, mik lelked meggyőzheték.
 Imé, leginkább téged sujt a gyászeset,
 De nékem is bú! Mert ha jámbor pusztul el,
 Isten nem örvend. Mink csak a gonosztevőt 1340
 Pusztítjuk el és véle házát, gyermekit.

KARVEZETŐ.

De im' itt közelít vánszorgva, szegény,
 Szép ifjui teste, szőke feje
 Eléktelenítve. Be szörnyü csapás!
 Mily kettős gyásznak a mennyköveit 1345
 Sujtá le az isten e házra!

HIPPOLYTOS (két szolgától támogatva elővánszorog).

Ó jaj, jaj nekem!
 Boldogtalan én, gonosz átkaival
 Kegyetlen atyám, hogy összetiport!
 Így pusztulok el, jaj, jaj! 1350
 Iszonyú, vad kín nyilal át fejemen,
 Szétdúlja a görcs az agyam velejét.
 Állj meg! kimerült testem pihenést kér.
 Jaj, jaj!
 Gyűlölt paripák! Hisz benneteket 1355
 Ez a kéz etetett;
 S ti halálra ragadtatok engem!

φεῦ φεῦ· πρὸς θεῶν, ἀτρέμας, δμῶες,
 χροὸς ἐλκώδους ἄπτεσθε χεροῖν.
 τίς ἐφέστηκεν δεξιὰ πλευροῖς; 1360
 πρόσφορά μ' αἵρετε, σύντονα δ' ἔλκετε
 τὸν κακοδαίμονα καὶ κατάρατον
 πατρὸς ἀμπλακίαις. Ζεῦ Ζεῦ, τὰδ' ὀρᾷς;
 ὅδ' ὁ σεμνὸς ἐγὼ καὶ θεοσέπτωρ,
 ὅδ' ὁ σωφροσύνη πάντας ὑπερσχών 1365
 προὔπτον ἐς Ἀἰδὴν στείχω κατ' ἄκρας
 ὀλέσας βίον· μόχθους δ' ἄλλως
 τῆς εὐσεβίας
 εἰς ἀνθρώπους ἐπόνησα.
 αἰαῖ αἰαῖ· 1370
 καὶ νῦν ὀδύνα μ' ὀδύνα βαίνει.
 μέθετέ με τάλανα
 καί μοι Θάνατος Παιὰν ἔλθοι.
 προσαπόλλητέ μ' ὅλλυτε τὸν δυσδαίμον·
 ἀμφιτόμου λόγχας ἔραμαι 1375
 διαμοιρᾶσαι,
 κατὰ τ' εὐνᾶσαι τὸν ἐμὸν βίον.
 ὦ πατρὸς ἐμοῦ δύστηνος ἄρά,
 μαιφόνων τε συγγόνων,
 παλαιῶν προγεννητόρων, 1380
 ἐξορίζεται κακὸν οὐδὲ μέλλει,
 ἔμολε τ' ἐπ' ἐμὲ
 τί ποτε τὸν οὐδὲν ὄντ' ἐπαίτιον κακῶν;
 ἰὼ μοι, τί φῶ;
 πῶς ἀπαλλάξω βιοτὰν 1385
 ἐμὴν τοῦδ' ἀναλγήτου πάθους;
 εἶθε με κοιμάσῃς τὸν δυσδαίμονα
 Ἄιδου μέλαινα νύκτερός τ' ἀνάγκα.

1366. κατ' ἄκρας BLP: κατάραις Weil, Wecklein. — 1372. με τάλανα
 codd.: τάλανα duo codd., Wecklein. — 1386. ἐμὴν sine uncis dedi.

Az égre, cselédim! kíméletesen
 Érintse sebes testem' kezetek.
 Jobb oldalomon ki van itt, ki szorít? 1360
 Lágyan emeljete, együtt vigyetek
 Isten utáltját, kit atya-átok
 Sujtott bűnösen. Ó Zeus, látod-e?
 Látsz engem, a jámbort, istenimádót,
 Ki erényben mindeneket megelőztem, 1365
 Mint szállok a Hádes ölébe? A lét
 Oda van! Mi a haszna, hogy istenesen
 Éltem s ember iránt
 Szives indulatot tanusíték?
 Ó jaj, ó jaj! 1370
 Már jönnek a kínok, a kínok im újra!
 Ó hagyjatok el!
 Jöjjön megváltani már a halál.
 Hisz kétszer is elveszek a kezetek közt.
 Adjatok egy kétélű vasat 1375
 Átdöfni szívem,
 Hadd térjen örök pihenésre az éltem!
 Szörnyű vala a te nagy átkod, atyám!
 Az ősapáknak, vérrel ferteztet
 Atyafiaknak ránk szállott bűne 1380
 Czélját most eléri, megölve engem.
 Íme reám ront:
 Mért épen én rám, a ki büntelen vagyok?
 Ó mit mondhatok?
 Éltemet hogy válthatom meg 1385
 E mondhatatlan gyötrelemtől?
 Ó bár jönné Hádes éjtszakája
 És elragadna örök nyugalomra!

ΑΡΤΕΜΙΣ.

ὦ τλήμον, οἷαις συμφοραῖς συνεζύγης·
τὸ δ' εὐγενές σε τῶν φρενῶν ἀπώλεσεν.

1390

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ἔα·

ὦ θεῖον ὁδμῆς πνεῦμα· καὶ γὰρ ἐν κακοῖς
ὦν ἡσθιόμην σου κἀνεκουφίσθην δέμας·
ἔστ' ἐν τόποισι τοισίδ' Ἄρτεμις θεά;

ΑΡΤΕΜΙΣ.

ὦ τλήμον, ἔστι, σοί γε φιλτάτη θεῶν.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὀρᾶς με, δέσποιν', ὥς ἔχω, τὸν ἄθλιον;

1395

ΑΡΤΕΜΙΣ.

ὀρῶ· κατ' ὅσων δ' οὐ θέμις βαλεῖν δάκρυ.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐκ ἔστι σοι κυναγὸς οὐδ' ὑπηρέτης,

ΑΡΤΕΜΙΣ.

οὐ δῆτ'· ἀτάρ μοι προσφιλὴς γ' ἀπόλλυσαι.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐδ' ἵππονώμας οὐδ' ἀγαλμάτων φύλαξ.

ΑΡΤΕΜΙΣ.

Κύπρις γὰρ ἡ πανοῦργος ὧδ' ἐμήσατο.

1400

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ μοι· φρονῶ δὴ δαίμον' ἦ μ' ἀπώλεσεν.

ARTEMIS.

Milyen nyomorba süllyedél, boldogtan!
Nemes szived volt életednek végzete.

1390

HIPPOLYTOS.

Ah!
Mily isten-illat leng körül! Kínomban is
Megérezém és testem úgy megenyhüle!
Úgy-é, hogy itt van az én istennőm, Artemis?

ARTEMIS.

Itt van, barátom, istennőd, kit úgy szeretsz.

HIPPOLYTOS.

Látsz engem, úrnőm, látod, mily bajban vagyok? 1395

ARTEMIS.

Látom; szeretnék sírni, ámde nem szabad.

HIPPOLYTOS.

Vadász-bajtársad, hű szolgád, lásd, oda van...

ARTEMIS.

Bizony oda! De kedves vagy holtodban is.

HIPPOLYTOS.

Jó gyeplütartód, a ki őrzé képedet.

ARTEMIS.

A csalfa Kypris, az koholta ezt a cselt.

1400

HIPPOLYTOS.

Ah! ez az isten az tehát, ki tönkre tett?!

ΑΡΤΕΜΙΣ.

τιμῆς ἐμέμφθη σωφρονοῦντί τ' ἤχθετο.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

τρεις ὄντας ἡμᾶς ὤλεσ', ἥσθημαι, μία.

ΑΡΤΕΜΙΣ.

πατέρα γε καὶ σὲ καὶ τρίτην ξυνάορον.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ῥμωξα τοίνυν καὶ πατρός δυσπραξίας. 1405

ΑΡΤΕΜΙΣ.

ἐξηπατήθη δαίμονος βουλεύμασιν.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ δυστάλας σὺ τῆσδε συμφορᾶς, πάτερ.

ΘΗΣΕΥΣ.

ὄλωλα, τέκνον, οὐδὲ μοι χάρις βίου.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

στένω σὲ μᾶλλον ἢ 'μὲ τῆς ἀμαρτίας.

ΘΗΣΕΥΣ.

εἰ γὰρ γενοίμην, τέκνον, ἀντὶ σοῦ νεκρός. 1410

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ δῶρα πατρός σοῦ Ποσειδῶνος πικρά.

ΘΗΣΕΥΣ.

ὥς μήποτ' ἐλθεῖν ὦφελ' ἐς τοῦμόν στόμα.

ARTEMIS.

Nem tiszteléd, azért erényed' gyűlölé.

HIPPOLYTOS.

Értem! S ezért hármónkat vert le egymaga.

ARTEMIS.

Téged, atyádat s harmadiknak hitvesét.

HIPPOLYTOS.

És így atyámnak sorsát is sirathatom.

1405

ARTEMIS.

Ez istenasszony cselszövénye rászedé.

HIPPOLYTOS.

Szegény atyám! Be nagy csapást mért rá a sors!

THESEUS.

Irtóztatót! Már élni sincs kedvem, fiam!

HIPPOLYTOS.

Magamnál jobban szánlak tévedésedért.

THESEUS.

Bárcsak helyetted én halhatnék meg, fiam!

1410

HIPPOLYTOS.

Atyád, Poseidon, gyászt adott ajándokul.

THESEUS.

Olyan kívánság mért jött ajkaimra, mért?!

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

τί δ' ; ἔκτανές τ' ἄν μ', ὥς τότ' ἦσθ' ὠργισμένος.

ΘΗΣΕΥΣ.

δόξης γὰρ ἤμεν πρὸς θεῶν ἐσφαλμένοι.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

φεῦ·

εἶθ' ἦν ἀραῖον δαίμοσιν βροτῶν γένος.

1415

ΑΡΤΕΜΙΣ.

ἔασον· οὐ γὰρ οὐδὲ γῆς ὑπὸ ζόφον
θεᾶς ἄτιμοι Κύπριδος ἐκ προθυμίας
ὄργαι κατασκήψουσιν ἐς τὸ σὸν δέμας
[σῆς εὐσεβείας κάγαθῆς φρενὸς χάριν.]

ἐγὼ γὰρ αὐτῆς ἄλλον ἐξ ἐμῆς χερὸς

1420

ὃς ἂν μάλιστα φίλτατος κυρῇ βροτῶν,
τόξοις ἀφύκτοις τοῖσδε τιμωρήσομαι.

σοὶ δ', ὦ ταλαίπωρ', ἀντὶ τῶνδε τῶν κακῶν

τιμὰς μεγίστας ἐν πόλει Τροιζηνίᾳ

δώσω· κόραι γὰρ ἄζυγες γάμων πάρος

1425

κόμας κεροῦνταί σοι, δι' αἰῶνος μακροῦ

πένθῃ μέγιστα δακρύων καρπουμένῃ.

ἀεὶ δὲ μουσοποιὸς ἐς σὲ παρθένων

ἔσται μέριμνα, κοῦκ ἀνώνυμος πεσὼν

ἔρως ὁ Φαίδρας ἐς σὲ σιγηθήσεται.

1430

σὺ δ', ὦ γεραιοῦ τέκνον Αἰγέως, λαβέ

σὸν παῖδ' ἐν ἀγκάλαισι καὶ προσέλκυσαι·

ἄκων γὰρ ὤλεσάς νιν· ἀνθρώποισι δὲ

θεῶν διδόντων εἰκὸς ἐξαμαρτάνειν.

καὶ σοὶ παραινῶ πατέρα μὴ στυγεῖν σέθεν,

1435

Ἴππόλυτ'· ἔχεις γὰρ μοῖραν ἢ διεφθάρης.

HIPPOLYTOS.

Úgy is megöltél volna, úgy felbőszülél.

THESEUS.

Az istem elhomályosítá lelkemet.

HIPPOLYTOS.

Ah!

Az ember átka mért nem fog az istenen? 1415

ARTEMIS.

Hagyd el, mert nem maradhat megtorlatlanúl

A sírba' sem, hogy Aphrodite bosszúja

[Nemes szíved s jámborságod jutalmaúl]

Kérlelhetetlen dühvel így lesujta rád.

Én majd az én kezemmel és e nyíllal itt, 1420

Mely czélt nem téveszt, bosszút állok egykoron

Megölve, kit a földön legjobban szeret.

Szegény barátom, szenvedésidért neked

Troizénben fő-fő tisztességet juttatok.

A szüz leány, ha esküvőre megy, neked 1425

Áldozza fűrtjét, és a késő korban is

Gyászolva ülnek emlékedre ünnepet.

És a szüzeknek ajkiról fölzeng a dal,

S Phædra szerelmét, mely irántad lángola,

A feledés homálya nem borítja el. 1430

Vedd most fiad, ősz Aigeusnak gyermeke,

Vedd karjaidba és öleld magadhoz őt.

Hisz' akaratlan' gyilkolád meg, és ha egy

Isten kívánja, vétetni embernek szabad.

Te se gyülöld, tanácslom, Hippolytosom, 1435

Szegény atyádat! Veszned mért kellett, tudod.

καὶ χαῖρ'· ἐμοὶ γὰρ οὐ θέμις φθιτοὺς ὄραν
οὐδ' ὄμμα χραίνειν θανασίμοισιν ἐκπνοαῖς·
ὀρῶ δέ σ' ἤδη τοῦδε πλησίον κακοῦ.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

χαίρουσα καὶ σὺ στεῖχε, παρθέν' ὀλβία· 1440
μακρὰν δὲ λείπεις ῥαδίως ὁμιλίαν.
λύω δὲ νεῖκος πατρὶ χρηζούσης σέθεν·
καὶ γὰρ πάροιθε σοῖς ἐπειθόμην λόγοις.
αἰαῖ, κατ' ὅσων κιγχάνει μ' ἤδη σκότος·
λαβοῦ, πάτερ, μου καὶ κατόρθωσον δέμας. 1445

ΘΗΣΕΥΣ.

ὦμοι, τέκνον, τί δρᾷς με τὸν δυσδαίμονα;

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὄλωλα καὶ δὴ νερτέρων ὀρῶ πύλας.

ΘΗΣΕΥΣ.

ἦ τὴν ἐμὴν ἄναγνον ἐκλιπὼν φρένα;

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

οὐ δῆτ', ἐπεὶ σε τοῦδ' ἐλευθερῶ φόνου.

ΘΗΣΕΥΣ.

τί φῆς; ἀφιστὺς αἵματός μ' ἐλεύθερον; 1450

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

τὴν τοξόδαμνον Ἄρτεμιν μαρτύρομαι.

ΘΗΣΕΥΣ.

ὦ φίλταθ', ὥς γενναῖος ἐκφαίνῃ πατρί.

Isten veled! Halottat látnom nem szabad,
Halál fuvalma megfertőztetné szemem.
S immár közel van, úgy látom, hozzád a vég.

HIPPOLYTOS.

Élj boldogul és menj, ó boldog szűzleány! 1440
Hosszú frigyünket könnyű megszakítanod!
Atyámnak, íme, nyujtom békejobbomat,
Hisz megfogadtam máskor is mindig szavad.
Ó jaj szememre már reá borúl az éj!
Támaszsz, atyám, fektesd le szépen testemet. 1445
(Elhanyatlík, Theseus támogatja.)

THESEUS.

Jaj, gyermekem, szegény atyáddal mit teszel?

HIPPOLYTOS.

Ez a halál! Már nyilni látom ajtaját.

THESEUS.

És engem itt hagysz s a bűn súlyát lelkemen?

HIPPOLYTOS.

A gyilkosság vádjától én fölmentelek.

THESEUS.

Igen? fölmentesz a vérontás szennyitől? 1450

HIPPOLYTOS.

A nyilvető, szűz Artemisra esküszöm.

THESEUS.

Atyád iránt milyen nemes vagy, jó fiam!

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

τοιῶνδε παίδων γνησίων εὔχου τυχεῖν. 1455

ΘΗΣΕΥΣ.

ὦμοι φρενὸς σῆς εὐσεβοῦς τε καγαθῆς. 1454

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

ὦ χαῖρε καὶ σύ, χαῖρε πολλά μοι, πάτερ. 1453

ΘΗΣΕΥΣ.

μή νυν προδῶς με, τέκνον, ἀλλὰ καρτέρει. 1456

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ.

κεκαρτέρηται τᾶμ' ὅλωλα γάρ, πάτερ·
κρύψον δέ μου πρόσωπον ὡς τάχος πέπλοις.

ΘΗΣΕΥΣ.

ὦ κλείν' Ἀθηνῶν Πελοπίας θ' ὀρίσματα,
οἷου στερήσειςθ' ἀνδρός. ὦ τλήμων ἐγώ· 1460
ὡς πολλά, Κύπρι, σῶν κακῶν μεμνήσομαι.

ΧΟΡΟΣ.

κοινὸν τόδ' ἄχος πᾶσι πολίταις
ἦλθεν ἀέλπτως.
πολλῶν δακρύων ἔσται πίτυλος·
τῶν γὰρ μεγάλων ἀξιοπενθεῖς 1465
φῆμαι μᾶλλον κατέχουσιν.

1453. ὦ χαῖρε codd.: ὦχωζε scripsit Wecklein Weilium secutus, qui tamen in editione nova (1905) ὦ χρηστέ scribit.

HIPPOLYTOS.

Adjon az ég több ily nemes fiat neked!⁵⁹ 1455

THESEUS (fia kezét szorongatva).

Te jó, te tiszta, téged elveszítselek!? 1454

HIPPOLYTOS.

Isten veled, ó jó atyám, isten veled! 1453

THESEUS.

Fiam, ne hagyj el, küzdj erősen harczodat! 1456

HIPPOLYTOS.

Megküzdtem immár! Jó atyám, már meghalok!
Takard be gyorsan egy lepellel arczomat. (Meghal.)

THESEUS (befogja fia szemét és a holtat letakarja. Szolgák gyászpadra helyezik s indulnak vele a palotába.)

Dicső Athén s Pelopsnak ősi földje te,
Mily férfiút veszíttek!⁶⁰ Én boldogtalan! 1460
Bosszúd, ó Kypris, gyászos emlék lesz nekem!
(El a gyászmenet után.)

KAR (elvonulóban).

Váratlanul ért mindönket e bús,
E közös siralom.
Sok szembül omol, mint zápor, a könny;
Mert hogyha a főbbeket éri csapás, 1465
Jobban meghatja szivünket.

JEGYZETEK.

1. *Pontostól Atlasig*: a Pontos Euxeinostól, vagyis a Fekete-tengertől az Atlas hegyéig. A görögök lakta művelt világ határai. (V. ö. «Kárpátoktól Adriáig».)

2. *Kit a jó Pittheus nevelt*. Pittheus Pelops legjámborabb fia, Troizén királya. Theseus Pausanias (I, 22, 2) szerint azért küldötte Hippolytost Troizénbe, hogy ott nyerje el a trónt s ne lépjen fel Athénben trónkövetelőként. — Troizén Argosnak egyik nevezetes kikötő-városa.

3. *A dicső mysteriumot*, t. i. az eleusisi titkos vallási szertartásokat, melyeket csak a szertartásokba beavatottak láthattak.

4. *A Pallasbércz oldalán*. A Pallasbércz az athéni Akropolis.

5. *Hippolytos Aphroditéje lesz neve*. A költő itt valóságos tényt jövendöltet meg (vaticinatio post eventum). Athénben az Akropolis déli oldalán volt egy szent hely, melynek Ἱφροδίτη ἐφ' Ἰππολότῳ volt a neve.

6. *Theseus elhagyta Kekrops városát* (= Athént). Itt van megokolva Theseusnak Troizénben időzése. Pallas Pandion fia, Aigeus testvére, ennél fogva Theseus nagybátyja volt. Theseustól el akarta ragadni az uralmat fiai javára. Haddal vonult ellene; fiai pedig lesbe állottak. Theseus azonban rajtuk ütött és megölte őket. A hősi korban a gyilkosnak, ha a megölnék rokonait birsággal ki nem engesztelte, idegen földre kellett menekülnie. Hogy az ilyen számkivetésnek

egy évig kellett tartania, az valószínűleg későbbi szokás, melyet a költő itt a hősi korra átvisz.

7. *Poseidon tett ígéretet neki.* Poseidon atyja volt Theseusnak. A scholiasta szerint első kívánsága az volt Theseusnak, hogy visszatérhessen a Hadesből, hová Persephonét elrabolni ment; a második, hogy kijöhhessen a labirinthosból. Cicero is úgy említi Hippolytos vesztét, mint Theseus harmadik kívánságának teljesedését (De off. I, 10, 32). Euripides nem mondja meg, hogy ez hányadik kívánság volt, de valószínű, hogy ő is harmadiknak gondolta; különben Theseus egy új kívánsággal fia meggyógyulását idézhette volna elő.

8. *Szádra, hogy ne vétsen, jól vigyázz.* Hippolytos sejti, kit ért a szolga, ezért mintegy vissza akarja tartani a gyűlölt istennő megnevezésétől, vagy legalább attól, hogy tovább is dicsérettel emlegesse.

9. *Úgy szólok, mint szolgálóhoz illik szólani,* t. i. mint szolga nem akar erősebb kifejezést használni gazdája hibáztatására.

10. *Hisz embernél az isten bölcsebb kell legyen.* Nem irodalmi, de Erdély-szerzte használt szerkezet. S nem megvetendő. Rövidségében sokkal több az erő, mint a megfelelő irodalmi szólásban (az istennek bölcsebbnek kell lennie).

11. *Okeanos vizeit ontja,* a mennyiben a földet körülvevő Okeanos folyama minden vizek atyja.

12. *Úrnőmrül,* Phædráról.

13. *Pan avagy Hekaté, avagy a szent Korybantok.* Pan, a legelők istene, a néphit szerint kedvét találta abban, ha valakiben lelki zavart, félelmet («Páni félelem») kelthetett. *Hekate*, mint a holdvilágos utak, keresztutak kísérteties őre, szintén rajongóvá, őrjengővé tehetette a lelket. — A *Korybantok* (a görög nominativus a magyarban használhatatlan) zajos zenével és orgiaszerű tánczczal ünnepelték Rhea Kybelét, a hegyek anyját.

14. *A vadüző Artemis.* Az eredeti szöveg *Diktyinnát* említ. *Diktyinnát*, a vadászat krétai istennőjét, Artemisszel azonosították.

15. Az *Erechtheidák nagy fejedelmét*: Theseust. Erechtheidák = athéniek. Erechtheus t. i. Athén egyik legrégibb királya, Pandion fia.

16. *Krétai földről jött talán* . . . tehát Phædra honából jött valami rossz hír.

17. *Hajítani a thessali kopját*. A scholiasta szerint a thessaliaiak találmánya volt a kopja. A thessaliai kopjának szíja volt, hogy annál fogva jobban lehessen lendíteni.

18. *Ó Artemis, úrnő a sima parton*. Mint az eredeti szöveg meg is nevezi, a Troizén melletti Limne nevű helyen, hol gymnasion és stadion (versenyter) volt.

19. *S zabolázhatnám a venétosi mént*. Az Adriai-tenger északi partján lakó venétosok híres lótenyésztők voltak.

20. *A száraz fövényen* t. i. a Stadion porondján, nem a tengerparton.

21. A dajka szavaiban foglalt önző elveket czáfolja Cicero de amic. XIII, 45.

22. *Korcs fiú* volt Hippolytos azért, mert anyja — Antiope amazon királyné — nem volt athéni. Perikles törvénye szerint t. i. csak az volt teljes jogú athéni polgár, a kinek apja, anyja athéni volt.

23. *Dicsőség lesz a tett* t. i. az öngyilkosság.

24. *Hogy a bikába volt szerelmes* . . . Phædra anyja Pasiphaë volt, apja Minos. Pasiphaë természetellenes szerelemre gyulladt egy bika iránt.

25. *Szegény néném, Bacchos neje*: t. i. Ariadne; midőn Theseus hűtlenül elhagyta, Bacchos tette nejévé. Tehát Ariadnének Theseus iránti szerelme is szerencsétlen volt.

26. *Pelops-szigetnek*: Peloponnesosnak (ma: Morea).

27. *A másik: átok*, t. i. az álszegény, álszemérem.

28. *Nemes család leánya volt nemének első szégyene*. A scholiasta szerint Eurypylos leányai, Morphe és Klyte, voltak az első házasságtörők.

29. *Mily szerelmi lángra gyúlt Semelé iránt*. Zeusnak a halandó Semelével való frigyéből származott Bacchos. Sok

régi költemény foglalkozott e tárggyal. Ismeretes, hogy Schiller is írt róla egy dramolettet.

30. *Mint ragadta fel a fényes Éos szerelemből Kephalost az égi honba.* A hajnal istennője, Éos (= Aurora), beleszeretett a szép attikai vadászba, Kephalosba, Hermes fiába s magához ragadta az égbe. E tárgyat Sophokles is feldolgozta.

31. *Erós, Erós!* Erós (Ámor) hatalmáról szól Sophokles Antigonéjának egyik kardala (781. skk.).

32. *Erós, Zeus gyermeke.* Eróst Euripides nevezi először Zeus gyermekének. Más adatok szerint Ares és Aphrodite fia.

33. *Olympiában és a delphii szent helyen.* Ott főleg Zeust, itt Apollont tisztelték.

34. *Ó, boldogtalan egy frigy!* Eurytos, az euboiai Oichalia királya, annak ígérte leányát, a szép Jolét, a ki az íjversenyben győzedelmeskedik. Győztes Herakles lett, de Eurytos megtagadta tőle a győzelem díját. Ekkor Herakles hadat vitt Oichalia ellen, elpusztította a várost és Jolét («füst és vér közepett») rabnőül vitte magával. Mivel azonban Heraklesnek ekkor már volt hitvese, Deianeira, s az féltékenységből egy varázsszerrel (Nessos kentauros vérébe mártott ruhával) akarta biztosítani férje szerelmét, ezzel akaratlanul Herakles vesztét okozta. Így Herakles is a szerelem áldozatává lett. Ezt a tárgyat dolgozza fel Sophoklesnek «Trachisi nők» című drámája.

35. *Ő taszítá szörnyű halálba.* Semele is a szerelem áldozata. (L. a 29. jegyz.) Semele, a földi nő, azt követelte kedvesétől, Zeustól, hogy teljes égi fényében jelenjék meg előtte. Zeus megtette, de Semele életével adózott dőre kívánságáért, miután Bacchosnak életet adott.

36. *Szám esküdött, de szívem esketlen maradt.* Hippolytos ezzel nem akar a *reservatio mentalis* leplébe burkolózni, mert hiszen inkább életét áldozza fel, hogysem esküjét megszegje; ő ezzel csak azt akarja mondani, hogy elhamarkodva tett esküje, melylyel a rábízott bűnös titok részesévé vált, az ő lelkét nem terhelheti. Mondása azonban kétértelmű s így alkalmas arra, hogy a dajkát megijeszze; sőt okot adott arra

is, hogy a vígjátékiró Aristophanes megtámadja érte Euripidest. Aristoteles meg épen arról értesít bennünket, hogy egy polgár ezért a nyilatkozatért a törvényszék előtt vádat emelt a költő ellen. Cicero is hivatkozik Euripides e mondasára (de off. III, 29, 108) s bizonyos esetekben jogosultnak tartja, bár szintén reservatio mentalisnak fogja fel.

37. *De most házunkba viszzük — elprédáljuk a vagyont.* E két sort, mivel az összefüggést zavarja, általában betoldásnak tartják. A második vers, mely a menyasszony megvételére vonatkozik, megfelel az ősi, homerosi kornak, de, mint a 628. vers mutatja, ellentétben van Euripides korának szokásával.

38. *Az új rokonság — üdve nem több, mint baja.* E verseket is több kiadó (Barthold, Wilamowitz) elveti; Wecklein is követi őket kritikai szövegkiadásában. Mindenesetre erős pessimismusra valló alternatíva, mely számításon kívül hagyja azt, hogy jó rokonság és jó feleség együtt is előfordulhat. Másrészről a «jó asszony» lehetőségének föltevése kevésse felel meg Hippolytos gondolkodásának.

39. *Nőgyűlöletben én nem ismerek határt.* Hippolytos itt a költő szócsöve. Valckenaer szerint valószínű, hogy a 664—668. verseket a darab első feldolgozásából később vették ide. Barthold több egyenetlenséget mutat ki a dictióban. Azonban e sorokra szükség van a beszéd hatásos befejezése szempontjából.

40. *Phaëthon sorsán keseregve.* Phaëthon, alábukva a Nap kocsijából, melynek hajtását egy napra kierőszakolta atyjától, Apollontól, az Eridanos (= Po) folyamába esett. Ott temették el testvérei, a Heliasok, és siralmuk közben nyárfákká, könynyeik pedig borostyánokká váltak. (Ovidius Met. 2, 340 skk.) Phaëthon sorsát Euripidesnek egy elveszett drámája tárgyalta.

41. *Hesperiseknek . . . kertibe szállana vágyam.* A Hesperisek szűz leányok voltak, kik messze nyugaton, az Okeanos egy szigetén őrizték azt az aranyalmát termő fát, melyet Zeus sarjasztott Herával való egybekelése emlékére. «Fejedelme a tengeri árnak», t. i. Poseidon nem engedi ódáig a

hajóst, hogy a Hesperisek kertjének paradicsomi békéjét meg ne zavarja. Az aranyalmák ellopása Herakles tizenkét munkájának egyike volt. Ő t. i. Atlast kérte föl erre, s addig, míg az oda járt, ő tartotta helyette a menny boltozatát.

42. *Ifjú cseléd elég van oda bent.* Igy okolja meg a költő a Kar künn maradását. Azt, hogy a Kar bemenjen a palotába, persze nem engedte meg a színházi technika.

43. *Szivesen fogadja szent helyről megtérő vándorát.* Theseus ünnepi követségből tér haza, azért visel koszorút. Távollétét így utólagosan motiválja a költő, bár előbb is lett volna rá alkalom (v. ö. 281. vers).

44. E vers után néhány kézirat helytelenül ismétli a 809. verset.

45. *Hogy még jó egy új csapás.* A Kar ezt Phædra szávaiból (728. s kk.) következteti. A balsejtelem azonnal meg is valósul.

46. A zárójelbe tett három vers a scholiasta szerint több kéziratból hiányzott. Az előbbi versek lemondó pessimismusa után nem is okadatolt e kérdés.

47. *Atyám, Poseidon!* Theseus némelyek szerint fia, más adatok szerint unokája a tengerek istenének. Theseus névleges atyja Aigeus. Bacchylides elbeszéli egy szép költeményében, hogy Minos krétai király kétségbe vonva Theseusnak Poseidontól származását, egy gyűrűt dobott a tengerbe, azzal a felszólítással, hogy hozza fel Theseus, ha csakugyan Poseidon fia. Theseus a hajóról rögtön a tenger mélyébe ugrott s felhozta a gyűrűt.

48. *Növényt eszel nagy-jámborúl és Orpheust kövesd rajongva, búdd a könyv dohos szagát.* Az Orphikusok sectája titkos szertartásokat és különös életmódot folytatott; a húsevéstől Pythagoras tanait követve tartózkodtak az érzékiség legyőzése céljából. A könyveken is orphikus iratokat kell érteni.

49. *Szabad lesz Sinisnek tagadnia, hogy őt levertem.* Sinis kegyetlen útonálló volt Isthmos vidékén. Áldozatait összehajlított fenyőfákhoz kötötte, hogy aztán a visszaenge-

dett fák széttépjk. Theseus erőt vett rajta s ugyanily módon végezte ki.

50. *Skironnak tenger-ár csapkodta szirtjei.* Skiron meg-
garai kényur arra kényszerítette az ott járó utasokat, hogy
mossák meg a lábát s ez alkalommal a magas, sziklás part-
ról a tengerbe taszította őket az ott tartott teknősbékák
hizlalására. Theseus ennek is «szeget szeggel» fizetett.

51. E verset a scholiasta adata szerint már régen el-
vetették; több kéziratban hiányzott.

52. *Fönn repdeső madárral nem törődöm én,* t. i. a ma-
dár röptéből kiolvasott jóslattal. A tragikusoknál gyakoriak
a jósmesterség és jósok elleni kifakadások. Egyébiránt már
Homeros Hektora azt mondja: «Egy jóssel ér valamit: meg-
védni a hazát».

53. *Erechtheusnak vára:* Athén.

54. *Limnei pályá terét:* Troizén mellett.

55. *Házi üdvöt őrző Charisok.* A Charisok a kellem
istennői, házasság frigy megkötői gyanánt is szerepelnek. A tiszta
ifjút is őrzik.

56. *Dikének kardja.* Dike a jog és jogos megtorlás is-
tennöje.

57. *Beléilleszti a talpakba lábait.* A «talpak» saruszerű
mélyedések a kocsiban, melyek a rajta állónak biztos állást
adnak.

58. *És váddal írnák Ida erdejét tele.* A fenyőfából csi-
nálták az írótablákat. Ida hegyén itt a kretai Ida-hegy ér-
tendő, mivel Phædra is krétai volt.

59. E sorok rendjét Wilamowitz igazította meg.

60. *Mily férfiút veszíttek!* Böckh gyanítása szerint célzás
Periklesnek nem rég (429) történt halálára.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Előszó	5
Bevezetés	8
Euripides élete és művei	8
Euripides magyar fordítói	58
Euripides Hippolytosának magyar átdolgozása	66
A fordító előszava a bírálóhoz	73
Bevezetés Herakleshez	76
Euripides Heraklese	99
Jegyzetek Herakleshez	250
Bevezetés Hippolytoshoz	265
Euripides Hippolytosa	289
Jegyzetek Hippolytoshoz	420

A Franklin-Társulat kiadásában Budapestén megjelent:

GÖRÖG ANTHOLOGIABELI EPIGRAMMÁK.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 2 K. — Görögül és magyarul 4 K.

CATO BÖLCS MONDÁSAI.

Szövegét megállapította, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

Dr. Némethy Géza.

Ára füzve 80 f. — Latinul és magyarul 1 K 20 f.

HERODOTOS TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Geréb József.**

- I. kötet. I—III. könyv. 2 K 80 f. Görögül és magyarul 5 K 60 f.
II. kötet. IV—VI. könyv. 2 K 40 f. Görögül és magyarul 4 K 80 f.
III. kötet. VII—IX. könyv. 2 K 80 f. Görögül és magyarul 5 K 60 f.
-

LYKURGOS BESZÉDE LEOKRATES ELLEN.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Fináczy Ernő.**

Ára füzve 1 K — Görögül és magyarul 1 K 40 f.

C.Velleius PATERCULUS. Róma történetéről irt két könyve.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Szölgyény Ferencz.**

Ára füzve 1 K 60 f. — Latinul és magyarul 3 K.

DEMOSTHENES BESZÉDEI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Dr. Gyomlay Gyula.**

Második rész. Második kötet.

Ára füzve 4 K. — Görögül és magyarul 6 K.

SUETONIUS CSÁSZÁROK ÉLETRAJZAI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Dr. Székely István.**

Ára füzve 4 K 80 f. — Latinul és magyarul 8 K.

PROPERTIUS ELÉGIÁI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára füzve 4 K. — Latinul és magyarul 6 K.

PLATON EUTHYPHRONJA,

SOKRATES VÉDŐBESZÉDE, KRITONJA ÉS PHAIDONJA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor.**

Ára füzve 2 K 40 f. — Görögül és magyarul 4 K.

Folytatás a tuloldalon.

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** megjelent:

CICERO BRUTUSA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Posch Árpád**.

Ára füzve 4 K. — Latinul és magyarul 6 K.

BACCHYLIDES KÖLTEMÉNYEI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Hegedüs István**.

Ára füzve 1 K 80 f. — Görögül és magyarul 2 K 60 f.

PUBLIUS VERGILIUS MARO ECLOGÁI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Dr. Vietórisz József**.

Ára füzve 80 f. — Latinul és magyarul 1 K 20 f.

A. GELLIUS „ATTIKAI ÉJSZAKÁK“

Fordították **Barcza József** és **Soós József**.

I. kötet. I—IX. könyv füzve 3 K 50 f. — Latinul és magyarul 8 K.

II. kötet. X—XX. könyv füzve 3 K 50 f. — Latinul és magyarul 8 K.

PLATON ÁLLAMA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor**.

Ára füzve 5 K. — Latinul és magyarul 10 K.

LUCIUS ANNAEUS SENECA ERKÖLCSI LEVELEK.

Fordította **Barcza József**.

I. kötet. I—X. könyv füzve 4 K 50 f. — Latinul és magyarul 10 K.

II. kötet. XI—XX. könyv füzve 4 K 50 f. — Latinul és magyarul 10 K.

HOMEROS ILIASA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil**.

Első kötet I—VI ének.

Ára füzve 3 K. — Görögül és magyarul 6 K.
